

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKÂYESİ

7

MAY YAYINLARI İSTANBUL

KUTSAL İSYAN (7) / Hasan İzzettin Dinamo / Tomurcuk **Matbaasında dizilip, basılmıştır.**

Roman Dizisi
5
5. Basım - Mart 1978

MAY YAYINLARI
Babıali Caddesi No: 19
Cağaloğlu / İSTANBUL
Telf.: 27 71 61

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ
GERÇEK HİKAYESİ

7

MAY YAYINLARI

YEDİNCİ BÖLÜM

— 1 —

ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA (2)

Benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı ayırt edebilecekler mi diye bile düşünmemelidir.

—Mustafa Kemal—

Yarbay Arif beyin Bolu'daki güçlerini çiğ çiğ yemek istercesine ilerleyen azgın yığınlarının, Türk soyundan olanları, kaynağını Mudurnu ile köylerinden, Gökçesu bucağı ile Sazak bölgesi köylerinden almıştı. 2/3 Mayıs gecesini Bolu'yu kuşatmakla geçiren ayaklanıcı yığınları, 3 Mayıs sabahı, Merkez Kumandanı İhsan beyin aldığı zayıf tedbirleri bir kibrit çöpü gibi ezerek dört yandan şehre saldırdılar.

Binbaşı İhsan bey, ortaokul yöresiyle Uğurlu Naip mezarlığına yerleştirdiği ağır makinalı tüfeklerle çok iş

göreciğini düşünüyordu. Saldırı başlar başlamaz atına atlayarak hükümet konağından ayrıldı. Şehre saldırarak bir yandan da haykırıp nağralar atan ayaklanıcı yığınları üzerine:

— Ta - ta -ta -ta!

Sesleriyle mermi yağdıran ağır makinalı tüfeklerin bulunduğu yere doğru atını sürdü. Şehrin yerlisi olduğu anlaşılan bir ayaklanıcı, bu sırada başını nişanlayarak ona ateş etti. Kurşun alnına değerek onu yolundan alıkoyacak önemde bir yara açtı. Atından inip yüzünden aşağı bol kan akıtan yarasını kendi eliyle sardı. Kanın durduğunu görünce yine atına atlayarak makinalı tüfeklere doğru gitmeğe çalışırken Çarşamba'lı ünlü Kara Ali'nin attığı yeni bir kurşunla atından düştü. Pek yakından atılan kurşun gövdesini delerek geçti, onu sayısız şehitler listesine kattı. O zamana dek şehre her yandan girmiş olan hilâfetçilerden bir grup çapulcu, henüz can çekişen İhsan beyin üzerine çullandı. Parasını, saatini, tabancasını, dürbününü çekip aldı. Kurşunun deldiği, kana buladığı subay giyneğini de sırtından çekip almaktan çekinmediler. Bolu'lu ayaklanıcılar, dışardakiler yetişmeden hükümet konağını bastılar.

Şehirde bir ana baba günü başlamıştı. Bütün caddeleri, sokakları dolduran halk yığınları, kırıp dökecek bir şey, öldürecek insan arıyordu. Arif bey gücünden birkaç mekkâreci asker caddeleri dolduran kalabalık arasından cephane sandıkları yüklü katırlarını yularlarından çekerek kaçırmağa çalışıyordu. Halk, zavallılara saldırdı, cephane sandıklarını ele geçirmekle kalmadılar. Hatipoğlu Hüsnü, şaşkın şaşkın itilip kakılan askerciklerin yalvarmalarına bakmadan hepsini mavzerinin kurşunlarıyle kanlar içinde yere serdi.

Birçok asker, subay, zamanında korunarak şehirden çıkıp ormanlık bölgede canını kurtarmışsa da kaçamayıp kalanlar da vardı. 32. Kafkas alayının şehirde bırakılan taburundan Abdülkadir adlı bir genç subay, hilâfetçilerin eline düşmek talihsizliğine uğradı. Genç adamı yakalayıp iyice soyan çapulcular, ellerini arkasına bağlayarak cad-

delerde dolaştırmağa başladılar. En lânetli bir düşmana yapılırcasına, ona taşlarla, sopalarla vurdular, tükürdüler, balgam attılar. En sonra da hırsını alamayan kanlı biri, elindeki kamayı onun göğvdesine daldırıp çıkarmağa başladı. Yaralarından fiskiye gibi kan fışkıran Abdülkadir bey, bunca acının etkisiyle kendinden geçti. Kımıldamadığını gören kaatiller, onu sürükleyerek götürüp Belediye'nin önündeki çamurların içine attılar.

Memleket hastanesi doktorlarından birinin eşi, ertesi sabah evinin penceresinden Belediye meydanına bakarken kaatillerin dün akşam bıçaklayıp yarı çıplak oraya attıkları genç subayın kımıldanıp durduğunu gördü. O da herkes gibi onun öldüğünü sanmıştı. Hemen kocasına bildirdi. Ayaklanıcılardan ödü kopan doktor —çünkü o da mektepliydi— karısının diretmesine dayanamadı. Henüz sokakta kimsecikler olmamasından yararlanarak ağır yaralı subayı memleket hastanesine kaldırttı. Hastaneye komada giden yaralı subay, az zamanda kendine gelerek gözlerini açtı:

— Su! Su!

Diye inledi. Hastabakıcılık görevi yapan hastane müstahdemlerinden bir kadın, gözleri büyüyerek hastaya şöyle bir baktı; ona bir yudum su vereceğine:

— Subay yine canlandı, gebermemiş!

Diye bağırarak hastaneden dışarı fırladı. Hemen hilâfetçilerin karargâhına koşarak durumu bildirdi. Biraz sonra silâhlı birkaç çapulcu, gürültüyle hastaneye girdi. Birisi bir ip bularak ağır yaralı hastanın boynuna bağladı, sıkıca düğümleyerek bir köpek leşi sürükler gibi sürükledi, merdivenlerden indirdi. Zavallının yaralarından yine kan akmağa başladı. Bu sırada canlanmağa başlayan sokaklardan silâhlı silâhsız insan kalabalıkları çıkarak Belediyenin önünü doldurdu, Yaralı subayın boynuna bağlanan ip, elden ele geçti. Sevinç çığlıkları, nağralar arasında zavallıyı sokak sokak, mahalle mahalle sürüklediler.

Bolu'yu bir sağnak seli gibi hızla kaplayan hilâfetçi dalgaları biraz duraklayıp hız alır almaz, Kaplıcalar'da

karargâh kuran yarbay Arif bey üzerine çullandılar. Bu çekirge sürüsüne benzeyen kalabalıklar karşısında daracık ormanlık bölgelerde atlılarıyle sıkışıp kalmak istemeyen kumandan, geri çekilmek üzere davrandı. Her yandan saldıran ayaklanıcılar, bölgeyi de iyi bildiklerinden Arif beyin güçlerini çok hırpaladılar. Abant gölü kıyılarında Kuvayı Milliyeciler epeyce fire verdiyse de yine eski karargâhları olan Kızılcahamam'a çekilebildiler. Ayaklanıcılar, Bolu bölgesini temizledikten sonra Arif bey güçlerinin arkasını bıraktılar.

Arif Bey, savaşarak Kızılcahamam'a doğru çekilirken Mustafa Kemal'in karargâh muhafız bölüğünden ayrılıp kendisine verilen üsteğmen Şerif beyin makinalı tüfek takımı erlerinden seyis olarak aldığı bir mehmetçik, elinde olmayarak onun atının yaralanmasına yol açtı. Atının gövdesindeki yaraya içerleyen öfkeli kumandan, tabancasını çektiği gibi zavallı çocuğu kanlar içinde yere serdi. Müfreze, içi kan ağlayarak zavallı mehmetçiği bir ağaç altına gömerek akşam vakti Kızılcahamam'a ulaştı. Makinalı tüfek takımından Arif beyin vurduğu Mehmetçiğin kardeşi vardı. Kardeşinin boş yere öldürülmüş olmasına son kerte üzülen çocuk, gözleri kıpkırmızı kesilinceyedek ağladı. Takım arkadaşlarının hepsi onun acısına ortak oldu. Albay Refet bey, onların asıl kumandanlarıydı. Etrafına şimdiyedek haksız yere bir fiske bile vurmamıştı.

Akşamleyin çadırlar kurulup çadırlı ordugâh hazırlandıktan sonra atlarla erat doyurularak uykuya varıldı. Birçok nöbetçi dikilmiş, herkes silâhıyle birlikte yatmıştı. Arif beyin çadırında ateşe hazır durumda emir subayı nöbet tutup, çadırın çevresinde de dört asker nöbet bekliyordu.

Bunca dikkatli gözcülüğü hiçe sayan bir kişi, çadırın arkasındaki karanlıkta sürünerek yaklaştı. Çadırın eteğini sessizce araladı. Portatif karyolasında horul horul uyuyan yarbay Arif beyin kocaman başına bir mevzerin namlusunu dayayarak ateş etti. Kafatası parçalanan kumandan hemen öldü. Gemici fenerinin ışığında kan ve beyin par-

çalarının fışkırdığını gören subaylarla erat ne yapacaklarını şaşırdılar. Onun yerini dolduracak bir başka kumandan yoktu. Panik havası bir anda ordugâhı kapladı. Arif beyin parçalanmış kafatasını görenler:

— Dumdum kurşunuyla vurulmuş!

Diyordu. Kumandanlıga hıç kimsenin sahip çıkmadığını gören milis eratı ile nizamiye erleri birbirleriyle kötü kötü dertleşiyorlardı:

— İçimize sokuldular. Bizi de öldürecekler, hepimizi öldürecekler, arkadaşlar. Başımızın çaresine bakalım. Milisler, sabahı beklemeyi gereksemeden atlarına atladıkları gibi bilinmeyen bir yana dogru uzaklaştılar. Nizamiye erleriyle subaylar, ordugâhı bırakıp kaçmayı beceremedi. Son kalan çeteler de gun ışırken atlarına atlayıp Afyonkarahisar'a doğru sürdüler. Müfrezedeki nizamiye erleriyle subaylar, Şerif beyin makinalı tüfek takımını Ankara'ya yollandılar. Makinalı tüfek takımını karşılayıp karargâha götüren üsteğmen Şerif bey, Mustafa Kemal başta olarak bütün karargâh görevlileriyle birlikte Bolu savaşından sağ dönen bu tanıklardan hem meydana gelen savaşları hem de yarbay Arif beyin ölüm öyküsünü dinleyerek son kerte üzüldü. Muhafız kumandanı Şerif bey, Arif beyin öldürdüğü askerin kardeşini çağırarak özel biçimde onunla görüştü. Durumu kavramıştı. Demek ki suçsuz yere öldürülen makinalı tüfek erinin kardeşi yarbay Arif beyi öldürmeyi kafasına koymuş, bunu hemen o gece karanlıktan yararlanarak yapıvermişti. Üsteğmen Şerif beyden başka birçoğu bu ölümü, müfrezeye sızmış ayaklanıcılardan birinin işi olarak yorumladı. Yalnız, ölenin kardeşi üzerindeki öldürme kuşkusu yaygın olduğu halde hiç kimse üzerinde çokca durmadı. Hele bunların başında olan üsteğmen Şerif bey, zalim bir insan ortadan kalktı diye sevindi bile.

Yalnız, devrimin en büyükleri, yarbay Arif beyin ölümüne, yarbay Mahmut beyin ölümüne yandıkları gibi yandılar. Şundan ki zalim de olsa deli de olsalar bunlar kanlar içinde sürüp giden ulusal kurtuluş savaşının granit

yumruklarıydı. Düşmanın her görüldüğü yerde bu ulusal korkutucu tipler granit yumruklarını kaldırarak oraya dönmekteydiler. Yararları zararlarından pek çok üstündü. Ondan dolayı yarbay Mehmet beyden sonra yarbay Arif beyin ölümü Mustafa Kemal'i kara kara düşündürdü. Bu son felâketten sonra Mustafa Kemal'in karargâhında Kayseri'ye, Sivas'a doğru bir yerlere çekilmek düşüncesi yer etmeğe başlayarak, bu, güçlükle önlenecekti.

Savaşta Şerif beyin ağır makinalı tüfek takımının kumandanı teğmen Ali Rıza bey de kimi erleriyle hilâfetçilere tutsak düşmüştü. Hilâfetçilerin son kerte subay düşmanı olması dolayısiyle Ali Rıza bey, hemen sırtındaki subaylık işaretlerini, rütbelerini söküp atmış, eratına da:

— Aman çocuklar, sakın benim subay olduğumu söylemeyin. Sonra beni öldürürler. Bana Ali Rıza çavuş deyin!

Diye öğretti. Erlerin arasında bir er olarak Gerede'deki hilâfetçi kumandanının karşısına çıkarılan Ali Rıza bey, çakı gibi bir delikanlı olduğundan kumandanın hoşuna gitti. Herif onu emireri olarak yanına alıverdi. Bu geniş ayaklanış sona erinceyedek Ali Rıza bey, her an tanınıp öldürülmek tehlikesiyle karşı karşıya emirerliği yaptı. Sonra kurtulup Şerif beyin muhafız bölüğüne döndü.

Bütün müfrezesi birer yana dağılıp gitmiş olan yarbay Arif bey, beyni parçalanmış olarak Kızılcahamam'da yatıyordu. Bu sırada Şıhlar köyünden (Çamlıdere) hafız Halil (Okurer) ak sarığı ve temiz hoca kılığı, üzgün yüzüyle varıp bu tanıdığı ölünün başucuna dikildi: Daha bir hafta önce ondan izin alarak üstünü başını yenilemek üzere köye gitmiş, şimdi de izini bittiğinden dönmüştü.

Teneşire yatırılan bu arslan gibi gövdeyi yıkamak da demek kendisine nasip olacaktı? Tas tas dökülen sıcak sularla birlikte elini onun gövdesinde gezdirirken onunla nasıl tanıştığını bir daha andı: Yarbay Arif bey, atlılariyle kışı geçirmek üzere Kızılcahamam'a gelmiş, bütün köyleri, hayvanlara kışlık yem bulmaları için sıkıştırma-

ğa başlamıştı. Müfrezeyi barındırmak için başka umut yoktu. Her köy payına düşen kışlık yemi, yiyeceği şöyle böyle vermeyi benimsediği halde Şıhlar köyünün Kızılcahamam'a çağrılan ileri gelenleri, istenen ölçeği veremeyeceklerini söylemek yüreklilığini göstermişlerdi.

Arif bey, onlara:

— Baharadek hayvanların ot, saman ve arpasından payınıza düşeni vermek zorundasınız!

Diye dayatınca, köyün ileri gelenlerinden genç, akıllı söz bilir olan Hakkı (Soydan) ileri çıkarak:

— Kumandanım, bizim arazimiz taşlık ve kayalıktır, bu yüzden bize yüklenen ot, saman ve yemi size vermeye gücümüz yetmez.

Deyince Arif bey, öfkeyle yerinden fırlamış, birden bire çok tehlikeli, korkunç bir adam oluvermişti.

Arif beyin huyunu, suyunu şöyle böyle işitmiş olan köy kurulu, ölümün eşiğine varmış gibi tirtir titremeğe başladığı bir sırada kurulun içinde bulunan Fatih medresesinden mezun, aydın, tatlı yüzlü bir adam, hafız Halil (Okurer) bir iki adım ileri çıkarak koynundan çıkardığı Kur'an-ı Kerim'den bir âyet okumağa başlamıştı. Çok tatlı bir sesle, çok ustaca okunan Kur'an, Arif beyin öfkesini bıçak keser gibi kesivermişti. Odada öfkeyle kırıp dökecek bir nesne arayarak gidip gelen kumandan, birden bire sessizleşmiş, büyülenmişçesine Kur'anı dinlemeğe, sonra, odadakilerin şaşkın bakışları arasında ağlamağa başlamıştı. Gözlerinden tatlı yaşlar dökülüyordu. Gözleri salt hafız Halil'in dudaklarındaydı. Kalbini taşlaştıran sert, kanlı olaylar arasında böyle yumuşatıcı bir sesi, bir inanışı ne denli gerekseğiği ilk bakışta anlaşılıyordu. Biraz sonra büyüden kurtulmuş gibi köy kuruluna bakarak:

— Haydi, hepiniz defolun gidin, yalnız bu adam kalsın! ve benim hafızım olarak hergün bana Kur'an okusun!... Dedi. Köylüler, sevinerek, süklüm, püklüm odadan çıktılar.

Hafız Halil, Arif beyin Kızılcahamam'daki karargâhında bir hafta kalmıştı. Bu süre içinde de durmadan ona

tatlı sesiyle Kur'an okumuştu. Arif bey, dinlenme zamanlarında durmadan rakı içiyordu. Kızılcahamam kaymakamının kapısına iki süngülü çeteci dikmişti. Kendi izni olmadan onun dairesinden dışarı çıkmasını yasaklamıştı. En içten arkadaşı malmüdürü idi. Onunla Soğuksu'ya doğru yürüyüşler yapıyordu. Hemen hergün Kur'an dinlemek için de vakti oluyordu. Sandalyesini ters çevirip oturuyor, ellerini sandalyenin kenarına dayayarak başını üstüne koyuyor, Kur'an okunması sürdüğü sürece gözyaşı dökerek ağlıyordu. Birgün Kur'an-ı Kerim okunup bittikten sonra bir öfke krizine kapılan rahmetli, orda bulunan ileri gelen adamlarının, Hafız Halil'in yanında şöyle kükremişti:

— Mustafa Kemal de kim oluyor? Bu memleketin adamı yok mu? Bahara bir çıkayım, hepsine göstereceğim.

Evet, hafız Halil'in sıcak parmakları altında buz parçası gibi uzanan bu arslan gövdenin sahibi, işte böyle bir adamdı. Hafız Halil çamaşırlarını, üstünü başını değiştirerek köyden dönerken onun vurulduğunu yolda işitmişti.

— 2 —

ALİ FUAT PAŞA
TOPÇU ERİ

Sarayların içinde Türk'ten başka unsurlara dayanmak ve düşmanlarla birleşerek Anadolu'nun Türklüğüne, aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk yurdundan koğulması düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtarıcı bir davranıştır.

—Mustafa Kemal—

23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da ulusal meclisin açılması dolayısiyle sevinçten yer gök inlerken Bursa'da 56. Tümen karargâhında Ali Fuat paşayla albay Bekir Sami beyin çevresinde bir avuç yiğit subay, sivil kuvayı milliyeci toplanmış, meclisin açılmasını kutlamağa hazırlanıyordu. Hepsi yepyeni bir sevincin heyecanı içindeydi. Ethem bey, Anzavur tehlikesini yok etmiş, Bursa'ya doğru ilerliyordu, yeni hükümetin doğmak üzere oluşunun sevinci, bunun sevinciyle karışmış, onları büyük umut rüzgârının püfür püfür estiği bir iyimserlik tepesine yük-

setmişti. Ali Fuat paşayla arkadaşları, 23 Nisanı Ankara'da olduğu gibi dinsel törenle kutlayacaklardı. Gericilerle ayaklanıcıların bu sırada Bursa'nın hem içinde hem de yöresinde gireşecekleri herhangi bir zorlamayı önlemek üzere sıkı tedbirler almışlardı. Tören, Ulucami'den başlayacaktı. Ali Fuat paşa, tümen emir subayı yüzbaşı Salahattin beyi çağırdı:

— Bursa'daki durumu biliyorsunuz. Biz camideyken ya da törenin yapılışı sırasında herhangi bir karşı davranışla karşılaşabiliriz. Bütün tedbirlerin alındığı kanısında mısınız?

— Her şey tamam, paşam, merak buyurmayınız.

Bursa kuvayı milliyecileri, Ali Fuat paşayla birlikte tümen karargâhından ayrılarak Ulucami'ye gitti. Abdest alıp camiye girmek üzereyken telgrafhaneden soluk soluğa gelen bir memur, Ali Fuat paşayı makina başına çağırdı. Ankara'dan önemli bir haber olmalıydı. Ne var ki bu kerte önemli bir töreni bırakıp telgrafhaneye gidemeyen paşa, kurmay başkanı Saffet (Arıkan) beyi sonucu hemen bildirmesini buyurarak oraya gönderdi. Ali Fuat paşa namazdan çıktıktan biraz sonra Saffet beyin son kerte üzgün bir yüzle yanına yaklaştığını gördü, kulağına fısıldar gibi yaslı bir sesle:

— Mahmut bey sizlere ömür, paşam, dedi.

Paşa, onun sözlerini hemen anlayamadı:

— Hangi Mahmut bey, neler söylüyorsunuz?

— Yirmidördüncü tümen kumandanı Mahmut bey, paşam. Asilerce şehit edilmiş.

Ali Fuat paşa, Saffet beyin verdiği bütün bilgiyi alınca beyninden vurulmuşa döndü. «İyi yürekli, vefalı, kahraman arkadaşı, ayaklanıcıların kurşuniyle şehit düşmüştü.» İçinde kıyametler koptuğu halde ağlamamak için dişlerini sıkarak dayandı. Bu sırada tören sürüyor, yüz bir parelik kutlama topu, Yeşil Bursa'nın güzellikleri içinde pusmuş kara yürekli gericilerin yüreklerini hoplatırcasına gürleyip duruyordu.

Ali Fuat paşa, Mahmut beyin şehitliği haberiyle birden bire kapkara bir yas dünyasına girer gibi oldu. İçinden korkunç bir hınç, öç alma hırsı yükseldi. Acımayı bir yana bırakarak yaradana sığınıp bu çapulcu yığınlarını ot gibi biçmekten başka çıkar yol yoktu. Yoksa, gemi azıya almış olan bu vahşi sürüler, ulusu en karanlık kölelik çağlarına sürüklemekten geri kalmayacaklardı. Bu hain sürüler, 26 Martta Gönen dolaylarında 174. alayı, Kirmasti, Karacabey dolaylarında da 172. piyade alayını darmadağın etmiş, bunları kuvayı milliyenin saflarından temelli silmişlerdi. Ankara'dan Bursa'ya gönderilen ikinci piyade alayı, gericilerin propaganda ateşine tutularak Bursa'ya varıncayadek kar gibi erimiş, ancak pek azı yerine varabilmişti. 22 Nisanda Mahmut bey tümeninin yok edilmesiyle de felâket bütünlenmiş oluyordu.

Bütün bu zincirleme felâketler, en büyüğünden en küçüğünedek bütün kuvayı milliyecileri sersemletmiş, karamsarlığa sürüklemişti. Gerek İstanbul hükümeti ile padişah, gerekse Ingilizlerle Amerikalılar bundan son kerte umutlanarak ayaklanış bölgelerine en yetişkin ajanlarıyle torbalar dolusu altın akıtmağa başlamışlardı. Sakarya ırmağının batısındaki bölge, Kuvayı Milliye topraklarından bütünüyle kopmuştu. Orda, kuvayı milliyenin elindeki topraklara doğru korkunç akınlar düşünülüyor, tasarlanıyor, örgütleniyordu. Bütün bu bölgenin baştan beri biricik kurtarıcısı, savunucusu durumunda olan Ali Fuat paşa, kuvayı milliyeyi yine örgütleyip gerici sellerine karşı bir baraj olsun kurmak üzere 25 Nisan sabahı tanyeri ağarırken bütün karargâhıyle Bursa'dan ayrılarak gece geç vakit Lefke'ye vardı. Hem bütün yol boyunca, hem de Lefke'de gördüğü durum, bu bölgede bir bozgun kasırgasının esmekte olduğunu gösteriyordu. Ayaklanış bölgesinde bozguna uğratılıp dağıtılmış birliklerden kaçan silahlı kuvayı milliyeci toplulukları, tüfeklerini umutsuzca omuzlamış, güney ufuklarına doğru ereksiz bir yürüyüşe geçmişlerdi.

Ali Fuat Paşa, karargahının yiğit subaylarıyla hemen davranarak bu bozgunu durdurmağa çalıştı. Kor-

kunun dolu dizgin kovaladığı bu kaçakları yollarından çevirip yine düşmana karşı döğüşe göndermek son kerte güç bir işse de Ali Fuat paşa ile fedakâr subayları, her türlü yöntemi kullanarak bunları yollarından çevirip örgütlemenin yolunu buldular. Ali Fuat paşanın, bu kahramanca çalışmada kendisiyle birlik olanlar içinde özellikle unutamayacağı iki kişi vardı: Bunlardan biri kendi kurmay başkanı binbaşı Saffet (Arıkan) bey, öbürü de İzmit mebusu Fuat (Carım) beydi. Bu sonuncusu sivildi.

Ali Fuat Para, Bursa'dan gelerek kapkara bir felâket bataklığının içine düşmüştü. Burada her şey yıkılmakta, karamsarlık bütün yüzleri, yürekleri, yemyeşil doğa'yı bile karartmaktaydı. Ne var ki, Ali Fuat Paşa, her büyük ihtilâlci gibi katran renkli karamsarlıkların içinden çıkıp güneşe, yeşilliğe kavuşmanın tılsımını taşıyordu. Bu yüzden bir kez daha kolları sıvayarak çok önemli Geyve Boğazı gediğini tıkamak üzere silkindi. Geyve Boğazının kuzey giriş yerinde savunma için önceden bırakılan 143 üncü piyade alayının bir taburuyla, bir istihkâm bölüğü, iki toplu bir sahra bataryası, yerlerini bırakıp darmadağın Geyve'ye doğru yola çıkmağa hazırlanıyordu. Ali Fuat Paşa, Bursa'dan vakit yitirmeden Lefke'ye gelişiyle çok şey kurtardığını anlıyordu. Ulusal güçler, çekilip gittikten sonra Boğazın savunucusu olan bu nizamî güçler de çekilseydi Geyve Boğazı bütünüyle halifecilerin eline geçecek, artık bu sayısız sürüler ordan Eskişehir'e, Ankara'ya doğru sel gibi akmak fırsatını bulacak, Kuvayi Milliyenin alınyazısı üzerinde korkunç oyunlar oynayacaklardı.

Ali Fuat Paşa, karargâh arkadaşlariyle 25/26 nisan gecesi saatlarca süren çok yorucu bir at yolculuğundan sonra geç saatlarda Lefke'ye (Osmaneli) varmıştı. Ertesi sabah erkenden Geyve'ye doğru yola çıkacaklardı. Hemen güvenlik tedbirlerini alıp bir iki saatçik olsun bir şekerleme kestirmek üzere hazırlanmaktalarken Ali Fuat Paşa'nın emir subayı hızla içeri girdi:

— Paşam, Fevzi Paşa hazretleri teşrif ettiler. Görüşmek istiyorlar, dedi. Ali Fuat Paşa bunun hangi Fevzi Paşa olduğunu düşünürken emir subayı:

— Eski Harbiye Nâzırı Ferik Fevzi Paşa hazretleri, diye açıkladı. Yorgunluktan, uykusuzluktan kımıldanacak durumda olmayan Ali Fuat Paşa, dinçlik aşısı yapılmış gibi birdenbire yerinden sıçradı. Fevzi Paşa, kapıdaydı. Onu karşılayarak elini sıktı. O da son kerte yorgun görünüyordu. Ali Fuat Paşa:

— Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur! deyince, Fevzi Paşa:

— Birbirimize kavuştuk ama galiba biraz geç oldu, dedi.

— Ne zararı var, paşam, yine birleştik ya...

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'yı eskiden beri tanıyordu. Birinci dünya savaşının en korkunç aşamalarında birlikte bulunmuşlardı. Fevzi Paşa, o zaman Arabistan cephelerindeki ordu kumandanlarından biriydi. Ali Fuat Paşa, o zaman onun ordusuna bağlı 20. Kolordu Kumandanlığını yapıyordu. Olağanüstü olarak tuğgeneralliğe yükseltilmişti. Onun Fevzi Paşa'ya karşı duyduğu içten sevgiyi besleyen ortak bir anısı vardı.

Ali Fuat Paşa, savaşın en kızgın, göz açtırmaz bir zamanında Enver Paşa'nın verdiği paşalık rütbesini gösteren apoletleri bile alıp takamamıştı. Bir gün, ordu kumandanı olarak Ali Fuat Paşa'nın 20 inci kolordusunu denetlemeğe gelen Fevzi Paşa, paşalık apoletlerini takmadığını görünce kendi apoletlerini söküp onun omuzlarına takmıştı. Onun bu sıcak ilgisinden, babacanlığından pek duygulanan Ali Fuat Paşa, çok teşekkür ederek:

— Paşa hazretleri, demişti, sizin de burada bir tek üniformanız olsa gerek. Şimdi, bu durumda siz de apoletsiz kalacaksınız.

O zaman tatlı tatlı gülen Fevzi Paşa, şöyle yanıtlamıştı:

— Bir kere bu savaşta ben seni paşa göreyim de zararı yok, bir kaç gün apoletsiz kalayım.

İşte, genç paşa, Lefke'deki karargâhında Fevzi Paşayla karşılaşınca hemen gözlerinde bu eski sıcak anı canlanıvermişti. Gerçi Fevzi Paşa, son günlerde Harbiye Nazırlığı sırasında tuhaf hırslara kapılarak Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'ya epey kefen söktürmüşse de koca adamın kalkıp bu kanlı ihanet kurşunlarının cıvlayıp durduğu bölgeden geçerek kendilerine sığınması, geçmişteki her şeyin affedilmesine yeterdi de artardı bile.

Fevzi Paşa, İstanbul'un son durumundan uzun uzadıya söz ettikten sonra, Anadolu'ya nasıl kaçtığını şöylece anlattı:

— İstanbuldan Anadolu'ya geçmek kararını verdiğim zaman Üsküdar Jandarma Kumandanı Binbaşı Remzi beyin İstanbul Müdafaayı Hukuk Derneğince Anadolu'ya gidecek kişilerin bu yolculuğu güvenle yapabilmesi için tedbirler almağa memur edildiğini duymuştum. Remzi beyi eskiden tanırdım. Haber göndererek rica ettim. Beykoz'daki evime geldi. Konuştuk, Ankara'ya gitmek istediğimi, iki atımı da beraberimde götüreceğimi söyledim. Her türlü kolaylığı göstereceği vaadinde bulundu. Paşabahçe jandarma müfrezesi kumandanı Teğmen Salih (Kılıç) efendiyi yoldaşlığıma vereceğini ve kendisini direktif almak üzere hemen bana göndereceğini söyledi. Ayrıntılar üzerinde de uyuşmuştuk. Daha sonra öğrendiğime göre yoldaşlığıma verilen Salih efendi ve müfrezesi biçimce bir güvenlik müfrezesi olarak görünmekle beraber gerçekte İstanbul'dan Ankara'ya gitmek isteyenlerin yolculuklarını sağlamağa ve Boğazın Anadolu kıyı kışlalarından elde edilen silâh ve cephaneyi içerilere götürmekle görevli gizli bir merkez örgütü imiş.

Binbaşı Remzi beyle kararlaştırdığımız gibi teğmen Salih efendi, 17 nisanda Beykoz'daki evime gelerek müfrezesinin emrime hazır olduğunu bildirdi. Atlarımı sordum. Paşabahçe'ye getirmiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine gece yarısı Abraham Paşa korusunun kapısında birleşerek yola çıkmağa karar verdim. Bir ayak önce İstanbul'dan ayrılmak istiyordum. Genç teğmen, bütün emir-

lerime harfi harfine boyun eğeceğini söyleyerek müsaade isteyip ayrılmıştı. Randevu yerine gittiğim zaman her şeyi hazır buldum. Gece, çok karanlıktı. İlkin Polonez köyü tuttuk. Orada birdenbire Üsküdar Jandarma Kumandanı Remzi beyle kimi sivil arkadaşlarına rastladığımız zaman şaşırmıştık. Üsküdar jandarma dairesinin basılacağını haber almaları üzerine onlar da benim gibi Anadolu'ya geçmeğe karar vermişlerdi. Hep beraber bir kafile olduk. Gündüzleyin Alemdağı'nda saklandık. Akşama doğru Paşaköyü üzerinden yine yola koyulduk. Geceleri yürüyerek gündüzleri elden geldiğince gizlenerek Kartal ve Gebze'nin gerilerinde bulunan köylerin arasından geçerek Kandıra'ya geldik. Geceyi orada geçirdikten sonra, ertesi sabah yola çıkarak Adapazarı'na yakın bir köye gelmiştik. Kasabanın son durumunu öğrenmeden içerisine girmeyi doğru bulmamıştık. O sırada Adapazarı'ndan gelen bir subay, kafilemize yaklaşarak beni sordu. Kendimi tanıttıktan sonra görüşmeğe başladık. Vermiş olduğu bilgiler pek sudan nesnelerdi ve gerçeğe uymuyordu. Ortalığı sütliman gösteriyordu. Adapazarı'na güvenle girebileceğimizi söylüyordu. Kandıradan gelirken köylülerden duyduklarımız, bu subayın anlattıklarının büsbütün tersiydi. Teğmen Salih efendiyi birkaç atlı ile Adapazarı'na gönderdim. Salih efendi, kaygu verici haberler getirmişti. Mahmut bey müfrezesi Düzce yolunda dağılmış ve kendisi de şehit edilmişti. Kasaba, millîcilerce bütün boşaltılmıştı. Aleyhimizde olan bu durum karşısında tarlalar içinden gizli bir yol bularak Geyve Boğazına geldik. Boğaz'da tam bir güvenlik vardı. Burası, Ankara'nın kıtalariyle ve ulusal müfrezelerle tutulmuştu. Geyve istasyonundan buraya da drezin ile geldik.

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'nın böyle birden bire çıkıp gelişine hem çok sevinmiş, hem de çok güç bir durumda kalmıştı. Şundan ki, Mustafa Kemal'le Fevzi Paşa'nın arası pek iyi değildi. Mustafa Kemal, Fevzi Paşanın kendisini tutuklamak amaciyle Sivas'a geldiğini, kendisi üstüne söylediği bütün aşağılayıcı sözleri biliyordu.

Hele son günlerde Harbiye Nazırı olunca Ankara'ya karşı gösterdiği anlayışsızlık, Mustafa Kemal'i çileden çıkarmıştı.

Ne var ki, şu sırada Mustafa Kemal'i yumuşatmak, ayağına gelmiş olan bu çok değerli insan ve askeri Ankara'ya benimsetmek ödevi Ali Fuat Paşa'ya düşüyordu. Fevzi Paşa'ya sezdirmeden Mustafa Kemal'e durumu telgrafla bildirmek gerekiyordu. Bunu yapmak için de Fevzi Paşanın yanından uzun süre ayrılamıyacağından bir ara odadan dışarı çıkarak durumu kurmay başkanı binbaşı Saffet beye anlattı; ona şu direktifi verdi:

— Hemen telgrafhaneye gidiniz, Mustafa Kemal'in pek önemli bir iş için telgraf başına gelmesini rica ettiğimi bildiriniz. Geldiği zaman eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın Lefke'de bulunduğunu bildirdikten sonra namıma şunları arzediniz: «Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa'yı yalnız bırakamadığı için makina başına gelemedi: Saygılarını bildirmeğe beni memur etti. Durumumuzda bir değişiklik yoktur. Bir ayak önce Gevye Boğazına giderek orasını güçlüce tutmak düşüncesindeyiz.»

Fevzi Paşa'nın daha on beş gün önce Harbiye Nazırı iken Ankara'yı tanımamak hususunda aldığı durum Anadolu'da duyulmuştu. Özellikle ayaklanış bölgelerinde Fevzi Paşa'nın bu muhalif durumu aleyhimize bir hayli kullanılmıştı. Paşanın birden bire kendiliğinden bize geçmiş olmasının, ayaklanış bölgelerinde lehimize bir durum yaratacağı kuşku götürmez. Bu durumu her yana yaymakta gecikmiyeceğiz. Paşa'nın eski durumunu bırakıp kendiliğinden bizim yana geçtiğinden bütün arkadaşlarınızla beraber hoşnut kaldığınızı ve Ankara'da kendisini beklediğinizi bir telgrafla bildirirseniz, hem ora üzerinde iyi bir etki bırakacak, hem de kendiliğinden Anadolu'ya geçen Paşa, sizden beklediği iyi karşılamayı görmekle sevinecektir. Fuat Paşa biraderinizin ricası budur. Emrinizi bekliyoruz.»

— Fuat Paşa, Fevzi Paşa'nın yanında oturuyor, Ankara'dan olumlu bir haber bekliyordu. Ne var ki, biraz

sonra onu dışarı çağıran Saffet bey, Mustafa Kemal'in şu korkunç lâkonik telgrafını onun eline tutuşturdu:

— Fevzi Paşa'yı geldiği yere gönderirsiniz.

Ali Fuat Paşa, bunu okuyunca donup kaldı. Çok üzgündü. Bu, onu şaşkınlığa uğratmıştı.

Oysa, bu iş hemen bu gece, bugünün koşulları gereğince olumlu olarak çözümlenmeliydi.

Bir bahane uydurarak Fevzi Paşa'yı yalnız bırakıp çıktı. Kendisini makina başında bekleyen Mustafa Kemale Saffet beye söylettiklerini bir kez de kendisi yineledi. Bu önerisini eski bir arkadaşı olarak benimsemesini diledi. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa karşısında daha çok direnmeyerek onun düşüncesine yattı. Aralarında şöyle bir çözümleme yolu kararlaştırıldı: Saffet bey, Mustafa Kemal'den aşağıdaki telgrafa benzer bir telgraf alacak, Fevzi Paşa'ya verecekti:

— Anadolu'ya geçtiğinize sevindik. Hoş geldiniz. Ankara'ya teşrifinizi bekliyoruz. Saygılarımızla.

Mustafa Kemal'in ayrıca Ali Fuat Paşa'ya verdiği buyruk şuydu:

— Sezdirmeden Fevzi Paşa'yı göz altında ivedi olarak trenle Ankara'ya gönderiniz.

Ali Fuat Paşa, telgrafhaneden döndüğünde Fevzi Paşa, merakla onu bekliyordu. Adapazarı'nın durumu üstüne bir süre konuştular. Bu sırada Saffet bey, Mustafa Kemal'in telgrafını getirip Fevzi Paşa'ya verdi. Fevzi Paşa pek büyük bir ilgiyle canlılıkla telgrafı okuduktan sonra:

— Mustafa Kemal Paşa hazretleri Lefke'de bulunduğumu acaba nasıl haber aldı?

Diye sordu. Binbaşı Saffet bey, anlaşmak üzere Ali Fuat Paşa'nın yüzüne baktı. Anlaşmışlardı. Ali Fuat Paşa, hemen şöyle dedi:

— Bursa'dan Gevye'ye yola çıkmamızdan önce her konak yerinde Mustafa Kemal Paşa ile telgraf başında haberleşmeyi kararlaştırmıştık. Saffet bey, sizin Lefke'ye geldiğinizi saygılarımızla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş,

o da not alarak size şimdi verdiğimiz telgrafı yazdırmıştır. Fevzi Paşa gerek bu açıklamaya, gerekse Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da kendisini beklemesine çok sevindi.

26 nisan sabahı trenle Ankara'ya gidecekti. Ali Fuat Paşa, ona Ankara treninde çok rahat bir kompartıman ayırtmıştı. Bir hizmet eri ile bir subay da onunla birlikte gidecekti. Gün ağarırken trenin kalkmasına daha bir saat vardı. Fevzi Paşa, Ankara'ya giderken Ali Fuat Paşa da karargâhiyle cepheye yollanacaktı.

Gece hiç uyumayan iki eski asker, eski cephe alışkanlıklarından bir gün daha yaşadılar. Birlikte oturup, sabahın serinliğinde pek hoşa giden sıcak çayın yanı başında bir de güçlüce kahvaltı ettiler.

Ali Fuat Paşa, kendini yokladığında hiç de yorgun olmadığını gördü. Yine sevinçli, umutluydu. Ulus, «tecrübeli, bilgili, geçmişi şan ve şerefle dolu bir kumandana» kavuşmuştu. Ali Fuat Paşa, onu trene bindirerek Fevzi Paşa, «heyecanla onun boynuna sarıldı»:

— Eğer ulus yönetim ve mukadderatını eline almışsa, bu sizlerin çalışma ve çabalarınızla olmuştur, dedi. Fevzi Paşa'nın varlığını duyan bir halk kalabalığı tren kalkarken onu alkışlariyle uğurladı.

Ali Fuat Paşa, karargâhiyle yola çıkarak 28 nisanda Geyve istasyonuna vardı. Oraya varır varmaz da Ankara'dan İsmet imzalı bir telgraf aldı. Bunda Bolu, Adapazarı ayaklanışlarını bastırmak üzere her yandan güçler gönderdiklerini, ayrıca eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'nın da Ankara'ya vararak istasyonda törenle karşılandığını bildiriyordu.

Ali Fuat Paşa, ilk iş olarak Geyve Boğazında mevzilenmiş olan 143 üncü alayın bir taburu ile, bir istihkâm bölüğünü, sahra bataryasını, zayıf bir iki milis müfrezesini biricik savunma gücü olarak yerlerinde bıraktıktan sonra burasını gittikçe iştahı artan İngilizlere, kuvayı inzibatiye güçlerine, öbür ayaklanıcı sürülerine karşı güçlendirmeyi düşünürken, Mustafa Kemal'den 30 nisan

1920 tarihli bir telgraf aldı. Büyük Millet Meclisi Reisi, bunda Ali Fuat Paşa'nın Millî Savunma Bakanlığına atanmasının düşünüldüğünü, bunun için de kumandanlığı uygun göreceği herhangi birine bırakarak Ankara'ya dönmesini bildiriyordu.

Ali Fuat Paşa, kendisini bu göreve değer görmelerinden çok sevindiyse de Geyve Boğazının bekçiliğini hiç kimseye emanet edemiyeceğini düşünerek cepheden ayrılmayı uygun görmediğini, bu göreve Fevzi Paşa'nın atanmasının pek iyi olacağını Ankara'ya bildirdi.

Mustafa Kemal, buna verdiği yanıtta, Fevzi Paşa'nın Millî Savunma Bakanlığına, İsmet beyin de Genel Kurmay Başkanlığına atandığını bildiriyordu. Ali Fuat Paşa, bu salığına uyulmuş olmasına çok sevindi.

Bu sırada Biga'da Ethem beyin atlıları önünden sıvışarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçan Anzavur Ahmet Paşa, bu kez de Sakarya ırmağının batı bölgesindeki ayaklanıcı yığınlarının başına geçmiş, Süleyman Şefik Paşa'yla İngilizlerin plânladığı yeni bir saldırıya hazırlanıyordu. İstanbul hükümetiyle İngilizler, bir kez daha onun heybelerini altınla, umutla doldurmuşlardı.

Bu kez toplarla ağır makinalı tüfeklerle gereçlendirilmiş iki bin kişilik bir güçle Geyve Boğazının doğusundan, batısından saldırıya geçerek en kısa yoldan Ankara'ya varmayı hesaplıyordu. Bu sırada Kuvayi İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa, hâlâ kolordusunun örgütlenmesini bitiremediğinden meydanlarda boy göstermekten çekiniyordu. Oysa İstanbul'dakiler Anzavur'un bu kezki saldırısından çok umutlu olduklarından Kuvayı İnzibatiye kolordusunun da bu saldırıyı desteklemesini istiyorlardı. Bunun için Sadrazam Damat Ferit Paşa ile Kurmay Başkanı Kiraz Hamdi Paşa, kalkıp İzmit'e gelmişlerdi. Süleyman Şefik Paşa, karargâh olarak İzmit limanında demirli bulunan Yavuz zırhlısını seçmişti.

Ali Fuat Paşa, Anzavur'un saldırı için yaptığı hazırlığı hemen öğrenmiş, onlardan önce davranıp saldırıya geçmek istemişse de elinde bu güç yoktu. Ethem beyin

güçlü müfrezesi Biga'dan yola çıkmış, Manyas bölgesinde temizlik yapıyordu. Ancak 16 mayısta buraya gelebilecekti. Onsuz bir saldırıya kalkılamazdı. Oysa Anzavur'un 15 Mayıs günü saldırıya geçeceğini öğrenmişti. Paşa, gelecegi gun gıdı meydanda olan boyle tehlikeli bir saldırıya birkaç çelme takmanın bile yararlı olacağını düşünerek biraz kımıldamak istedi: Doğançay - İkramiye (Boğazın kuzey giriş yeri) mevzilerini güçlendirdi. Boğazın batısına duşen dağ yollarını kapadı. Sonra kurmay başkanı binbaşı Saffet beyin buyruğundaki ulusal müfrezelerden meydana gelen bir saldırı kolunu Değirmendere'nin batısında pusuya yatırdı. Emir subayı Saim beyi de (Generai Saim Onhon) Saffet beyin yanına verdi.

Ali Fuat Paşa'nın elindeki bu güçlerin hepsi, ancak Anzavur güçlerinin yarısına yaklaşıyordu.

Ali Fuat Paşa, 15 mayıs sabahı tanyeri atarken buyruğundaki bir atlı bölüğü, iki ağır makinalı tüfekle Doğançay'dan Değirmendere'ye doğru yola çıktı. Geyve Boğazının kuzey çıkış yerindeki müfrezeleri denetleyecek, beklediği saldırı baş gösterince de böylece görev başında bulunmuş olacaktı. Değirmendere'ye giden yol, kışla çayından aşarak sık ağaçlıklarla kaplı dik çıkış, inişlerle engebelenmiş çok çetin, çok tehlikeli olması gereken bir bölgeden geçiyordu. Değirmendere burada yükselen tepelerin ardındaydı. Ana yoldan uzakta sık, yüksek ağaçlar arasından çok uyanık bir asker yürüyüşüyle ilerleyen kol, hâlâ Saffet beyin bağlantı devriyelerine rastlamadığından kuşkulanmağa başladı. Ormanda vahşi kuş seslerinden, böcek vızıltılarından, yaprak hışıltısından başka bir şey işitilmiyordu. Şimdi, her yana egemen yemyeşil bir örtüyle örtülü tepeler üstündeydiler. Saat ona gelmişti. Ali Fuat Paşa, burdan daha ileriye uzanarak, Anzavur'un saldırısına erek olduğu anlaşılan Geyve Boğazından daha çok uzaklaştırmak istemiyordu. Bir süre burda bekleyerek çevreyi gözden geçirdikten sonra Doğançay'a dönme buyruğunu verdi. Ancak, ordan ayrılmadan önce bir atlı haberciyle Değirmendere'deki binbaşı Saffet beye şöyle bir buyruk gönderdi:

— Ayaklanıcılar, Boğazı çokça sıkıştıracak olurlarsa, yan ve gerilerine saldırınız.

Doğançay'a dönmekte olan Ali Fuat Paşa müfrezesi, Kışla çayına dek hiç bir olayla karşılaşmadan doğanın barışçıl güzellikleri arasından geçti. Yalnız, bundan sonraki yürüyüşte öyle olmadı. Saat on bir buçukta, Kışla çayını geçip de bir dağın yamacındaki sık ormanlığa daldıklarında ağaçların sık dalları arasından üzerlerine bir tüfek baskın ateşi başladı. Ağaçlara tırmanmış Anzavur'un kalabalığı, yollarını kesmişti. Ali Fuat Paşa, atlılarını nasıl kurtaracağını düşünürken, kalın gövdeli ağaçların dallarına tünemiş ayaklanıcılar, tüfeklerinin namlularını onun üstüne çevirerek:

— Fuat Paşa, teslim ol! diye bağırıyorlardı. Ali Fuat Paşa, bir kurt kapanına düştüklerini anladı. İnce bir cılgadan teker teker ilerleyen atlılar her türlü geri, ileri kaçma, her türlü manevra yeteneğinden yoksun durumdaydı. Müfrezeyi bu yoğun mermi sağnağından koruyan sık ağaç gövdeleriydi. Atlıların çılgadan teker teker ilerlemesi, ateş baskınlarının etkisini sıfıra indiriyordu. Ali Fuat Paşa, bu mermi cıvlamaları arasında: «Eğer ayaklanıcılar patika üzerindeki ağaçlara çıkacak yerde patikayı görebilecek ağaçlara çıkmış olsalardı ilk ateş baskınında hayli zayiata uğrayacaktık!» diye düşünerek atını sürüyordu. Onun önünde, biraz ileride emir subayı İdris beyle atlı takım kumandanı Sami bey gidiyordu. Yanlarındaki emir erleriyle müfrezenin öncülüğünü yapmaktaydılar. Paşa'nın arkasında bölük kumandanı Recep bey, elindeki yeğnik makinalı tüfeğiyle teker kol düzenindeki atlıların başında ilerliyordu.

Ne de olsa, başta paşa olmak üzere bütün müfreze şaşırmıştı. Ormana girmeden önce Bölük kumandanı, yeğnik makinalı tüfekli erleri kolun başına, ortasına, sonuna yerleştirmişti. Bölük kumandanının verdiği işaret üzerine üç yandan ağaçlar üzerinde pusmuş olan ayaklanıcılar üzerine atların üzerinden yoğun bir ates başladı. Bu sürekli makas ateşi sırasında yakın ağaçlardaki ayaklanıcılar, de-

lik deşik olarak birer yaban armudu gibi ağaçlardan sapır sapır döküldüler. Artık, yeğnik makinalı tüfeklerin yanı sıra eratın taşıdığı bütün piyade tüfekleri de at üzerinden ara vermemecesine ateş ediyordu.

Ateş etmeyenler de ağaçların altında siperlenmiş, kımıldamadan bekliyordu. Atlar, sırtlarında patlayan tüfeklerden ürkmeksizin kuzu kuzu duruyordu.

On plândaki ağaçlarda pusmuş olan bütün ayaklanıcılar, şimdi yaralı ya da ölü olarak yerde yatıyordu. Papucun panalı olduğunu gören ötekiler, ağaçlardan atlayarak ormanın derinliğinde gözden uzaklaşmaga başladılar. Bunların da hepsi kaçamadı. Bir bölümü tutsak olarak bölüğün eline düştü. Kaçanlar da dağın çok engebeli olmasından yararlanarak sıvışmıştı.

Ali Fuat Paşa'yla arkadaşlarını tutsak almak üzere kurulmuş olan bu pusu, paşanın da düşündüğü gibi gerçekten pek tehlikeliydi. Yalnız, iyi yönetilemediği için tertipçilerin yok edilmesine yol açmıştı. Bu olayın bir tek yürekli kahramanı da bölük kumandanı Recep beyin ta kendisiydi.

Ali Fuat Paşa, Recep beyi kutlayarak, bölükle birlikte Doğançay'a vardığında saat on ikiye geliyordu.

Doğançay'a döndüğünde bini aşkın ayaklanıcı, buranın kuzeyindeki yoğun ormanlı tepeleri ele geçirmiş, iki koldan Doğançay üzerine yürümeğe başlamıştı. Bunlar demiryolu köprüsünden Sakarya ırmağının doğusuna geçmek istediler. İki toplu sahra bataryası, 800 metreden bunların üzerine durmadan ateş ederek ırmağın doğusuna geçmelerini önledi. Çok ölü veren kol, orda mıhlanıp kaldı. Öbür ayaklanıcı kolu ise Doğançay istasyonunu ele geçirmeğe davranıyordu Ali Fuat Paşa, bunun üzerine bölüğün bütün atlarını güvenli yerlere gizleyerek atlıları piyade gibi kullandı. Bu piyade savaşı, ayaklanıcıları istasyon konağına yaklaştırmadı. Yalnız, bu çatışmada üzücü bir olay geçti: Bölük kumandanı Recep beyle bir ağır makinalı tüfeğin erleri, ayaklanıcıların eline düştü. Recep bey, tutsak olarak ayaklanıcıların karargâhına götürülürken ken-

dini kaldırıp Sakarya ırmağının coşkun sarı suları içine atarak kurtuldu. Akşamleyin birden bire çıkıp ordugâha gelerek herkesi hem şaşırttı, hem sevindirdi.

Ayaklanıcılar, akşama dek inatla saldırıyı sürdürdüler. Bütün erekleri Geyve Boğazının kuzey giriş yerinde mevzilenen güçleri ordan söküp atmaktı. Bunu başarabilmek uğruna makinalı tüfek kurşunlarına inatla gogüs gerip sapır sapır döküldüler.

Ali Fuat Paşa, ayaklanıcıların oldukları yerde saydığını görünce 70 inci piyade alayının üçüncü taburuna topçu koruması altında son kerte şiddetli bir saldırı yaptırdı. Bu saldırı dalgası Boğazın önünde toplanan ayaklanıcı yığınlarının üzerine öldürücü büyüklükte bir granit kayası gibi yuvarlandı; onları çil yavrusu gibi dağıttı. Doğançay'dan saldıran bu taburu Saffet bey müfrezesi Değirmendere üzerinden arkadan yandan yaptığı güçlü bir saldırı ile desteklemişti. Ali Fuat Paşa bu saldırı sırasında ellerinden yaralandı.

Bugünkü saldırıyı Anzavur Ahmet Paşa yönetmiş, İzmit'teki halifeci karargâha pek mevsimsiz olarak Ali Fuat Paşanın tutsak edildiği haberini ulaştırmış, oralarda bu yüzden yalancı bir bayram havası estirmişti. Akşama doğru ise Ali Fuat Paşa'nın atlılardan yakasını kurtarabilmek için Anzavur Paşa, özel eşyasını, evrakını bile bırakarak Adapazarı'na doğru dört nala kaçarken atların nallarında akşam güneşi parlıyordu.

Anzavur'la dökünlülerini Adapazarı'na doğru kovalayan Ali Fuat Paşa güçleri, ayaklanıcıların bıraktığı eşyalar arasında bir de heybe buldular. Ali Fuat Paşa'ya getirilen heybenin Anzavur'un heybesi olduğu anlaşıldı. Bunda ele geçen bir mektup Anzavur'un imzasını taşıyordu. Damat Ferit Paşa'ya daha yeni yazılmış, gönderilememişti.

— Askerlerim savaşmak istemediklerinden dolayı başaramadım. Pek çok yaralı ve şehit verdim. Attan düştüm, hayvanın altında kaldım. Yaralı bacağımı sağlamak üzere İstanbul'a geliyorum.

Diyordu. Bu mektubu Damat Ferit Paşa yerine Ali Fuat Paşa okudu.

Anzavur'un içinde bir mektupla bıraktığı heybe bir savaş hiylesinden başka bir şey değildi. Anzavur, yaralı olarak İstanbul'a kaçtığını yayarak ertesi gün yapacağı saldırıda Ali Fuat Paşayı gafil avlamak istemişti.

Nitekim, 15 mayıs günü bir başarı sağlayamadan bozgun biçiminde çekilen Süleyman Şefik Paşa'nın kolordusundan bir piyade alayı, topçu ile Anzavur Ahmet Paşa sürüleri, 16 mayıs sabahı yine Ali Fuat Paşa'nın mevzilerine yüklendi. Anzavur, erkenden Sapanca'ya vararak ordan arkasına yeni, yılgın sürüler takarak gelmişti. Hepsi el ele akşama dek dalga dalga nağralar atarak Boğaza saldırdılarsa da burayı yarıp geçemediler. Akşam karanlığıyle birlikte toplarla tüfekler sustu.

Ali Fuat Paşa, 17 mayıs sabahı Geyve Boğazı dolaylarında bir keşif yaptırdıysa da hiçbir düşmana rastlanmadı. İki günlük çatışma acaba onları saldırıya geçebilecek güçten yoksun mu bırakmıştı? O, daha çok böyle sanıyordu. Bu düşünceye kapılan kumandan, Otodrezinle Geyve istasyonuna dönerken atlı bölüğü de karadan onu izliyordu. Ne var ki, Ali Fuat Paşa'yı ormandaki sürpriz kertesinde şaşırtan bir başka olay daha oldu: Geyve istasyonuna vardığında otodrezin makasa girerken Anzavur'un üç yüz atlı, bir de makinalı tüfekle gereçlenmiş olarak İkramiye köyüne geldiğini, burdan da Geyve istasyonunu ele geçirmek üzere yola çıktığını öğrendi. Anzavur'un önünden kaçan otuz kişilik istihkâm müfrezesi soluyarak paşanın karşısında dikildi, hikâyeyi anlattı.

Ali Fuat Paşa, bu kötü haberi alınca başını kaşıyarak düşünmek zorunda kaldı. Şu sırada Anzavur birden bire karşısına dikilirse elinde ona karşı güç olarak çıkaracağı ancak otuz kişilik istihkâm müfrezesiyle, anbardaki emekli bir dağ topu, bir de makinalı tüfek vardı. Buna bir de kendini katması gerekiyordu. Doğançay'dan kendisiyle birlikte yola çıkan atlı bölüğü ancak üç saat sonra burda olacaktı. Ali Fuat Paşa, durumun bunalım

kertesinde zor olduğunu görüyordu. Yine de içinden çıkılmaz gibi görünen bu işe bir çözüm yolu bulmalıydı. Belki de Geyve istasyonunu silâhlı Rum köylüleriyle güçlenmiş Anzavur'un güçlerine karşı bu ufacık sembolik güçle korumak zorunda kalacaktı. Şundan ki burayı ölse de Anzavur'a bırakamazdı. Burayı bırakarak Lefke'ye çekilecek olursa, iki gündür başarıyla düşmanı püskürtmüş olmanın bir anlamı kalmayacak, ayrıca büyük ayaklanış bölgesinin ezilip sindirilmesi işi ilerde epeyce güçlükler çıkaracaktı. Paşa, bütün bu düşüncelerle ölüm pahasına da olsa bir er gibi Geyve istasyonunu savunmaya karar verdi. Hemen davrandı. Otuz kişilik istihkâm müfrezesini istasyonun doğusundaki Sakarya köprüsünün savunmasiyle görevlendirdi. Sonra emir subayı İdris beyle anbara giderek ambar erlerinin de yardımiyle hurda dağ topuyla ağır makinalı tüfeği dışarı çıkardı. Topla makinalı tüfeği köprüden geçirterek o yöreye egemen Taşlıtepe'ye yerleştirdi. Atlı bölüğü gelinceye dek birkaç ambar, otuz kişilik istihkâm eriyle hem Anzavur'a hem de arkadan gelecek silâhlı Rum köylülerine karşı duracaktı.

Savunma yöresinde hazırlanınca Ali Fuat Paşa külüstür dağ topunun başına geçti, makinalı tüfeği de emir subayı çalıştıracaktı. İstihkâm müfrezesini de bunun kumandanı Mekki bey yönetiyordu.

Bu sırada Anzavur, istasyondan üç dört kilometre ilerdeki Köprübaşı köyü yöresinde yol tepmekteydi. Ali Fuat Paşa, bir topçu eri olarak topu her an ateşlemeğe hazır bulunurken bir yandan da elindeki dürbünle Köprübaşı köyü önündeki tepelerde kıvrılan yollarda Anzavur'un atlılarını araştırıyordu. En sonra, onları gördü. Karmakarışık aşağı doğru inmeğe başlamışlardı. Bir top atımı yaklaşmışlardı. Paşa, topu ateşledi. Bu sırada kafasından şimşek gibi eski anılar dizisi ışıklı izler bırakarak gelip geçti. On dört yıl önce Selânik'te «seri ateşli on beşinci topçu alayının altıncı bataryası kumandanıydı.» O

zaman pek iyi bir topçu subayı olan paşa, dağ topuyla başarılı bir atış yapmadığını görerek üzüldü. Anzavur atlıları top patlar patlamaz, biraz duraklayıp sonra dağılarak yine yürüyüşe geçtiler. Bu sırada ağır makinalı tüfeği ustaca işletmeğe başlayan İdris bey, Anzavur atlılarını güz yaprakları gibi sağa sola savuruyordu. Paşa'nın attığı mermiler de atlıların önünde patlıyor, onları sendeletip afallatıyordu. Bu, yarım saat böyle sürdü. Anzavurcular oldukları yerde siperlenerek makinalı tüfekle topun ateşinden korunmağa çalıştılar.

En sonra Anzavur atlıları, Geyve istasyonuna girebildilerse de köprüyü pek güzel savunan istihkâm müfrezesinin direnme gücünü kırıp Sakarya ırmağının doğusundaki kuvayi milliye toprağına geçemediler.

Ali Fuat Paşa ile yiğit adamları, bu biçimde iki saat dayandılar. İki korkunç, terletici, tehlikeli saatin sonunda güzel, umut dolu bir şeyler belirdi; Paşa'nın atlı bölüğü nağralarla savaş meydanına girdi. Hiç beklenmedik bir zamanda yüzbaşı Dayı Mesut bey, gözü pek müfrezesi, on beş subay arkadaşiyle görünüverdi. Ali Fuat Paşa, gelen subaylar arasında eski emir subaylarından yüzbaşi Ferit beyi de gördü. O da yüzbaşı Mehmet Mesut (Dayı Mesut) beyle yayan olarak taa İstanbul'dan gelmişti. Bundan sonraki savaşlarda onun çok yardımı görülecekti.

Ali Fuat Paşa, öğleden sonra topçunun, makinalı tüfeklerin yaptığı baraj ateşi yardımiyle elindeki güçleri Anzavur sürülerine karşı saldırıya kaldırdı. Düşman, bu saldırı karşısında dayanamıyacağını anlayarak kaçmayı yeğ gördü. Ali Fuat Paşa, bulunduğu tepeye Geyve'den bir telgraf makinası da getirtmişti. Bununla dış haberleşmeleri kolayca yapıyordu. Ankara'yı bularak burdaki savaş durumu üstüne bilgi verdiği sırada ordan da tuhaf haberler aldı. Ankarada da Geyve istasyonundakine benzer bir olay geçmişti: Genelkurmay Başkanlığının yerleşmiş olduğu ziraat mektebi konağı dolaylarında kimi kuşkulu adamlar görülmüş, bunlar üzerine nöbetçiler ateş açmıştı. Bu

sırada Meclis Başkanı Mustafa Kemal'le kimi vekiller, ayaklanıcıların baskınına uğradıklarını sanarak büyük heyecan geçirmişlerdi. Öyle ki, artık, Ankara ile yöresi de ayaklanış bölgelerinden biri durumuna gelmişçesine bir sanı doğmuş, bu, kuvayi milliyeci başları hayli tedirgin etmişti. Ufak çapta kimi devrimciler, bu durumda artık çalışamayacaklarını söyleyecek kerte ileri gitmişler, kimisi de Ali Fuat Paşa'nın cepheden çağrılarak bu işe bir umar bulmasını istemişti. Mustafa Kemal de bu sonuncuların düşüncesine ortak olarak onu Ankara'ya çağırmak zorunda kalmıştı.

Ali Fuat Paşa, telgrafla Mustafa Kemal'in yakın görevlilerinden birince bildirilen buyruğu alınca işin önemi üstüne bütün bir düşün edinmek üzere kurmay binbaşı Halis, Salih (Omurtak) beyleri makina başına çağırdı. Onlar da bu olay üstüne doyurucu bir bilgi veremediler. Nöbetçiler, yanlışlıkla mı yoksa gerçek baskıncı kişiler üzerine mi ateş etmişlerdi?

Ali Fuat Paşa'nın öğrenmek istediği buydu. İki kurmay binbaşının vermiş olduğu bilginin bir bölümü de ilginçti. Şundan ki, yabancı ve kuşkulu kişiler üzerine ateş edildiği sırada karargâhla şehir arasındaki telefon telleri de kesilmiş, şehirde doğal olmayan kimi görünüşler belirmişti.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal karargâhının böyle baskın girişimlerine uğrayabilmesinin doğal olduğunu düşündü.

Böyle de olsa, Ali Fuat Paşa, bugünlerde Ankara'ya dönemeyecekti. Şundan ki, Geyve'de kendisine kavuşmak üzere Biga'dan yola çıkmış olan Ethem bey, birkaç güne dek buraya gelecek, onunla birlikte Adapazarı, Düzce, Bolu ayaklanışlarını bastırmağa gideceklerdi. Ethem bey Düzce'ye doğru yola çıkarken o da elindeki nizamî kıtalarla İzmit dolaylarındaki halife kolordusunun üstüne yürüyecekti. Sonra, bugün Geyve istasyonu dolayları uğruna başlayan döğüş de sonuçlanmış değildi.

Ali Fuat Paşa, bunları Halis beye gizli olarak bildirdikten sonra Ankara kumandanlığı görevini de yapmakta olan bu arkadaşına ne gibi güvenlik önlemleri alabileceğini salıklamalar olarak anlattı. Ayrıca Halis beye, Mustafa Kemal Paşa'nın güvenlik işinde tedirgin olmamasını, yakın günlerde Ankara'ya döneceğini bildirmesini söyledi, telgraf başından ayrıldı.

Anzavur ayaklanıcılarının dört gün süren saldırıları, Ali Fuat Paşa kayasına çarparak kırılmış, bu kayanın dibinde insanlar, hayvanlar, silâhlar sapır sapır dökülmüştü. Burdaki her yenilgiyi bir yengi olarak Istanbul'a bildiren Anzavur, orada anlamsız sevinçler, iyimserlikler yaratmış, Harbiye Nazırlığını da üzerine alan Damat Ferit Paşa Kurmay başkaniyle kalkıp bu yengileri yerinde değerlendirmek üzere 20 mayısta İzmite gelmişti. Ali Fuat Paşa'nın granit kayasının burnunun ucunda kendisiyle alay edercesine yükseldiğini görünce, şaşırmış, kös kös arkasına bakarak İstanbul'a dönmüştü.

Ali Fuat Paşa, Anzavur sürülerinin burunlarını Geyve Boğazı kayalıklarında kırdıktan sonra ayaklanıcıların ellerinde Süleyman Şefik Paşa'nın örgütlemeğe çalıştığı halife kolordusundan başka saldırıcı bir güç kalmamıştı. Paşa'ya göre şimdi, ayaklanış bölgelerinin temizliğine girişmekten başka yapacak bir iş kalmıyordu. Bolu ile Mudurnu ayaklanıcılarını ezmiş olan albay Refet beyle birlikte ve bir zamanda bu işe başlayabilirdi. Saldırı gününü dahi seçmişti. 23 mayıs sabahı, ayaklanışın kara beyinli kafasını kırmak üzere güçlerini saldırıya kaldıracaktı. İç kavgaları sinsi bir dikkatle gözetleyen Yunan kumandanlığı, en sonra bu kolay yemiş devşirme mevsiminden bir şey çıkamayacağını anlayarak bir genel saldırıya geçebilirdi. İşte, bunun için de ayaklanış bölgelerinin bir ayak önce temizlenmesi gerekiyordu.

Yalnız, bu işin bütün ayaklanma bölgelerini sarmağa başlayan ulusal güçlerce hep birden, el ele yapılması gerekiyordu. Her şeyden önce Ethem beyin yetişmesi gerekiyordu. Ayaklanış bölgelerini bütün ağırlığıy-

le ezecek güç ondaydı. Ali Fuat Paşa, o gelir gelmez büyük saldırının başlaması buyruğunu verecekti. Büyük kolordu buyruğunu şimdiden hazırlatmıştı bile. Bursadan uzun atlı kolları biçiminde yola çıkan Ethem bey müfrezesinin nal sesleri her an Geyve istasyonu dolaylarında çınlayabilirdi. Ali Fuat Paşa, kovaladığı ayaklanıcı güçlerin Geyve Boğazının kapısında beklediğini biliyordu. Bu sürüler, altın hırsına kapılmış yağmacılardan meydana geldiğinden bunun kokusunu aldıkları her yerde yeşil leş sinekleri gibi kümeleniyor, hızlı tehlikeler biçiminde her yerde bitiveriyorlardı.

Evet, Ali Fuat Paşa, ayaklanışın son dişlerini kırmak, onu temelli dişsiz bırakmak üzere Ethem beyin elinde taşıdığı yıldırımları dört gözle bekliyordu.

— 3 —

BOLU BEYLERİ YİNE SAHNEDE

Sarık ve cübbeyle artık dünya başarıya ulaşamaz.
— Mustafa Kemal —

Köşk'ten Demirci Mehmet efenin karargâhından albay Refet beyin genel kumandasında, Demirci Mehmet efenin asker danışmanlarından binbaşı Nâzım beyin buyruğunda üç yüz atlı zeybekle, dört yüz seksen kişilik bir piyade taburu, iki dağ topu, bir makinalı tüfek bölüğünden meydana gelen bir güç, en seğirtken araçlardan yararlanılarak Bolu ayaklanış bölgesine doğru yola çıkarıldı. Zeybeklerin başında Kuvayı Milliyece ün salmış üç efe bulunuyordu. Postlu Mestan efe buyruğunda yüz, Turnacı Mehmet efe buyruğunda yüz, Dokuzun Mehmet efe buyruğunda da yüz zeybek vardı.

Bu güçlü müfrezenin gönderilmesi için Ankara'da Mustafa Kemal'in Ziraat Mektebi'ndeki karargâhında bulunan Refet bey, Demirci Mehmet efe'ye ivedi bir telgraf çekmiş, o da hiç geciktirmeden müfrezeyi hazırlayıp yola çıkarmıştı. Daha önce Göynük'e Mudurnu'ya

gönderilen emekli yarbay Çolak İbrahim güçleri, savunma saldırı çıkışları yaparak ayaklanıcıları yıldırmış, oldukları yere mıhlamıştı.

Refet paşanın, Nâzım bey buyruğunda Bolu'ya getirdiği asker, bir tümen sayılıyordu. Buna Sebikbar Aydın mürettep tümeni adı verilmişti. Binbaşı Nâzım bey, köşkten getirdiği bu güçle, kendi ünlü yürekliliğinin gücünü de kullanarak Bolu dağlarını tutmuş olan halifecilerin üzerine birden atılıverdi. Birkaç bin kişilik ayaklanıcı yığınını hallaç pamuğu gibi atarak Bolu'nun yolunu Kuvayı Milliye'ye bir kez daha açtı. İkinci tümene Ali efenin kızanları, savaş meydanına yetiştiğinde Nazım bey düşmanın hesabını görmüştü bile. Nazım beyin nizamiye erleri yanısıra, zeybeklerin kumandanlığını yapan Aydın Jandarma Kumandanı ünlü (Arap yüzbaşı) Nuri bey onların başında, onlarla birlikte yiğitçe çarpıştı.

Sabikbar Aydın tümeni, halifenin çapulcularını aldatılmış köylü yığınlarını Bolu şehrinden uzaklara sürüp atarak oraya yetişti. Binbaşı Nâzım bey, doğru hükümet konağına giderek mutasarrıf sandalyesine oturdu. Ayaklanıcı elebaşlarının yakalanması, Divanı Harbe verilmesi için ilk buyruğunu verdi. Genç, akıllı bir subay olan İhsan (İdikut) beyi merkez kumandanı atadı. Hükûmet konağının karşısındaki bir konağı merkez yapan İhsan beyin buyruğuna dolgun bir piyade bölüğü verildi. Yerli jandarma, polis örgütü de onun yardımcılığına verilmişti İhsan bey, son kerte hızlı bir çalışmaya koyuldu. Az zamanda ayaklanıcı elebaşları, insan öldürenler, soyguncular, İstanbul'dan gönderilen hain subaylar yakalanarak deliğe tıkıldı. Köylerde saklanmağa çalışan bütün suçlular da atlı jandarma ekipleri aracılığiyle yakalattırılarak şehre getirildi. Kuvayı Milliyenin şehre girdiği günün gecesi, yorgun inzibat bölüğü ile yerli polis, jandarma sabahlara dek insan avlamakla vakit geçirdi. Altıncı gün öğle üzeri hemen sıkıyönetim ilân edilmişti. Müsaadesiz şehirden içeri, dışarı kimse bırakılmadı. Yakalanan suçlu ya da kuşkulular, merkez kumandanlığında ufak

bir sorgudan geçirildikten sonra Sultani Mektebi'nde (lise) kurulmuş olan sıkıyönetim mahkemesine gönderiliyordu. Buraya gönderilenler hemen hemen hep suçlulukları su yüzüne çıkmış olanlardı. Kısa bir yargılamadan sonra suçları kesinleşiyor, ölüm hükmünü yemekte gecikmiyorlardı. Suçları vatan hainliği maddesine dayanıyordu. Merkez kumandanının verdiği buyruk gereğince Belediye konağının önünde darağaçları kurulmuştu. Ölüm hükmü giyenler burda sabaha karşı sırayla asıldılar. Bu da anlaşılan çileli Bolu şehrinin tarihinde görüp göreceği son kanlı gün olacaktı.

Binbaşı Nâzım beyin buyruğunu harfi harfine uygulayan merkez kumandanı İhsan bey, şehirde ister istemez bir terör havası estirmeğe başlamıştı. Bütün meyhaneler, kumarhaneler, kapatılmış, şiddetli bir içki yasağı konmuştu. Her türlü alkollü içki zorla toplanarak merkez kumandanlığı konağının yanındaki boş arsalara döktürülerek yok edildi. Sürekli ayaklanmaların lâçka ettiği memurlara güvenmeyen merkez kumandanı, bol para vererek Bolu şehri hemşerilerinden kadınlı - erkekli memurlar kullanmağa başladı. Bunlar, ayaklanmanın yine patlak vermemesine yarayacak bütün ipuçlarını az zamanda kumandanlığın önüne serdiler. Gizlenen suçlular, saklanan cinayet âletleri ile silâhlar, birer birer bulundukları yerden alınıp merkez kumandanlığının deposunun hapishanesine girdi. Bütün suçlular yakalanıp mahkeme karşısına çıkarıldıkça Bolu halkının, ayaklanmaların dışında kaldığı, bütün işi dışardan gelen militanların yaptığı anlaşılıyordu.

Kuvayı Milliye kumandanı Nâzım bey, işin siyasal cephesini de birlikte yürütüyordu. O, halifecilerin kendileri için «Bolşevik ordusu geliyor» diye yaptığı korkunç propagandayı boşa çıkarmak üzere ilkin şehrin bütün içkilerini döktürüp yok ettirmiş, sonra da camiye gitme zorunluğu koymuştu. Özel olarak cuma namazlarını camide kimi subaylariyle birlikte kılıyordu. Bütün ayaklanıcıların dilinde son günlerde en geçer akça Kuvayı Mil-

liyeci karşılığı: «Bolşevik-bulaşık»tı. Bunların hepsi «dinsiz, imansız, gâvur dölü, sarhoş» tu.

Nâzım bey, Kuvayı Milliyeye biraz gelir sağlamak üzere ayaklanıcılarla işbirliği etmiş olan kimi Bolu'lu zenginlerin, eşrafın mallarına el koymak zorunda kaldı. Sonra, Belediyece bir liste hazırlanarak «hal ve vakit» yerine göre bütün zenginlerden para yardımı yapmaları istendi. Nâzım bey:

— Bu işin adaletle yapılması gerekir. Son kerte dikkat ediniz!

Dedi. Listelerden birinde padişaha giden kurul üyelerinden biri Bolu'lu zenginden yirmi bin lira alınacağı yazılıydı. Sonradan zenginin dükkânında bir araştırma yapılarak içinde elli bin altın bulunan bir çuval ele geçirildi. O zaman bir altın lira beş kâğıt lira ediyordu. Nâzım bey bu duruma göre çuvaldan dört bin altın alınmasını, gerisinin sahibine verilmesini buyurdu:

— Biz haydut değiliz. Koyduğumuz kurallara uyarız. dedi.

Kumandan Nâzım bey, bir gün önce bıçaklanarak ölüm derecesinde hastaneye kaldırılan, ordan alınıp Bolu sokaklarında sürüklenerek öldürülen teğmen Abdülkadir'in kaatillerini yakalatmakta gecikmedi. Katiller yakalandıktan sonra halk temsilcileri, polis, inzibat erleriyle, katillerle zavallı genç subayın mezarına gidilerek kurbanın gerçek bir müslüman olup olmadığının bir tutanakla kendisine bildirilmesini buyurdu. Komisyon arasında bulunan bir doktorun da varlığiyle mezar açıldı. Parça parça bir insan harabesi biçimine getirilmiş olan zavallı gencin görünüşü, yürekler acısıydı. Bu genç subay, «gâvur» diye öldürülmüştü. Mezardan çıkarılan ölüyü, komisyonun gözü önünde muayene eden doktor, onun sünnetli bir müslüman çocuğu olduğunu söyledi, tutanak yazılarak kumandan Nâzım beye götürüldü.

Hemen sıkıyönetim mahkemesi kuruldu :

— Subay hâlâ gebermemiş!

Diyerek hilâfetçilere haber veren hasta bakıcı kadın başta olarak talihsiz genci hançerleyip sokaklarda sürükleyenlerin hepsi ölüme hüküm giydi. Hepsi genç subayı öldürdükleri yerde kurulan darağaçlarında can verdiler.

Sultanî mektebi'nde işlenen cinayetler de korkunçtu. Buraya sığınan 32. Kafkas alayının bir taburundan birçok askerle subay, korkunç bir canavarlık örneği verilerek öldürülmüştü. Ayaklanıcı cahil halk, ellerinde keskin baltalar, nacaklarla yüksek tavanlı odalara saldırmışlar, birbiri üstüne yığılmış asker, subay yığınlarını bağırtılar, ağlayışlar, haykırışlar arasında odun keser gibi parçalayıp doğramışlar, öldürülenlerin kanları çok yüksek tavanlara sıçramış, orasını korkunç birer belge olan cinayet çiçekleriyle minyatürlemişlerdi. Hele döşemeler, üstüste pıhtılaşmış kan tabakalariyle örtülmüştü. Koyun, sığır gibi parçalanan memleket çocuklarının ölüleri de köpekler yesin diye pencereden dışarı atılmıştı. Bu cinayetleri işleyenlerin de hepsi yakalanıp darağaçlarında adaletin altın sahifelerini süslediler. Katillerden adları bilinip te kaçıp kurtulanların bütün mal, mülklerine el konarak devlet hazinesine gelir yazıldı: evleri, konakları dinamitle atılarak yerleri dümdüz edildi. Bu sırada yoksul bir ailenin kulübesi de dinamitlenmek üzereydi. İstihkâm müfrezesi, yıkım kalıplarını evin altına yerleştirmekteydi. Üç yoksul kılıklı çocuk, evden bir türlü çıkmayan analarını zorla dışarı çıkarmağa çalışıyordu. Merkez kumandanı İhsan bey, bu acıklı durumu görünce evi yıktırmaktan vazgeçti.

Bolu'ya Ereğli'de papaz kılığında yakalanmış, yabancı uyruklu bir de casus getirmişlerdi. Giynekleri baştan başa sökülerek aranmış ve gizli dikiş yerlerinde ölüme götüren casusluk belgeleri ele geçirilmişti. Adam, emperyalist devletlerden birinin kurmay subaylarındandı. Onu da göğe doğru yükselttiler. Sıkıyönetim mahkemesinin ölüm kararı verdiği bir Türk subayının suçsuz olduğu üstüne türlü tanıklarca bir çuval lâf edilmişti. Söz de bu subay Kuvayı Milliyeyle çarpışmak üzere Mudurnu'ya zorla götürülmüştü. Adamın durumunun büsbü-

tün aydınlanması için evinde, görevli bulunduğu yerde sıkı bir araştırma yapıldı. Jandarma subayının kendi el yazısiyle yazılmış günce defteri ele geçince kimsenin bir şey demege yüzü kalmadı. Adam, Mustafa Kemal'den «Kabakçı Mustafa», «Düzmece Mustafa» diye söz ediyordu. Defterin her sayfasında ulusal güçler için aşağılayıcı sözler kullandığı görülüyordu. Bunun üzerine onu da gözyaşına bakmayarak darağacına yolladılar. Yarbay Arif beyin, şehrin daha önceki ele geçirilişinde merkez kumandanı olarak atadığı İhsan beyin kaatilleri de ele geçirilerek ipe gönderildi. Eski merkez kumandanı İhsan beyin kaatillerini yeni merkez kumandanı İhsan bey astırmış, bu da kimi halk arasında oldukça anlamlı görülmüştü.

Düzce'yi onbirinci tümen ele geçirmişti. Tümen kumandanı (Ayıcı) yarbay Arif bey içkiyi seven bir adamdı. Bu yüzden de halkça kötü gözle görülüyordu. Bir gün apansızın gelen bir buyrukla on birinci tümeni alıp bir başka yere gitti. Onun gittiğini gören Nuhviran'lı üç yüz ayaklanıcı, Düzce'ye girip yerleşti. Sanki ulusal güçlerle köşe kapmaca oynuyorlardı. Bolu ile yöresi kumandanı Nâzım bey, Bolu merkez kumandanı İhsan beyi Düzce'yi kurtarmağa gönderdi. Bolu atlı jandarmalariyle güçlendirilen tümen atlı bölüğü, dörtnala Düzceye girince halifeciler kanlı Nuhviran boğazına doğru tabanları kaldırdılar. Onları doludizgin kovalayan güçlendirilmiş atlı bölüğü, inlerine dek gitti; onlara bu bölgede barınak olmadığını anlattı. Ayaklanıcılar teslim olmak üzere batı cephesi kumandanlığının yolunu tuttular. Nâzım bey pek hızlı giden atlı bölüğün ardınca bir tabur piyadeyi de, ne olur ne olmaz diye, yola çıkarmıştı. Ali Fuat Paşa'ya sığınan üç yüz ayaklanıcı, Paşa'ca affolunmak mutluluğuna kavuştu. Nuhviran ayaklanıcılarını püskürterek bölgeden uzaklaştıran atlı bölüğü de Bolu'ya döndü.

Nâzım bey, Düzce'nin durmadan ayaklanıcı doğuran

uğursuz bir kaynak olduğunu görerek burda sürekli bir güvenlik gücü bulundurmaga karar verdi. Yüzbaşı Abdurrahman beyin buyruğunda güçlü bir müfreze ayırarak Düzce'ye gönderdi. Bu müfreze de Alemdar müfrezesiyle Hilmi, Muharrem beyler buyruğundaki atlı müfrezesiyle, Cemal bey buyruğundaki bir piyade bölüğünden meydana geliyordu. Bunların yanı sıra üsteğmen Kâmil beyin makinalı tüfek bölüğüyle bir de top bulunmaktaydı. Otuz ikinci Kafkas alayının bir taburu bir önceki Bolu ayaklanışında dağılıp gitmiş, Bolu'ya şimdi onun dağılmayan taburu gelmişti. Kastamonu'daki elli sekizinci alay da üç yüz kişilik gücüyle Bolu'ya gelmişti.

Padişahçı bozguncular, Düzce'ye yerleşen müfrezenin kararlılığına bakmadan yeni bir fısıltı orkestrası kurmakta, çalışmakta gecikmediler. Halk, çabucak pasif direnmeye geçti. Her yüz yağmur bulutu gibi karanlık, asık, her göz hınç ve tiksinti doluydu. Hele müfrezenin subayları, kendilerini işgal ettikleri can düşmanı bir ülkenin yabancı insanları arasında olduğu gibi tedirgin duymağa başladılar. Yüzlerdeki düşmanca anlam, yavaş yavaş seslere de geçmişti. Tedirgin edici sesler yükselmeğe, ihanet orkestrası yine eski korkunç havaları çalmağa başlamıştı. Müfreze kumandanı, havanın tehlikeyle yüklenmeye başladığını görünce bunu bir raporla Bolu'da Nâzım beye bildirdi. Müfrezenin yeni bir gece baskıniyle yok edilebileceğini düşünen kumandan şu buyruğu verdi:

— Gündüz akşama dek Düzce de kalacak, her akşamüstü güvenli bir yer olan Üskübi'ye çekilecek, geceyi sıkı güvenlik tedbirleri alarak orda geçireceksiniz. Sabahleyin erkenden yola çıkıp Düzce'ye döneceksiniz.

Üskübi, Kuvayı Milliye yanlısıydı. Ünlü Rize'li İpsiz Recep'in Orhangazi müfrezesi, buralarda egemendi. Eski bir korsan olan İpsiz Recep, birçok halk yiğitleri gibi bu işi bırakmış, Kuvayı Milliyenin sayılı yiğitleri arasındaki belli yerini almıştı.

İpsiz Recep'in korkusundan buralara hiç kimse sokulamadığından güvenlik müfrezesi için burası çok gü-

venli bir yerdi. İpsiz Recep'in gücü, biraz da bir ayağının denizde Kefken adasında oluşundan geliyordu.

Böylece, Düzce'deki güvenlik müfrezesi, akşamleyin Usküdi'ye gidip sabahları yine Düzce'ye dönmeğe başladı.

Ne var ki, Düzce hainleri, bu müfrezenin de başını yemeğe bir kez karar vermişti. Her türlü şeytanca düşünceyi yoklayarak birisinde karar kıldılar: Bir gece müfrezeyi Düzce'de bıraktırmak taktiğini sağlayarak üstüne çullanacak, onları da eski Kuvayı Milliye müfrezelerinin mezarlığına yollayacaklardı.

Düzce Kaymakamiyle, jandarma kumandanı, müfrezenin Üsküdi'ye gidip gelerek aldığı korunma tedbirlerine pek kulak asmıyor, bunun yararlığına önem vermiyorlardı. Şundan ki, bundan böyle Düzce'de yeni bir ayaklanış olabileceğine inanmıyorlardı. Onlar, bu düşüncelerinde yalnız değildi. Bolu Jandarma Alay Kumandanı Şevket Turgut bey de bu düşüncedeydi.

Ayaklanıcı elebaşıları, bir gece plânlarını uyguladılar: Çerkes beylerinden birinin evinde içkili büyük bir şölen verdirdiler. Bir kurnazlık olarak şölen ikindiüstü başladı. O sırada Düzce'de bulunan Bolu Jandarma Alay Kumandanı binbaşı Şevket Turgut beyle müfreze kumandanı Abdurrahman bey, nindi dolmalarının, içkilerin su gibi aktığı şölen sofrasında baş köşeye geçip kuruldular. Çalgılar, şarkılar arasında zaman ilerledi. Akşam karanlığı, Düzce'nin cennet yeşilliği üzerine bir katran yağmuru gibi yağdı. İhanet, çizmelerini ayağına çekerek ininden çıktı, Düzce'nin kurbağa çığlıkları, bülbül şakımalariyle bozulan sessizliği içinde ilerledi.

Müfrezenin Üsküdi'ye dönme saati çoktan geçmişti. Müfreze subayları, kaygulanmağa başlamıştı. Düzce kara devrimcilerinin çok kahpece davrandıklarını iyi bilen genç bir subay, şölen evine giderek kumandan Abdurrahman beye kaygularından söz açacak oldu. Fısıltıyla kumandanın kulağına söylenenleri sezen ev sahibi yüksek sesle:

— Rica ederim. Düzce'de artık bir olay olmaz!

Dedi. Kaymakamla jandarma kumandanı Şevket Turgut bey de onun sözüne uydu. Müfreze kumandanı Abdurrahman bey de onları kırıp kalkamayarak geç vakitlere dek süren şölen yüzünden müfrezeyi alıp Üsküb'ye gidemedi.

Yarı geceden sonra mışıl mışıl uyuyan eratla sarhoş kumandanların üstüne çullanan ayaklanmacılar, bütün subayları yakalayıp hapsettiler. Müfrezenin bütün miri ve kişisel silâh, gereç ve eşyasını yağma ettikten sonra erleri memleketlerine gitmek üzere terhis ettiler. Güneş, bir kez daha Düzce gericilerinin lânetli yengisi üzerine doğdu. Sabahleyin silâhlı gericiler hapishaneye saldırarak müfrezenin subaylarını dışarı çıkardılar, onları işkence ederek asmağa davrandılar. Bunu gören kasabanın yaşlılarıyle sözü geçenleri:

— Oğlum, millî kuvvet çoktur. Yarın yine buraya gelecekler. Sonra hepinizi asacaklar!

Diye gırtlakları yırtılıncaya dek bağırıp çağırarak subayların asılmasını önlediler. Bu, birkaç kez böyle oldu, kurbanlık koyun gibi elden ele geçen subaylar, asılmaktan kurtuldular.

Düzce, pek az zaman içinde nerden çıktıkları belli olmayan binlerce silâhlıya dolmuştu. Kafkas savaş giynekleri giymiş, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, yakışıklı uzun bıyıklı Çerkes, Abaza erkekleriyle kaynaşan sokaklarda gerici, padişahçı en korkunç parolalar çınlıyor, uzun ve gümüş saplı hançerler güneşte şimşek çakıyordu.

Gericiler Düzce'deki müfrezeyi bir lokmada yuttuktan sonra yine iştahları açıldı. Yine gözlerini Bolu lokmasına diktiler. Bolu'daki dördüncü tümen, ayaklanış bölgesinden devşirilen eratla doldurulduğundan, Düzce'deki yeni ayaklanışı haber alan bu askerler, tüfekleriyle birlikte, gruplarla kaçmağa başladılar. Bölüklerin sayısı hızla eriyerek on kişiyedek düştü. Nâzım bey, Kara kara dü-

şünmeğe başladı. Yalnız, İhsan beyin inzibat bölüğünden kaçan yoktu. Nâzım bey, onun buyruğuna dört piyade bölüğü daha verdi, onu tümen artçı kumandanlığına atadı. Sonra, durumu ivedi Ankara'ya bildirerek kendisi de savaş gücünden büsbütün yoksun kalan birlikleriyle değerli ağırlıkları sürükleyerek Nallıhan'a doğru yola çıktı. Düzce ayaklanıcıları, çabucak Bolu'nun karşısına dikilivermiş, yerli gericiler, yerden biter gibi meydana çıkmışlardı. Sıkı tertibat alan İhsan bey, ağır makinalı tüfekleri takırdatmağa başladı. Ayaklanıcı yığınları bu yoğun ateş karşısında durakladılar. Ne var ki, bu sırada Bolu'nun bir mahallesinden başlayan yerli ayaklanıcıların ateşi, çok tehlikeli bir durum yarattı. İhsan beyin güçleri iki ateş arasında kalmıştı. Bolu Sanayi mektebi'nin önündeki düzlüklerde cephe tutup çarpışan İhsan bey, tehlikenin büyüdüğünü görerek güçlerini ikiye ayırdı, 200 kişilik inzibat bölüğü arslan gibi dayanıyordu. İhsan beyle İstanbul'dan silâh, cephane kaçırma işlerinde birlikte çalışmış tecrübeli, gözü pek, yiğit onbaşı, çavuşlar, bölüğü demir gibi bir dayanışma, disiplin altına almışlardı. Hepsi birbirini candan seviyordu. İşte bu çavuşlarla onbaşıların büyük yiğitliğiyle iki bölüm olarak sağa, sola hesaplı bir ateş yağmuru yağdıran İnzibat bölüğü, az zaman içinde kalabalık gericileri toprağa yapıştırıp gizlenmek zorunda bırakarak yavaş yavaş Ilıcalar yönünde çekildi. Bölüğün, korkusuz arslanlar gibi döğüşmesiyle epeyce zaman kazanıldı. Nâzım bey de bu sırada tehlikeli bölgeden uzaklaşmıştı. İki ateş arasından kolayca sıyrılmasını bilen bölük, Ilıcalara doğru çekilirken Bolu maarif müdürü ile tahrirat müdürü Nail bey de beraber bulunuyordu. İhsan beyin bölüğü, gericilerden birçoğunu yere serdiği halde kendisi ancak iki şehit, üç yaralı vermişti. Şehitlerle yaralıları da birlikte götürdüler. Şehitleri Kaplıcalar yöresinde gömdüler. Kardeş kurşuniyle giden bu yiğitlere herkes acıdı. Yaralıların yaralarını sargılarla sararak atlara bindirdiler. Dört yana güvenlik «kademeleri» çıkararak Nallıhan yönünde çekildiler. Tü-

menin bütün parasını taşıyan İhsan bey, büyük kaygu içinde ilerliyordu. Bölüğünde üç yüz bin lira kâğıt para, birçok altın, bir yığın da dana gözü gibi gümüş mecidiye yığını vardı. Bu paraları topçularla atlılarda kullanılan eğerin önlerindeki iki büyük kuburluğa yerleştirmişti. Müfreze, her gittiği yerde aldığı giyecek, içeceğin parasını ödüyordu. Nâzım beyin buyruğu böyleydi. Ormanlardan, dağlardan geçmiş, akşamüstü bir dağ köyüne varmışlardı. Evler, sokaklar bomboştu. Düşman askeri gelmiş gibi bütün köylü, evinin kapısını çekerek köyü boşaltıp kaçmıştı.

Aç, yorgun asker, bu durum karşısında şaşırdı. Her yana dağılarak köylüleri ararken köyün muhtarını ele geçirdiler. İhsan bey, muhtara ikiyüz elli lira vererek askere yiyecek bulmasını söyledi:

— Söyle, kimse bizden korkmasın, herkes evine gelsin!

Dedi, Muhtar, dağlara kaçmış olan köy halkını çağırmağa gidiyormuş gibi yaparak dağlara doğru giden yolu tuttu.

Muhtar, kumandandan biraz uzaklaştıktan sonra bir askerin yüzüne iki yüz elli lirayı fırlatarak şöyle dedi;

— Biz, padişah düşmanlarına ekmek, su vermeyiz.

Bunu der demez de koşarak ağaçlar arasında gözden yitti.

İhsan bey, köylüyü yola getirmeyi, onları kışkırtanları yakalayıp cezalandırmayı tasarlayarak hemen çavuşlarını çağırdı:

— Köyün yukarısından, aşağısından birer ev tutuşturun! Diye buyurdu. Çavuşlar, evleri tutuşturdular.

Kocaman gövdeli yaşlı çam ağaçlarının arkasına sinerek askerleri gözetlemekte olan köylüler yangın alevlerinin karanlığı kızartan dehşeti karşısında koşarak köye geldiler. Onlar gelince, askerlerin elbirliğiyle tutuşturulan evler söndürüldü. İhsan bey, köylülere:

— Kim köyden kaçıp giderse onun evini yakacağız,

Dedi, sonra, kimi köylüleri sıkıştırarak köylüleri köyden kaçıran kışkırtıcıları ele geçirdi. Bunların başında muhtar vardı. Ihsan beyin kendilerine iki yüz elli lira verdiğini köylülere söylememiş, ayrıca onlara:

— Eğer köye gidersek dayak atarlar, her şeyimizi döğerek elimizden alırlar!

Demiş, köylülerin köye dönmelerini önlemişti. İhsan bey, köylüyü kışkırtanları falakaya yatırarak karakol yöntemince bir güzel ıslattırdı. Köylüler, iki koyun kestiler, beylik kazanları gürül gürül yanan çam odunlarının üzerine bindirerek bir yandan eti kavurup bir yandan da bolca bulgur pilâvı pişirdiler. Süt, yoğurt, yumurta da getirildi. Kurt gibi acıkan erat, güzelce karnını doyurdu. Sonra, İhsan bey, çavuşlarından güzel sesli birine akşam ezanı okuttu. Çavuşun gür, tatlı sesi köyün üzerinden aşarak çam ormanlarının sessizliğini ürpertti. Ezan sesi, bütün köylülerin yüzünü güldürdü. Hepsi eli kulağında ezan okuyan çavuşun çevresini sarmış, şaşkın şaşkın ona bakıyorlardı. Köy erkeklerinin hepsi, namaza duran asker saflarının arkasında el bağladı. İhsan bey, namazdan sonra hepsini toplayarak ilkin koyunların, bulgurun, yağın, sütün, yoğurdun parasını yiyecek sahiplerine dağıttı. Getirilen yiyecekler iki yüz elli lira tutmamıştı. Bunların parasını ödeyen İhsan bey artan parayı da bütün köylüye dağıttı. Köylü, parayı zorla aldı. İhsan bey, köylülerle güzel bir konuşma yaptı. Bu yumuşak, anlayışlı, tatlı davranış, köylülerin kalbini kazanmıştı. Hepsi şaşırmıştı:

— Yaptığımıza çok pişmanız. Bizi muhtar aldattı! Diye af dilediler.

Ertesi sabah, çavuşun okuduğu ezan, bütün köyü tatlı uykusundan uyandırdı. Sabah namazına bütün köy erkekleri gelmişti. Halkı kışkırtıp dayak yiyenler de namaz safları arasında göze çarpıyordu. Onlar da namazdan sonra kumandanın yanına giderek:

— Pişmanız, bizi affedin, dediler. Cahiliz, her söylenene inanıyoruz!

Kumandanın sabah yemeği için verdiği parayı köylüler almamakta direttiler.

İhsan bey, askerleriyle köyden ayrılırken çok candan uğurlandı. Türk halkıyle Türk askeri anlaşmıştı. Erkek, kadın, çoluk çocuk, askerleri uzun yol boyunca arkalarından giderek yolcu ettiler; başarıya ulaşmaları için yürekten dualar da ettiler.

İhsan beyin müfrezesi, fire vermeden Nallıhan'da karargâh kurmuş olan binbaşı Nâzım beye ulaştı. Kumandan onu büyük sevgiyle karşıladı: Ona, yürekliliğinin ödülü olan şu güzel sözleri söyledi:

— İhsan, bütün tümen, topları, ağırlıkları, kıtaları, dağılan subayları, hatta ben, sizin kahramanca direnmenizle kurtulduk. Eğer siz ayaklanıcıları durdurmasaydınız daha önce doğranan iki taburun âkibetine biz de uğrayacaktık. Nâzım bey bundan sonra, bütün tümenin yitiksiz kurtulup çekilişini kutlamak üzere bütün subaylarla erata sevindirici paralar dağıttı.

Ankara, Nâzım beyin istediği yardım gücünü yola çıkardığını bildiriyordu. Kumandan, bunu öğrenir öğrenmez, tümeni Mudurnu'ya doğru yola çıkardı. Tümen olaysız Mudurnu'ya girdi. Hemen onların arkasından izleme gücü yetişti. Bunlar emekli yarbay Çolak İbrahim bey müfrezesiyle Erzurum'lu-Ebulhindi'li Cafer bey müfrezesiydi. Cafer beyi, bu bunalımlı dönemde Ankara'nın moralini yükseltsin diye taa Erzurum'dan yeşilordu öncüleri olarak Kâzım Karabekir göndermişti. Bir süre bir propaganda aracı olarak Ankara'da dolaşıp duran bu yeşil işaretlerle süslü atlı müfrezesi, ayaklanıcılar üzerine yürümüştü. Çolak İbrahim bey müfrezesiyle Cafer bey müfrezesi, Mudurnu'da biraz mola verdikten sonra Bolu üstüne yürüdü.

Cafer bey müfrezesi Bolu'yu ele geçirerek ayaklanıcıları uzaklara püskürtürken Çolak İbrahim bey de yiğit atlılariyle Düzce ayaklanıcıları üzerine atıldı. İbrahim

bey Düzce'yi ele geçirdiği sırada Nâzım bey tümeni de Bolu dağlarına varmıştı. Bolu'da büyük bir yangın çıkmış, bir mahalleyi bir tek ev kalmamacasına yakıp kül etmişti. Bu yanan mahalle, dördüncü tümenin güçleri çekilirken sokaklarından üzerlerine yaylım ateş açılan mahalleydi. Nâzım bey, ancak yangın mahalleyi kül ederek söndükten sonra Bolu'ya girebildi.

İhsan bey, yine Bolu merkez kumandanı olarak görevlendirildi; bir kez daha ayaklanıcı avına başladı.

İhsan beyin yaptığı geniş araştırmalar, şaşırtıcı bir sonuç verdi: Bu son ayaklanmaya bir tek Bolu'lu katılmamıştı. Cafer bey, suçluları yakalayıp astırdığından İhsan bey, kendisini uğraştıracak çok bir zorlukla karşılaşmadı. Bolu, bu kez olsun kurtulmuşa benziyordu. Nâzım bey, ufak tefek gövdesi, mavi, zeki, tatlı bakışlarla süslü kumral yüzü, insancıl davranışlariyle Bolu halkının gönül tahtına oturmakta gecikmedi. İlerde Yunanlılarla yapılacak kanlı savaşlarda Bolu delikanlıları bu genç, yakışıklı savaş tanrısının arkasından seve seve gidecekler, o bu savaşlarda şehit düşüp İstanbul'da sarı saman saçlı çok güzel bir nişanlıyı elleri böğründe bırakıncayadek ona duydukları candan bağlılığı sürdürmeyi bir mutluluk sayacaklardı. Bolu beyleri, artık meydanı temelli Köroğlu'nun torunlarına bırakmışlardı.

— 4 —

ŞEREF MERDİVENLERİ

— Ethem bey, memlekete büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz, Anzavur olayı sizin bildiğinizden de önemliydi.

— Ali Fuat Paşa —

Ethem bey, Biga Belediyesinin penceresi önünde hem dinleniyor, hem de koyu çayını yavaş yavaş içerek bin türlü şey düşünüyordu. Adalar denizinin masmavi suları, dinlendirici bir güzellikle Biga şehrinin önünde seriliyor, yorgun gövdesine, sızlayan kemiklerine, hiç te yolunda gitmeyen akciğerler bölgesinden gelen sinyallere tatlı bir serinlik veriyordu.

İşte Anzavur Ahmet'i, o sözünü tutmaz sallapati hırslar kumkuması hain herifi Susurluk'tan beri döğe döğe buraya dek getirmiş, Biga haritasından da sonrasız silip atmıştı. Anzavur'un Manyas bölgesinde ilk kımıldamağa başladığı günleri andı: Bir domuzluk çıkaracağı belliydi. Tuhaf, gizli hazırlıklar içindeydi. Onu kişi olarak tanıyordu. Bundan dolayı Bursa Valisi Hacim Mu-

hittin beyi de yanına alarak onunla buluşup görüşmüş, bu hazırlamağa çalıştığı oyunun, hem kendisi hem de yurt için çok kötü olacağını anlatmağa çalışmıştı. Anzavur Ahmet, anlaşılan Ethem beyin korkusundan onların öğüdünü tutar gibi görünmüş, salığa uyarak çekip İstanbul'a gitmişti. Ne var ki, hınzır herifin İstanbul'a gidişi boşuna değildi. Oradan para, buyruk alarak yine geriye dönmüştü. Artık o, doğrudan doğruya padişah Vahidettin'in en kuduz kölelerinden biriydi. Cellâdı Şah İsmail aracılığı ile eline geçen torbalarca Osmanlı altınını, ulusun kanını dökmek uğruna çarçur etmişti.

Ethem bey, ilk ve son görüşmelerinde ona böyle korkunç bir sopa atacağını sezdirmişti. İşte, şimdi, canını zor kurtarmış, bütün çapulcularını pire sürüleri gibi dağa taşa serperek kaçıp gitmişti. Ne var ki, Ethem bey. Anzavur keratasını tanıyordu. O, şu denizdeki karabataklara benziyordu. Durmadan bir yandan batar, öbür yandan çıkardı. Şu sırada İngiliz gemisinden çıkıp karaya ayak basar basmaz mutlaka Çerkes halkının topluca yaşadığı bölgelerden birinde boy gösterecekti. Bunu yediği ekmek gibi biliyordu. Yunanlılar da onun çıkardığı ayaklanmalarda göstereceği önemli başarıları bekliyor gibi susuyordu Cepheden gelen raporlarda büyük bir değişiklik yoktu.

Ethem bey, çayını yudumlayarak böyle düşünüp dururken, emir subayı içeri girerek selâm verdi:

— Beyefendi, Ankara'dan sizinle görüşmek istiyorlar.

Genel kurmay başkanı İsmet bey (İnönü) kendisiyle makina başında görüşmek istiyordu: Kendi Kurmay başkanı yüzbaşı Halil bey ve silâhlılariyle kalkıp telgrafhaneye gitti. Telgraf makinası sürekli bir tıkırtıya başladı İsmet bey:

— Merhaba, Ethem bey, nasılsınız?

Ethem bey:

— Merhaba efendim. Teşekkür ederim. Ben, iyiyim. Siz nasılsınız?

İsmet bey:

— Genel durumumuz iyi değil.. Mustafa Kemal Paşa ve Reşit bey (Ethem beyin ağabeysi) yanımdalar. Makina başındayız. Size genel durumu açıklarken kimi acı haberler de vereceğim.

Ethem bey:

— Söylediniz efendim. Acı da olsa doğruyu bilmek daha iyidir.

İsmet bey:

— Sizinle şu görüşmeyi sağlayabilmek uğruna çok zorluğa uğradık. Kimi yerlerde şimendifer tellerinden yararlandık. Birçok yerlerde bağlantımız hemen hemen yoktur. Merkezde ise gücümüz kalmadı. Albay Mahmut bey tümeni Hendek boğazından Düzce'ye geçerken ayaklananların saldırısına uğradı. Mahmut beyle kimi subayları şehit ve bir bölümü tutsak düştü. Tümenin silâhları, cephaneleri ve hayvanları ayaklanıcılara geçti.

Ankara'nın kuzey - batı yönündeki öbür ayaklanma bölgesine gönderdiğimiz yarbay Arif beyin kumandasındaki bir müfrezemin felâket haberi de geldi: Arif bey önce ayaklanıcılara karşı Gerede'de bir iki ufak başarı elde etmişti. Ne var ki sonraki yenilgisi üzerine Ankaraya doğru çekilirken bir suikaste kurban gitti. Müfrezesinden bir bölümü ayaklanıcılara katıldı, bir bölümü de dağıldı. Geyve Boğazını ayaklanıcı yığınlarına karşı savunan 20. kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'nın da durumu tehlike göstermekte ve günden güne sıkıştırılmaktadır. Böyle bir sırada sizin başarınız büyük ve güzel bir rastlayıştır. Sizi kutlarız. Bulunduğunuz yerde ikinci derecedeki işleri tümen kumandanı Kâzım beye (Özalp) bırakarak en kestirme yoldan ve atlı kıtalarınızla birlikte Geyve Boğazında Ali Fuat Paşa'nın yardımına koşmanızı dileriz. Bunu Ali Fuat Paşa'ya bildirmek üzere evet demenizi bekliyoruz.

Ethem bey, hemen hiç düşünmeden İsmet beye şu lâkonik yanıtı verdi:

— Yarın Geye'ye yollanacağım..

Ethem bey, atlılariyle yola çıkmağa hazırlanırken Balıkesir'de 61. tümen kumandanı albay Kâzım beye durumu bildirdi. Kâzım beye çektığı telgrafta Balıkesır'de bulunan jandarma albayı Avni beyin de Biga mutasarrıflığına atanmasını istedi.

Sonra, Anzavur'u kovaladığı toprakları atlarının nallariyle bir kez daha döğerek bütün hıziyle yeni ayaklanma bölgelerine doğru yürüdü. Gönen'den geçerken Biga mutasarrıflığına atanmasını salıkladıgı albay Avni beyle karşılaştı. O da yeni görevine gidiyordu. Ethem bey, Manyas bölgesinden geçerken biraz mola verip ufak bır temizleme yapmaya karar verdi. Şundan ki, Susurluk savaşında bozguna uğrayan birçok Çerkes atlısı kaçarak buraya sığınmıştı. Ethem beyin bu bölgeye sığınan azılı düşmanları, onun Anzavur'dan korkarak buraya girmediğini yayıyor, yeni bir ayaklanışa hazırlanır görünüyorlardı. Onları en ağır biçimde cezalandırmak için bayağı sabırsızlanıyordu. Hiçbirisinin gözünün yaşına bakmayacaktı. Gönen'den Manyas üzerine yürürken albay Kâzım beye şöyle bir telgraf çekmişti:

— Ufak iken büyük olmak belkisi taşıyan Manyas bölgesini edeplendirmek üzere Gönen'den oraya yollandım. Buranın kuzey ve doğu yönlerini sıkı kordon altına aldırınız.

Albay Kâzım bey, Ethem beyin dediklerini yaparken o da atlılariyle sıkı bir gece yürüyüşüne geçerek batı yönünde Manyas'a girdi. İki gün süren sıkı bir baskı, izleme sonucunda altı yüz atlı silâhlariyle Ethem bey müfrezesine katıldı. Yalnız elebaşları ya ölmüş, ya da sıvışıp gitmişti. Ölmeyip te kaçabilen bu azgın elebaşılar kırk elli kişiydi. Ethem beyin önünden yel gibi kaçan bu adamlar onun Karacabey'e bağlı Emreler köyündeki babasının evini, mallarını, değirmenlerini yakıp kül ede-

rek, orda buldukları üç dört kişiyi de öldürerek İstanbul yönünde uzaklaşmışlardı.

Ethem bey, Manyas'tan topladığı atlılarla beş bin kişiyi aşkın bir asker gücüne sahip olmuştu. Yeni kurduğu müfrezenin kumandanlığına pek eski arkadaşı Şevket beyi atadı. Beşbini aşkın müfreze içinde beş yüz kişilik te bir piyade gücü vardı. Bu beşbin kişilik savaşçı gücü, baştan başa pırıl pırıl gereçler, silâhlarla süslüydü. Bütün atlar, katırlar, savaşçılar, iyi beslenmiş, iyimser yüzlü, düzgün kılıklıydı. Bu atlılar savaşa girdiklerinde köy düğünlerinde silâh atarak at oynatan köy yiğitlerinin sevinçli nağralarını atıyorlardı. Dünyada Ethem beyden daha büyük bir kumandan olmadığına da inandıklarından ona büyük bir saygı, korku, sevgi karışığı bir duygu ile bağlı bulunuyorlardı. Buyruğundaki en büyük müfrezelerden biri, jandarma kumandanlarından Kuvayı milliye kumandanlığına geçmiş olan binbaşı Edip bey (Sarı Efe) in buyruğunda bulunuyordu. Onu bir güvenlik gücü olarak Biga dolaylarına bırakmıştı.

Ethem bey, gittikçe çığ gibi büyüyen müfrezesinin çekirdeğini Akhisar, Salihli, Dursunbey, Düşecik yöresinde her zaman yanında bulunan on dört çeteci arkadaşiyle kurmuştu. İlkin kendisine İştipli Halil efe katılmıştı. Yüzbaşı Arif bey Manisa'dan kaçırıp getirdiği üç dağ topu, dört ağır makinalı tüfekle onun küçük, çevik Ulusal çetesinde yer almıştı. Sonra Alasonya'lı Hafız bey müfrezesi, Aydın'lı Dokuzun kızanları onun saflarına karıştı. Şu sırada onun atının yanı başına atiyle yer almış olan Serez çingenelerinden iri yarı, geniş omuzlu çeteci Cellât İbrahim, bir cehennem baltası gibi Salihli'de onun en önemli görevlileri arasına girdi.

Serezli Parti Pehlivan, Ohri'li Kako Mehmet, Ethem beyin sağ, sol kolları olarak müfrezenin en gözde adamlarıydı. Kocaman gövdeli Parti Pehlivan, babacan, doğru, çok yiğit bir adamdı. Onun tam karşıtı, ufak tefek, çelimsiz, gösterişsiz bir çete reisi olan Kako Mehmet ise bütün anlamiyle korkunç bir savaşçıydı. «Kako Meh-

met 31 Mart olayında hareket ordusunda gönüllü olarak İstanbul'a gelmiş, sonra Uşak'ta yerleşerek kahvecilik etmeğe başlamıştı. Yunanlılar İzmire girince o da bir çete kurarak Ethem beyin yanına koştu.»

Beş bin kişilik savaş gücünün safları arasında Galiçya'da havan topçu çavuşluğu yapmış olan Mehmet Ali Çavuş'un Kosova müfrezesi, Ustrumca'lı Halil efe müfrezesi, Karacabey'li Safer bey, Adapazar'lı Halit bey müfrezesi, Selânik'li yüzbaşı Hurşit bey müfrezesi, büyük savaş gücünün belli bölümlerini meydana getiriyordu.

Ethem bey gücünün on altı ağır makinalı tüfeği, dört güçlü topu, dört sahra topu, iki on buçukluk sahra obüs topu vardı.

Bütün bu müfrezelerin başında çok değerli bir çok nizamî ordu subayı da görevlendirilmişti. Ethem beyin kurmay başkanı yüzbaşı Halil bey, değerli bir askerdi.

Ethem bey, işte, bu gözü pek savaşçılardan meydana gelen iyi bakımlı savaş makinasiyle Manyas bölgesinde kırksekiz saatte işini bitirerek üçüncü günün sabahı Karacabey'e doğru yola çıktı. Geceyi Karacabey'de geçiren Ethem bey, Balıkesir Müdafaayı Hukuk üyelerinden Vehbi beyi Karacabey eşrafiyle toplantıda buldu. Vehbi bey, Kuvayı Milliye adına yardım toplamaya gelmişti. Ethem bey, Vehbi beye Karacabey zenginlerinin kendisine ne ölçek yardımda bulunduklarını sordu. Vehbi bey, elindeki yardım listesini Ethem beye uzattı. Ethem bey, buranın birçok eşrafını kişi olarak tanıyordu. Çok zengin olan kimisinin ne kerte az para verdiğini görerek öfkelendi. Bütün ulus can pazarında pırasa gibi doğranırken bunlar burda altıncıklarının üzerine kuluçkaya yatmışlardı. Listeyi gözden geçiren Ethem bey buranın en zengini olan Arnavut Galip Paşa'nın yalnız yüz elli lira verdiğini gördü. Vehbi beye:

— Bu para altın mı, yoksa kâğıt mı? diye sordu.

— Nerede altın verecek yurtsever zengin?..

Evet, herkes kâğıt para vermişti. Sonra, Vehbi bey, bunları ne güçlüklerle koparabilmişti. Galip Paşa da

toplantıda hazır bulunduğundan Vehbi bey bunları ancak Ethem beyin kulağına fısıldayabilmişti. Ethem bey, Galip Paşa'ya:

— Paşa, dedi, bu her zamandan çok himmet, yurtseverlik ve gayret zamanıdır. Ulus dirimini ve bağımsızlığını korumak uğrunda kan ve ateş içinde çırpınıyor. Böyle bir zamanda herkes yurdun güvenliği ve kurtuluşu uğruna varlığını feda etmelidir. Sen ise üzülerek görüyorum ki, servetçe senden çok aşağı olanlara kötü bir örnek olmakta diretiyor ve bunu sürdürüyorsun. Kaldı ki ben senin geçmişini de, seni de pek iyi biliyorum. Hak sız bir davayı kazanmak uğruna on binlerce lira rüşvet veren bir adamsın. Elli lira gibi az bir parayı İstanbul birahanelerinde, Bursa'da bir gecede harcayan hovarda bir insansın. Yurt uğrunda bu cimriliğin şaşkınlık ve tiksinti uyandırmaz mı?

Galip Paşa, Ethem beyin bu ağır suçlamasına çok içerledi. Bunu belli etmemeğe çalışarak şu yanıtı verdi:

— Beyim, bu bir ianedir ve iane de arzuya ve isteğe bağlıdır, ve ben de başkasını veremem.

Şimdi öfkelenmek sırası Ethem beye gelmişti. Hemen yanındaki silâhlı adamlarına Galip Paşayı tutuklayıp götürmelerini buyurdu. Galip Paşa, yaka paça dışarı sürüklenip götürülürken işin şakaya gelir yanı olmadığını anlamışa benziyordu. Yüzü kül gibi kesilmişti. Yüzünün kasları seyiriyor, gövdesi zangır zangır titriyordu. Paşa, bu karadüşe benzeyen korku içinde bir gece mahpus kaldı. Ertesi sabah, paşanın işlerine bakan bir adam erkenden gelip Ethem beyi buldu. Paşa'nın adına beş bin lirayı masanın üzerine bıraktı. Ethem bey bu parayı aldığını bildiren bir makbuz doldurarak adama verdi. Hemen paşanın serbest bırakılmasını buyurdu.

Bir yanında masmavi Apolyont gölünün uzandığı, her yanından şakır - şakır suların aktığı, ovalarında yemyeşil buğday tarlalarının sapsarı hardal çiçekleri örtüsünün uzadığı Karacabey'de iyice dinlenen Ethem beyin bir

kolordu büyüklüğündeki müfrezesi, ertesi sabah Bursa'ya doğru yürüyüşe geçti. Ethem bey piyade saldırı taburunu, atlı bölüklere yetişebilmesi için tatar arabalarına, yayılara bindirmiş, öylece yola çıkmıştı. Cepheye varmadan önce askerlerini Bursa'da iki gün dinlendirip ondan sonra doludizgin Geyve Boğazına yetişmek istiyordu. Yolda ivedi olarak örgütlediği yeni müfrezelere burada bir çekidüzen vermeği düşünüyordu.

Ethem beyin Bursa'ya girişi oldukça şatafatlı oldu. Vali Hacim bey, 56. tümen kumandanı albay Bekir Sami beyle şehrin bütün ileri gelenleri, onu on beş kilometre ilerde karşıladılar. Anzavur'un korkusuyla şaşkına dönmüş halk yığınlarıyle bütün hainler, hain adayları yollara, sokaklara, caddelere sıralanmış Ethem beyin ardı arkası gelmeyen atlı dizilerini seyrediyordu.

Ethem bey güçleri, bir gericiler şehri gibi görünen yeşil Bursa'ya en güzel doğa süsleriyle süslendiği bir zamanda, halk üzerinde ezici duygular yaratarak girdi. Bursa halkı, kılıçları parlayan bu arslan gibi savaşçıların kişiliğinde Kuvayı Milliyenin yenilmezliği, kahrediciliği üstüne ilk yeni düşünceyi edindi. Bütün oteller, büyük konaklar Ethem beyin savaşçılarının buyruğuna verildi. O gün, bütün lokantalar, en güzel yemeklerini yalnız bu savaşçılar için pişirdi. Yalnız, bu arada Bursa'daki Kuvayı Milliyeci subaylarla müdafaayı hukukçuları çok üzen bir olay da geçti: Kıtasının başında caddeden geçen Ethem beyin küçük ağabeysi, yüzbaşı Tevfik bey, kendisine selâm vermediğini görerek tutuklanmasını buyurdu. Adamları, binbaşıyı yaka paça sürükleyip götürdüler. Bütün halkın ortasında binbaşıya aşağılayıcı sözler söyleyişi, zavallı subayı yerin dibine geçirdi. Aşağılanarak tutuklanan binbaşı da Bekir Sami beyin adamlarından Bursa Merkez Kumandanıydı. Ordu subayları, Tevfik beyin bu davranışı karşısında umarız boyunlarını bükerek seslerini çıkarmadılarsa da çetelere karşı yüreklerinin bir köşesine kötü bir not yazmaktan da geri kalmadılar. Bekir Sami bey, bir adamı aracılığiyle Et-

hem beyin enişte si müfreze reisi Hafız Hüseyin'e şefaat için başvurunca o da aracıya şoyle dedi:

— Biz, bu davranışı iyi saymayan bütün subayları kurşuna dizeriz.

Bu korkunç gaf ta deftere yazılmaktan uzak kalmadı.

Ethem bey, Bursa'da biraz dinlenmek, derlenip toplanmak üzere verdiği kararda kocaman bir gedik açan iyedi bir telgraf aldı. 27 Mayıs 1920 tarihli telgraf Geyve'de saldırıcıları tek başına göğüslemek zorunda kalan Ali Fuat Paşa'dan geliyordu. Gerçekten de bu telgraf Ethem beyin bütün düşüncelerini, tasarılarını altüst edecek güçteydi. Ali Fuat Paşa, Ethem bey güçlerinin vermek zorunda kaldığı molanın biraz daha uzamasını doğru bulmakla birlikte, durumun çok ağır, tehlikeli olduğundan sözediyor, telgrafın alınmasiyle hiç durmadan Geyve'ye yollanmasını istiyordu.

Ethem bey, telgrafın taşıdığı bunalımlı anlamı kavrayarak hemen yola çıkmağa karar verdi. Ali Fuat Paşa'yı gerçekten pek çok sevindirecek şöyle bir telgraf çekti:

— Yarın Bursa'da bize katılmasını beklediğim bir müfrezemin gelişiyle birlikte Geyve'ye hemen yola çıkacağım.

Salihli Cephesi ve Kuvayı Tedibiye Kumandanı
E t h e m

Ethem bey müfrezesi, Geyve'ye doğru yola çıkmadan önce, tümen kumandanı Bekir Sami beyin dileğiyle Bursa Kuvayı Milliyecileri, Ethem bey gücünün ileri gelenleri bir arada, ilerde tarihe geçecek bir resim çektirdiler: 56 ncı tümen kumandanı albay Bekir Sami bey Enver Paşa biçimi bıyıkları, iri yarı gövdesiyle dizlerinin üzerinde bir mavzer, yere bağdaş kurdu. Onun yanında kara top sakaliyle yine dizlerinin üzerinde bir mavzerle Bursa Valisi Hacim Muhittin bey, onun ya-

nında avcı ceketi, açık renk giyneyi, başında açık renk çete başlığı, dizlerinin üzerinde filintasıyle Ethem bey, onun yanında da Ethem beyin Eniştesi Tesalya Yenişehir'li Hafız Hüseyin bey, yine avcı giynekli, kalpaklı bağdaş kurup oturdular. Ayakta duranların sağdan birincisi Ethem beyin küçük ağabeysi Tevfik bey, açık renk, rütbesiz giyneğiyle ellerini kavuşturmuş olarak dikiliyor, sol başta da Bursa Jandarma Alay Kumandanı Remzi bey göze çarpıyordu. O, subay kılığındaydı. Ethem beyin hemen arkasında onun ünlü cellâdı Ibrahim Çavuş belinde uzun gümüşlü kamasiyle, kocaman gövdesiyle yükseliyordu. İzmir'li yüzbası Ethem beyle Bursa Polis Müdürü Nuri bey de silâh deposuna benzeyen çete reislerinin arkasından yalnız başları göğüsleriyle görünüyorlardı.

Ethem bey, ertesi sabah arkadan yetişmiş olan bindirilmiş piyadesini de yedekleyerek hilâfetçilerin uykularını kaçıran bir hızla bitip tükenmez kollarla yola çıktı.

Geyve'de Gelinkondu köyünde kurduğu karargâhında çileli bir asker, alay kumandanı Halit bey, annesi öldüğünden, kimseye de bırakmadığından on iki yaşındaki kızı Nezahat'i oldu olacak bir asker olarak yetiştirmeğe karar vermişti. Alay, Kuvayı Milliye düşmanı çeteleri kollayarak Gelinkondu'da bulunduğu süre Nezahat'i acemi askerlerle birlikte eğitime çıkararak bir kışla düzeni içinde yetiştirmeğe çalıştı. Aylarca süren eğitimden sonra Nezahat artık usta asker olmuşsa da burda babasının çadırında oturup onun söküklerini dikmekten, ufak tefek hizmetlerini yapmaktan başka bir işe yaramıyordu. Bütün askerlerin birer tüfeği, kütüklüğü olduğu halde onun yoktu. Şundan ki, tüfek çok kıttı. Erkek askerlere bile yetmiyordu. Bu yüzden çadırın önünde oturup babasının söküklerini diker, çoraplarını yamarken askerlerin silâhlarına imrenerek bakıyor, bir erkek asker olmadığına çok üzülüyordu.

Küçük Nezahat, bir akşamüstü çadırın önünde oturmuş, babasının caketini onarıyordu. Köyün kıyısından birden bire ateş baskınına benzer silâh sesleri geldi. Askerler silah başı yaparak mevzie girdiler. Bunlar, ya Rum, ya da zararlı müslüman çeteleri olabilirdi. Halit bey, hemen silâh seslerinin geldiği yana keşifçiler göndererek kendisi de savaşa hazırlandı. Meraklı gözlerle bakan kızına:

— Haydi, benimle gel, dedi.

— Nereye gidiyoruz, baba?

— Askerlikte soru sorulmaz. Verilen buyruklar yapılır.

— İyi ama ben asker miyim?

— Bu dakikadan sonra askersin.

Bugüne dek hiçbir şey küçük Nezahet'i bu kerte sevindirmemişti. Demek ki koca bir alay kumandanı olan babası artık onu bir asker olarak benimsiyordu.

Biraz sonra, babasının arkasından alayın mevzilendiği yere koştu. Halit beyle alayı mevzide beklerken keşifçi atlılar, uzun bir atlı kolunun önünde karargâha döndüler. Bunlar Ethem beyin öncü kollarından Gâvur Ali'nin çetesiydi.

Gâvur Ali, Sart - binbir tepeler savaşlarında Yunanlılara tutsak düşmüş, İzmir'de kurşuna dizilmek tehlikesiyle karşı karşıya iken Ethem beyin davranarak aldığı Yunan tutsaklariyle değiştirilip kurtulmuştu. Gâvur Ali, yiğit bir gençti. Ethem beyin en içten, sevgili arkadaşlarından biriydi. Gelinkondu'ya yaklaşırken silâh atanlar, Gâvur Ali'nin adamlarıydı. Köyde bir nizamiye alayı olduğunu anlayan Gâvur Ali, alay kumandanı Halit beyin yanına götürüldü. Halit bey:

— Siz kimsiniz?

Diye sordu.

— Ben, Gâvur Ali. Ethem beyin öncüsü.

— Ben de 70 inci alay kumandanı Hafız Halit.

— Bize varsa biraz cephane verebilir misiniz?

— Size bir tek kurşun bile veremem. Çünkü, bak kurşunun altın değerinde olduğu böyle bir zamanda siz, şenlik yapmak için boşuna mermi yakıyorsunuz.

Gâvur Ali ile çeteciler, homurdanarak Halit beyin yanından ayrılıp Geyve'ye doğru ilerlediler.

Ethem bey, Bursa'dan Geyve'ye gelirken Geyve Akhisar. yöresinde iki atlı nizamiye askeriyle bir atlı küçük kıza rastladı. Atlarını tarlalardan sürerek doludizgin kendilerine doğru geliyorlardı. Yaklaşınca durdular. Ethem bey asker giyneği giymiş bu esmer, kuru, canlı kızın bir öyküsü olacağını anlayarak, atını durdurup indi. Arkasında yılankavi kıvrılıp uzayan atlı kolu da durdu. Bu, on oniki yaşlarında görünen kızcağıza doğru yürüyerek atının yularından tuttu; şefkatle gülümseyerek:

— Sen kimsin, küçük? diye sordu.

— Nezahat.

— Ata binmesini nerden öğrendin?

— Babamdan.

— Baban kim senin?

Nezahat'in yanındaki askerlerden biri:

— Bizim alayın kumandanı Halit beyin kızıdır.

Ethem bey, onu okşadı:

— Sen, dedi, iyi bir asker olacaksın, ama, bir şeyin eksik.

Nezahat, neyinin eksik olduğunu anlamak için üstüne başına şöyle bir göz gezdirdi. Sonra:

— Benim hiçbir şeyim eksik değil! dedi.

— İyi düşün bakalım, küçük!

— Her şeyim tamam benim.

— O halde nasıl savaşacaksın?

Nezahat, onun ne demek istediğini anladı:

— Bana göre silâh yok ki.

Ethem bey güldü:

— Ver şu silâhını!

Diyerek milislerinden birini çağırdı:

Milis silâhını çıkarıp Ethem beye verdi. Ethem bey, aldığı silâhı Nezahat'e uzattı:

— Al bakalım, küçük, dedi. İşte, şimdi tam asker oldun.

Ethem beyin Nezahat'e verdiği güzel bir Yunan filintasıydı.

Ethem bey, yine atına binerek Ali Fuat Paşa'ya kavuşmak üzere ilerledi.

Nezahat'le iki asker Kuvayı Milliye düşmanı çetelerden biriyle vuruşmaya giden bir bölükten haber almağa gidiyordu. Ona buyruk verip haber alarak yine doludizgin döneceklerdi. Karargâha döndüklerinde babası Halit (Uzel) bey, bu filintayı nerden bulduğunu sordu. O da küçük serüveni anlattı.

Nezahat, nişan almayı, silâh atmayı öbür askerlik eğitimlerini babasının buyruğuyla yapmış, şimdi elindeki sevgili filintasiyle eksiksiz asker olduğunu anlıyordu.

Babası:

— Hemen eşyalarını hazırla, yola çıkıyoruz.

Dedi. Alay zifir gibi karanlık bir gecede Kuvayı inzibatiyeyle savuşmak üzere yola çıktı. Omuzundaki filintanın kaygan kundağını okşadıkça hep o çete kılığındaki çok uzun boylu, mavi gözlü, yakışıklı çete reisini düşünüyordu. Babası, onun çok güçlü bir çetenin reisi olan Ethem bey olduğunu söylemişti.

Hiçbir olaysız Geyve'ye varıldı. Ali Fuat Paşa atından inen kendinden çok daha uzun boylu, kocaman başlı, kemikli yüzlü Ethem beyi kucaklayarak bağrına bastı. Onun gelişiyle bu davanın da kökünden çözümleneceğine inanıyordu. Geyve istasyon konaklarında kurulmuş olan karargâha gittiler. Gece olmuştu. Ali Fuat Paşa'nın masasına serili ayrıntılı haritayı inceden inceye gözden geçirdiler.

Ali Fuat Paşa, petrol lambasının ışığında kahvesini içen Ethem beye ayaklanış bölgesine değinen bütün gerekli bilgiyi verdi. Sonra, Ali Fuat Paşa'dan ayrılan Et-

hem bey, kendi karargâhında büyük merakla bekleyen kurmay kuruluyla müfreze kumandanlarının yanına döndü. Kuvayı Milliyenin çok bunalımlı saatleri yaşanıyordu. Halife ordusu Geyve Boğazının bütün egemen noktalarını ele geçirmiş. Ankara'ya doğru yapacakları korkunç saldırının hesaplarını yapıyor, gününü, saatini bekliyorlardı. Ethem bey, Ali Fuat Paşa'dan aldığı bütün bilgiyi onlara anlatarak verilecek karar üstüne düşüncelerini sordu. Gerek kurmay kurulu, gerekse bütün müfreze kumandanları, tanyeri atarken saldırıya geçilmesi düşüncesini savundular. Onların bu düşüncesini Ali Fuat Paşa'ya açan Ethem bey, onun bu düşünceyi desteklemediğini gördü. Paşa:

— Böyle acele bir saldırının başarıya ulaşacağından büsbütün şüphe ederim! dedi.

Ankara'daki Genelkurmay Başkanlığının bir planiyle kararından sözetti. Ethem beyin kafası buna yatmadığından bu düşüncenin sahibi olan Mustafa Kemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı İsmet beyi makina başına çağırdı. Mustafa Kemal, makine başında uygulanmasını istedikleri planı şöylece özetledi:

— Biz, Geyve Boğazından doğrudan doğruya saldırıya geçmeniz yanlısı değiliz. Yön değiştirmeniz ve üç günlük bir yürüyüşten sonra ayaklanış bölgesinin kuzey doğu yanında ve Ankara yönünden saldırıya geçmeniz daha doğru olacaktır.

Kurmay kurulu, müfreze kumandanlariyle Ethem bey de bu planın kendileri için daha kolay ve tehlikesiz olduğunda hep bir düşünüyordu. Ne var ki kendileri tehlikeden uzaklaştıkları oranda Geyve tehlikeye düşüyordu. Ethem bey güçleri zorlu yürüyüşle tehlike bölgesinden uzaklaşır, onlara arkadan vurmayı hesaplarken onlar Geyve Boğazını büsbütün ele geçirebilirlerdi. Bu uzun yürüyüş süresi, ötekiler için büyük bir fırsat olurdu. Beri yanda cepheden yapılacak bir saldırı, belki Ethem bey güçlerine daha çok yitiğe yol açabilirse de bir yıldırım saldırısının halifecileri umulmadık bir hızla tutundukla-

rı yerden, bütün umutlarının kalelerinden söküp atabilir, onları bozgunun kara bataklığına sürebilirdi. «Cüret» denen yıldırım kılıcını çekip şu başı bozuk sürülerinin üzerine asılmak, gidilecek yolların en iyisiydi. Sonra, burda çok çabuk sonuç almak da bir yandan son kerte gerekliydi. Ethem bey, bütün güçlerini Yunan cephesinden çekip almış, orda ancak örtü güçleri bırakmıştı. Ordaki boşluk, Ethem beyin uykularını kaçırıyordu. İşte, bu türlü düşüncelerine dayanarak cepheden saldırıya geçmeye karar veren Ethem beyi, bütün buyruğundaki kumandanlar da destekleyince Ankara'nın uzun planını bir yana bırakarak saldırı için hazırlanmağa başladı.

Ethem bey, bitmek üzere olan geceden bir iki saatcık çalıp filintası kollarının arasında biraz şekerleme kestirdikten sonra yerinden fırlayıp atına atladı. Gücün bulunduğu Geyve boğazının güney çıkış noktasından öteye gerekli güvenlik düzeni alarak hızla yürüyüşe geçti. Halife ordusu denen Kuvayı İnzibatiye ile başıbozuk sürülerinin üzerine görülmemiş bir hız, ateş yağmuru, sevinç haykırışları, top mermisi, makinalı tüfek piyade tüfeği mermisi yağmuruyla saldıran Ethem bey müfrezesi, biraz sonra önünde çil yavrusu gibi dağılmış kaçan insan yığınlarından başka bir şey göremez oldu. Yalnız, Boğazın batı çıkış kapısında şiddetli bir direnme olduysa da bu da uzun sürmedi. Atlılar, siperlerin, ölülerin, makinalı tüfek yuvalarının üzerinden sanki uçarak geçtiler. Dörnal giden atlar yengiyi duymuş gibi kişniyor, makinalı tüfekler, toplar arkadan, bozguna uğramışların yeni, geçici yığınaklarıyle sığınakları üzerine durmamacasına ateş ediyordu. En sonra ağır makinalı tüfeklerle topların atışı durduruldu. Şundan ki artık bütün arazi gözün alabildiğine Ethem bey gücünün, Kuvayı Milliyenindi. Ayaklanıcıların geride bıraktıkları iki dağ topu, çeşitli makinalı tüfekler, bir bölük tutarında tutsak ele geçirildi. Ethem bey durmamacasına ilerliyor, can kaygusu yüzünden ötede beride birikip ateş eden kimi küçük gruplar, atların nalları altında eziliyor, mızraklarla

bir baştan bir başa deliniyor, kılıçlarla biçilerek geçiliyordu. Dağ taş bırakılmış cephane sandıkları, silahlar, ölüler, yaralılarla örtülüydü. Ethem bey müfrezesi, saldırı kolları olarak Sapanca bölgesine Adapazarı'na doğru uzanarak tek patlayan ya da patlayacak düşman silâhlı bırakmadı. Halife ve Padişah Vahidettin'in son saltanat umutları cansız, anlamsız dökümtüler olarak dağlarda taşlarda yatıyordu. O gün, akşamadek bütün Sapanca, Adapazarı bölgesini temizleyen yıldırım atlıları, akşamla birlikte Adapazarı'na girdiler. Halk caddelere dizilmiş, en yeni savaş tanrısı olan Ethem beyin, ortasında iki kurşun renkli egemen kumandan gözünün parladığı iri kemikli, güçlü yüzüne korkuyla, saygıyla bakıyordu.

Ethem bey, karargâhıyle hükümet dairesine yerleşerek henüz savaşçılarla atların terleri kurumadan Divanıharbi kurdurdu. Gezginci harp divanının karşısına dizilen suçlular arasında Kuvayı İnzibatiye'de görev almış kimi subaylarla başıbozuk elebaşıları göze çarpıyordu. Suçlu eski İttihatçı Süleyman Şefik Paşa, elinde kalan ufak sayıda Kuvayı İnzibatiye dökümtüleriyle İzmit körfezinde bekleyen İngiliz savaş gemilerine sığınmıştı. Ethem bey güçleri, bir ok gibi ayaklanma yığınları arasına girmiş, birbirinden ayrı düşen ayaklanıcı gruplarını büsbütün umutsuz düşürmüştü. Hele Mudurnu üzerinden Ankara'ya sokulmağa çalışan ayaklanıcı grupları, arkalarına düşmüş olan bu korkunç Ethem bey bombasının etkisiyle dal dal titremeye başlamışlardı. Bu ileri grupları yöneten padişahçı subayların hemen hepsi sonradan yakalanıp darağaçlarında sallanacaklardı. Ethem bey, hepsinin kaderini egemenliğinde büyülüğü çemberin içine kılıcının ucuyla kazımıştı.

Ethem bey Adapazarı bölgesinde tutsak aldığı kimi subayları askeri mahkemeye vermedi. Ellerine affa değer olduklarını bildiren birer belge vererek Ankara'ya gönderdi. Hepsi de gençti, yurda yararlı olmanın cevherinden yoksun olduklarını hiç kimse ileri süremezdi. Ada-

pazarı hükümet meydanında şimdiyedek birçok ulusal suç işlemiş, bundan sonra da işlemekten çekinmeyeceğine inandığı subayları sallandırmakta bir sakınca görmedi. Bunlar arasında Adapazarı askerlik şubesi başkanı, bir piyade binbaşısı, jandarma kumandanı yüzbaşı Mustafa beyle camilerde Kuvayı Milliyecilerin gâvur ve Bolşevik oldukları üstüne durmadan vaazlar veren bir hoca da vardı.

Arap hoca adıyla anılan bir sahte din adamı, ayaklanış bölgesinin en kanlı insanlarından biriydi. Sait Molla'nın ayaklanış bölgelerinde çalıştırdığı en yetenekli casuslarından da biriydi. Adapazarı camilerinden her allahın günü onun İngiliz altınlariyle parlatılmış vaazlariyle hutbeleri dinleniyordu. Hergünkü iğrenç vaazlarının ana sözleri şunlardı:

— Ey cemaatı müslimin! Kuvayı Milliyeci zındıkların Yunan Ordusu dediği ordu, Yunan ordusu değildir, Padişah ordusudur, Hilâfet ordusudur.

Bolşevikler geliyor, dikkatli olun. Taşla, sopayla öldürün onları. Çünkü, onlar camilerimize çan asmağa geliyorlar. Islâmiyet elden gidiyor. Padişahımız efendimiz hazretlerinin sizlere sevgilerini getirdim. Dinimizi koruyalım. Kuvayı Milliyeci adı verilen bu zındık Bolşevikleri nerede elinize geçirirseniz öldürün.

Ethem beyin celladı Serez'li İbrahim, Arap Hocayı astığında onun hiç bir zaman elinden düşürmediği bastonunu da boynuna asmayı unutmadı.

Asılanlar arasında bunlardan başka azgın Hürriyet ve İtilâfçı liderler de vardı. Hepsi, oniki kişiydi.

Ethem bey, Adapazarı'na girdiğinde katına şehirden kaçmağa çalışan bir sivil İngiliz karı-koca getirdiler. Erkek, İngilizlere özgü bir soğukkanlılık örneği gibi duruyorsa da kadıncağız korkudan dal dal titriyordu. Ethem bey, onlara yer göstererek oturttu. Kadının haline çok acımıştı. Erkeğin, araştırılırsa suçlu çıkacağı meydanda ise de her ikisini bir arabaya bindirip güvenle İzmit'e git-

melerini sağladı. Yola çıkmadan önce de onlara şöyle dedi:

— Gördüklerinizi arkadaşlarınıza ve büyüklerinize söyleyiniz. Bir daha da bizim iç işlerimize karışmayınız.

Ethem beyin kimi güçleri, bölgenin kuşkulu yanlarını tararken büyük bölümü Adapazarı'nın içinde bulunuyordu. Asker bir yandan dinleniyor, bir yandan kendine çekidüzen veriyor, yeni bir yıldırım yolculuğu için hazırlanıyordu.

Ethem bey, şu sırada eline verseler parça parça edeceği bir adamı vardı: Bu da bütün bu kanlı çarpışmaların, iç boğuşmanın düzenleyici başısı olan Damat Ferit Paşaydı. Padişah o hınzır, sipsivri, korkak ve hain yüzüyle arka planda zavallı, silik bir ihanet sembolünden başka birşey değildi. Drama'lı yiğit Ali Rıza bey, kendisine de danışarak Damat Ferit belasını ortadan kaldırmağa gitmişse de henüz bir ses çıkmamıştı. Ethem bey, Ali Rıza beyin yiğitliğine, komiteciliğine güvendiğinden nasıl olsa bir gün herifi kıstırıp öbür dünyaya pasaportsuz yolcu edeceğine inanıyordu. Kimbilir, belki de bu işin bombası bugünlerde patlayabilirdi. Ah, onu Ali Rıza'ya bıraktığına öyle pişman olmuştu ki! Onu kendisi şu uzun parmaklı kemikli ellerinde tuttuğu kutsal bir tabancayla can evinden vurup bir armut gibi padişahın, İngilizlerin ayakları dibine düşürebilirdi. Kimbilir Türkiye'de kendisi gibi ancak birkaç atıcı vardı. Adını tabanca kurşunlarıyla yazan eski patronu Enver Paşa da elbette bunlardan biriydi.

Ethem bey, ağabeysi Reşit, Tevfik beylerle Adapazarı hükümet konağında oturmuş bunları düşünüyordu. O sarkık gerdanlı bunak herifin yarattığı ihanet ordularını ta Susurluk'tan beri pataklaya pataklaya işte Adapazarı'na gelip dayanmışsa da ona elini uzatıp bir fiske bile vuramamıştı. Şimdiyedek hep onun uşaklarını döğmüştü. Ona ciğerine izleyecek daha etkili bir kötülük yaparak hınçla yanıp duran yüreğini soğutmak istiyordu. Sonra, bu son aylarda öyle işler yapmıştı ki, felek onu tek

başına onunla karşı karşıya getirmiş görünüyordu. Şu sırada Türkiye toprakları üzerinde onun oyunlarını, onun büyüsünü bozabilecek güçte bir kişi vardı, o da kendisiydi. Türkiye'nin biricik asker gücü olarak beliren kalabalık milis ordusunu bir dağ gibi ardına alarak şu Damat Ferit'e aşağılayıcı, paçavraya çevirici bir mektup yazılamaz mıydı? Hiç olmazsa şuncacık iş yapılamaz mıydı? Bu düşünceyi ona ağabeysi Reşit bey açmış, o da bunu benimsemişti. Reşit bey, hemen kaleme sarılarak Damat Ferit Paşaya, Padişaha İstanbul olağanüstü İngiliz temsilciliğine birer mektup döşendi.

Ethem bey, ağebeysinin kendisine okuduğu mektupları dinledi. Yalnız, Damat Ferit'e yazılan mektubu pek sudan buldu. Ona şöyle gürz gibi, balyoz gibi sözler kullanmak gerekmez miydi? Bundan dolayı ona yazılan mektuba aşağılayıcı kimi sözler katarak nazik, diplomatik havasını yok etmek istediyse de Reşit bey buna karşı geldi:

— Ne de olsa Sadrâzamdır. Padişahın enîştesidir. Padişahın güven ve sempatisini kazanmış bir vezire saygılı bir dil kullanmalıdır, dedi.

Ethem bey, onun düşüncesinde olmadığından diretti; mektuba şöyle bir söz katılmasını istedi: «Sadaret makamını hemen bırakmayacak ve siyasal yaşayışa sonrasız veda etmeyecek olursa dirime vedağ edeceğini ve bu vedağın ulus katında herkese ibret dersi olarak meydana geleceğini...»

Ethem bey, Adapazarı'nda İngilizlerin bir temsilcisi bulunduğundan İstanbul'daki İngiliz temsilciliğine ünleyen mektupla öbür mektupları da ona gönderdi. İngilizlere yazılan mektupta Damat Ferit Paşa'nın Türk ulusunu temsil etmekten uzak olduğu, bozuk bir siyaset kullandığı, bu yüzden de boş yere kan döküldüğü, Türk ulusunun, bağımsızlığını kazanıncayadek kanının son damlasınadek çarpışacağı, eğer İstanbul'da halkın sevgisini ve güvenini kazanmış bir hükümet kurulacak olursa Ana-

dolu'daki direnmenin bir yolda çözümleneceği yazılıyordu.

Ethem bey, mektubu İngiliz temsilcisine verdikten sonra genel saldırıyı yönetmiş olan Ali Fuat Paşa'nın karargâhıyle birlikte Adapazarı'na geldiğini işitti. Kendisini görmek için müsaade istedi: Paşa, attan biraz önce inmiş, yorgunsa da yüzünden sevinç akıyordu. Aylardır kendisini uykuda, uyanık uğraştırmış olan o korkunç karadüş. Ethem beyin atlarının çelik nalları altında pestile dönmüş, daha şimdiden tarih olmuştu. Bundan dolayı Ethem beyi görür görmez ayağa kalkarak onu kucaklayıp öptü. Yanına oturtarak birer kahve ısmarladı.

Kahvelerini höpürdetirlerken Paşa, kendisine karşı son kerte saygılı oturan Ethem beye şöyle dedi:

— Ethem bey, memlekete büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz. Anzavur «hâdise»si, sizin bildiğinizden de önemliydi. Bu eşkiyayı tepelemekle bizlere rahat bir soluk aldırdınız. Ben, sizin bu işi başarabileceğinize inanıyordum. Sizi kutlarım.

Ethem bey, kendisine şimdiyedek gerçek bir dostluk ve sevgi göstermiş olan Paşanın bu iki yüzlülükten uzak övücü sözlerine çok sevindi.

Sonra, söz açılmışken padişaha, Damat Ferit'e, İngiliz temsilciliğine yazdığı mektuplardan sözetti. Ali Fuat Paşa, bu mektuplar işine çok üzüldü; çok kızdı. Paşanın yüzüne bunları okuyan Ethem bey de onun karşısında gittikçe küçüldüğünü duyuyordu. Hele İngiliz temsilciliğine verilen mektup Ali Fuat Paşayı üzmekle kalmayarak çileden de çıkardı:

— Vah, vah, çok fena yaptınız; Ethem bey. Size hiç yakıştıramadığım bir olay bu. Askerlerin siyaset yapması kadar tehlikeli bir iş yoktur. Şimdi ne olacak?

Ethem bey de bunun karşısında gerçekten şaşırmıştı. Paşanın kötü dediği şeye kötü diyecek kertede ona saygısı vardı. Onun ulusal kurtuluş savaşına ilk giren kumandan oluşu, Ethem beye büyük bir saygı, sevgi duygusu

aşılıyordu. «O, alçak gönüllü, yürekli bir kumandandı.»

Ethem bey, Paşanın bu sonsuz gibi görünen üzüntüsüne karşı ne diyeceğini bilemiyordu. Bu mektup işinde Paşadan övgü beklerken bu kerte ters bir değerlendirmeyle karşılaşınca gerçek bir şaşkınlık içine yuvarlanmıştı. Her zaman terbiyeli, saygılı bir adam olan Ethem beyin yüzündeki şaşkınlığı, bunun yarattığı utancı gören Paşa, onun bu mektup işini içtenlikle yaptığını çabucak anladı. Ethem bey:

— Paşam, dedi, iyi bir iş yaptığımı sanarak bu mektuplara imza koydum. Onlardan zarar gelebileceğini hiç düşünmemiştim.

Paşa, başını üzüntüyle salladı:

— Hem de nasıl zarar! Düşmanlarımızı en güçlü olduklarını sandıkları şu sırada tepeledik. Büyük Millet Meclisi hükümetinin bu sonuca dayanarak haklı istemlerini yineleyeceği şu sırada sizin ve hatta benim siyasette sorumsuz insanlar olarak şuraya buraya başvurmamız doğru mudur? Bu, düşmanlarımıza, karşılarında örgütlü bir hükümet değil de ayrı ayrı birlik kumandanlarının kişisel istekleri olduğu kanısını verir.

Vah, vah, Ethem bey, aldığımız bütün sonuçları tehlikeye düşüren bir çocukluk, bir yanlışlık yapmışsınız. Acaba mektuplar gitti mi?

— Mektupları ancak iki saat önce İngiliz temsilcisine verdim.

Paşanın gözleri umutla parladı:

— Bu mektupları görmek isterim. Mutlaka görmeliyim. Ne yapıp yapıp onları bana getireceksin.

Ethem bey, bu işlerin gerçekten kendi işi olmadığını anlamıştı. Hemen, Paşadan müsaade isteyerek, mektupların arkasına düştü. İngiliz temsilcisini arattı. Temsilcinin yanında ikisi Hintli dört İngiliz atlı koruyucusuyla bir yaylı arabada İzmit'e yollanmak üzere olduğunu öğrendi. Belki gönderdiği adamlara vermez diye mektupları

almak üzere, yanına bir manga asker alarak kendisi gidip İngiliz temsilcisini buldu, mektupları geri istedi. Temsilcinin, mektupları vermek istemediğini anlayarak daha kesin bir durum takındı. Onun bu kararlı durumunu gören İngiliz temsilcisi, üç mektubu Ethem beye verdi.

Ethem bey, Ali Fuat Paşanın karargâhına vardığında onun tedirgin, bir aşağı bir yukarı dolaştığını gördü. Ethem beyin elinde mektupları gören Paşanın, bütün üzüntüsü uçup gitmiş gibiydi. Derin derin soluyarak:

— Ver bakayım, Ethem bey!

Diyerek mektupları aldı. İlk önce Padişahın mektubunu okudu. Sonra da öbürlerini dikkatle gözden geçirdi. Mektupların altında: «Umum Kuvayı Milliye Tedip ve Takip Kumandanı» yazısı vardı. Paşa, mektupları birkaç kez evirip çevirdikten sonra Ethem beye baktı:

— Bunları yırtalım mı, Ethem bey?

Diye sordu.

Paşanın, bu mektupları kimin yazdığını sormak istediği seziliyorsa da hiçbir şey sormadı. Yalnız şöyle dedi:

— Bu işleri salt hükümete bırakmalıyız. Biz, düşmanı tepelemekle yükümlüyüz. Gerisi onların işidir.

Eğer onların işine karışacak olursak zaferlerimizden memleket yarar yerine zarar görmüş olur.

Artık, Ethem bey de, böyle düşünüyordu. Bunu da Paşaya açtı. Paşa buna çok sevindi!

— Şimdi bizim yapacağımız iş, Düzce ile Hendek'i hemen kurtarmaktır. Refet beyin Bolu üzerinden yürüyüşe başlamış olması gerekiyordu. Henüz bu hususta olumlu bir haber alamadım. Bence, ayaklanıcıların perişanlığından yararlanarak bu çıbanı kökünden kurutmalıdır.

Paşa bunu söyledikten sonra Ethem beye harita üzerinde açıklamalar yaptı, gerekli kararları birlikte aldılar

Ethem bey, Adapazarı'na girdiğinin ertesi günü gecesi Düzce telgrafhanesinde ivedi olarak makine başına çağrıldı. Bu haberi özel olarak bir telgraf memuru getirmişti. Ethem bey: kuşkulu bakışlarını telgrafçıya dikerek:

— Beni kimler çağırıyor?

Diye sordu, telgrafçı:

— Bilmiyorum, efendim,

dedi. Ethem bey büyük bir merak içinde silahlı adamlarıyle kalkıp telgrafhaneye gitti.

Kendisiyle görüşmek isteyenlerin kimler olduğunu sordu. Karşısında Düzce ihtilâl merkezi kurulu başkanı Safer beyle davâ vekili Abdülvahap bey vardı. Söyle konuştular:

— Biz, Ankara'yla haberleşmeye giriştik. Anlaşmak üzereyiz. Bize haber vermeden daha ileriye doğru asker göndermeyiniz. Şundan ki, güçlerimizin büyük tehlikeye girmesine yol açmış olursunuz. Şu önerimizin dışında bir yol tutmayacağınıza değinen kesin yanıt ve teminatınızı makine başında bekliyoruz.

Ethem bey, bu sözlerin buram buram kuşku, ihanet koktuğunu hemen anladı. Onları kuşkulandırmamak için söyle bir yanıt verdi:

— Gösterdiğiniz böyle uysal bir istek karşısında yurttaş kanı dökmeyeceğime güvenebilirsiniz. Şu kadar ki, olumlu ya da olumsuz kararınızı vakit geçirmeden iki gün içinde mutlaka bildirmelisiniz.

Ethem bey, Berzek Safer beyle yaptığı oyalayıcı, ihanet kokan telgraf konuşmasını Ali Fuat Paşa'ya anlattığında o:

— Dakika yitirmeden ileri!

Buyruğunu verdi. O, Adapazarı'nda kalıp savaşı yönetecekti.

Ethem bey, Adapazarı'nda kaldığı sürece atlı kollariyle açık ya da gizli keşifler yaptırarak Düzce bölgesinin giriş yollarını iyice yoklamıştı. Düzce şöyle böyle geniş bir kuşatma çemberi içine alınmış gibiydi. Daha çok or-

dan İstanbul'a giden bütün yollar tutulmuştu. Halife ordusunun elebaşılarını kaçırmamak üzere Karadeniz boğazını Anadolu kıyılarındaki Akçaşehir'le öbür iskeleleri, geçit yerlerini gönderdiği müfrezelerle tutturdu. Güçlü bir haber alma örgütü kurarak gözetleme ve haber alma ekiplerinden ayrıntılı raporlar alıyor, her saat bütün ayaklanış bölgesiyle kurtardığı bölgenin nabzını yoklayabiliyordu.

Ethem bey, Safer, Abdülvahap beylerle konuştuktan sonra telgrafhaneden çıkarken konuşmasına aracı olan telgraf memuru, usul usul merdivenlerden inerek ona yetişti. Eline bir kâğıt parçası tutuşturdu. Bu kâğıtta şöyle yazıyordu:

— Sakın bunların sözlerine inanmayın. Bunlar, öbür yandan Hendek boğazına asker göndermeğe çalışıyorlar.

Ethem bey, bunları merakla okuyup bitirmişti ki telgrafçı onun kulağına şunları fısıldadı:

— Okuduğun şu sözler Düzce haberleşme memurunun bana makina ile yazdırdığı sözlerdir. Haberin olsun.

Ethem bey, telgrafçıya minnetle bakarak teşekkür etti. Gerçi o hiçbir vakit Safer beyin düzenine kurban gitmek niyetinde değilse de bu haber onun bütün askerce kuşkularını, önsezilerini doğruluyordu. Ethem bey, bu dost telgrafçı aracılığıyla Düzce telgrafçısına da teşekkür etmeyi unutmadı. Karargâha döndükten sonra kesin, acımaz kararını verdi. Daha birkaç gün önce Hendek boğazında 24. Tümen kumandanı yarbay Mahmut beyi nasıl tuzağa düşürdüklerini anarak ona da benzer tuzağı hazırlamağa çalıştıklarını düşündü, dişlerini gıcırdattı. Hemen bu gece yarısı Hendek üzerine yürüyecekti. Hendek boğazını ele geçirecek, Düzce, Bolu bölgesini yıldırım hızıyle tarayacaktı.

Gece yarısından sonra yola çıkan Ethem bey müfrezesi, gün ışırken Hendek bucağına olaysızca girdi. Tek silah patlatmadan Hendek'e giren asker, bucak müdürüyle memurları yakaladı. Ethem bey, Hendek boğazının güneyden giriş yerlerine gözcü müfrezeler dikti. Sonra Hen-

dek'te Mahmut bey tümeninden ele geçirilmiş bütün araç, gereç, silâh, cephanenin araştırılmasını buyurdu. Hükümet konağının alt katında tümenin bir kaç makinalı tüfeğiyle cephanelerini bulmakta gecikmediler. Taramayı sürdüren müfrezeler, Hendek dolaylarındaki köylerde tümenin birçok hayvanlariyle başka eşyasını ele geçirdiler. Bu arama tarama dolayısiyle Hendek'te birkaç saat kalarak yürüyüşe geçen Ethem bey müfrezesi, kanlı Hendek boğazının egemen sırtlarını tarayarak tek silah patlatmadan geçti. Ethem bey korkusu, dağlardan, taşlardan, köylerden, kasabalardan ağulu bir yel gibi esiyordu. Bütün ayaklanış bölgesi, şahin görmüş keklik yavruları gibi sinmiş, pusmuştu.

Ethem bey gücü, hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan Düzce'ye girdi. Bu, kavakları, söğütleri, yemiş bahçeleri, yolları üstünde tasasız yatıp uyuyan sağmal mandaları, güzel Çerkes kızları, en sonra da Safer beyin bayraktarlığını yaptığı halife ordusu ayaklanışiyle ünlü kasaba, sanki bunca gürültü patırtıya yol açan kendisi değilmiş gibi güzel, canlandırıcı bir güneş altında bütün barışçıl güzellikleriyle sessiz yatıyordu.

Ethem bey, atını doğruca hükümet konağına sürdü. İlk işi Hürriyet ve İtilâfçıların kulübünde hapsedilmiş olan subaylarla Ankara'dan Mustafa Kemal'in gönderdiği üç kişilik öğütçü mebus kurulunu, Bolu mutasarrıfı Haydar beyi kurtarmak oldu. Binbaşı Hüsrev bey, aracı olarak daha önce Bolu'yu ele geçiren Refet bey gücüne gönderildiğinden kurtulmuştu. Mahmut bey tümeninin subaylarından bir bölümü halifecilerin sadizmini doyurmak üzere türlü aşağılamalar, işkencelerle öldürülmüştü. Geri kalanlar, kurtulunca bir çocuk gibi sevinerek Ethem beyin kocaman kemikli ellerine sarılıp teşekkür ettiler. Ethem bey, kahpece öldürülen Mahmut beyin ölüsünü ayaklanıcıların gömmeyerek yarı çıplak çamurlu bir hendeğe attıklarını dinlediğinde pek çok üzüldü. Ölüyü aratıp buldurduğunda vahşi hayvanlarca parçalanarak yer yer yenmiş olduğunu gördü.

Ethem bey, bağrı, yüreği dolu olarak kara ayaklanışın elebaşısı olan Safer beyle dava vekili Abdülvahap beyi, daha bir sürü câniyi yakalatarak Divanı Harbe verdi. Safer bey, dört yandan sıkıştırıldığını anlayınca yeni bir savaş hiylesi yaparak bunlardan sıyrılmanın umarını aramış, bir yandan Bolu'yu ele geçiren Refet beyle Ankara'yı avutmağa çalışırken, bir yandan Ethem beyin Düzce üzerine yürüyüşünü durdurmak istemişti. Safer beyin yakalanıp mahkemeye verilişi, Ankara'da kimi romantik devrimcileri üzmüştü. Bunların başında bulunanlardan biri de genç amazon Halide Edip hanımdı. Bütün bu ayaklanış bölgesini kan, ateş içinde bırakan cânilerin başında Safer beyin geldiğini görmezlikten gelmek, yeni ayaklanmalara yer hazırlamak değil de neydi? Ethem bey, bütün uzak yakın tartışmaları önleyerek Safer beyin yargılanması işini yürüttü. Onun affı için kendisine başvuranlara hep şu yanıtı verdi:

— Yargı ve af işi, vicdanından başka hiçbir şey tanımayan Divanı Harbe özgüdür.

Divanı Harp de Safer beyle arkadaşları için ölüm kararını vermekte gecikmedi. Ethem bey, kendisine sunulan kararı hemen imzaladı. Safer beyle arkadaşları hükümet meydanında kurulan darağaçlarında sallandılar.

Safer beyle birlikte birçok Çerkes elebaşısının asılması Halide Edip hanımla birlikte birçok Çerkes'i de özdü. Ona kendi ulusunun kaatili dedilerse de Kuvayı Milliyenin yengisi uğruna bütün bunlara katlanmak gerekiyordu.

Ethem bey, Düzce'ye girdiği andan beri dağlara çekilmiş olan ayaklanıcı müfrezelerinden kendisine katılmak üzere öneriler gelmeğe başlamıştı. Teker teker ya da küçük büyük topluluklar olarak gelip Ethem beyin elini öperek boyunlarının kıldan ince olduğunu söyleyenler sayısızdı. Ethem bey, bunlar arasında seçmeler yapıyor, işine yarayacakları silahlarıyla birlikte müfrezesine alıyor, yaramayacağını sandıklarını da silahlarını alarak terhis ediyordu. Başında Rifat bey diye birinin bulunduğu

iki yüz elli kişilik bir müfreze de gelip Ethem beyin önünde boyun kırdı. Bundan başka üç yüz kişilik bir başka müfrezenin başında da Mehmet bey adlı bir başka elebaşı gelip teslim oldu. Bu, yüzbaşı Mehmet beydi. (Bu subay, Yozgat ayaklanışını bastırırken, cephede Yunanlılarla çarpışırken büyük kahramanlıklar yapacak, parlayacaktır.)

Taa Biga'dan Düzce ayaklanış bölgesine doğru hışımla yola çıkan Ethem bey, bu yanlarda boy veren bütün ayaklanıcıların başlarını ezmek kararıyle gelmişti. Geyve Boğazında Kuvayı İnzibatiye gibi iyi örgütlenmiş paralı, parasız çapulculara indirdiği yumruk, bütün Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesinde kaynayan ayaklanış kazanının içine aktarılmış bir teneke soğuk su etkisi yapmıştı. Ayaklanış bölgesinde yer yer çözülmeler, duraksamalar başlamış, başının çaresine bakmak isteyenlerin sayısı çoğalmıştı. Mustafa Kemal, yarbay Mahmut beyle yarbay Arif beyin ölümünden sonra Kuvayı Milliyenin başı üzerindeki tehlikenin çok büyüdüğünü görerek Ankara'ya birkaç adımlık yere dek sokulan halifecilerin üzerine batı cephesinden buyruğundaki atlı zeybeklerle gelen albay Refet beyi, eski çok yakın arkadaşı kurmay yarbay (Ayıcı) Arif beyi ivedi Bolu bölgesine göndermişti. Ethem bey, Ali Fuat Paşa, Refet bey güçleri üç yandan ayaklanış bölgesini kıskaç içine almışsa da Ethem beyin güçlü atlı ordusu burda kesin sonucu almakta baş rolü oynadı. Şundan ki, Ayıcı Arif beyin ele geçirip de sindirdiği Düzce, o çekilip gittikten sonra bir kez daha ayaklanmıştı. Ancak Ethem beyin gelişiyle ayaklanışın kara, lânetli çekirdeği temelli yok edildi.

Ethem bey, Düzce'yi ele geçirdikten sonra Bolu üzerine yürümeğe karar verdi. Vakit geçti. Askerce düşünülünce güvenli bir yerde konaklamak gerekiyorsa da bir çok başarılarını sürprizlerle elde etmiş olan genç kumandan, ordusunun yorgunluğuna bakmadan Bolu'ya doğru yürüyüşe geçti. Zorlu bir yürüyüşle Bolu varoşlarına va-

ran Ethem bey, şehri üç yandan kuşattı. Şehrin İzmit'teki Kuvayı İnzibatiye ile haberleşmesi kesilmiş olduğundan orda korkunun, paniğin egemen olduğu görülüyordu. Geç vakit şehre giren Etem bey, genel saldırıda Bolu üzerine yürümesi gereken Refet paşa güçlerinden hiçbir iz görmedi.

Bolu'da güvenlik tedbirleri alarak yine Düzce'ye döndü, ayaklanışın bu sabıkalı cennetinde birkaç gün mola verdi.

Ethem bey, Düzce'ye dönüp de günah defterini karıştırırken Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde kıyamet kopuyordu. Meclis, kendi adına Ethem beye gönderilecek teşekkür mektubunu sürekli alkışlarla kabul etti. Ali Fuat Paşa'dan Düzce'ye şöyle bir kutlama telgrafı geldi:

— Büyük Millet Meclisi Başkanlığından gelen kutlama ve teşekkürleri taşıyan telgraf suretini olduğu gibi bildiriyorum. Ben de sizi kutlar, yurda daha büyük hizmetlerde bulunmanızı dilerim.

Ada'da 20. Kolordu Kumandanı
Ali Fuat

Ada'da Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa hazretlerine:

— Ethem bey güçlerinin Eskişehir'de toplanmaları hususundaki düşüncelerinize ortak oluruz. Başarıları ve hizmetleri kurtuluş tarihimizde en parlak satırlar işgal edecektir.

Pek içten kutlama ve teşekkürlerimizin bütün Büyük Millet Meclisi adına kendilerine bildirilmesi için delâletinizi dileriz, efendim.

Büyük Millet Meclisi adına
Mustafa Kemal

Bundan başka teker teker mebuslardan da sıcak ve içten kutlama telgrafları yağıyordu. Bu mektupların çoğunda Ethem beyin gözlerini yaşartan:

— Ümidi Halâs (kurtuluş umudu) ve kahramanı millet (ulus kahramanı) gibi çok güzel sözler kullanılıyordu. Ethem bey, önünde yükselen altın basamaklı şeref mirdivenlerine çok az kahramana nasip olan bir hızla tırmanmağa başlamıştı.

— 5 —

BULGAR SADIK

Süngü, güç, şeref ve haysiyetin savunamadığı hatlar, başka hiç bir prensiple savunulamaz.
—Mustafa Kemal—

Birkaç ay önce Talât Paşanın Turan'a doğru yola çıkardığı gruptan Bulgar Sadık, Kalkavanzadelerin bir vapuruyla yorgun argın Trabzon'dan İstanbul'a, Üsküdar'da kendisini bekleyen genç karısıyle yavrularının yanına dönmüştü. Herkes gibi o da şaşkındı. Balkan dağlarının bu eski kralı, şimdi İstanbul'da Osmanlı devletinin, İttihat ve Terakki'nin yıkıntıları arasında pek çok insan gibi işsiz-güçsüz, amaçsız oturmuş, arpacı kumrusu gibi düşünüyordu. Yaşayışının her saati, her dakikası bir başka serüven taşıyan bu eski ünlü, korkunç komiteci, şu sırada ellerini bağlamış, kaderin kapısı önünde bir hiç olarak oturmanın insanı yeyip bitiren üzüntüleri içinde bunalıp duruyordu. Şu alçakgönüllü evceğizinde eline bakan çoluk çocuk olmasaydı bu gibi durumlarda düşünceler ona vızgelirdi. Gel gör ki şimdi, bütün işler arapsaçıydı.

3 Mart 1919 günü Bulgar Sadık, evinde pusmuş oturuyor, sık, kapkara sakalını sıvazlayarak bu karanlık durumdan nasıl sıyrılabileceğini düşünüyordu. Vakit akşama yaklaşıyordu ki bahçe içindeki evin kapısına ellerinde ateşe hazır tuttukları tüfekleriyle iki Paşaköy'lü Rum çetecisi girerek kapıyı çaldı. Bulgar Sadık, çok düşmanı olduğundan eve gelenlerden tanımadıklarına «yok» dedirtiyordu. Bu kez de kapıyı karısı açtı. Silahlı Rumlardan biri:

— Dönek gospodinin İstanbul'a geldiğini işittik, hoş geldine geldik. Söyleyin ona, karı gibi evde oturmasın, dedi. Sonra, kadının yüzünü kıpkırmızı eden iğrenç sövüntüler savurdu. Bulgar Sadık, bu sırada, bir elinde tabancası, öbüründe bombası perdenin arkasında pusmuş bekliyordu. Daha çok ileri giderlerse ikisini de şimşek gibi öbür dünyaya yollayacaktı.

Bu, Bulgar Sadık denen öldürme makinasını daldığı gaflet uykusundan uyarmıştı. Hemen o gün tabancalarını beline, bombalarını ceplerine yerleştirerek yeni kurtuluş yolunu araştırmak üzere sokağa fırladı. Bugünden tezi yok, bir çete kuracaktı. Hemen çalışmağa koyuldu. İlkin çetesine gerekli silahları, cephaneyi bulacaktı. Bir gün çok mutlu bir dekgeliş, ona bu olanağın kapısını açtı. Haydarpaşa'da eski istasyon konağının önünden geçerken burda İngiliz subaylarının eskiden tanıdığı Bakkalköy'lü Rumlara mavzer, cephane sattıklarını gördü. Burasını, İngiliz nöbetçileri bekliyordu. Dalgın bir yolcu gibi göze çarpmamağa çalışarak silah satışının ne biçimde yapıldığını öğrendi.

Bir iki gün sonra Haydarpaşa'nın geçit yerindeki Ragıp'ın kahvesine gitti. Buraya İngiliz askerleri de geliyordu. Bulgar Sadık, bunlar arasında peylediği bir çavuşa bir istavroz çıkarıp, bol mezeli bir rakı şöleni çektikten sonra kendisini Şile köylerinden bir Rum olarak tanıttı. Çavuş, hemen o akşam ona beş lira karşılığında iki filinta ile biraz cephane getirdi.

Artık, her akşam bu meyhanede Moris çavuşla bir şişe rakının başına çöken Bulgar Sadık, kalkarlarken masanın altından onun eline bir beş kâğıtlık sıkıştırıyor, rakı parasını da verdikten sonra İbrahim ağa mahallesinden Cevizliğe giden bostanlar arasındaki bir ağaç altında randevuya gidiyordu.

Böylece on gün gibi az bir zaman içinde hıristiyanlık koruyucusu (!) İngiliz çavuşu, Bulgar Sadık'a yirmibeş mavzer filintası yirmibeş parabellum tabancası, yirmibeş bin de mavzer tabanca mermisi getirdi. Bulgar Sadık, gözünden sakındığı bu silahlarla cephaneleri ilkin Küçük Çamlıca suyunun karşısındaki müderris Tevfik efendinin ahırında sakladı. Sonra birer ikişer Gülhane Hastanesi başhekimi albay Talât beyin kardeşi binbaşı Mehmet beyin Bulgurlu köyündeki köşküne taşıdı. Bu sırada eski dostlarından da bir sandık el bombası edinince keyfi adam akıllı yerine geldi. Silahları, cephaneleri edindiği sırada çetesini de bütünleyen Bulgar Sadık, Martın dokuzunda, karlar, buzlarla örtülü kır yollarından yürüyerek çetesiyle Alemdağ'ına çıktı. Balkanlardaki korkunç komitecilik yaşayışına uzun bir ara verdikten sonra bir kez daha dağa çıkmıştı. Çetesi, yurtsever, yiğit insanlardan toplanmış bir demetti: Bunlar, Hasan Kardeşko, Bebekli Rüştü, Tayyip, Hacı Süleyman, Bulgurlu'lu Mevlût Pehlivan, Halim Paşa çiftliği korucusu İslâm, Çekmeköylü Veli, Sabih, Haydar, Şile'nin Hiciz köyünden Ali, Erzincan'lı Şakir, İmam Nuri, Alemdağı Lâz köyünden Tahir, Ömerli korucusu Yaşar, Muratlı köyünden Gül Ahmed'in korucusu Karanfil, Kurna köyü korucusu Osman'dı.

Bulgar Sadık, Beylerbeyinde bir sığınak kiraladı; Ömerli kazasına bağlı Muratlı köyünü de kendisine merkez edindi.

Gerçi Türk köyleri, kendilerini Rumların şerrinden korumağa başlayan Bulgar Sadık çetesinin karnını hoşnutlukla doyuruyorlarsa da bu çetenin geniş yaşama alanı için yetmiyordu. Bu yüzden ilk olarak Ömerli yöresinde Sırapınar köyünde Gırgır'ın değirmeni denen, iki Ermeni

kardeşin işlettiği değirmene uğradılar. Bulgar Sadık, burdan bin lirayla döndüyse de çetenin çalışma alanı genişliyor, para sıkıntısı gittikçe artıyordu. Sadık Kaptan, Türk köylerini yağmalayan Rum, Ermeni çetelerinin arkasındaydı. İngiliz izleme müfrezeleri de kendilerini kovalıyordu. Hem Rum, Ermeni çetelerinin nerelerde bulunduğunu, hem de İngiliz izleme güçlerinin gelip gittiği yerleri kendilerine bildirecek bir haberleşme örgütü kurmak gerekiyordu ki bu da ancak parayla olurdu.

Hiç kimse Sadık Kaptanın (Buralarda Bulgar Sadık, bir süre böyle anılacaktı) kara gözleri için kendisini hem Rum çetelerinin hem de İngilizlerin düşmanlığına uğratmak istemezdi.

Alemdağı hazine ormanlarında kereste tüccarlığı yapan bir adamın ak Ruslardan kâtibi Kosoy, bu yörede edindiği en güvenilir bir haberci olarak belirdi. Çok değerli yardımlarda bulunuyor, karşılığında da hiçbir şey almıyordu. Kosoy, Türk ulusal kurtuluş savaşına hiçbir şey beklemeden yardım edecekti.

Paşaköy'lü Rumlar, Sadık Kaptan'ın arkasına düşmüştü. Onunla arkadaşlarına pusular kuruyor, canlarını almak için türlü şeytanlıklar düşünüyorlardı. Paşaköylü Rum çeteleri, Sadık Kaptanı daha çok Türk köylüsünü koruyucu bir yol tuttuğundan dolayı ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bunu fırsat bilen Sadık Kaptan, gereksediği bütün paracıkları bunlardan edinmeğe and içti. Baltacı - Çavuşbaşı çiftlikleri arasındaki «Sultan Murat» çeşmesi'nde adamlariyle pusuya yattı. Yirmi dört saatte on yedi Paşaköylüyü yakalayıp soydu. Yalnız, hiçbirini öldürmedi. Paralarını alıp hepsine güzel öğütler vererek salıverdi. Eline üç bin altıyüz lira geçmişti. Artık Rum çeteleri Sadık Kaptan çetesinin ardına düşmüşlerdi. Alemdağı ormanlarının vahşi serinliğinde, Çavuşbaşı çiftliğinin eğrelti otlariyle süslü yöresinde, Kaymaz Çiftliği çayırlıklarında durmadan birbirlerine kurşun atıyorlardı. Onbeş gün sonra Paşaköy'lüler, Bulgar Sadık çetesinin demir leblebi olduğu-

nu anlamakta gecikmemişti: Bundan sonra, Rum çetelerinin eski patırtıcı kabadayılıkları tarihe karışmıştı.

Rum çeteleri, bu ara siyasal taktik olarak Türk köylerini bırakıp hıristiyan zenginlerini soymağa başladılar. Böylece İngilizleri Türk çeteleri üzerine saldırtmak düşüncesinde oldukları açıkça anlaşılıyordu. Bu kararın Paşaköy kilisesinde verildiği haberini Bulgar Sadık'ın ak Rus arkadaşı Kosoy hemen ona uçurdu: Paşaköy'lü ünlü Milki Kaptan, ilk olarak Anadoluhisar'ında Göksu kıyısında bahçıvanlık yapan Sağır Dimitri'yi basacaktı. Bu baskında bir İngiliz subayının sevdiği bahçıvanın güzel kızını dağa kaldırarak kirletecek, sonra bu işi Bulgar Sadık yapmış gibi göstererek babasından alacağı iki bin lira karşılığında kızı sözde kurtarıp ona teslim edecekti. Böylece, Kadıköy'deki yabancı asker güçlerini Bulgar Sadık çetesinin ardına düşüreceklerdi.

Bulgar Sadık, yolları boşaltarak Milki Kaptanın cinayetini becereceği bölgeden uzaklaşmayı çıkarına daha uygun buldu.

Gerçekten de bir gece bütün semt delikanlılariyle İngiliz subayının da âşık olduğu çok güzel kızcağızı kaçırıp kirleten Milki, sonra babasına teslim etmiş, suçlunun da «Bulgar Sadık» olduğunu bildirmişti. Bahçıvan, Sadık Kaptan'ın elinden kurtarılan kızı için iki bin lirayı Milki Kaptana vermeğe hazırdı. Bu parayı Dimitri'den alıp Milki Kaptana götürecek olan da Girit'li Topal Cemal adlı bir Türktü.

Bulgar Sadık, kurulan tuzağın yemişlerini toplamak üzere bekliyordu. Bir Pazar günü Giritli Topal Cemal, Bulgar Sadık'ın adını vererek iki bin lirayı kızın babasından aldı, sevinerek Milki Kaptana götürmeğe davrandı.

Topal Cemil'i gölgesi gibi izleyen Bulgar Sadık'ın çeteci arkadaşı Tahir, onu ıssız bir yerde kıstırıp hançeriyle dürte dürte Bulgar Sadık'ın yanına götürdü. Adam sicim gibi gözyaşları dökerek ağlayıp yalvarıyordu:

— Ayaklarını öpeyim, Sadık Kaptan, bu paralar anamın ak sütü gibi helâl olsun size. Tek canıma kıyma benim.

Öldürmek içinden gelmişse de Bulgar Sadık, onu öldürmedi. Yalnız, bacağının birini kırmakla yetindi. Bu, ölünceyedek hem bu alçağa, hem de onun gibilere bir ibret dersi olurdu. Ayağının biri topal olan adamın sağlam ayağı da kırılınca yerde sürünmek zorunda kaldı. Bulgar Sadık, onu bir eşeğe bindirerek Milki'ye gönderdi.

Dimitri bu sırada kızını kaçıranın Bulgar Sadık olduğunu bildirerek Üsküdar jandarma kumandanı binbaşı Remzi beye başvurdu; ordan da kızının âşıkı İngiliz yüzbaşısının evine damladı. Gerek Milki Kaptan, gerekse âşık yüzbaşı işgâl güçlerini Bulgar Sadık'a karşı ayağa kaldırdılar.

Bulgar Sadık'ın kulağı, hep haber güvercini iyi insan Kosoy'daydı. Kendisini izleyenleri, kişilikleri, sayıları, gittikleri yönlerle olduğu gibi ona bildiriyordu. Kosoy'un son verdiği habere göre izleme güçleri çok kalabalıktı. İngilizler, bunda siyasal bir parmak sezdiklerinden daha derinden ilgilenmişlerdi.

Böyle üstün düşman güçleriyle çarpışmayı göze almak istemiyen Bulgar Sadık, çetesini önceden hazırlanmış sığınaklara dağıtarak kendisi de çekip Üsküdar'a gitti.

Ordan aldığı habere göre bütün Rum çeteleri, İngiliz izleme güçleriyle yan yana Alemdağı ormanlarını karışkarış taramağa başlamışlardı. Bulgar Sadık, bu sırada karakol derneğinin en gözü pek, en yiğit birkaç adamından biri olan eski arkadaşı yüzbaşı Yavuz Fehmi beyin Tophanelioğlu'nda Üçköşkler'deki köşkünde saklanıyordu. İzleme güçleri, bir hafta süren izlemeden sonra, elleri boş dönmüştü.

Bunun bir sonuç vermediğini gören Milki Kaptan, yine bir sıra cinayet işleyerek bunların suçunu Bulgar Sadık'ın omuzlarına yüklemek üzere bir kez daha davrandı. Küçük Bakkal ile Büyük Bakkal köylerinde Mavri Mira derneğinin amaçlarına göre çalışmak istemeyen birkaç Rum'un kanına girdi. Sonra Bostancı'ya inerek Harbiye Nezareti Şube Müdürlerinden Nedim beyin evini bastı;

yükte yeğnik pahada ağır ne bulduysa alıp götürdü.

Elbette, bütün bu yeni suçlar da Bulgar Sadık'ın omuzlarına yüklenmişti. İngiliz izleme güçleri bir kez daha ayağa kalktı. Atlı, piyade müfrezeleri. Gebze, Şile, Anadoluyakası arasına düşen bütün Türk köylerini taramağa başladılar. Dağlar, taşlar bir kez daha tarandı. Yine umutsuz, elleri boş geri döndüler. Paşaköy Rumları, Bulgar Sadık çetesinin artık korkup yer değiştirdiği kanısına varmışlardı. Sevinç içindeydiler. Bundan yüreklenerek örgütledikleri küçük kaatil çeteleri, Türk köyleri arasında gezdirmeğe başladılar. Bulgar Sadık, Kosoy kardeşinin gönderdiği elverişli bilgiler üzerine sığınağından çıkarak davranmak gerektiğini anladı. Çete çabucak Muratlı köyünde toplandı. Artık, Milki Kaptan'la kozunu kesin olarak paylaşmanın zamanı gelmişti. Bulgar Sadık, Milki Kaptanı Makedonya'lı korkunç komiteci Sandaneski'ye benzetiyordu. Adam onun gibi de hızlı bir vurma - öldürme temposu tutturmuştu: Bir gece Çengelköy'de Yenimahalle'de kireç ocaklarında bostancı Şebinkarahisar'lı Mahmut Çavuş ile arkadaşı Mevlûd'u dağa kaldırıp karısından on bin lira kurtuluş parası istediler. Acıbadem'de Çiftecevizler'de Bakkal Şükrü efendiyi yaralayarak bütün paralarını alıp götürdüler.

Şile'de bir karakolu basarak nöbetteki jandarma Ahmed'i öldürdüler, silâhlarla cephaneleri alarak savuştular. Darıca'da jandarma karakol kumandanı Davut Çavuş'u parçaladılar; kesik başını bir sırığa geçirerek köyün sokaklarında dolaştırdılar.

Alemdağı'nda Reşadiye köyünü bastılar. Halit, Hafız Ömer ağaların oğulları Hüsnü ile Yusuf'u dağa kaldırarak üçer bin lira kurtuluş parası aldılar, çocukları yaralı olarak everine gönderdiler.

Bunlar, Bulgar Sadık'ın kulağına çalınan ufak bir olay listesiydi. Bu olumsuz olayların hızlandığı günlerden bir gün, dost Kosoy Bulgar Sadık'a önemli bir haber gönderdi: Milki Kaptan, Kuzguncuk panayırına eğlenmeğe gitmişti. Bir kaç gün içinde dönecekti. Bulgar Sadık, bu

habere çok sevindi. Herifin geçeceği yolu öğrenip pusuya yatacak, biraz uzayan bu hikâyeye bir son verecekti. Gözcülerini gerekli yerlere dikerek Kısıklı jandarma karakoluna koştu. Takım Kumandanı üsteğmen Omer beye işi açtı. Genç jandarma subayı, Rum çeteleriyle yaptığı kavgada onu destekliyor, ona değerli yardımlarda bulunuyordu. Şimdi de Milki işini dinleyince Sultan çiftliğindeki karakolun telefonuyla kendisine haber ulaştırmağa söz verdi... Eğer Milki, yanılıp da Kısıklı köyünden geçerse öbür dünyayı boyladığı gündü.

Bulgar Sadık, Alemdağı'na koşarak arkadaşlarını alıp Baltacı - Dudullu arasındaki fundalıklara yerleştirdi. O günü, o geceyı korkunç bir sabırsızlık içinde orda geçirdiler. Sabahleyin, uzaktan bir Hintli İngiliz müfrezesi görerek Baltacı Sultan çiftliği arasındaki Kirazlıdere kuytularına sığındılar. Burda da çok beklediler. Hasan Kardeşko, bir aralık kalın sesiyle:

— Çocuklar, Hasan Pehlivan geliyor. İnşallah hayırlı bir haber var! Dedi.

Hasan Pehlivan, gülümseyerek Bulgar Sadık'ın karşısına dikildi:

— Sadık baba, dedi, jandarma subayı Ömer beyin selâmı var. Beklediğin konuklar, arabayla Kısıklı'dan biraz önce geçmişler.

Dudullu köyünden gelen yol, hemen önlerinden geçiyordu. Yolu bir süre gözlerini kısarak süzen Bulgar Sadık, Kardeşko Hasan'ı, Boşnak Nuri'yi, Tayyib'i yolun sağındaki fundalıklara, İbrahim Pehlivan'ı, Tahir'i, Şakir'i soldaki tarlalara yerleştirdi. Mevlût Pehlivan'ı, Ali'yi, Haydar'ı Veli ile Afyonlu Ali'yi de yanında alıkoydu. Hepsi toprağa yapışarak namluların ucunu yola uzatıp beklemeğe başladı. Bulgar Sadık, Rum çetecileri bir ateş baskıniyle öldürmeyi kendine yediremiyerek kendilerini onlara gösterdi. Milki Kaptan'la arkadaşları, hemen arabalardan atlayarak yolun kıyısındaki hendeklere girdiler. Dudullu köyünde İngiliz müfrezesi bulunduğundan tek tük kurşun atarak Rum çetecilerini avlamak gerekiyordu. Bulgar

Sadık, kendilerine kıyasıya kurşun yağdıran bu adamlarla çok oynamanın gereksizliğini anlayarak hemen elindeki bombayı barındıkları hendeğe fırlattı. Bomba, büyük bir gürültü ile patladı. Kaptan Milki, bombanın etkisiyle beş metre geriye fırlamıştı.

Bulgar Sadık'la arkadaşları, hemen koşar adım olay yerinden Sultançiftliği yolu boyunca uzaklaştılar. Bulgar Sadık, su fıçılarına pul yapıştıran Belediye Memuru Hafız Lütfü'nün kulübesine uğradı. O da onun adamlarındandı. Onunla Kosoy'a bir haber salarak yeni haberler beklediğini bildirdi. Kulübede oturup Hafız Lütfü'nün demlediği güzel kokulu çayı keyifle yudumlarken yoldan tek atlı arabasına kurulmuş olarak Üsküdar jandarma kumandanı binbaşı Remzi beyin kendilerine doğru geldiğini gördü. Remzi bey kaygulu görünüyordu:

— Sadık, dedi, Kirazlıdere sırtında Paşaköylüleri vurmuşlar. İçlerinde İngilizlerin adamı olan Milki de var. Araba ile gelirken rastladık. Yaverim Salih beyi (Kılıç) orada bıraktım. İşin varsa da yoksa da ben karakol çavuşunu gönderinceyedek git, orada bulunuver, kuzum kardeşim.

— Ömerli'den yaya geldim, Remzi bey, Yürüyecek değil, ayakta duracak takatim yok. Hatırın için gideyim ama beni uzun süre bekletme orada ha.

Sonra olay yerine gitti. Sonradan birkaç vilâyette polis müdürlüğü, valilik yapacak olan jandarma teğmeni Salih beyi ölülerin başında buldu. Kendisini Remzi beyin yardım için gönderdiğini söyledi. Milki Kaptanın cebinden çıkan cüzdanda İstanbul işgal kumandanlığının vermiş olduğu bir belge bulundu.

Rumların ulusal kahramanı Milki, ortadan kalktıysa da bütün işgal gücü bu cinayeti izlemek üzere ayaklanmıştı. Bulgar Sadık'ın sevgili fundalıklarında azrail gibi İngiliz atlılariyle piyadeleri dolaşmağa başlamıştı. Bulgar Sadık, İngilizlerle bir iki ufak çatışmadan sonra Arnavutköy yönünde çekilmek gerekliliğini duydu.

İşler böyle sarpa sarınca karakol örgütünün çalışma temposu hızlanarak Üsküdar'dan Geyve boğazına giden çizgi üzerinde yoğunlaşmağa başladı. Istanbul'da dağıtılan Meclisi Mebusanın üyeleriyle birçok aydınların Anadolu'ya geçmesi zorunluğu başgösterince karakol derneğinin çok fedakâr, yiğit, komiteci üyelerinden en ileri gelenleri, bu aydın, silâh kaçırma yolunun örgütlenmesi için görevlendirildi. Kuşçubaşı, Eşref, Yenibahçe'li Şükrü, Yavuz Fehmi, Dayı Mesut (Mehmet Mesut) Demir Hulûsi, Tolça'lı Halim beylerin adı sık işitilmeğe başladı. Yüzbaşı Yavuz Fehmi bey, eski arkadaşı Bulgar Sadık'ı Yenibahçe'li Şükrü, Tolça'lı Halim beylerle görüştürerek karakol örgütüne aldırdı. Bulgar Sadık'ın çetesi, artık «Sadık Baba» ulusal çetesi adıyla karakol örgütünün silâhlı güçlerinden biri olmuştu. Üsküdar jandarma kumandanı binbaşı Remzi bey de artık Sadık babanın gizli patronlarından biriydi.

Sadık Baba, artık kendini eskisinden yüz kat güçlü duyuyordu. Şimdi, arkasında koca bir ulus vardı. Eskiden karşılaşmamak için köşe bucak kaçtığı İngiliz müfrezelerinin yolları üstüne dikiliyor, onlara ulusal kurşunlar yağdırıyordu.

Sadık baba bir gün Alemdağında arkadaşlarıyla oturuyor, uzak yollar üstünde dürbünüyle düşman müfrezeleri arıyordu. Bu sırada Dayı Mesut'la Yavuz Fehmi beylerin en yakın, yiğit arkadaşı bol saçlı, sakallı, dişinden tırnağınadek silâhlı yüzbaşı Demir Hulûsi bey çıkageldi, ona kendisini pek çok sevindiren yeni görevini bildirdi: Sadrâzam Damat Ferit Paşayı öldürmeğe gidecekti.

Sadık baba, hemen sevgili fundalıklarındaki kekik, yaban ıtırı, meşe yaprağı kokulariyle dinlendirici kuş seslerine vedâ ederek Alemdağı'nın bayırlarından aşağı indi.

Beylerbeyi Burhaniye mahallesindeki sığınağa gitti. Bebek'li Rüştü'yü buldu. Yeni görevini ona anlattı. Bu işi birlikte yapacaklardı. Bütün gece düşünüp taşınarak bir plân tasarladılar.

Ertesi sabah, bir sandalla Ortaköy'e geçtiler. Kuruçeşme'deki Enver Paşa yalısının arkasından yükselen dik ağaçlı sırttan dağa çıktılar. Issız korulardan, tarlalardan geçerek Balta limanına kuşbakışı bakan tepeye vardılar. Damat Ferit Paşanın ünlü yalısı, altta top ağaçlar arasında sessizliğe gömülmüştü.

Bebek'li Rüştü, Korucu Boşnak Hasanla görüşmek üzere dik, sık ağaçlık, çalılıklarla örtülü sırttan aşağı indi. Damat Ferit'ın bu korucu başısı Bebek'li Rüştu'nün eski ahbabıydı. Sadık baba, Rüştü'nün Boşnak Hasan'ı bulmak üzere yalıya gittiğini gördü. Zamanı iple çekerek bir saat tepede bekledi. Sonra ağaçlar arasından bir hışıltı işitti. Gelen Rüştü'ydü:

— Birader, dedi, yalıda köpek sürüsü gibi mavzerli bekçi, korucu, taharri memuru var. Buraya baskın yapılamaz.

Sadık baba, güldü. Arkadaşı, demek, umutsuz düşmüştü. Onu yüreklendirmek üzere:

— Yalıda gördüğün silâhlarla silâhlılar, kaderin bizim elimizle hazırlattığı âkıbetten Damat Ferid'i kurtaramaz, buna inan. Hem de bu adamın dünyayla olan ilişkisini kesmek için yalıya saldırmak düşüncesinde de değilim, diyerek ona tasarılarını uzun uzadıya açıkladı.

Bebek'li Rüştü'nün karamsarlığı gitmişti.

Ordan çete arkadaşlarından Boyacıköy'deki Erzincan'lı Şakir'ın evine indiler. Şakir, Damat Ferit Paşayı öldürme önerisini hemen benimsedi. Öldürme işi şöylece tasarlandı: Damat Ferit Rumelihisarı'nda Robert Kolej'in altındaki kayalar mezarlığında karşılayacaklardı. Onu geberttikten sonra ölüsünü yurt topraklarını kirletmesin diye kaldırıp denize atacaklardı. Bu görüşmeden iki gün sonra Sadık baba, Bebek'li Rüştü ile Erzincan'lı Şakir, Kayalar mezarlığının yoluna yerleştiler. Sadık baba, boyalı bir sehpa üzerine içi koz helvası dolu camekânlı bir tabla yerleştirmişti. Biraz ötede Bebekli Rüştü, Susam kâğıt helvası dolu bir tezgâh başında sigara içerek müşteri bekler gibi duruyor, Erzincan'lı Şakir de bir iple boy-

nuna astığı bir çamaşır sepetine doldurduğu simitleri satıyordu. Üç suikastçının usulcu-başları, tabancalarının içi vurucu, kesici, patlayıcı silâhlarla doluydu.

Sadık Baba'yla arkadaşları, bu «ahiret yolu»nda eksiksiz beş gün boşuna beklediler. Damat Ferit, bir türlü bu yoldan geçmedi.

Altıncı gün, sabahın erken saatlerinde yine «ahiret yolu»na dizilmişlerdi ki Arnavutköy polis merkezinden polis Neşet bey, soluk soluğa gelerek Sadık baba'yı korkunç bir tehlikeden uyardı:

— Sadık baba, durumunuz çakıldı, merkez memuru Hacı Kemal, sizleri tutuklamak üzere biraz önce yirmi polisle yola çıktı. Dedi.

Üç suikastçi, bu işin nasıl çakıldığına bir türlü akıl erdiremeyerek hemen tablalarını toplayıp ordan savuştu. Boyacıköy'de Mısırlı Mehmet Zeki beyin konağına sığındılar.

İstanbul polis müdürlüğüyle Damat Ferit Paşa yalısına birer bomba düşmüş gibiydi. Bu iki yerde de heyecanlı bir kaynaşma başlamıştı.

Bütün irili-ufaklı polis takımı, köşe bucak Sadık baba'yı arıyordu. Bütün İstanbul karakollariyle polis müdürlüğünün hücreleriyle zındanlarında çabucak ele geçirilmiş bir sürü (Sadık baba) falakaya yatırılmış, danalar gibi böğürüyordu. Beyoğlu'ndaki Maxweli İngiliz karargâhları da bir yığın Sadık Baba'yla dolmuştu. «İttihatçı Bulgar Sadık» her yanda aranıyor, bir türlü bulunamıyordu. Sadık baba'nın kendi eviyle birlikte bütün tanıdık, bildiklerinin evleri de basılmış, aranmış, didik-didik edilmişti.

Sadık baba, korkunç bir düşmanlık çemberiyle çevrilmiş olarak kurtuluş yolları ararken Üsküdar sivil polis dairesi memurlarından Ahmet Hamdi bey, yardımına koştu. Bu genç adam, onu alıp evine götürdü; her türlü tehlikeye göğüs gererek orda sakladı.

Aradan günler geçiyor, Sadık baba için yapılan izlemelerle araştırmaların ardı bir türlü gelmiyordu. Sadık

baba, bardaktan boşanırcasına yağmur yağan zifir gibi karanlık bir gecede Ahmet Hamdi beyin evinden çıkarak Alemdağı yoluna düştü. Dışarda bir tek canlı barındırmayan fırtınalı, yağmurlu gece, onu bütün gözlerden korudu. Bülbülderesi, Fıstıkagacı, Bağlarbaşı yoluyla Burhaniye, Tomrukağası derken Kirazlı suyuna, Muhacir köyüne ulaştı. Burayadek karşısına bir tek canlı çıkmamıştı. Yalnız, Hekimbaşı Çiftliği dolaylarındaki İngiliz müfrezesi, birden bire onun karşısına dikiliverdi. İki kişilik bir Hintli devriyesiyle burun buruna geldi. Hintliler onun iki yanına birer heybe gözü gibi asılarak eğilip yüzüne bakıyorlar, yakasından tutup sarsıyor, bilmediği bir dilde bir şeyler soruyorlardı. En sonra biri:

— Sen, muslim, baba?

Diye sordu.

Sadık baba, buna ne diyeceğini bilemiyordu. Şundan ki karşısmdakilerin müslüman mı, mecusi mi olduğunu kestirememişti. «Müslümanım» dese baltayı taşa vurabilir, heriflerin düşmanlığına uğrayabilirdi. Sonra birisi onun bileklerini sıkıca yakalayarak:

— Heeey, baba sen nasrani? (Hıristiyan)

Diye sorarak onu omuzlarından tutup bütün gücüyle sarsıp silkeledi, yere yuvarladı.

Sadık baba, hâlâ müslümanlığın mı hıristiyanlığın mı işine yarayabileceğini kestiremiyor, bu yüzden de susuyordu. O sustukça da ötekiler öfkeleniyor, dalına biniyorlardı.

Sadık baba, birer çiroz balığına benzeyen şu heriflere artık iyice öfkelenmişti.

Birden bir zemberek gibi ayağa fırladı. Solundaki Hintli'nin apış arasına öldürücü bir tekme savurdu. Sağındakinin tüfeğini çekip aldı. Sonra yere yuvarlanan birincinin elinden de tüfeğini aldı. İki Hint'li bu kez yere diz çöküp kendilerini öldürmemesi için ona yalvarmağa başladı.

Sadık baba, heriflerin uzun sarıklarını başlarından çözerek gövdelerine ip gibi doladı. Onları kımıldayamaya-

cak duruma getirdikten sonra üstlerindeki mermilerle tüfeklerdeki mermileri, devriye düdüklerini alarak tüfeklerini bir yana attı. Bacaklarının bütün gücüyle özgürlük bahçesi Alemdağı ağaçlıklarına doğru koşmağa başladı. Öldürülmek karadüşüyle Damat Ferid'i, onun iki ayaklı bütün köpeklerini artık çok uzakta bırakmıştı.

Tanyeri atarken, Muratlı'ya vardığında kendisini sonsuz bir kaygu içinde bekleyen arkadaşları boynuna sarıldılar.

Türk halkının başına şimdi de bir «Koca Pehlivan» takma adlı Rum çetecisi ekşimişti. Adı Yorgi idi. Şile Rumları ona öğünerek Koca Pehlivan diyorlardı.

İngilizlerin beslemesi olan bu Yorgi, Şile Askerlik şubesinden yüzbaşı Hayri beyi Şile ile Hiciz arasında Beldibi denen yerde kıstırarak işkencelerle parçalayıp öldürtmüş; sonra da arkasındaki kalabalık çetesiyle Gebze yöresindeki Türk köylerine gitmişti. Buraları, yağmalayarak yakıp yıkacakları söyleniyordu. Bu haberi sağlam bir yerden alan Sadık baba, Koca Pehlivan Yorgi'nin çetesine asker kaçaklarından Kızılcaköy'lü Rıza Pehlivan'la Bozakçı Murat adlı iki Türk'ün de katıldığını işitince bütün duyguları ayaklandı. Sadık baba'nın bir tek avuntusu, o yörede görevli olan Dayı Mesut'la yüzbaşı Yavuz Fehminin onların hakkından geleceği kanısındaydı. Onlara çok güveni olmakla birlikte ne olur ne olmaz düşüncesiyle çetesini alıp Torluk yöresine gitti. Yolda dekgeldiği köylülerden haberi almakta gecikmedi: Şile'li Yorgi çetesi, Şile ile Gebze arasındaki Sarıkavak köyünü basmış, sonra daha ileri gitmeyerek şimdi kendisinin bulunduğu Torluk yöresine yollanmışlardı. Torluk köyüne uzak olmayan güzel bir yerde pusuya yatan Sadık baba çetesi, yatsı zamanına doğru, Yorgi çetesinin üçer-dörder kişilik küçük topluluklarla kuzeye doğru geçtiğini gördü. Sadık baba, bu biçimde çeteye ateş edilmesini doğru bulmadı. Kendileri de çevrilmek tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Ancak çetenin artçılariyle ağırlıklarına saldırabildi. Beş Rum çeteci öldü; birçok at, katır, eşya ile yüklü olarak ele geçirildi. Bun-

lar arasında Sarıkavak köyünden yağmalanan malların önemli bir bölümü ele geçti.

Sadık baba, Yorgi'nin ardını bırakmadı. Günlerce izini sürerek en sonra yine birgün Sarıkavak köyüne baskın yapmağa hazırlanırken onları bu köyün altındaki boğazda kıstırdı. Korkunç bir ateş baskınına uğratarak yüz kişilik çeteden ondokuzunu yere serdi, birçoğunu da yaralacı. Geri kalanlar, üzerlerine yağıp duran kurşunlar altında bir mevzie girmeyi de düşünemeyerek salt canlarını kurtarmak üzere çil yavrusu gibi dağılıp gittiler. Ölü Rum çetecilerin ceplerini araştırınca birçok İngiliz altını bularak bölüştürdüler. Bu arada silâhlarla cephanelerinin sayısı da birden bire artmıştı.

Koca Pehlivan Yorgi çetesinin böyle iki yerde önemlice hırpalanması, patronlarını davrandırmış, yine yüksek atlarının sırtında makinalı tüfeklerle gereçlenmiş İngiliz müfrezeleri, dağları - taşları dolaşmağa başlamıştı.

Sadık baba, ufacık çetesini yine savaş meydanından çekip bir yana sinmenin gerektiğini anladı. Kızılca köyüne inerek birer yana gizlenen Sadık baba ile adamları her yanda aranıyordu. Hintli atlı bölükleri, İngilizlerin buyruğundaki Çerkes çeteleri, yolları, boğazları keserek Sadık baba çetesinden haber soruyorlardı. İngiliz istihbarat subayı Lister de askerleri ve polisleriyle köyleri bir bir dolaşıyor, halkı sopadan geçirip İngiliz altınlarının ışıltılariyle okşayarak Sadık baba çetesinin izini arıyordu. Bu sırada Sadık baba, çok üzücü bir haber aldı: İngiliz polisi Üsküdar'daki evini ikide bir basıp sözde araştırır gibi didik didik ediyor, kapıya süngülü nöbetçi dikip çoluk - çocuğun dışarıyla ilişkisini kesiyor, onları da aç bırakarak Sadık babanın yakalanması koşullarını hazırlamağa çalışıyordu. Geride çoluk - çocuk bırakarak kovalanan bir adam durumuna düşmenin ne korkunç acılar gizlediğini Sadık baba, işte bugünlerde duymağa başladı.

Düşmanın, çoluk çocuğuna işkence etmemesini sağlamak üzere bir kurnazlık düşündü: Karısını boşadığını bil-

diren bir kâğıt yazarak eve gönderdi. Karısı, kendisini sıkıştırmağa gelenlere bu boş kâğıdını gösterecekti.

Yine bir gün evi basan Ingilizlere Sadık Baba'nın kaynanası bu boş kâğıdını gösterince kızılca kıyamet koptu: zavallı kadın, yediği sopalar altında bayılıp yere yığıldı. Kosoy'dan bu haberi alan Sadık Baba, bütün tehlikeyi göze alarak Kızılca köyünden ayrıldı. Eve vardığında kaynanasının mosmor kesilmiş gövdesi karşısında hırsından kendini yedi. Ceplerindeki altınları önlerine dökerek onları avutmağa çalıştı. Zavallıcıkların acıları öyle derindi ki bunlarla avunacak durumda değildiler. Hıçkırarak ağlıyorlardı.

Sadık Baba, sabah ezanında evini bir ölü evi gibi yaslı bırakarak çıkıp gitti. Yavuz Fehmi beyin Altunzadedeki köşküne sığındı.

Yavuz Fehmi beyin yaşlı anası, onu oğlu gibi heyecanla karşıladı. Akşamadek dertleştiler. Bu ana da dertliydi. Oğlu gibi dizine yatan Sadık Baba'ya bitmez tükenmez dertlerinden, acılarından sözederek onu saatlerce ağlattı. Öç alma duyguları, ağulu bir rüzgâr gibi girmiş, onun ruhunun karanlıklarında uğuldayarak, uluyarak esip duruyordu.

Akşam karanlığı basarken evden çıkarak Moda'daki İngiliz karargâhının oralara vardı. Onun çevresinde dolaşıp duruyor, evini durmadan acılara boğan yüzbaşı Vitel'i arıyordu. Karargâhtan çıkan tercüman Bedros'a onun nerde olduğunu sordu.

Sırtında deri ceketi, çamurlu üst başiyle onu bir Şile'li Rum sanan Bedros:

— Bugün Ada'ya gitti. İki gün orda kalacak bir iş içinse git, kapiten Lister'le görüş, Kirye- Dedi.

Sadık Baba bu sırada karargâha şöyle bir dalıp saldığı nağralarla iki bomba savurup bütün içerdekileri havaya uçurmayı kurduysa da bu akılsızca işten çabucak vaz geçti. Gidip bir kahvede oturarak Vitel'e Bulgarca uzun bir mektup yazdı. Bunda kendisinden öç almağa geldiğini, çoluk çocuğuna ettiği zulüm sürecek olursa öcünü kendi-

sinden alacağını bildiriyordu. Zarfın üzerindeki adresi Fransızca yazdı, bir tercümana vererek:

— Bu mektubu Şile'de Yorgi Pehlivan'dan getirdim. Huster Vitele verilecektir.

Dedi, ordan seğirterek uzaklaştı.

Sadık Baba, bu mektubun Vitel'i korkutacağını sanmışsa da öyle olmadı. Adam, yine onun evine damladı. Yalnız, bu kez daha insancıl daha uslu görünüyordu. Çok da tatlılaşmış gibiydi. Çoluk çocuğa, pastalar, şekerlemeler bile götürdü. Sadık Baba'nın kaynanasına:

— Söyleyiniz bu adama da inadı, eşkiyalığı bıraksın. Kendisine iki yüz lira verelim, bizimle çalışsın. Bunu işgal kumandanlığı adına öneriyorum size! dedi.

Bu yeni haberi alan Sadık Baba, içi rahat, fundalıklarına doğru uzaklaştı. Altıyol ağzı, Söğütlüçeşme, Gazhane yoluyla Uzunçayır'a vardı. Lâtin mezarlığı yanından Küçükçamlıca yoluyla Bulgurlu'ya giderek geceyi binbaşı Mehmet beyle Mevlut Pehlivan'dan birinin evinde geçirmek istiyordu. Vitel işini unutmak için de kendini zorlayıp duruyordu. Hiç yapmadığı bir işi yapıyor, karanlıkta şarkı söyleyerek ilerliyordu. Mezarlığın sonundaki yaşlı meşe ağacının dibinde birden bire bir silah patladı. Kurşun ıslık çalarak kulağının dibinden geçti. Yere yatarak sürüne-sürüne ağacın dibine vardığında orada çimenler üzerinde zengince bir çilingir sofrasının kurulmuş olduğunu gördü. İki Hintli asker, adamakıllı sarhoş biribirleriyle iyice dalaşmış, sofrayı alt üst etmiş fenerden birini devirip söndürmüştü. Askerlerden biri elinde bir tabanca tutuyordu. Öbürü de yüzü gözü kan içinde ağaca dayanmış duruyordu. Öbür iki asker de yere boylu boyunca uzanmış döğüşebilmek hevesiyle kalkmak istiyorsa da başlarını kaldırıp indirmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Sadık Baba, iyice bakınca eli tabancalı Hintli askerin arkasına iki çingene kızının saklandığını gördü. İkiside korkudan titriyordu. Sadık Baba, o zaman, kulağının dibinden geçen kurşunun kendisine atılmadığını, burada zorlu bir kavga geçtiğini anladı.

Bunun üzerine elindeki tabancayı yanan fenere doğrultarak ateş etti. Şimdi, ağacın altı kapkaranlıktı. Silah patlar patlamaz dört İngiliz askeri de çevikleşerek yerinden fırladı, tabanları kaldırarak bütün hızıyla kaçmağa başladı. Çingene kızlar da ince bacaklariyle Küçükçamlıca'ya doğru ceylan gibi kaçmağa koyuldular. Demek ki döğüş, bu iki Çingene kızını paylaşamamaktan çıkmıştı. Sadık Baba, bir yandan böyle düşünüp bir yandan da yürüyerek Hint'li askerlerin korkaklığına gülüp dururken çevresinin baltalı, nacaklı, oraklı, sopalı, tabancalı, av tüfekli, çoluklu - çocuklu bir yığın çerge halkiyle çevrildiğini gördü. Bu bir yığın öfkeli Çingene, bağırıp çağırmak onu linç etmek üzereyken iki Çingene kızı çıkageldi, onun kendilerini kurtaran adam olduğunu söyleyerek bu hiç yoktan gelen ölümün önüne geçti.

Kızılca köyündeki sığınağa varan Sadık Baba, Şile Belediye başkanı Ali efendiyi orda arkadaşlariyle dertleşir buldu. Adamcağız, gözlerinden sicim gibi yaşlar akarken şöyle diyordu:

-- Şile, Karadenizin karalara bürünen bu yeşil kasabası, bize zından oldu. Bir belâdır başımızdan eksilmedi. Mal, can neyse ne ama ille de ırz güvensizliği bize çok ağır geliyor. Böyle kalacak değil bu işler. Kurtuluş gelecek, yalnız biz görebilecek miyiz, bilmem. İşgalci devletlerin askerlerinden çektiklerimiz yetişmiyormuş gibi bir de yerli nankörler çıktı karşımıza, Mavri Mira denilen derneğe bağlı hainler kasabamızı örgüt merkezi yaptılar.

İstanbul'dan gelen, müslüman, halka daha şimdiden yan gözle bakmaya, fırsat buldukça ağır aşağılamalar yapmağa başlayan bir sürü alçak, Bakkal Todori'nin evinde sık sık toplanıp görüşüyorlar. Aldığımız haberler çok acı ve acıklı. Bu hainlerin amacı Şile bölgesindeki Türk köylerini yakmak, kökünden kazımak imiş. Birkaç gün önce bir İngiliz kamyonu sandıklarla tüfek, cephane, bomba getirdi. Bakkal Todori'nin dükkânına in-

alınan bu cephane ve silâhların Rumlara dağıtıldığını işittik.

Sadık baba, Şile Belediye başkanı Ali efendinin söylediklerini dost Kosoy'dan da işitmişti.

Istanbul'dan Mustafa Kemal'e giden gizli haberler, aydın insanlar, kaçak silâhların yolu Üsküdar - Adapazarı arasındaki bölgeden geçiyor, burdaki bütün Türk köyleri, birer konak yeri görevi görüyordu. İşte, bunu öğrenen İngilizler, ellerindeki terörcü Rum çeteleriyle bu köylerin halkını buralardan kaçırıp gizli İstanbul - Ankara yolunu ortadan kaldırmağa karar vermişlerdi.

Sadık baba, Şile'de kurulan Mavri Mira merkezinin kökünü kurutmak üzere davrandı. Hemen Yavuz Fehmi beyle anlaşarak yardımını sağladı. Bol kara sakallı, dik burma bıyıklı, uzun boylu, iri yarı yüzbaşı Demir Hulûsi bey, bir yiğit komiteci kılığında çıkageldi. Arkasında bir yığın gözü pek savaşçı da getirdi.

Sadık Baba, Demir Hulûsi beyle başbaşa vererek Şile Mavri - Mira merkezine yapılacak baskını kararlaştırdı. Bu bölgeyi ateşe veren terörcü Rum çetelerinin tek yöneticisi Bakkal Todorinin ortadan kaldırılması, ilk yapılacak işti. Kocaman bir Bakalliye mağazası işleten Todori, iskele gazinosunun da sahibiydi. Onun bayağı bir iş adamı olmayıp Yunan Ordusundan yarbay rütbesinde bir kurmay subay olduğu söyleniyordu. Türkiye'yi kana, ateşe boğan Mavri Mira örgütünün en çalışkan üyelerinden biri olan Todori, başı hemen dara gelince kullanmak üzere cebinde bir de İngiliz pasaportu taşıyordu. Şile'deki mağazasına kamyonlar dolusu bakkaliye eşyası yerine tüfek, cephane, bomba getirip kurduğu Rum çetelerine dağıtıyordu. Karakol örgütü, bundan dolayı Todori'yi ortadan kaldırmakla bu bölgeyi erince kavuşturacağı kanısına varmış, bu görevi de Sadık Baba ile yüzbaşı Demir Hulûsi beye vermişti. Sadık Baba, karakol örgütünün en becerikli, yiğit döğüşçülerinden Osman Kaptan'ın da baskıncı-

lara katılmasını istedi Osman Kaptan'ın işi de önemliydi. Karakol örgütü, onu Alemdar karakol kumandanı Hacı Çavuş'la birlikte Ömerli yöresinde casusluk, yataklık, kılavuzluk yapan tehlikeli kişileri temizlemekle görevlendirmişti. Osman Kaptan, çetesiyle Ömerli'nin Salkıköy, Sinapınar, Kılıçlı, Dumanlı, Doğancılar köyleri yöresinde iş gören bu adamları birer birer yakalayarak bir gece yarısı Karakiraz'la Sinapınar arasındaki ıssız bir yerde temizleyivermişti.

Osman Kaptan, bu önemli görevini bitirir bitirmez Kurna köyüne dinlenmeğe çekildiyse de çokça oturamadı. Sadık Baba, yüzbaşı Demir Hulûsi, Hasan Kardeşko, Manastır'lı Hacı, İnegöl'lü Nuri Muyyo, Manastır'lı Osman'la Şahin, Hiciz'lı Ali ile Şakir Kurna köyüne damladılar. Yeni görevini açıklayarak onun da yardımını istediler. Osman Kaptan büyük yarı dazlak başlı, ekşi, sert yüzlü, çatık kaşlı, küçük, kesik bıyıklı, gözlüklü bir çete reisiydi. Çok değerli döğüşçü dostlarının gelişi, yüzünün sertliğini, ekşiliğini bırazcık yumuşattı. Görevi hemen benimsedi. İşi ne biçimde çözümleyeceklerini uzun uzadıya tartışarak kararlaştırdılar. Konuklar, işi kararlaştırdıktan sonra Kurna köyünden ayrılarak Karakiraz köyüne yollandılar. Geceyi burda Hakkı Reisin evinde geçirdiler.

Şile'ye saldırıya geçmeden önce Şile jandarma bölük kumandanına bir haberci göndererek durumu bildirdiler. Jandarma kumandanı, onların adamına şu yanıtı verdi:

— Söyle onlara, ben kanunsuz iş yapamam. Böyle bir girişim yaparlarsa beni ve bölüğümü karşılarında bulacaklardır. İşittikleri gibi Bakkal Todori'nin böyle işleri ve düşünceleri varsa ben gereğine bakarım. Yoksa, sonu kötü olur bu işin.

Sadık Baba, Demir Hulûsi arkadaşları, jandarma kumandanının bu aptalca diretmesine şaşmaktan kendilerini alamadılar. Onun bu ahmaklığına güleceklerini mi kızacaklarını mı bilemediler.

Jandarma kumandanının ulusal görevden yan çizmesi, onları durduracağına daha kurnazca davranmağa zor-

ladı. Gece yarısı yetmiş kişi ile Şile'ye doğru yola çıktılar.

Şile Jandarma kumandanını bir düzenle kasabadan dışarı çıkararak uzaklaştırmak, sonra da boş kalan sokaklarda at oynatmak gerekiyordu. Jandarma kumandanı Sadık Baba'nın baskınını önlemek üzere pusu kurduğu Kayadibi denen önemli noktada birden bire kalabalık bir çeteci gurubuyla karşılaşınca hemen jandarmaya ateş buyruğu verdi. Kuvayi milliyecilerin burda bulunan arkadaşları, jandarmaların ateşine dayanamıyor gibi yaparak yavaş yavaş geri çekilmeğe başladılar. Plân gereğince yapılan bu çekiliş, elbette bir tuzaktan başka bir şey değildi. Jandarma kumandaniyle askerleri, bu tatlı yemin ardınca gidedursun, başlarında Sadık Baba, Demir Hulûsi, Osman Kaptan'ın bulunduğu asker giyneği giymiş sekiz kişilik gözünü daldan budaktan sakınmaz ufak bir topluluk atlarına atlayarak Şileye doğru sürdüler. Yalnız, kasabaya girince apayrı yollara saparak göze batmadan eski komiserlerden Ali beyin evine girdiler. Ertesi gün, akşamadek orada saklanarak Ali beyin adamları aracılığiyle Todori'yi sürekli olarak gözhapsine aldılar. O gün akşamı iple çektiler. Akşamleyin ortalık gereği gibi karardıktan sonra Hiciz'li Kadri beyin oğlu Şakir, on kişinin önüne düşerek onları Todori'nin bakkaliye mağazasına götürdü, Osman Kaptan'a:

— Osman, biliyorsun, sen Muyyo ile yazıhaneye gireceksin; Todori'yi alıp sokağa çıkaracaksın.

Dedi. On kişi Todori'nin evini, bakkal dükkânını sımsıkı sarıverdi. Osman Kaptan, Muyyo ile dükkâna girdi. Todori oturmuş lâmbanın ışığında harıl-harıl bir şeyler yazıyordu. Onları görünce irkildi kaşlarını çatarak:

— Ne istiyorsunuz?

Diye sordu. Osman Kaptan:

— Yüzbaşı sizi istiyor. Dedi.

— Benim yüzbaşı ile bir işim yok.

— Biz, onu bilmeyiz. Sizi çağırmamızı söyledi.

— Yüzbaşı kim oluyor? Kimse beni çağıramaz ve ben bir yere gitmem.

— Biz askeriz (hepsi asker kılığındaydı). Emir aldık. Gelmezseniz götüreceğiz.

— Siz, askerseniz, yüzbaşıya selâm söyleyiniz, yanlış emir vermiş. O, beni çagıramaz; bir diyeceği varsa kendisi buraya gelsin.

— Biz aldığımız emri yapmak zorundayız.

— Peki, şımdi vakit geçtir; buradan çıkamam, yarın gelir, görüşürüm. Öyle söylersiniz.

— Bize bu dakikada getirmekliğimizi emretti.

Buna çok sinirlenen Todori cebinden İngiliz pasaportunu çıkararak onlara gösterdi:

— Görüyorsunuz ya, ben, İngilizim. Kimse beni ne çağırabilir, ne de bir yere götürebilir.

Muyyo iyice sabırsızlandı. Osman Kaptan'a Boşnakça :

— Bu gâvur fena konuşuyor, vurayım mı?

Diye sordu. Osman Kaptan, ona tetik durmasını bir işaretle bildirdikten sonra Todori'ye :

— Çorbacı, kalkacak mısın, kalkmayacak mısın?

Diye bir baskı denemesi yaptı.

— Kalkmayacağım, ne olacakmış?

Osman Kaptan, hemen Todori'nin iki elini yakalayıp kendine doğru çekti. Muyyo da adamı kucaklayıp sürüklemeğe çalışırken Şakir, dükkândan içeri daldı. Todori'yi tutup çekerken aralarındaki masa üzerine devrilerek büyük bir gürültü çıkardı. Todori'nin kızları gürültüye koşup da babalarının durumunu görünce Osman Kaptan'ın üstüne saldırdılar. Muyyo, elindeki mavzerin dipçiğiyle ikisini de safdışı etti. Hemen üç kişi Todori'yi kargatulumba dışarıya sürükledi. Osman Kaptan, o kerte sinirlenmişti ki az kalsın sarıldığı tabancasını herifin ağzına boşaltıp kasabayı gürültüye verecekti! Oraya yetişen Sadık Baba, hemen onun elini yakaladı:

— Ne yapıyorsun, Osman?

Todori, bu sırada ölüm yolculuğunun ilk ürpertisini duymuştu:

— Beni bırakın, haydi gidelim yüzbaşıya. Dedi.

Onbir kişi Jandarma kumandanına götürmek bahanesiyle Todori'yi atlarının terkilerine attıkları gibi sık ormanlarla kaplı Şile dağlarına doğru uzaklaştı. Onbir kişilik grup, Todori'yi bir saman çuvalı gibi dağlara doğru aşırırken kayadibindeki oyalama görevini istendiğinden daha iyi yapan çete grubu, şimdi bile tek tük silah atarak gittikçe jandarmalarla arayı açıyor, buluşma yerine doğru geriliyordu. Sadık Babanın vahşi bir hayvan sesiyle verdiği uzun bir işaret üzerine Şile Jandarma kumandaniyle zavallı jandarmalarını oracıkta bırakıp ötekilerle buluşmak üzere segirtti. Yetmiş kişilik çete iki saatlik sıkı bir yürüyüşten sonra Asmalı köyü köprüsünü geçip çok iyi bildikleri ormanlarla kaplı sırtlara tırmandı. Bir kuytuya çekilerek acı - tatlı denemelerden sonra Todori'yi bülbül gibi söylettiler. Şimdiyedek yaptığı, bundan böyle yaptıracağı bütün cinayetleri anlattı. Her şeyi öğrendikten sonra bir posa biçimine gelen Todori'yi artık hiçbir şey söyleyemeyen, hiçbir şey yapamayanların dünyasına göndermek üzere Sadık Baba'ya bıraktılar.

Todori'nin bütün anlattıkları not edilerek kumandan Yenibahçeli Şükrü beye götürüldü.

Todori'nin öldürülmesi, İngilizleri taa kalbinden vurmuştu. Hemen Sadık Kaptan'ı ölü - diri yakalamak üzere dağa taşa bölüklerce piyadeler ve atlılar saldılar. Yüzbaşı Lister, Todori'nin acısını almak üzere İngiliz araştırma güçlerinin başında dağlara yöneldi. Sadık Baba, bir kez daha adamlarını dağıtarak İngilizlerin çabasını boşa çıkarmak üzere davrandı. Öteki gruplar da çekilip birer deliğe girmişti. İngiliz güçlerinin izlemesi haftalarca sürdü. Çetenin adamları, çok büyük güçlüklerle karşı karşıya kaldılar. Girecek sıçan deliği aradılar. Bu sırada İngilizler, Boşnak Nuri ile Hasan Kardeşko'yu ele geçirerek zincire vurdular; Şile cezaevine kapadılar.

Sadık Baba, adamlarını bir köye dağıttıktan sonra Üsküdar'da bir deliğe girip saklanmak, bu arada dinlenmek üzere yola çıktı. Karanlık bir gecede Alemdağına varıp Sultançiftliği yöresine ilerledi. Ne var ki bütün bu böl-

ge İngiliz ordugâhına dönmüştü. Her yanda portatif çimen rengi İngiliz çadırlarından koloniler göze çarpıyor, her yanda makinalı tüfeklerle gereçlenmiş İngiliz askerlerinin miğferleri parlıyordu. Üsküdar'a giden bütün yollar, gedikler tutulmuştu. Burayı söktürüp geçemeyeceğini anlayan Sadık Kaptan ,ister istemez, geriye, Alemdağına döndü. Bir kez daha dost Kosoy ona kucağını açtı. Onu Sultançiftliğindeki Sultan Murat'ın boş, köhne sarayına yerleştirdi. Ona günlerce yetecek çok güzel yiyecek, içecekler de getirdi. Sadık Baba, sabahleyin gözlerini açıp da sarayın aşağısındaki çalılığa bakınca titredi: Orda da bir açık ordugâh kurulmuştu.

Birkaç gün tehlikenin bu kerte yanıbaşında saklanan Sadık Baba, bir gece Kosoy'un getirdiği yeni haberle umutsuzluğa düşer gibi oldu:

— Baba, başımın üstünde yerin var; ben, her türlü tehlikeyi göze alır, seni burada aç bırakmam. Yalnız, dün konuştuğum tercümanlardan biri, yağmur yağınca askerlerin saraya yerleştirileceğini söyledi. Bu, biraz gönlümü bulandırdı. Sen, Üsküdar'a insen pek fena olmaz.

Sadık Baba, hemen o gece kepeneğine sarınıp filintasını koltuğuna sıkıştırarak Üsküdar'a doğru yola çıktı. İngiliz nöbetçilerine görünmemek için on beş dakikalık yolu tam iki saatte alabildi. Sabahadek yürüyerek Dudullu köyünü geçip Hekimbaşı çiftliği fundalıklarına vardı. Muhacir köyünün batısından Bulgurlu ile Küçük Bakkal köyü arasından geçerek Küçükçamlıca'da Tevfik Hoca'nın köşkünün kapısını çaldı. Burda biraz dinlenerek yine yola düştü. Nişantaşı tarlalarını, Validebağı'nı geçerek yüzbaşı Yavuz Fehmi beyin köşküne kapağı attı. Daha kapıdan girince tehlikenin, felâketin kendinden önce köşkün kapısını çalmış olduğunu hemen anladı. Yavuz Fehmi beyin annesiyle iki yetişkin kızkardeşi, harıl - harıl yepyeni bir işle uğraşıyorlardı, iri yarı, uzun boylu bir adam olan Demir Hulûsi beyi çarşafa sokuyorlardı. Yavuz Fehmi bey de dikilmiş bunu seyrediyordu. İşin önemini soğukkanlı komiteci ağziyle Sadık Baba'ya anlattı:

— Sığınacak bir yer arayan Demir Hulûsi, sizden ayrıldıktan sonra doğru bizim eve geldi. Bunu herhalde yakınımızdaki komşulardan biri görmüş olacak ki iş hemen İngilizlerin kulağına gitmiş. Bizim ev oldum olası Damat Feritçilerle İngilizlerin gözü altındadır. Allahtan ki onların içinden adamlarımız var. Bu sabah bana haber geldi. Bu gece köşkün basılmak tehlikesi var. Köşkün çevresindeki bütün yollar karakollarca kesilmiş bulunuyor. Işte, bu yüzden Demir Hulûsi'yi bu ablukadan geçirip Burhaniye'deki bir dostun evine aşırabilmek için kadın kılığına sokmak zorunda kaldım.

Sadık Baba'da hoşafın yağı buz kesmişti. Sığınacak güvenli bir yer olarak geldiği köşk, şu sırada saatli bir bombadan başka bir şey değildi. Şimdi, burdan da savuşup başka bir sığınak aramak gerekiyorsa da o kerte yorgun, bitkindi ki birkaç adım daha atacak gücü yoktu. O geceyi köşkün büyükçe kümesinde geçirmeyi göze almaktan başka çıkaryol bulamadı. Akşam karanlığı da basmış, baskın saatları yaklaşmağa başlamıştı. Demir Hulûsi bey, Arap halayıklarını andıran uzun boyu ile çarşaflı, peçeli olarak Yavuz Fehmi beyin annesiyle kızkardeşlerinin meydana getirdiği ufacık kafilenin ortasında tin tin gidiyordu. Yavuz Fehmi beyin annesi elinde bir fener taşıyordu. Onlar, geçip gittikten sonra Yavuz Fehmi bey de Sadık Baba'yla vedalaşarak köşkün arkasındaki ıssız tarlalarda akşam karanlığına karıştı. Yürüyecek değil, kımıldayacak gücü olmıyan Sadık Baba da bütün tehlikeyi göze alarak kümesin kapısını açtı, altına bir portatif çadır parçası sererek yere kıvrılıp yattı. Ne yazık ki düşman korkusunu bile yenen Sadık Baba kümesteki horozla kazların düşmanlığını yenemedi. Sabahadek kendisiyle bayağı döğüşüp duran bu yurtlarını koruma hırsiyle dolu hayvancağızları Damat Ferit'le Vahidettin gibi yurtsuzlarla ölçüştürerek kendi kendine güldü.

Altunizade camisinde okunan sabah ezaniyle kümesten fırlayan Sadık Baba, yolunda hiçbir engele rastlamadan Validebağı, Sarıkaya derken kendini arkadaşı Rüştü'-

nün Burhaniye'deki evinde buldu. Sadık Baba, burda işin ne kerte sarpa sardığını yakından gördü. Dağ-taş jandarma, polis, İngiliz askeriyle örtülmüş gibiydi. «Haydarpaşa, Acıbadem. Küçükçamlıca, Libade, Bulgurlu, Kıstıklı, Beylerbeyi ve Üsküdar»ın çevrelediği geniş bölge, üniformalı polislerle sarılmıştı. Damat Ferit'in bütün elindeki sivil polis örgütü de buraya dökülmüş, kömürcü, eskici, küfeci, boyacı, türlü satıcı kılıklarına girmiş, sokaklarda vızır vızır dolaşıp duruyordu. «Üsküdar'ın ünlü soysuzlarından Terzi Mehmet, Bitpazar'lı Cemal Hoca, Kudusi, sütü bozuk nankörlerinden Markar, Artin, Sofokli de» İngiliz altınlariyle yemledikleri civcivlerini, piliçlerini arkalarına takmış, böbürlenerek, ihanet edecek kutsal bir şey arayarak çarşı - pazar dolaşıyorlardı. Hepsi bir tek erek arkasındaydı: Camilerde, kahvelerde, tekkelerde durmadan yüzbaşı Yavuz Fehmi'yi, Yüzbaşı Demir Hulûsi'yi, Sadık Baba'yı soruşturuyorlardı.

Sadık Baba günlerini Rüştü'nün evinde geçirirken kendileri yüzünden yüzlerce binlerce kişinin tedirgin edildiğini, evlerinin basılıp didiklendiğini, sopaya yatırıldığını işitiyor, çok üzülüyordu. Buraya sığındığından birkaç gün sonra Beylerbeyi'nden Burhaniye'ye giden yol üzerinde, hemen karşılarındaki taşlık yamaçta başları kalpaklı, sırtları gömlekli, belleri kamalı Çerkeslerle Abaza'ların belirdiğini görünce pirelendi. Eve soluk soluğa giren Rüştü, İngilizlerin korkunç adamlarından Çerkes Bekir'le Kasımpaşa'lı Kolbaşı İsmail'in bir sürü Türk, İngiliz polisiyle mahalle kahvesinde oturup çay içtiklerini, bu gece kimi evleri basacakları söylentisinin dolaştığını söyledi.

Sadık Baba, burnunun dibine gelmiş olan tehlikeyi sezinledi, uzun kara sakallarının telleri titremeğe başladı, sinirden titreyen telleri çekiştirerek bir kez daha ölümden kaçmanın yollarını düşündü. Bu sırada evin kadınlarından biri korkuyla sapsarı kesilerek içeri girdi, titriyordu:

— Bir İngiliz polisiyle iki silahlı Çerkes bizim evin

birkaç adım ötesindeki duvarın dibinde sinmiş bekliyor, bizim evi gözetleyip duruyorlar, dedi.

Bundan daha kötü haber can sağlığıydı. Bir dakika daha durmağa gelmezdi. Sadık Baba ile Rüştü, hemen tabancalarını çekerek arka odalardan birinin penceresinden bahçeye atladılar. Yemiş bahçelerini bölen duvarlardan atlayıp ağaçlar arasına sinerek Tomrukağası bayrına ulaştılar. Bacaklarının bütün gücüyle koşarak en sonra Çakaldağı'na vardılar. Yüksek fundalıklar içinde dilleri bir karış dışarda uzanıp kaldılar.

Sonradan, öğrendiklerine göre kendileri pencereden atlayıp savuştuktan bir iki dakika sonra kara kalpaklı, Kamalı Çerkeslerle İngilizler evin kapısına yüklenerek içeri girmiş, her yanı didik-didik ederek onları aramışlar, bulamayınca da çoluk çocuğu hırpalamaktan çekinmeyerek defolup gitmişlerdi.

Ertesi gün bu haberi Çakaldağı'nda almışlardı. İki arkadaş; burda umutsuz saatlar yaşadı. Sığınacak hiçbir yer kalmamış gibiydi. İç, dış düşmanlar, el ele vererek onlara koskoca yurdu dar etmişlerdi. Sonuna dek de bu fundalıkta barınamazlardı. Yine dost ya da dosta yakın insanlar arayacaklardı.

Kalkıp yavaş yavaş insanlar arasına indiler. Sadık Baba, köşklerden birinden bir makas isteyerek sakallarını kırpıp küçülttü. Bıyıklarını bir hocanınkine benzetti. Her zaman yanında taşıdığı sargı bezleriyle bir hasta gibi başını, yüzünün yarısını sardı. Kendini iyice maskelenmiş sanarak bir sandalla Tophane'ye geçti. Galata Gümrüğünde hamalbaşı Salih Reisin karşısına dikildi. Bu eski ahbabı bile onu zor tanıdı. Salih Reis, onu bir hamal kılığına sokarak hamal koğuşunda konuk etti. Geceyi burda güvenli bir uyku çekerek geçiren Sadık Baba, ertesi sabah Salih Reisin Galata Polis Merkezinden kendisine aldığı fakirlik «ilmühaberi»yle Gureba Hastanesine yollandı. Hastanede, bu işler unutuluncayadek gizlenerek biraz olsun dinleneceğini umuyordu. Yürüyerek Köprü'yü geçti. Eminönünden Bahçekapı tramvayına binmek üzereyken

Damat Ferit'in azgın sivil polislerinden, eski kendi polislik zamanından kendini tanıyan Hafız Sait'le burun buruna geldi. Hafız Sait, gökte aradığını yerde bulan bir insan sevinciyle, bir alıcı kuş atikliğiyle onun üstüne atılarak sıkıca koluna girdi. Hemen polis çağırmak üzere cebindeki düdüğü çıkararak ağzına götürürken Sadık Baba, elini cebine atarak:

— Hafız, çek düdüğü ağzından, yoksa şimdi canını alırım, diye onu uyardı.

Hafız Sait'in kırçıl sakallı tombul yüzünde bir korku, şaşkınlık yüzmeğe başlamıştı. Bir yandan da kapana girmiş bir vahşi hayvan korkusuyla sıyrılmak istiyordu. Bu kez onu Sadık Baba demir gibi yakaladı. Bırakmak, bir mayına basmak demekti. Hafız Sait, korkmuş bir köpek gibi titriyordu. Sadık Baba gülümseyerek:

— Evde bekleyen çoluk çocuğuna kavuşmak istersen çeneni tut ve bir arkadaş gibi istediğim yere dek benimle birlikte yürü. Yineliyorum, ters bir davranışının, uygunsuz bir girişiminin cezası ölüm olacaktır.

Dedi, kol kola ilerlediler. Sadık Baba sonra bir otomobil çağırdı. Birlikte bindiler. Sadık Baba, ıssız bir yerde indi, arabanın yolunu sürdürmesini sağlayarak bir sürü sokaklardan girip çıktı. Yine Üsküdar'a geçinceyedek başından daha bir sürü serüven geçtiyse de en önemlileri bundan sonra başlayacaktı.

İhsaniye, Çiçekçi kahvesi yoluyla Tunusbağı'nda sivil polis Ahmet Hamdi beyin Karacaahmet polis noktası karşısındaki evine damladı. Bu genç, fedakâr arkadaşının yaptığı iyiliklerden artık utanıyordu. Onu böyle apansızın karşısında gören Ahmet bey, sevinçten boynuna sarılarak şöyle dedi:

— Baba, bir haftadır yüzbaşı Yavuz Fehmi bey seni arıyor. Bu akşam yine gelecek. Hepimizi merak ve kayguya düşürdün. Bulunduğun yeri bana olsun bildirmek yok mu a babacığım?

Bundan sonra Sadık Baba'ya taze haberler verdi.

Akşamleyin çıkagelen Yavuz Fehmi beyle, Sadık Baba iki yıllanmış özlemli gibi kucaklaşıp öpüştüler. Yavuz Fehmi, Sadık Baba'ya yeni görevini bildirdi :

Zeytinburnu fabrikasındaki silah ve cephanelerin Karamürsel'e taşınması gerekiyor. Karakol örgütü bu işi sana verdi.

Yarın herhalde İstanbul'a iner, Nuruosmaniye'de Kapalı fırın caddesindeki evinde göz hekimi Esat Paşa seni bekleyecek. Paşa ile görüşür, anlaşırsın. Görev üstüne direktifi de o verecek sana.

Yavuz Fehmi bey, bunları söyledikten sonra, onun elini sıkarak Karacaahmet'in vahşi, sahipsiz köpekler havlayan korkunç, ürkünç karanlıkları içinde gözden uzaklaştı.

Sadık Baba, burdan yine İstanbul'a geçebilmek için sağlam bir kılık değişimi yapmak gerektiğini düşündü. İlkin güzelce yıkanıp paklandı, sonra sırtındaki bit yuvası kesilen yırtık - pırtık hamal giyneğini çıkarıp attı. Eski tanıdık Imrahor imamı Ali Rıza Hocayı çağırdı. Onun eski cübbesi, şalvariyle yeşil sarıklı fesini getirip giyindi. Eksiksiz bir hoca olmuştu. Beline sardığı şal kuşağın arasına da tabancalarıyla bombalarını yerleştirdi. Aynanın karşısına geçtiğinde ordan kendisine ufak tefek bir hocanın gülümsediğini gördü. Gece güzel bir uyku çekerek sabahleyin erkenden sol gözünü kara bir kreple örttü; genç vefalı arkadaşı Ahmet Hamdi beye veda ederek evden çıktı. Tunusbağı'ndan tramvaya binerek Haydarpaşa vapuruyla İstanbul'a geçti.

Esat Paşa'nın muayenehanesine vardığında kreple örttüğü gözünden hastaymış gibi öbür bekleyen hastaların arasında oturup sırasını bekledi. Muayene odasına girdiğinde Esat Paşa, onun yüzüne bile bakmadan :

— Nen var söyle bakalım, hocaefendi?

Diye sordu. Sonra hocanın yüzüne dikkatle bakarak bir şaşkınlık çığlığı attı :

— Vay, Sadıkcığım, bizi meraktan çatlattın, ayol,

Diyerek Sadık Baba'nın boynuna sarıldı. Sonra bütün hastalarını savarak Sadık Baba'yla başbaşa verdi.

Esat Paşa, Sadık Baba'ya gözleri yaşararak karakol örgütünün başarılarından sözediyor, yurttan ulustan konuşurken kirpiklerinin üzerinde sıralanmış yaşlar titreşiyordu. Bu görüşme, saatlerce süren bir dertleşme oldu. Paşanın, herkesce bilinen içten yurtseverliği, onun da gözlerini yaşattı. En sonra, Esat Paşa, ona yeni işi üzerine direktifler verdi. Ayrılırken onun ellerini öpen Sadık Baba, bu elin Esat Paşa'nın kokusuna kavuşmuş bir sübline kokusunu ciğerlerine sindirircesine kokladı.

Esat Paşa'dan birlikte çalışacağı arkadaşın adresini alan Sadık Baba, Samatya'ya yollandı. Arapkuyusun'daki evi kolayca buldu. Burası, Zeytinburnu silâh fabrikası Müdür Muavini Yarbay Ali Rıza beyin eviydi. Yalnız, her zamanki kuşkulu gözleriyle sokağı gözden geçirince Ali Rıza beyin evinin sıkı bir göz hapsinde olduğunu gördü. Sokağın her iki başında polislik zamanından pek iyi tanıdığı, şimdi Damat Ferit'le İngilizlere çalışan iki sivil polisin dikildiğini görünce şaşırır gibi olduysa da kendini toparladı. Biraz dikkatsizlik etseydi az kalsın bunlardan Celâl adlısının kucağına düşecekti.

Bu tehlikeli yerden seğirterek uzaklaştı. Silivrikapı'da bahçıvanlık yapan eski Bulgar hemşehrisi Vasil'in kulübesine gitti. Kılığından dolayı onu güç tanıyan Vasil, sonra çok sevindi. Durumu da anlayınca ürkmedi :

Bir değil, evimde bin gece kalsan yüksünmem senden, Kaptan. Cehenneme de yollasan giderim, dedi.

Sonra, Vasil, bir sele taze sebze hazırladı. Sadık Baba'nın Ali Rıza beye yazdığı mektubu da alarak onun evine doğru yola çıktı. Ertesi sabah, kulübeden ayrılırken Vasil, Sadık Baba'nın eline sıkıştırdığı bir İngiliz altınını almamak için sonunadek diretti. Sadık Baba, onun tokgözlüğüne hayran oldu. Ufacık bir bahçede hiç kimsenin etlisine sütlüsüne karışmadan sessiz bir bekâr yaşayışı sürdürüp giden bu adamcağıza iyice ısındı.

Sadık Baba, bu hemşerisine gerçek sevgisinden bir

parçasını bırakarak Kazlıçeşme Ermeni hastanesi yanındaki demiryolu köprüsünün altında verdiği randevu yerine seğirtti. Gittiğinde yarbay Ali Rıza beyi orda bekler buldu. Hemen ordaki bostanlardan birine dalarak bir hendekte oturup konuşmağa başladılar. Uzun uzadıya Zeytinburnu fabrikasından Karamürsel'e kaçırılacak silâhlarla cephanelerin, kapsül, fişek makinalarının, işgalcilerle onların yerli çomarlarına sezdirmeden nasıl götüleceği üstüne konuşup bir karara vardılar.

Silâhlar kaçırılırken işgalcilerle göğüslendiğinde onlarla vuruşacak arkadaşlar da belli oldu. Bunlar Sadık Baba'nın çetesindeki arkadaşlarından Bulgurlu'lu Mevlut Pehlivan, Üsküdar askerlik şubesi başkanı binbaşı Mehmet beyin arabacısı Mehmet Ali, kunduracı Mecit, kesici Mehmet, Çerkes Rüştü, Sırrı, Küçükçamlıca'lı Aziz, Karamürsel'li Boşnak Asım'la Kara Mehmet'ti Karakol örgütü de bunlara dört yeni arkadaş katmıştı.

Silah kaçakçılığı hemen başladı. Kurulan örgüt Zeytinburnu ile Karamürsel arasında aralıksız çalışmalarını sürdürürken bu alanda görevinin bittiğini gören Sadık baba, başını alıp yine Alemdağı ormanlarının yolunu tuttu. Onu oraya sürükleyen çok önemli nedenler vardı. Todori olayından sonra ele geçen, şimdi Şile cezaevinde zincirler içinde inleyen çete arkadaşlarını kurtarmaya çalışacaktı.

Eski dost Kosoy'la orman memuru Serezli Mustafa bey, böyle hoca kılığında görerek hem güldüler, hem de bir şeyhülislam karşılar gibi karşıladılar.

Bu iki dost, hemen adamlarını köylere salarak Sadık baba'nın çete arkadaşlarını oraya topladılar. Toplanan arkadaşlar, cezaevindeki üç arkadaşlarını kurtarmak için Sadık Baba'nın yaptığı öneriyi hemen sevinerek benimsediler.

O gece, Alemdağından uzaklaştılar. Sadık Baba çetesini göz doktoru Esat Paşa'nın Libado köyü dolaylarındaki çiftliğine yerleştirerek Üsküdar savcısı Mazhar beyin Maltepe'deki köşküne yollandı. Eski bir tanıdık

olan Mazhar bey, arkadaşlarının kurtarılması için ona yardım edeceğine söz verdi. Yalnız, bunun için bir de Üsküdar sorgu yargıcı Yordanaki efendiyi görmesini salıkladı. Sadık Baba, hemen Yordanaki efendinin Bağlarbaşın'daki evine koştu. Sorgu yargıcı, onu büyük bir nezaketle karşıladı. Sadık Baba, kendini tanıtınca Rumsoyundan olan adamcağız, son kerte korktu. Yüzü bir fırtınaya tutulmuşcasına allak-bullak oldu. Sonra kendisinin savcı Mazhar beyce göederildiğini söyleyince adamcağız durgunlaşarak kendine geldi. Sadık baba, arkadaşlarının kurtarılması işini açmakta gecikmedi. Sorgu yargıcı:

— Azizim, kardeşim, dedi, bu adamların evrakını ben inceledim. Hem de birkaz kez. Şaka değil. Ortada bir kasabayı basmak, hükümet güçlerine karşı koymak ve sonra da gece yarısı kapı kırarak girilen bir evden alınan bir adamın kafasını koparmak. Bu suçlarla sanı altında bulunan bu adamları ben nasıl kurtarabilirim? Bu işi yapacağımı değil sizinle bu işi görüştüğümü bile işitseler beni yok ederler. Yalvarırım, beni mazur görünüz, bu işte. Bu mazeretimi söylemiştim Sadık Baba, ona son bir öneride bulundu. O zaman, Yordanaki efendi:

— Hak bak bu olur işte dedi. Yalnız. yapacağımız bu işten benim de bilgim bulunduğunu hiç kimseye söylemeyeceğinize namus sözü isterim.

Sadık baba onu türlü antlar içerek bu gizin hiç kimseye söylenmeyeceğine inandırmağa çalıştı. Seviniyordu: Yordanaki efendi sanıkları sorguya çekmek üzere Şile kaymakamlığından isteyecekti. Jandarmalarla yayan olarak Üsküdar'a doğru yola çıkarılan çeteciler yolda Sadık baba ile adamlarının yapacakları bir baskınla kurtarılacaktı.

Sadık baba sorgu yargıcıyla yaptığı anlaşma üzerine sevinerek Esat Paşa çiftliğinde gizlenen arkadaşlarının yanına döndü. Arkadaşları da bu başarıya onun gibi sevindiler.

Şile'ye yaklaşmak üzere hemen o akşam yola dizildiler. Ömerli ile Hiciz arasındaki Dindere'de pusuya yatarak Şile yolunu kestiler. Pusuda üç gün beklediler. Bu süre içinde yoldan canı alınması gereken türlü kişiler geçti. Sadık baba, bunlar arasında yüzbaşı Lister'i, yüzbaşı Vitel'i, çete reisi Zaharyadis'i, Yermanos'u, Çerkes Bekiri, Sıtkı'yı Tabancalı Ali gibi alçakları seçtiyse de hiçbirine hakettiği adalet kurşunlarını yerleştiremedi. Bundan da çok üzüldü. Atacağı bir tek kurşun bile mapusanadeki üç aziz arkadaşını ölüme götürebilirdi. Bu yüzden, önünden salınarak geçen bu azılı düşmanlarına yalnız, içinden ateş edip kudurdu, dişlerini gıcırdatmakla yetindi. Böyle üç gün toprağa yapışarak beklemenin ne kerte güç olduğunu düşündükçe söğüp sayan Sadık Baba, dördüncü gün, ikindi üstüne doğru, gözcü arkadaşının çaldığı işaret ıslığı üzerine silkinip toparlandı. Yolun dönemecinde birden bire Hasan Kardeşko ile iki yanında yürüyen Boşnak Nuri ve Kurna köyü korucusu Osman meydana çıktı. Zavalıların bütün gövdeleri, zincirlerin ağırlığı altında iki büklüm görünüyordu. Ayakları bukağılı olduğu gibi, boyunlarına dolanan ağır işkence zincirleri, bileklerine de sarılıydı. Kafilenin çevresinde altı silâhlı jandarma yürüyordu. Artık yaklaşmışlardı. Saçları, sakalları uzamış, zayıflamış, gözlerinin altı çürümüş olan üç arkadaş zincirlerini umutsuzca sürüklüyordu:

Sadık Baba, jandarmalara bir zarar getirmeden arkadaşlarını kurtarmak istediğinden verdiği bir işaretle hepsi pusudan fırlayarak namluları jandarmalara doğrulttu, durumun güçlüğünü hemen kavrayan jandarmalar, mavzerlerini yere atarak ellerini havaya kaldırdılar. Jandarmalardan biri Sadık Baba'nın yardımıyla bukağıların kilitlerini açtı. Birkaç dakika donra ağır zincirler, öldürülmüş birkaç yılan gibi yolun ortasında yatıyordu. Sadık Baba, bu zincirleri Şile'yedek taşımak zorunda kalacak jandarmalara şimdiden acıyordu:

— Çocuklar, dedi, biliyorum, yüzbaşı sizi çok hırpalayacak. Belki de yıllarca hapis yatıracak. Ne yapayım ki

size acıdığım gibi elinizden aldığım arkadaşlarıma da acıyorum. İsterseniz gelin, sizi de kurtarayım.

Altı jandarma da umutsuzluktan kurtulmuşa benziyordu. Yüzleri aydınlanmıştı. Sadık Baba, bundan yüreklenerek:

— Haydi, çocuklar dedi, siz de gelin bizimle. Ulusu, memleketi bu kara yürekli düşmanlardan, kızıl elli nankörlerden kurtarmağa savaşan Anadolu'daki büyüklerimize götürelim. Yer yer toplanan kardeşlerinize katıştıralım sizi.

Altı jandarma, bu söz üzerine yine somurttu. Onlar, bütünüyle padişahçı propagandanın ,o korkunç fetvanın etkisi altındaydı. Bolşevik Anadolu'ya gidemezlerdi. Bunu anlayan Sadık Baba, not defterinden kopardığı bir kâğıda Şile jandarma kumandanına verilmek üzere bir mektup yazarak jandarmalardan birine verdi:

— Bu kâğıdı yüzbaşınıza verin, dedi. İçinde mahpusları elinizden aldığımı yazdım. Kendinizi cezadan kurtarmak için «Sadık Baba, üzerimize yüz kişi ile çullandı ve mahpusları elimizden aldı» deyin e mi— Haydi, bakayım. Toplayın zincirleri, alın tüfeklerinizi de düşün yola.

Jandarmalar, tüfeklerinin kendilerine verilmesine çok sevindiler. Tüfeklerini alıp zincirleri yüklenerek arkalarına bakmadan Şile'ye doğru yola koyuldular. Zincirlerin ağırlığı altında sendeliyorlardı.

Sadık Baba ile arkadaşları, kurtardıkları üç arkadaşlarını da alarak iki gün süren aldatıcı zikzak bir yürüyüş yaptılar. Bir akşam Küçükçamlıca'daki Tevfik Hoca'nın Kuvayi Milliyeci dergâhına sığındılar. Artık, cennet kokuları, güzellikleriyle dolu fundalıkların, serin Alemdağı ormanlarının tadı kalmamıştı. Mevsimin ilk karı, çeteciler için çetin günlerin gelip çattığını anlatıyordu. İşte hemen bu sıralarda İstanbul'dan Anadolu'ya kaçmalar başlamıştı. Silâh kaçakçılığı da kimi tehlikelerle karşılaşıyordu. Bu yüzden Yenibahçe'li Şükrü, Dayı Mesut, Yavuz Fehmi beyler, sert bir komitecilik örgütüyle İstanbul'dan Orta Anadolu'ya giden bir izi güvenli bir kanal durumuna getirmek

üzere son güçleriyle çalışıyorlardı. Bu sırada Kuşçubaşızade Eşref bey de bir yıldır inlediği Malta adası mapusanesinden kurtulup gelmiş, bu hızlı çalışmalardaki rolünü almıştı. Eşref bey, kendisi de Çerkes olduğundan Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesinin ne türlü tehlikeler sakladığını pek iyi sezinliyordu. Bu bölgeyi, bir güvenlik bölgesi olarak elde tutmadıkça İstanbul'da Anadolu'nun en yakın bağlantısını sonunadek sürdürmenin elde olmadığını biliyordu. Bundan dolayı şimdiden bu bölgede güçlü Kuvayı Milliye örgütleri yapmak gerekiyordu. Eşref beyin bu isteği, karakol örgütü aracılığıyla eskiden beri tanıştığı Mustafa Kemal'e bildirildi. O da bunu benimseyerek Eşref beyi Adapazarı, Düzce, Bolu bölgesi Kuvayi Milliye kumandanlığına atadı. Mustafa Kemal'in buyruğu gelir gelmez karakol örgütü, hemen davranarak Kocaeli ile Bolu bölgesi örgütü için çalışmağa başladı. Tevfik Hocanın dergâhına postu serip tembel, uyuşuk günler geçiren Sadık Baba, nerden ne çıkacak diye bekleyip dururken Yavuz Fehmi beyden gelen haber üzerine karakol derneğinin Üsküdar dalı üyelerinden Ahmet Halim beyin İmrahor'daki evine gitti. Birkaç yıldır Eşref beyi görmemişti. İki özlemli gibi sarılıp öpüştüler. İki eski teşkilâtı mahsusacı oldukları gibi Abdülhamit'in saltanatı zamanında da İzmir'de jandarma kumandanı olan Eşref beyle birlikte Ege dağlarında Çakırcalı Mehmet Efeyi yakalamağa gitmişlerdi.

Sadık Baba, Ahmet Halim beyin evinde Eşref beyden başka Ahmet Halim beyin kardeşi Adil, Enver Paşa'nın başyaveri Eşref beyle de karşılaştı. Görüşüp anlaştılar: Kartal, İzmit, Adapazarı, Kandıra, Şile, Bolu bölgesinde Müdafaayı Hukuk dernekleri kurulacaktı. Halk, düşmana karşı silâhlandırılacak, gereksenen savaş araçları da Yenibahçeli Şükrü beyin Çal köyündeki karargâhından alınacaktı.

Sadık Baba, hemen ertesi gün Eşref beyle başbaşa vererek çalışmağa başladı. Buluşma yerleri doktor Nâzım Paşa'nın köşküydü. Hemen örgüte koyuldular. El altından milis topluyor, silâhlandırıyor, burda saklıyorlardı.

Sadık Baba, bu köşkte onbir gün durmadan vızır vızır işleyip çalıştı. Kuvayi Milliye bölgelerinden birinde çalışır gibi serbestçe çalıştıysa da hiçbir terslikle, ihanetle karşılaşmadı. Işlerini bitirmiş, Eşref beyin, işlerini bitırmesini bekliyordu. Artık, can sıkıntısından patlamağa başlamıştı.

Sisli, puslu, karanlık kış havası bu can sıkıntısına tuz biber ekiyordu. Akşamüstü kendini dışarı atarak Çamlıca suyunun kaynağına doğru şöyle kısa bir gezintiye çıktı. Karlara batıp çıkarak ilerliyordu. Birden bire gözlerine çarpan bir şey, tehlikenin burnunun dibine geldiğini ona anlattı: Üsküdar - Kısıklı yolu üzerinde bir insan kalabalığı gördü. Bu, silah çatmış bir İngiliz müfrezesinden başka bir şey değildi. Bir önsezi, Sadık Baba'ya bu askerlerin kendileri için geldiğini bildiriyordu. Bacaklarının bütün gücüyle köşke doğru koşmağa başladı. Hemen arkadaşlarını topladı, akşam karanlığı çökerken köşkten birer, ikişer ayrılarak Tomrukağası üzerinden Büyükçamlıca sırtını aştılar, seğirterek Duhanizade çiftliğinin çamlıklarına daldılar.

Onlar köşkten ayrıldıktan yirmi dakika sonra iki dağ topu, dört ağır makinalı tüfekle gereçlenmiş bir İngiliz taburu, koşar adım köşkü çevreleyen sırtlara, tepelere tırmanıp mevzie girdi. Köşkü, çepeçevre sarıp bütün yol kavşaklarını tuttular. Sonra topluca yaptıkları bir saldırıyla köşkün kapılarını, pencerelerini kırıp içeri girdiler. Bir kez daha Sadık Baba'nın fendi İngilizleri yenmişti. İngiliz izleme taburu elleri boş geriye dönerken Sadık Baba ile adamları da Dudullu köyüne varmıştı. Alemdağı üzerindeki küçük korulukta karatavukların, nar bülbüllerinin konuğu oldular. Burda verdikleri mola, bir okul bahçesinde çocukların kaygusuz cıvıltılarıyle dolu eğlenceli yaşayışından tatlı bir sahneyi andırıyordu. Kuşcubaşı Eşref beyin yirmi dört adamı, Sadık Baba'nın eski çetecileri gibi pişkin olmadığından yorulmuşlar, bu mola da onlar için verilmişti. Ne var ki birkaç dakika dinlendikten sonra hepsi de canlandı. Konuşuyor, gülüşüyor, bağrışıp çağrışıyor-

du. Sadık Baba, hem Eşref beyin bu yirmi dört yiğit adamını, hem de kendisininkileri gözden geçiriyordu: «Bu ağacın dibinde, gözlerini kucağındaki filintasına dikip düşünen, kara dik bıyıklı gence Kasımpaşalı Çamur İzzet derler, düşünceli bir delikanlı gibi görünürse de ne görüdüşüne inanıp uslu, ne de takma adına bakıp sıvışık sanmayınız. Durgunluğu tilkiliğinden, çamurluğu da sertliğindendir. Gerçekten de çok kurnaz ve yürekli bir erdır. Karşısında duran tatlı bakışlı, güler yüzlü, kibar yapılı adamcağız da «Filip» Mehmet'tir. Görünüşünün tersine ağu gibi acı, gerektiğinde de umacı olan bir âfettir. Galata'lı Rıfat için çokça bir şey diyemeyeceğim. Niteliğini adının başında taşıyan bu delikanlı da çok namuslu ve bileğine güvenen bir afacandır. Mustafa çavuş ile Necati, mayaları kanla yoğrulmuş, yurt savaşları içinde yorulmuş iki Girit arslanının yürekleri yanık vatan yavruları. Köye giden yolun kıyısında gözcülük eden delikanlıya da Sarı Mustafa derler. Atılgan ve yurtsever bir nankör düşmanı, kayanın üzerinde karşılıklı yarenlik edenlerden biri Adapazar'lı Abdi, öbürü de Kör Hamit. İkisi de birer emekli savaşçı».

Çevre dizboyu kuru karla örtülüydü. Delikanlıların bu karlar üzerinde boğuşmaları, yatıp yuvarlanmaları, Sadık Baba'nın çok hoşuna gidiyordu. Kendi adamlarıysa çok çetin günlerden geçtiklerinden bu taşkın yaşamak sevincine ortak olamıyorlardı. Eşref bey, teşkilâtı mahsusanın en yaman adamı olduğuna göre mutlaka bu genç çeteciler de ona uygun savaşçılardı. Başka türlü de olamazdı.

Sadık Baba, böyle, inanları değerlendirerek düşünüp dururken Dudullu köyünden koşarak gelen bir haberci, Kısıklı jandarma karakolundan biraz önce aldığı bir haberi Sadık Baba'ya ulaştırdı:

— Bir İngiliz izleme bölüğü Muhacir köyüne doğru inmektedir.

Sadık Baba, hemen çocukları arkasına takarak yola çıktı. Karanlık bastığında Kosoy'un kendisini vaktiyle giz-

lediği boş Sultan Murat köşküne gitti. Dost Kosoy, o gece bütün milislere çok güzel bir şölen çekti. Gerçekten bir şölen gecesinde olduğu gibi yeyip içtiler, eğlendiler.

Ne var ki bu güzel gecenin sabahında yüreklerini derinden sızlatan, dişlerini kırarcasına sıktıran korkunç bir cinayet haberi alarak sarsıldılar. Şile'den gelen haberci, olayı Sadık Baba'ya ağlayarak şöyle anlattı:

— Şile'li cellâtlar, «Sadık Baba'yla Yavuz Fehmi'ye yardım ediyorsun» diye Şile Belediye Başkanı Ali beyi çarşının tam ortasında parçaladılar. Çok mert adamdı o. Yalvarmadı bile zalim düşmanlara. Sıkılan kurşunlar, saplanan süngüler karşısında Türk varlığının, Türk kahramanlığının kızıl bir mermerden yapılmış örneği gibi dimdik durdu. Kurşunların girdiği bağrından, palaların açtığı yaralardan, süngülerin deldiği damarlarından kan fışkırırken o yine bağırdı:

— Yaşasın Mustafa Kemal! Var olsun Türklük!

Onun bu haykırışı, alçakları büsbütün kudurttu. Attılar, vurdular, kestiler ve en sonra kemiklerini parça parça, etlerini lokma - lokma ettiler. Yazık oldu demeyeceğim Ali efendiye. O, umarım ki Şile'nin ıslak toprağına değil, aziz ve kadirbilir Türk ulusunun yüreğine gömüldü. Ne mutlu ona. Hep imreniyoruz onun şanlı ölümüne. Ne var ki arkada bıraktığı boynu bükük öksüzlerin, gözü yaşlı karısının durumu ne olacak bilmem? Daha şimdiden aç ve açıkta kaldılar.

Sadık Baba, bu çığlığı daha çok dinleyemedi. Gözlerini açarak şöyle bağırdı:

— Yeter arkadaş, Allah rızası için. Onlara elbette ulus bakacak. Tasalanma bunun için.

Sadık Baba, bunları güçlükle söyleyerek yerinden fırladı. Sık ormanlara doğru koştu, ağaçların bu tapınak sessizliği içindeki kuytusunda hırsından hıçkıra hıçkıra ağladı, saatlerce, saatlerce ağladı. «Ne yazık ki aldığım yeni görev, Şile'ye uzanmak, onu öldüren elleri bulup birer birer kırmak, evlerini başlarına yıkmak, ölülerini enkaz

arasında yakarak kutlu şehidin öcünü almaklığıma elverişli değil» diye söylendi.

Burdan yola çıkarak Ömerli üzerinden Hiciz köyüne varıp orda gecelediler. Geceleyin Kuşbaşı Eşref bey, yanında dayısı Mahmut, kayınbiraderi süvari üsteğmeni Fahri beyler olarak çıkageldi. Sabahleyin gün ışırken karları gıcırdatarak yola çıktılar. Eşref beyle iki akrabası atlı, ötekiler de yayan gidiyordu. Çok zor bir yolculuktu bu. Burnu, kulakları, parmakları donduran soğuktan başka diz boyu kar da yürüyüşü engelliyordu. Eşref bey, çok tezcanlı bir adam olduğundan yayaların ağır - aksak yürüyüşünden çok sıkıldı. Kendilerini Değirmenbayırı bucağında bekleyeceğini söyleyerek atını sürüp gitmeğe davrandı. Sadık Baba, bura jandarmasının tehlikeli olduğunu bildiğinden buna karşı durmak istediyse de Eşref bey dinlemeyerek dayısı, kayınbiraderiyle birlikte atını sürerek gitti.

Sadık Baba, adamlariyle kara bata çıka ilerliyordu. Kar, diz boyundan bellerine yükselmişti; durmadan yağıyordu. Onlar, karlarla böyle bayağı güreşerek, gülüşerek boğuşup dururken Eşref beyin dayısı atını doludizgin sürerek onların yanına geldi:

— Sadık Baba, dedi. Değirmenbayırı'nda otururken jandarmalar habersizce bizi sardılar. Ben, hayvanıma güvenerek kaçtım. Eşref'le bizim Fahri şu sırada tehlikedeler. Aman, biraz çabalayın. Kurtaralım şunları.

Sadık Baba'nın dediği çıkmıştı. Ne var ki kar, yayaları güçsüz bırakmıştı. Buna bakmadan son damla güçlerini harcayarak Değirmen çayırı'na yaklaştılar. Akşam karanlığı basıyordu. Jandarmalar, köye girip Eşref beyle arkadaşını tutuklayacaklarına köyün dışında pusuya yatmışlardı. Köyden çıkarken onları yakalamak istedikleri anlaşılıyordu.

Sadık Baba, hemen köyü sararak pusuya yatan jandarmaların çevresini adamlarından bir başka çemberle çeviriverdi. Jandarmalar, bu ateşli çember önünde epeyce güçlük çıkardılarsa da Sadık Baba ile adamları köye gire-

rek Eşref beyle Fahri beyi kurtardılar. Jandarmanın yeni bir kahpeliğine uğramamak için de hemen Akçakiliseye doğru yola dizildiler. Geceyi burda geçirerek sabahleyin tanyeri atarken Adapazarı yönünde yola çıktılar. Karlarla ağarmış tepeler, ağaçlıklar, ovalar geçerek üç gün sonra Adapazarı'na ulaştılar.

Burda dört gün dinlendirici bir mola vererek yine yola dizildiler. İki günlük sürekli, öldürücü yürüyüşten sonra Hendek'le Düzce'yi arkada bırakarak Bolu dağındaki Acıelmalık denen yerde hanlara yerleştiler.

Kuşçubaşızade Eşref bey, dayısıyle, kayınbiraderini yanına alarak Müdafaayı Hukuk örgütü kurmak üzere Bolu'ya yollandı.

Sadık Baba, burda sarayla yakınlık kurmuş Abaza, Çerkes halklarının kendilerine karşıt bir duvar gibi kapandıklarını gördü. Eşref beyin Bolu'da bir yığın güçlükle karşılaştığı haberini almakta gecikmedi. Elinde bulunduğunu söylediği Kuvayı Milliye güçlerine kimse inanmıyordu. Bolu'da Eşref beyin durumunu güçlendirmek üzere elinin altındaki otuzyedi kişilik milisi iki yüz elli kişi göstererek, buna göre ayakkabı, çamaşır gereksediğini Eşref beye bildirdi. Gönderdiği yazının altına «yirmi birinci müfreze kumandanı» diye yazdı. İki gün sonra Sarı Mustafa'ya yazdırdığı mektubun altına da «yirmi ikinci müfreze kumandanı» diye yazdırdı.

Eşref bey, Bolu'da kurduğu Müdafaayı Hukuk örgütünde bunları herkese okuyarak büyük bir propaganda olanağı elde etmişti.

Bolu'da örgütünü kurduktan sonra Ankara'dan aldığı buyruk üzerine Beypazarı'na geçti. Ordan Sadık Baba'ya yazdığı mektupta:

— Adapazarı'nda belirmekte olan ayaklanış kımıltısını bastırmakla görevlendirildik. Şimdi, buyruğuna verilen bir bölük piyade ile gönüllüleri silahlandırmak üzere aldığım yüz tane Berdanka Rus tüfeğiyle birlikte Nallıhan üzerinden Mudurnu'ya geçeceğim. Orada benimle birleşmek üzere yola çıkınız.

Sadık Baba, bu mektubu alır almaz hemen Acıelmalık'tan ayrılarak yola çıktı. Düzce'ye uğrayarak Akyazı boğazını geçti. Koluluk köyü üzerinden üç günlük zorlu bir yürüyüşle Mudurnu'ya vardı. Yolda en küçük bir tehlike belirtisiyle karşılaşmamıştı.

Mudurnu'ya varıldığında Eşref bey, henüz gelmemişti. Oraya vardığının beşinci günü Eşref bey, yanında bir piyade bölüğü, iki makinalı tüfek, bir dağ topuyla Adapazarı'na doğru yürüyüşe geçtiler. Adapazarı'nın tarlalarıyle bahçelerine vardıklarında baskın tertibatı aldılar.

Adapazarı Kaymakamı Mustafa beyin Kuvayı Milliyeye aykırı düşünceler beslediği söylentisi yaygındı. Ordan ilk geçişlerinde Eşref beyle Sadık Baba müfrezesine epeyce soğuk davranmıştı. Adapazarı'nda geceleyecekleri bir yer sağlamaktan dikkatle kaçınmıştı. Türkçesi, onları kasabada konuk etmemek için bir güzelce dikilmişti. Onlar, ordan geçip gittikten sonra da kaymakam Mustafa bey, İstanbul hükümetine Eşref beyle Sadık Baba üstüne kışkırtıcı telgraflar çekmiş, onlara karşı bir düşmanlık havası yaratmıştı. Vahidettin'le Damat Ferit de Has Hazine Müdürü Çerkes Zeki'yi birkaç padişahçı kodamanla birlikte hemen Adapazarı'na göndermişti. İngilizler de İstanbul'dan kaçırdıkları bu avlarını burda da tedirgin etmek üzere davranmışlar, Damat Ferit'le birlikte Hürriyet ve İtilaf Paftisini de kışkırtmışlardı. Sadık Baba'yla Eşref beyin ardından buralara bir sürü İntelligence Service'ci, hacı - hoca kışkırtıcı gelmişti. Hepsinin ceplerinde de Osmanlı, İngiliz altınları şıngırdıyordu. Adapazarı'nda çekilen korkunç nutuklarla bunları destekleyen torba - torba altınlar, Adapazarı halkını ağulu dikenlerle kaplı korkunç bir bahçeye benzetmişti. Müdafaayı Hukuk örgütünü istemediklerini söyleyen halk, örgüt için dışardan gelecekleri de silahla karşılayacaklarını her yana bildirmişti.

İşte, Eşref beyle Sadık Baba müfrezesi, Adapazarı'na vardığında durum böyleydi. Eşref bey, hemen Belediye ile hükümetkonağı arasındaki bölgeyi kuşatarak, bü-

tün yolları tutturdu. Sadık Baba da bu sırada kasabanın İzmit'le olan haberleşmesini koriotmek üzere telgraf tellerini kopartu, demiryolu istasyonundaki telgraf makinasını da çalışamayacak duruma getirdi.

Sadık Baba, bu işleri bitirdikten sonra Tepeciköy sırtına çıkarak dağ topunu oraya yerleştirdi; kendisi de başına geçti.

Sadık Baba'nın Eşref beyle verdikleri karar, şöyleydi: Kasabaya elden geldiğince kan dökmeden girecekler, istemlerini güzellikle kabul ettirip Müdafaayı Hukuk örgütünü kurduracaklardı.

Bundan dolayı hiçbir silah patlamadan önce yapılacak barışçıl işleri uygulamaga başladılar. İyi niyetlerle geldiklerini halka bildireceklerdi.

Sadık Baba, kasabanın ikinci komiseri İbrahim beyi bir aracı ile yanına çağırttı. Başında bulunduğu toptan başka topları da bulunduğunu gösterecek biçimde mevziler yaptıran Sadık Baba, Komiser İbrahim beye bunları göstererek:

— Bak, kapı yoldaşı, dedi. Güçlerimize karşı ufak bir karşı koyma gösterilirse hemen şehri yakacağım. Emir kesindir. İşi kaymakama ve jandarma kumandanına anlat.

Kaymakam, bu kuru sıkıyı kolayca yuttu. Kasabayı saran müfrezenin gücünü bilmediğinden, önemseyerek korktu. Eşref bey, Sadık Baba'nın yarattığı bu korkudan bütün becerikliliğiyle yararlandı. Hükümetle halkın şaşkınlığının açtığı dümdüz yoldan şehre girdi. Jandarmayı kendi müfrezesine kattı, duruma egemen oldu.

Sadık Baba, şehre girmeyerek çetesiyle birlikte tek dağ topunu bir batarya gibi göstererek padişahcılara korku saldı. Tek topun başında dikilip geceyi açıkta geçiren Sadık Baba, taa Bulgaristan Balkanlarında başlayıp buralara dek kendisini sürükleyen katmerli, savısız serüvenlerle yüklü yaşayışını ister istemez yıldızları seyredip, karanlığı eski bir dost gibi okşayarak bir kez daha yaşadı:

Çocukluğu bir düş gibi Balkan şehirlerinde, dağların-

da geçmişti. Sofya'daki Bulgar Harp okulundan çıktığı umutlu yıllar ne çabuk geride kalmış, subaylıktan, ereksiz, başı boş bir Balkan Komiteciliğine geçiş, nasıl da göz açıp kapamadan olmuştu. Yıllarca o güzel, yalçın doğa güzellikleri içinde bomba, tüfek kurşunları gürültüleri, her saat başında insan gövdelerinden fışkıran kan fıskiyeleri karşısında amaçsız nasıl yaşayıp gitmiş, buna da kendince yaşamak demişti.

Hiçbir amaç peşinde koşmadan, salt serbestliğin, özgürlüğün tadını çıkarmak için bunca kan dökmenin ne anlamı vardı? O da Sandaneski'ler, ötekiler gibi Makedonya'nın, Bulgaristan'ın ideallerinden biri için çalışsaydı yine neyse neydi! En sonra bir denkgeliş onu bu anlamsız saçma, çetin yaşayıştan birden bire uzaklaştırmıştı. Balkanların, Osmanlı İmparatorluğunun bu genç Stoyan Kaptanı, bir gün bir tuzağa düşürülerek jandarma yüzbaşısı Ahmet beyle başbaşa kaldı. Ünlü komiteci Sandaneski onu tuzağa düşürmüştü. Şu Sandaneski herifini öldürmeden gitmek ona pek acı geliyordu.

Yüzbaşı:

— Ne o Stoyan, seni çok üzgün görüyorum. Yoksa nöbetçiler sana ağır söz mü söylediler? diye sordu.

— Ah, yüzbaşım, şu alçak ve kahpe Sandaneski'den öcümü almadan ölmek bana ne kerte ağır ve acı geliyor bilsen! Şurada geçirdiğim her dakika bana öyle acı veriyor ki!

Yüzbaşı Ahmet bey insancıl bir adamdı. Onu bir saat dinledikten sonra onun yaralı yüreğini yıkayan şöyle güzel sözler söyledi:

— Acıdını sana Stoyan. Sen, gerçekten doğanın yanılarak yad ellerde yarattığı bir zavallısın. Ruhun ve duyguların, ne seni büyüten toprağa ve tapındığın dine, ne de taşıdığın ada uyuyor. Bu ruh ve duygu ile senin bize karşı nasıl silah çevirdiğine şaştım doğrusu.

Ben, seni patlamak üzere erek arayan başıboş ve dümensiz bir deniz torpiline benzetiyorum. Yazık olmuş sana. Sen ülküsüz yaşamışsın bugüne değin.

Yüzbaşı Ahmet bey, bir saat durmadan konuştu. En sonra yüzünde beliren tatlı, sevimli bir gülümseyişle:

— Şimdi, söyle bana. Stovan, dedi. Bizimle yaşayıp ölmek, bizim ülkemizi ülke, ülkümüzü kendine ülkü edinmek ister misin?

Stoyan kaptan, bunun üzerinde çok uzun düşünmedi. Bu iyiliğin anlamını birden bire kavrayarak sevinçle yüzbaşının göğsüne atıldı. Onun yanaklarını minnetle öptü, öptü. Ahmet bey de onu yanaklarından öperek onun yeni üsküsünü ve ülkesini kutladı. Artık, bu dakikadan sonra Stoyan Kaptan'ın ülküsüyle ülkesi, Jandarma yüzbaşısı Ahmet beyin ülküsüyle ülkesiydi.

Stoyan Kaptan, on gün sonra Demirhisar kaymakamı Mustafa Arif beyle birlikte Serez hükümet konağında, Mutasarrıf Reşit Paşayla (Sivas Kongresi zamanında ünlü Sivas Valisi) Dokuzuncu Tümen kumandanı İbrahim Paşanın karşısındaydı. Stoyan'ın yaptığı işler, ona bir dev ünü bağışlamıştı. Paşalar karşılarında bu bol kara sakallı, ufak tefek kara ateş bakışlı,aydın yüzlü adamı görünce şaşırmışlardı.

Uzun sakallı, dik bıyıklı, etkin bakışlı, uzun boylu iri yarı bir adam olan Mutasarrıf Reşit Paşa güler bir yüz, tatlı bir dille ona:

— Stoyan, dedi. Acı felâketler, kimi zaman işte böyle umulmayan gerçek mutluluklar da getirir insana. Hükümetimizin adalet ve şefkatine sığındığını öğrenince sözüme inan, çok sevindim. Hele müslümanlığı benimsemek için gösterdiğin istek, beni ayrıca çok duygulandırdı. Her ikisi de yumlu ve kutlu olsun. Dileğin gibi seni yanımda alıkoymayı ve çetelerle uğraştırmayı çok isterdim. Ancak, ilkin tutulduğunu ve sonra da müslümanlıkla şereflenmek, çete izlemelerinde ulusa hizmet etmek dileğiyle padişahımın af ve acımasına sığındığını ve hükümetimizin adaletli ocağına şefkatli kucağına atıldığını Yıldız'a, Padişahımız efendimize bildirmiştik. Üç gün önce Yıldız telgrafhanesinden Gazi Ethem Paşa Hazretleri'nin imzasiyle bir telgraf aldık. Sana şunu müjdeleyeyim ki hükümetin ba-

ğışlayıcı kanadı altına sığındığından ve müslümanlıkla şereflenmek istediğinden buyük padişahımız, çok hoşnut kalmış, bütün suçlarını affederek seni görmek istemiş. Senin için büyük ve şerefli bir ergıdır bu. Sonra, Ethem Paşa Hazretleri de seni kendisine «manevî evlât» edindiğini ve sana «Mehmet Sadık» adını verdiğini bildiriyor ve ilk araçla da İstanbul'a gönderilmeni buyuruyor.

Bu akşam, tümen emir subayı Süleyman beyle yola çıkacaksınız. Nasıl sevindin mi? Şimdi Müftü efendi sana dinsel telkinlerde bulunacak, biz de ad koyma törenini yapacağız.

Stoyan Kaptan, az kalsın sevincinden çıldıracaktı. Tören bittikten sonra, sırtındaki çete giyneklerini çıkarıp atan genç adam, Reşit Paşanın verdiği giynekleri sırtına geçirdi. Aynanın karşısına geçince bu yeni kılığına kahkahalarla güldü: Sırtında koyu lâcivert bir kostüm, altında kolalı ak bir gömlek, iki katlı yaka, renkli güzel bir kravat vardı. Bununla orta halli bir kalem efendisine benziyordu. Başındaki uzun püsküllü kırmızı fesi, görünüşü bütünlüyordu.

Ertesi gün, emir subayı yüzbaşı Süleyman Beyle İstanbul'a varan Mehmet Sadık, süslü bir faytona atlayarak Padişah Albülhamit'in oturduğu Yıldız Sarayı'na gitti.

Yıldız Sarayı'nın kapısında yüzbaşı Süleyman beyin bir işaretiyle uzun kırmızı fesli, sırmalı giynekler giymiş iki kapıcı yerlere eğilerek Mehmet Sadık'la yüzbaşıya yol verdi.

Gazi Ethem Paşa'nın kurmaybaşkanlığı odasına alındılar. Ethem Paşa, Mehmet Sadık'ı görünce düş kırıklığına uğradı. Yüzbaşı Süleyman beye:

— Demek, Stoyan Kaptan dedikleri bu adamcağızmış, öyle mi? Diye küçümseyerek sordu.

Mehmet Sadık o anda kendisinin de bir subay olduğunu anarak yerinden fırladı. Topuklarını birbirine vurup serbest bir davranış, yüksek bir sesle şöyle dedi:

— Evet, Paşa Hazretleri. Eski İnci Kaptan oğlu Bulgar Stoyan ve yeni Gazi Ethem Paşa'nın oğlu, Mehmet Sadık Kaptan işte benim.

Ethem Paşa güldü:

— Yaa, öyle mi, küçük kaptan? Dedi. Peki, otur bakalım şöyle.

Ethem Paşa, hâlâ dikkat onu süzüyordu. Birçok şeyler düşündüğü anlaşılıyordu. Neden sonra:

— Oğlum Mehmet Sadık, dedi. Hayalimde bugüne dek seni uzun boylu, geniş omuzlu, iri yapılı ve palabıyıklı bir adam olarak yaratmıştım. Seni böyle ufacık ve çelimsiz görünce birden şaşaladım. Allah biliyor ya İbrahim Paşanın tezkeresi olmasaydı senin Serez ve dolaylarını karıştıran ve her yana korku salan Stoyan Kaptan olduğuna pek inanmayacaktım, doğrusu. Bunun için kalbin kırılmasın e mi?

Ethem Paşa odadan çıktıktan sonra Zaptiye Nazırı Fehim Paşa, fesini yana yıkmış, göğsü nişanlarla dolu olarak içeri girdi. Arkasından Çerkes Mehmet Paşa, Beşiktaş Muhafız Yardımcısı Vasıf Paşa, Başhafiye Ahmet Paşa gibi Abdülhamit'in sayılı adamları birer birer odaya girerek bu ünlü komiteciyi gözden geçirdiler. Çerkes Mehmet Paşa, ona bitmez tükenmez sorular sordu:

— Demek Bulgaristan'da ağır topçu subayı idin öyle mi?

— Evet, Paşam.

— Neden bu mesleği bırakıp eşkiya oldun?

— .....

— Yabancı dil bilir misin?

— Bulgarca, Türkçe, Fransızca ve Rusçayı iyi bilirim. Rumca ve Arnavutça'yı da iyi anlar ve az çok konuşurum.

— Kırk bir kere maşallah. Ne de çok dil biliyorsun. Elbette Bulgar ve Rum komitecilerinin de birçoğunu tanırsın değil mi?

— Eh birazını tanırım.

— Öyleyse padişahımızdan bir zaptiye tabur azalığı

iste. Rumeli'de çalışır, pek çok yükselir ve ilerlersin. Giderken sakın beni görmeyi unutma. Sana geleceğinle ilgili birkaç öğüt vermek isterim. Eğer göremeden gidersen bulunacağın yerlerde Padişaha bildirilecek şeylerin olursa unutma bana yazmayı. Benim adım Çerkes Mehmet Paşadır.

Sonra, Fehim ve Ahmet paşaları bir güzel çekiştirerek çıkıp gitti. İçeri giren Fehim Paşa daha senli - benliydi:

— Arkadaş, dedi, işittiğime göre sen de ele avuca sığmayan gözü pek kişilerdenmişsin. Şöyle görünüşün bana kaf.. dengi olacak bir babayiğite benziyor. Şevketlû Padişahımız, hiç kuşkusuz, ne istediğini sana soracaktır. Sakın utanıp sıkılayım deme. Serbestçe «yaveriniz olmak ve Fehim Paşa kulunuzla çalışmak isterim» deyiver. Hakkında çok hayırlı olur. Unutma ama dediklerimi. Birlikte gezer, çalışırız ve İstanbul'daki komitelerin kökünü kırar kuruturuz.

— İstanbul'da komitecilik var mı, paşam?

— Yok olur mu hiç be, tosunum? Komiteciliğin daniskası bizim İstanbul'dadır. Bak, katırıma gelmişken söyleyeyim. Şevketlimize benimle çalışmak istediğini söylerken «Padişahım, Bulgaristan ve Makedonya'dan gelen komitecileri tanırım. Evvel Allah saye-i şâhânenizde hepsini derler toparlarım» demeyi de unutma.

Sonra o da mabeyin personeline atıp tutarak çıkıp gitti.

Başhafiye Ahmet, Vasıf paşalar da şöyle böyle benzeri biçimde konuştular. Mehmet Sadık ilk ağızda bütün paşalara birer numara vermekten uzak kalmamıştı. İlk önce hepsi de onu kendilerine âlet edinmek istemişlerdi: Başhafiye Ahmet Paşa öbürlerine göre daha uslu akıllı, daha derli toplu bir adamdı. Çerkes Mehmet Paşa, Padişaha çok bağlıysa da biraz cahil görünüyordu. Fehim Paşa, çok kurnaz, kabadayı görünmek isteyen, kendini pek beğenmiş, düzenbazın biriydi. Vasıf Paşa da beceriksiz bir adamdı.

Başhafiye Ahmet Paşa, yine odaya girerek Mehmet Sadık'la tatlı bir söyleşiye dalmıştı. Bu sırada Gazi Ethem Paşa (Milona'da Yunanlıları yendiğinden dolayı gazilik rütbesini almıştı) odaya girdi.

— Haydi, çabuk kalk, oğlum. Huzuru Şâhâne'ye gireceğiz, dedi.

Ethem Paşa, dışarı çıkarken Başhafiye Ahmet Paşayı anlatarak Mehmet Sadık'ın kulağına şunları fısıldadı:

— Oğlum, sakın bu adamın sözlerine inanma ve bir daha gelirse yüz verme. Kim getirdi bu alçağı senin yanına?

Bunun ve benzeri birkaç paşanın ne mal olduklarını sonra anlatırım sana.

Bunları söyleyerek onun önüne düştü. Başkâtip Tahsin Paşa'nın odasına girdiler. İki paşa da Mehmet Sadık'a Hünkârın katına nasıl çıkılacağını, nasıl selâmlanacağını öğretti.

Sonra birlikte Padişahın dairesine geçtiler. Tahsin Paşa, ilkin Abdülhamit'in katına girerek sonra çıktı. Gülüyordu Mehmet Sadık'a:

— Şimdi, hep beraber huzura gireceğiz, oğlum, dedi, hiç sıkılma ve biraz önce dediklerimizi unutma. Bir de Padişahımız sana ne istediğini sorunca «şunu ya da bunu isterim» demekten sakın da, padişahımız tok gözlü adamları çok sever. Sonra her soruşunda «Kıyamatedek yasamanızı ve tahtınızda kalmanızı isterim» diyeceksin, anladın, değil mi?

Dediklerini birkaç kez Mehmet Sadık'a yineletti. Sonra hep birlikte salonun kapısından içeri girdiler. «Abdülhamit, salonunun sağ yanında kuytu ve loş bir köşede uzun bir kanapede oturuyordu». Sırtında subay giyneği vardı. Göğsünde bir madalya göze çarpıyordu. «Sağ eliyle sakalını karıştırıyor, sol elinde de uzun bir kehribar tesbih tutuyordu.»

Gözlerini kısarak Mehmet Sadık'a bakıyordu. Bütün davranışlarını inceden inceye dikiz ediyordu. Başkâtip Tahsin Paşa, içeri girince ellerini göbeğinde kavuşturarak

yerlere eğildi. Yine birkaç kez böylece eğilerek «temenna» etti. Mehmet Sadık salonun ortasında başı eğik ilerliyordu. Bütün kendisine öğretilenleri unutmuştu. Tahsin Paşa, Abdülhamit'e yaklaşınca yere kapandı. Padişahın ayağını öptükten sonra geri geri giderek bir köşede durdu. Benzeri davranışları yapması için de gözlerini dikmiş Mehmet Sadık'a bakıyor, türlü kaşgöz davranışlariyle onu uyarmağa çalışıyordu. Mehmet Sadık, her şeyi unutarak bulunduğu yerde toparlandı, topuklarını birbirine vurarak çakı gibi bir asker selâmı verdi. Eli başının hizasında dimdik durdu:

— Şâhâne affınıza ve sarayınızın eşiğine sığınan Mehmet Sadık kulunuz! Diyebildi.

Onun bu davranışı, Tahsin Paşanın kapkara yüzünü daha çok kararttı. Çok kızdığı anlaşılıyordu. Yalnız Abdülhamit, bu biçim selâmdan daha çok hoşlanmış görünüyordu. Gülerek:

— Aferin, Mehmet Sadık, rahat et bakayım.

Dedi, onu biraz süzdükten sonra Ethem Paşaya:

— Paşa, dedi, dediğiniz gibi hiç de eşkiya yüzü ve çalımı yok. Kendi halinde bir adama benziyor.

Sonra, Mehmet Sadık'a sordu:

— Söyle bakayım, şimdiki yaşayışından hoşnut musun?...

— Elbette, padişahım. Allahın kulu, Muhammedin ümmeti ve padişahımızın azât kabul etmez bendesi olmakla mutluyum.

İşte, bu kendisine ezberletilmiş bir klişeydi. Abdülhamit gülümseyerek Ethem Paşa'ya baktı:

— Bak, neler de öğrenmiş. Zeki bir adama benziyor, değil mi?

— Ona ne şüphe Padişahım. Vaktiyle Şakir Paşa kulunuzu aldatması herhalde zekâsının bir eseri ve kanıtıdır. Abdülhamit'in yüzü geniş bir gülüşle aydınlandı. Hoş bir şey andığı görülüyordu. Ayağa kalktı. Giydiği aniyenin eteklerini tutarak ilerledi, Ethem Paşa'ya:

— Çok iyi hatırlattınız, Paşa, dedi. Bizim Tatar Şa-

kir'i Serez'de aldatan ve bir sandık erimiş kurşunu taşıtan bu adamdı, değil mi?

Yine gülerek Mehmet Sadık'a:

— Anlat, bakalım, Mehmet Sadık, nasıl aldattındı Şakir Paşayı?

Diye sordu. Çok sıkılan Mehmet Sadık ikirciklendi.

— Ne duruyorsun ya? Bu hikâyeyi bir de senin ağzından dinlemek isterim.

Bu uzun bir serüvendi. İçinde dağa kaldırılmış bir de Amerikalı misyoner kadın vardı. Mehmet Sadık, hikâyeyi toparlayarak anlattı. Anlatış bir saat sürdü. Sonra Abdülhamit, iki paşaya döndü:

— Her vakit söylerim. Gördünüz mü çarıklı erkânıharbin manevrasını? Askerlikte saçını, sakalını ağartmış, tümenler yönetmiş bir paşayı çocuk aldatır gibi kandırıvermiş işte.

Yine ona döndü:

— Aferin, Mehmet Sadık, dedi. Çok hoşuma gitti yaptığın. Dağda ve bayırda gösterdiğin zekâ ve yeteneği, cüret ve yürekliği burada da göstermelisin. Bunu senden bekleyeceğim. Şimdi, söyle bakayım. Benden ne dilersin?

— Padişahım, sağlığınızı ve tahtınızda kalmanızı dilerim.

Padişah, soruyu yineleyince:

— Padişahım, affınızı dilerim. Gerçi İstanbul'da ve »maiyeti şahanenizde» bulunmak benim için ele geçmez bir nimet ve erişilmez bir şereftir. Ancak, benim Rumeli'de yapılacak işlerim ve birçok Bulgar komitecisinden alınacak öçlerim var. Beni Serez'e göndermeniz için çok yalvarırım. Oradaki işlerimi bitirdikten sonra yine sarayın Büyük kapısı eşiğine gelir ve uğrunuza feda etmek üzere âciz başımı uzatırım.

Sonra Padişahın katından çıktılar. Tahsin Paşa, yarım saat sonra bekleme odasına girip Ethem Paşa'ya Padişahın «irade» sini bildirdi:

— Paşam, Şevketlû efendimizin «irade»lerini bildi-

receğim. Mehmet Sadık efendi, bir ay İstanbul'da kalacak, yaveriniz Kolağası Mahmut bey ve Zaptiye Nezaretinden verilecek iki sivil komiserle birlikte İstanbul'da ve dolaylarında bulunan Bulgarları birer birer gözden geçirecek ve kuşkulu bulduklarını tutuklattıracak. Siz bu çalışmayı yöneterek her akşam efendimize bilgi vereceksiniz.

Ethem Paşa, faytonuna kurularak Mehmet Sadık'ı da yanına oturttu. Araba, Şişli'de (Atatürk'ün evi) karşısındaki Ethem Paşa konağına yollandı. Ethem Paşa yolda Mehmet Sadık'a bütün saray adamlarını iç yüzleriyle anlattıktan sonra şunları söylemeyi görev bildi:

— Oğlum, bu adlarını söylediğim adamların her biri sırmalı birer şeytan ve birer rütbeli hayduttur. Bunlar ayrı ayrı ve tatlı tatlı vaatlerle seni kandırıp kendilerine çekmek ve kötülüklerine âlet etmek isteyeceklerdir. Sakın hiçbirine kanıp aldanma. Sonra bizde hafiye denen bir zümre vardır ki bunlar gûya padişaha bağlılık göstereceğiz diye halkın canını yakmayı, ocaklarını söndürmeyi iş ve güç edinmişlerdir. Bu gibilere karşı hiç güler yüz gösterme. Hele bunların yanında ağzını çok sıkı tut.

Fayton konağın kapısında durdu. Ethem Paşa, selâmlık dairesinde Mehmet Sadık'la biraz daha konuştuktan sonra harem dairesine geçti. Bir uşak, Mehmet Sadık'ı hazırlanan odasına götürdü. Karyolası, üzeri işlemeli canfes bir bohça içindeki patiska gecelik takımını ona gösterdi. Süslü bir sini üzerinde getirilen yemekleri iştahla yiyen Mehmet Sadık, mis kokulu kahvesini de içtikten sonra göz kapaklarına uykunun bir demir külçesi gibi asıldığını duydu. Giyneğini çıkararak gecelik denen hırka ile entariyi sırtına, incecik ak takkeyi de başına geçirerek sedef çerçeveli boy aynasının karşısına geçti. Kılığına uzun uzun, mutlu mutlu güldü.

Böylece Ethem paşanın köşküne Gazi Ethem paşanın evlâtlığı olarak yerleşen Mehmet Sadık, yepyeni se-

rüvenler içine atılmıştı. Padişahın izniyle yine Serez'e Reşit paşanın buyruğuna giden Mehmet Sadık orda Osmanlılara zarar veren komitecilerle yaman bir boğuşmadır tutturdu. Bir kitap dolusu serüven yarattıktan sonra yine İstanbul'a dönüp buraya yerleşen genç çeteci. padişahın kapısında hizmet ededursun, meşrutiyet devrimi gelip çattı. İstanbul örgütünde kendine iyi bir yer sağlayan Mehmet Sadık, bu kez İttihat ve Terakkı kodamanları Talat, Cemal, Enver paşaların hizmetinde olağanüstü serüvenlere koşturuldu. Hemen hepsinden alnının akıyla çıktı. Onu Kuşçubaşı Eşref beyle Ödemiş dağlarında Çakırcalı Mehmet efenin avına gönderdiler. Bu, onun serüvenler kitabında başarısızlıkla kapanan pek az sayfadan biri oldu. Çakırcalı Mehmet efe şanına yakışır bir biçimde Balkanların bu yırtıcı kurdu önünden her zaman başarıyla sıyrılmasını bildi Mehmet Sadık, Ödemiş dağlarından, birçok nedenlerden dolayı elleri boş İstanbul'a dönünce hemen avağının tozuyla Onu dahiliye nazırı Talat beyin yanına götürdüler. Talat bey, onu çok senli benli karşıladı. Onu elinden tutarak dinlenme odasına götürdü. Diz dize denecek durumda karşılıklı oturdular.

Balkan komitecilerinin hükûmete çıkardığı büyük güçlüklerden uzun uzadıya dert yanan Talat bey:

— Sadık, dedi, hükümetin Rumeli'deki durumunu sağlamlamak için kahpe yaratılışlı birkaç misterle birkaç gospodinin kafasını koparmak gerek. Bu işi hükümet adına önermek, yurda hizmet etmen için çağırttım seni. Nasıl, Türk'ün şanlı tarihine adını altın harflerle yazdırmak, feragat ve fedakârlığınla Türk gençliğine örnek olmak ister misin?

Dahiliye nâzırı Talât bey, bunları söylerken ağlıyor, gözlerinden iri yaş taneleri yuvarlanıyordu. Mehmet Sadık ta ona uymuş ağlamağa başlamıştı. Karşılıklı böyle bir süre ağlaştılar. Sonra Tâlat bey:

Teşekkür ederim, Sadık, dedi. Duygularını yaşlı gözlerin, çarpan yüreğin daha az dillilikle anlattı. Dinle beni şimdi. Bugün Trakya ve Makedonya'daki Osmanlı

Bulgar'ını bize karşı ayaklandıran Bulgaristan'la aramızı açan Paniça, Sandaneski, Hacıyef, Dimitri, Atanaş denilen alçaklardır. Paniça ile Sandaneski Makedonya'da, Hacıyef ile Dimitri Atanaş Sofya'da çalışıyor. Bir de merkezi Romanya'da bulunan bir Balkan komitesi.

— Sandaneski ile Paniça'nın varlığını ortadan kaldırmayı ben üzerine alıyorum, beyefendi.

— Hayır, Sadık. Onlar ikinci derecede adamlar. Hem onlara gönderilecek başka arkadaşlar da var. Asıl önemlileri Sofya'dakiler. Seni oraya göndermek istiyorum. Sofya'daki iş bittikten sonra yine yanına katacağımız adamlarla doğru Köstence'ye İngiliz gazetecisi Baxton kardeşleri ortadan kaldırmaya gideceksin. (Bu kardeşlere İzmir şehidi gazeteci Osman Nevres Bükreş'te suikast yapacaktı.)

Mehmet Sadık'ı zincirleme suikastler için Bulgaristan'a göndermeyi kararlaştıran İttihat ve Terakki kodamanları, Tâlat beyin konağında yaptıkları toplantıya Mehmet Sadık'ı da çağırdılar. Enver, o sert davranışiyle Mehmet Sadık'a şöyle dedi;

— Sadık bey, yurtseverlik ve fedakârlığını ulusa unutturmayacağız. Buna güvenebilirsin. Ölsen de dönsen de çoluk çocuğunu kadir bilir ulusumuz bağrına basacaktır. Sana başarılı bir dönüş dilerim.

Enver paşa, buz gibi elleriyle onun ellerini sıktı. Cemal paşa, da yaşlı gözlerini onun gözlerine dikerek:

— Şu elini ver de «tazim ve takdisle» öpeyim, Sadık, dedi. Bu el, yarının tarihinde şanlı ve canlı bir sayfa yaratacak şerefli sahibi de başımızda süslü bir taç gibi taşınacak. Ne mutlu sana. Tarihte kazanacağın büyük ve ölümsüz ada imreniyorum. Seni şimdiden kutluyorum, Sadık. Sana ve ulusa ulu tanrıdan başarılar dilerim.

Cemal bey, eğilip onun iki elini birden öperken gözlerinden yaşlar, akıyordu.

Tâlat bey, her zamanki babacanlığı, içtenliğiyle şöyle konuştu:

— Sadık, söz kalmadı bana, Yalnız sana dua edece-

ğim. Tanrı, yüreğine yüreklilik, bileğine güç versin. Şerefle, başarıyla sağlık ve güvenle dönersin inşallah.

Bunları söyleyerek onun gözlerinden, alnından öptü.

Bu içten sevgilere, saygılara, ilgilere karşı bir şeyler söylemek isteyen Mehmet Sadık, bunu başaramadı. Bineceği vapur rıhtımda bekliyordu. Gitmek üzere davrandığında Tâlat bey, ona pasaportlariyle, yüz altınlık bir kese verdi. Enver paşa ile Cemal bey de birer kara saplı hançerle birer tabanca armağan ettiler.

Mehmet Sadık, rıhtımda bekleyen Selve vapuruna binmek üzere ayrıldı.

Mehmet Sadık, Bulgaristan'da ataşemiliter olan Mustafa Kemal'i öldürmek, dev adımlariyle ilerleyen birinci dünya savaşında Bulgaristan'ı İngiliz - Fransız - Rusya kampına sürüklemek isteyen iki azılı Türk düşmanı komiteciyi temizledikten sonra yakalandı. Bu liderleri öldürmek, kral Ferdinanda da suikast yapmak suçuyla yakalanıp mahkemeye verildi. Mahkemenin ibresi ölüm kararı üzerinde donmak üzereyken onları şiddetle suçlayan general Jekof'un karşısına kral Ferdinand'ın yaveri olan bir binbaşı dikilerek:

— Generalim, dedi. Şu sırada Osmanlı hükûmetiyle birlik olarak İtilâf hükûmetlerine karşı savaşa girmek üzereyiz. Gerek sizin gerekse arkadaşlarınızın hemen mahkemeyi durdurup sanıkları serbest bırakmanız gerekliğini kralın buyruğu olarak bildiririm.

Bu uçurumdan da kolayca atlayan Mehmet Sadık, Türkiye'nin Sofya elçisi Fethi beyin Sofya Belediye bahçesinde verdiği zengin şölende şeref konuğu olarak bulundu. Ateşemiliter Mustafa Kemal, canını kurtarmış olan Mehmet Sadık'ı bir yana çekerek şöyle dedi:

— Sadık, yaptığın işi ve bu işi sana yaptıranların düşüncelerini hiç beğenmedim. Ancak, ulusumuza karşı gösterdiğin bağlılığa, fedakârlığa değer biçmekte âciz

kaldım. Seni bütün varlığımla kutlarım.

Mustafa Kemal, onu kutlarken elini birkaç kez sıkmıştı. (Sonradan Alemdağı serüvenleri sırasında da Mustafa Kemal yine onunla ilgilenecekti.)

Birinci dünya savaşı patlamıştı. Cephelerde kan gövdeyi götürüyordu. Çoluk çocuğunun yanında bir kaç gün dinlenerek durmadan sürüp giden karadüşlerin ağırlığından kurtulmak isterken 1914 yılı martının birinci günü polisten aldığı bir buyrukla İttihat ve Terakki'nin Şeref efendi sokağındaki genel merkezine çağrıldı.

Onu orda Talât bey karşıladı:

— Sadık, şu sırada binlerce yurttaşımız ve kardeşimiz Çanakkale boğazına dayanan birleşik düşmanlarımızın gökten, denizden, yerden yağdırıp durdukları cehennem ateşleri altında, dünyanın dört yanından getirip yığdıkları vahşilerin, barbarların kuduzcasına saldırışları karşısında arslanları bile imrendirecek, düşmanlara bile beğendirecek bir erlik ve yiğitlikle çarpışıyorlar, boğuşuyorlar. İstiyorum ki, bu ölüm - dirim savaşının tarihinde senin de yüce adın okunsun. Bu yararlık ve kahramanlık alanında senin de gür sesin işitilsin.

Talât bey, konuştuğu yarım saat süresince ağlamıştı.

— Beyefendi, söyle, nereye gideceğim, Çanakkaleye mi?

— Hayır, Sadık. Rusya'ya, Petersburg şehrine.

— Çarı mı vuracağız, beyim?

— Hayır, hayır, o kerte güç bir iş değil. Petersburg'taki «Oknita» fabrikasını uçurmak ya da Varşova'ya giden demiryolunun Volga ırmağı üzerindeki köprüsü ile onun dolaylarındaki büyük tüneli attırmak istiyoruz. Her ikisi de bize ve birleştiğimiz devlete doğru dönmeye, güler yüzünü göstermeğe başayan büyük zaferi karşılamak üzere bir ayak önce yapılması gerekli olan nesneler.

— Beyefendi, gerçi bana sormak düşmez ve belki de yakışık olmazsa da bizden daha çok kendi güvenliklerine değgin olan bu işlerle Alman dostlarımız ne diye ilgilenmiyorlar acaba? Emret, Çanakkalede canımı vereyim. Fakat, Petersburg'taki cephane fabrikası, Varşovadaki demiryolu tünel ve köprüsü uğruna bir damla da olsa akacak kanıma doğrusu acırım ben..

— Alman ve Avusturyalı dostlarımız, bu işe bir kaç kez girişmişler. Sadık. Beceremediler. Birkaç ay önce de Karabet adlı bir Ermeni komitecisiyle dokuz kişi göndermişler. Şimdiye dek hiçbir ses çıkmayınca bunların da öncekiler gibi tutulduklarına, öldüklerine hükmetmişler. Şimdi de bize başvuruyorlar. Onların becerememedikleri bu işi üzerimize almak, başarmak. Türklüğün yükcek olan şerefine şeref katmaz mı?

«Oknita» fabrikası işi ötekilerden biraz daha zor. Şundan kì, bu ötekiler gibi ıssız bir yerde değil, Petersburg gibi çok kalabalık, inzibat güçleri o oranda bol bir şehirde ve bayağı gözününde çalışılacak.

Mehmet Sadık, Oknita silâh cephane fabrikasını uçurmak üzere Petersburg'a gitmeğe karar verdi. 1915 martının on birinci günü yaşayışının en korkunç tehlikelerle dolu serüvenini yaratmak üzere kendisine katılan Alman ajanlarla Viyana'daki karargâha doğru yola çıktı.

Fabrika işine başladıklarının on yedinci cumartesi günüydü. Mehmet Sadık, aylarca süren korkulu, karadüşlü çalışmasından sonra silah fabrikasını havaya uçurmak için bütün hazırlıklarını bitirmişti. Birkaç Türk askeriyle fabrika pavyonlarının ayrı ayrı dokuz yerine ekrazit kalıplariyle şişelerini gömmüş, bunları elektrik telleriyle birbirlerine bağlamış, telin ucunu da fabrikadan uzakça bir yere uzatmıştı. Bunları, her saniyesi ölüme denk saatler içinde başarmıştı. İşin en güç bölümü de buydu.

Cumartesi günü öğleden sonra fabrikanın paydos düdüğü çalmıştı. İşçi yığınları, haftalıklarını almak üzere muhasebenin önüne toplanmıştı. Parasını alanlar büyük grupiarıa gıdıyordu. Hattaıgını alamamış daha binlerce işçi muhasebe dairesinin önundeki meydanda geziniyor, sıralarını bekliyordu. Fabrikanın geleneğine göre dördü çeyrek geçe fabrikanın içinde, dışında kimseciklerin kalmaması gerekiyordu. Bu saatte cümle kapısının kapanmasını bekleyerek telin ucuna bağlı ateşleme makinasının başında, bir oyuğun ağzında dokuz doğuran Mehmet Sadık. telin ucunu sinirli parmaklarının arasında sıkıyor, geçen dakikaları sayıyordu. İşçilerin bir ayak önce fabrikayı boşaltması, son kerte önemliydi. Şundan ki, on dakika sonra fabrikanın elektriği kesilecek, böylece iş yarıda kalacaktı. Sonra, fabrikayı havaya uçurmak işi, Petersburg'tan kaçabilmek üzere yapılan hazırlıklarla denkleştirilmişti. Eğer bu sırada bu iş olmazsa yapılan bütün emekler gürültüye gideceği gibi, türlü tehlikeler de baş gösterecekti.

Mehmet Sadık bu işi Rus nihilistlerinin ihtilâl komitesi yardımiyle yaptığından onlara bağlıydı. Saat dördü on geçiyordu. Artık bekleyemezdi. Ne yazık ki, kader, hiç te işleri olmadığı halde fabrika dolaylarında kalan binlerce işçiyi ölümün kanlı pençesine teslim etmek kahpeliğini gösteriyordu. Ateşleme makinasının başında Hüseyin Çavuş bulunuyor. Mehmet Sadık'ın vereceği işareti bekliyordu. Mustafa da yüz metre sağlarından geçen elektrik telinden ateşleme makinesine elektrik almak üzere yine işaret bekliyordu.

Mehmet Sadık, bir baş işareti yaparak Mustafa'ya teli bağlattı. Hüseyin çavuş ta onun ayarladığı mandalı çeviriverdi. Hemen bulundukları çukurdan fırlayarak ayaklarının bütün gücüyle bir dakika soluk almadan koşup kıyametin kopacağı tehlikeli bölgeden uzaklaştılar.

Bir dakika sonra yeri göğü sarsan zincirleme gürültüler gümbürtüler işitildi. Yerler, şiddetli bir depremde olduğu gibi sarsıldı. Gökyüzüne kapkara dumanlarla bir-

likte türü ayırt edilemiyecek nesneler yükseldi.

Mehmet Sadık'la iki arkadaşı, yedi dakika sonra Petersburg tren istasyonunda kalkacak treni bekliyordu. Marinovski adlı bir avukat, düzmece belgelerle bunları yanına katmış, Moskova'daki bir hukuk mahkemesinde bir miras tanıklığına götürüyordu. Marinovski heyecandan titreyen üç sabotajcıya şunları söyledi:

— Hiç korkmayınız, Türk kardeş. Elimdeki törensel belgeler, Çarlık polisini sizler için kuşkuya düşürmeyecek kertede güçlüdür. Yalnız, üçünüz de Tiflis'li Ermeni'lersiniz. Rusça bilmiyorsunuz. Kontrol sırasında tercümanlığı ben yapacağım.

Mehmet Sadık, Petersburg'tan İstanbul'a gelinceye dek bir kitap dolusu serüven daha geçirerek kendisini bir kez daha Talât beyin odasında ve karşısında buldu. Onu gören Talât bey, yüz yirmi kiloluk kocaman gövdesiyle koltuğundan fırlayarak şöyle haykırdı:

— Sadık, senin sağ olarak Edirne'ye geldiğini, Rifat'ın telgrafından öğrenince, dünyaya bir çocuğum gelmiş gibi sevindim. Biz, seni ölmüş sanmış, dövünüp ağlamıştık.

Diyerek onun boynuna sarıldı. Mehmet Sadık, yolların üzüntüsünden kuş gibi kalmıştı. Talât bey, onu üstüste bağrına bastı: «Solgun yüzünü öpe öpe kızarttı.» Onun iri gözlerinden akan yaşlarla Mehmet Sadık'ın iyice ufalmış olan yüzü ıslandı. Sonra, karşılıklı birer koltuğa gömüldüler. Talât bey, onun serüvenini soluk almamacasına dinledi. Sonra:

— Biz, Oknita fabrikasının atıldığını müttefiklerimizin genel karargâhından öğrenmiştik, dedi. Moskovada senin davranış ve girişimlerini çok yakından izleyen İsveç'li bir Alman casusu başarını bildirirken senin de fabrikayla birlikte havaya uçanların arasında bulunduğunu yazmıştı. Uzun zaman haber alamayınca biz de bu-

na inanmış, çok yanmış, acımıştık, Sadık. İşte, tarihe geçtin. Müttefikler arasında ulusumuzun başına da şerefli bir başarı çelengi geçirdin. Övünçle göğsümüzü kabarttın. Var ol, kardeşim!

Talât bey, sözlerini bitirince onun göğsüne bir Osmanlı bir de Alman savaş madalyası taktı.

Mehmet Sadık, Üsküdar «sivil polis dairesi» baş memuru olarak yine eski görevine başladı. Onun serüvenler kitabı bitip tükeneceğe benzemiyordu.

Eşref bey, Adapazarı'nı hale - yola korken, Sadık baba, bu tepede Bulgar ordusundaki eski ağır topçu subaylığını sık sık anarak bu zavallı dağtopunun başında bir bombardıman tanrısı gücüyle dikildi durdu.

Daha Eşref bey şehre girerken kaymakam Mustafa beyle alınyazılarını padişahınkine bağlamış bütün Hürriyet ve İtilaf partiler, Sait Molla'yla papaz Frew'nun gönderdiği ajanlar, ellerindeki altın torbalarını şıngırdatarak birer yana savurmuştu. Eşref bey, meydanı boş bularak Müdafaayı Hukuk örgütünü kurdu; Hendek'ten gelen Rauf beyle (Lâzistan mebusu) askerce örgüte başladı. Bu sırada yapılan işler üstüne Ali Fuat paşaya da sık sık rapor veriliyordu. Paşa, askerce, örgütün kumandanlığını Rauf beye verdi.

Kışkırtıcıların savuşup köylerde, şurda - burda saklanmasıyla agulu propagandanın arkası kesildi, halk, işiyle gücüyle uğraşmağa başladı. Müdafaayı Hukuk çevresinde toplanan halk, ulusal müfrezenin gereksediği parayı da kendi topluyordu. Sadık baba, halktan bu biçimde para almanın çok sakıncalı olduğunu söyleyerek Eşref beyi uyardıysa da o buna kulak asmayarak bu işi sürdürdü. Onun istediği, paranın Müdafaayı Hukukça toplanması, milislerin bu kanaldan beslenmesiydi. (Nitekim, pez az zaman sonra Düzce ağalarından Berzek Safer bey, bunu ele alarak Eşref beyi yazmacılıkla suçlayacak, açа-

cağı ayaklanış bayrağını bu bahaneyle süsleyecekti.) Eşref beye söz dinletemeyen Sadık Baba, birgün onyedi arkadaşını yanına alarak Kandıra kasabasına yollandı. Orda halkı kuvayı milliyeye yatkın bularak müdafaayı hukuk örgütünü kurdu. Karakol derneğinin kararıyla Kandıra mapusanesini boşalttı. Hükümlüler aradında bir ayırma yaparak yetmiş kişiyi kendi müfrezesine kattı. Sadık baba, Kandıra'ya gider gitmez Çal köyündeki Yenibahçe'li Şükrü beyle Dayı Mesut, Yavuz Fehmi beylere hemen durumu bildirmişti.

Bir gün Yenibahçe'li Şükrü beyden kendisini ivedi Çal'a çağıran bir mektup aldı. Geyve boğazında ayaklanıcılara karşı bir savumna kurmuş olan Ali Fuat paşaya elden geldiğince ivedi cephane gönderilecekti. Çal' da baş başa veren dört arkadaş cephanenin nereden, nasıl bulunacağını, Ali Fuat paşaya nereden götürüleceğini kararlaştırdı: Sadık Baba, müfrezesiyle Maltepe'ye gidecek, önceleri Yenibahçe'li Şükrü beyin müdürlük ettiği atış okulundan (endaht mektebi) gerekli cephaneyi alıp dönecekti. Ancak, bu okulu bir İngiliz atlı tugayı işgal etmişti. Burası, her metrekaresine bir mayın döşenmiş bi rtoprak parçası gibi tehlikeliydi. Şu var ki bu tehlike bolluğu Sadık Boboîyı daha çok çekiyordu. Bu tatlı görevi kendisine verdiklerinden dolayı üç arkadaşına çok - çok teşekkür ederek yola çıktı. Yanına okulu, dolaylarını çok iyi bilen Bursa'lı Mehmet çavuşu da almıştı. Bütün müfrezesi yanındaydı. Müfreze önden ilerliyor, arkadan da yüz altmış semerli yük hayvanı geliyordu.

Çal'dan ayrıldıktan iki gün sonra Yakacık sırtlarına varan Sadık baba müfrezesi, akşam karanlığiyle birlikte Soğanlı köyüne inerek Maltepe atış okulunun ahşap barakalarına yaklaştı. 1920 nisanının 18 inci günü gecesi, yıldızların kılavuzluğunda tahta barakalara sokulan Sadık baba müfrezesi, bir nöbetçi Mehmetçik'in;

— Dur!

Haykırışıyla duruverdi. Nöbetçi, bu çete kılıklı insan kalabalığına, bu mekkâre hayvanlarına ne anlam ve-

receğini bilmiyordu. Müfrezeyi durduran Sadık baba, ilerledi. Düzgünce kılığı, müderrislerle müftülerinkine benzeyen uzun çember sakalı, nöbetçiye güven vermiş gibiydi. Omuzunu okşayarak:

— Evladım, dedi, müdür mektepte mi acaba?

— Hele sen kim olduğunu de bakalım bana da, ondan sonra konuşalım.

— Kömürcü müfrezesiyiz.

Diyerek müfrezeye «yürü» işareti veren Sadık baba, nöbetçinin şaşkın bakışları arasında cümle kapısından içeri daldı. Müfreze de arkasından yürüdü.

Sadık baba, hemen nöbetçi subayı teğmen Hüseyin beyi sıcak yatağından kaldırdı. Gözlerinden uyku akan genç subay:

— Affedersiniz, ama, arkadaş, kiminle şerefleniyorum, lütfen söyler misiniz?

Diye sordu.

Sadık baba, kendini tanıttı, birkaç gün son kerte gizli bir görevle okulda kalacağını söyledi. Genç subay, konukseverdi;

— Çok güzel, dedi, bu odada siz de yatar kalkarsınız.

Yalnız, bunca adamla hayvanı nerde barındıracağını uzun uzun düşünmek zorunda kaldı. Sadık baba için zaman çok değerliydi. Nöbetçi çavuşunu çağırtarak depodan bir yığın er giyneği çıkrattı, bunlarla müfrezenin yarısını asker kılığına soktu. Okulun içindeki dışındaki nöbet yerlerine bunları dikti. Ayrıca bir araya topladığı okulun muhafız erlerini bir koğuşa kapayarak göz hapsine aldırdı. Okuldan dışarı çıkmalarını yasakladı. Hepsinin silâhını topladı. Müfrezesine barınacak bir koğuş bulabilen Sadık baba, hayvanlarına bir ahır, bir barınak bulamayarak üzüldü. Nöbetçi subayıyla baş başa vererek buna bir çözüm aradılar. Düşmanın kuşkusunu uyandırmamalıydı. Sadık baba, hayvanları da pavyonlara yerleştirmek zorunda kaldı. Nalları tahta döşemeler üzerinde takırdadıkça hayvanlar korkuyor, koğuşlara girmemek için direniyordu. Zor olmakla birlikte bu iş te olup bitti.

Sabahleyin okula gelen müdür binbaşı Necati bey, kapıdaki, öbür nöbet yerlerindeki nöbetçilerin yabancı olduğunu ayırt edemedi. Sadık baba, odasına girerken onu karşıladı. Kendini tanıtarak işi anlattı. Necati bey, işi hiç karşı durmadan benimsedi. Görüşürlerken müdürün eli telefona uzandı. Sadık baba:

Müdür bey, dedi, ben mektepte bulunduğum sürece herhangi bir kimsenin herhangi bir makam ya da kişi ile görüşmesini ve böylece benim burada bulunduğumun duyulup işitilmesini tehlikeli bulurum. Bu düşünce ile Kapı karakoluna, telefon santralına ve öbür nöbet yerlerine bile nöbetçiler koydum. Kim olursa olsun telefonla görüşülmemesini ve özellikle de okuldan dışarı kimsenin çıkarılmamasını buyurdum. Elbette, bunu okulunuzun öbür subaylarına ve daha çok kurs görenlere uygun biçimde anlatmak lutfunu da esirgemezsiniz. Sonra utanarak söylüyorum.

Ben, büyük bir suç daha işledim. Götüreceğim eşyayı yüklemek üzere birlikte getirdiğim hayvanları da barındıracak bir yer bulamadığımdan geceleyin koğuşlara yerleştirmek zorunda kaldım. Hoş bir şey olmadıysa da ne çare, zorunluk! Yalnız bir günceğiz sürecek olan bu yorucu konukluğumuza gerek sizin gerekse subay beylerin katlanacaklarını ve işlediğimiz suçlardan dolayı bizlere hep yan bakıp yüzünüzü kızartmayacaklarını umuyorum.

Binbaşı Necati bey, şaşkın - şaşkın ona bakıyordu. Ona uymaktan başka yol olmadığını da gördü. Sadık baba, gündüz gözüyle çalışılamayacağından akşam karanlığı basıncaya dek eratın dinlenmesini, meydanda görünmemesini buyurdu.

Sonra pencerenin önünde oturarak yapılacak işleri inceden inceye düşünmeğe başladı. Gözleri denize dalınca birden bire ürperdi. Maltepe'nin doğusundaki Dragus tepesinin karşısında demirlemiş olan iki İngiliz kruvazörü şalopalarla karaya asker döküyordu. Karaya ayak basan ilk askerler de atış okulunun bulunduğu sırtlara

doğru avcı hattında ilerliyor, ötekiler de arkadan topluca geliyorlardı. Bunlar, ya okulu sarmağa geliyorlar, ya da eğitim yapıyorlardı. Sadık baba, bunları şimşek gibi düşünerek ikinci belki üzerinde karar kıldı. Hemen müfrezeyi silâh başı ederek takımlara ayırdı, koğuşun penceresinden takımların tutacağı mevzileri gösterdi. Sonra nöbetçileri gezerek gereken buyrukları verdi.

İngilizlerin davranışı askerin eğitimiyle ilgili bir manevradan başka bir şey değildi. Akşama doğru çekilip gittiler.

Akşamleyin hava karardıktan sonra hazırlanan müfreze, atlarla katırları çekerek atış okulundan ayrıldı. Okulun ardındaki sırtta durdular. Sadık baba, müdür Necati beyle dağın eteğindeki cephaneliğe doğru ilerledi. Müdür demir kapıyı elindeki anahtarla açtı. Kapının açılmasiyle bütün erat arı gibi, karınca gibi işlemeğe başladı. Gece yarısı iş bitmişti. Yüz altmış mekkâre hayvanına yüklenen eşya arasında yüz takım giynek, kaput, ayakkabı, iki ağır, on iki yeğnik makinalı tüfek, yüz kara torpili, yirmi iki bin mavzer mekanizması, iki yüz elli sandık ta mavzer fişeği vardı.

Sadık baba, bütün bunları güzelce sandıklayıp yüklerken Atış okulunun kadrosundan dört makinalı tüfek çavuşuyla dört te topçu çavuşunu kendilerine katılmağa razı etti.

Kâfile, Soğanlı köyü yönünde yürüyüşe geçti. Sadık baba, okul müdürü Necati beyle öbür subaylarla vedalaşırken müfrezeye yeni katılan çavuşlardan Kestel'li Mehmet çavuş arkadan koşarak geldi, soluk soluğa şöyle dedi:

— Efendim, bir İngiliz bölüğü Maltepe'den geldi ve şimdi atış okulunu kuşattı.

Bu, Sadık baba için kapkara bir haberdi:

— Oğlum, Soğanlı yolu üzerinde bir yürüyüş var mı?

— Hayır. Gelen bir bölük piyade. O da okulu sardı. Sadık baba, müdüre,

— Başınızı derde soktum, Necati bey kardeşim, de-

di. Kusura bakma. Tanrıdan sana yardım, kendime de başarı dilerim. Isterseniz, gelin birlikte gidelim.

Necati bey, birlikte gidemeyecekti. Arkada çoluk çocuk vardı. Bundan dolayı yanık yanık konuşarak özür diledi.

Müfrezenin başına geçerek on dakika ilerleyen Sadık baba, öncülerden gelen yeni bir kapkara haberle sarsıldı: Soğanlı köyünden Yakacık mezarlığına giden yol üzerinde kâfilenin öncülerine iki İngiliz atlı bölüğü saldırmak üzereydi. Mekkâre hayvanlarının her iki yanında birer sıra olarak yürüyen silâhlı müfrezeyi marş - marşla ileri fırlatan Sadık baba, hemen onları tepenin egemen noktalarında mevzie soktu. Öncüler, daha önce burda elverişli mevzilere yerleşmişti.

Sadık baba, baktı: İngiliz atlılarının yürüyüş durumlarına bakılırsa kâfilenin önünü kesmeyi düşündükleri anlaşılıyordu. Yolu açmak üzere saldırıya geçmeyi daha uygun buldu. Eratı mevzilerden çıkararak iki hat olarak açıp ileri süren Sadık baba, mekkâre hayvanlarını tutan sivillere de yollarını değiştirerek Soğanlı köyü ile Yakacık arasındaki dereden ilerlemelerini buyurdu.

Açılmış, yayılmış olarak İngiliz atlıları üzerine yürüyen müfreze, onlara yirmi metreye dek yaklaştı. İngilizler, burda bir ikircik geçirerek, döğüşmektense cakalı yüksek atları üzerinde geri dönüp uzaklaşmayı yeğ buldular. İki dakika sonra dörtnala kalkan İngiliz bölükleri, Pendik'e doğru uçmağa başladılar.

Müfreze eratı, döğüşmeyi göze alamayarak kaçıp giden İngiliz atlıları ardından zafer kahkahaları attılar, sevindiler, oynadılar.

Sadık baba, böyle ufacık zaferlere sevinilemeyeceğini pek iyi bilenlerdendi. Hemen müfrezenin önüne düşerek Yakacık'ın içinden geçti, Ayazma suyunun üstündeki yoldan ilerleyerek ortalık ağarırken Gebze dolaylarındaki Denizli köyüne vardı.

Sadık baba müfrezesi, Denizli'ye vardığında İngilizler de Atış okulu'ndaki atlı alayını davrandırmışlardı.

İngilizlerin her yanda gözü, kulağı olduğu görülüyordu. Müfrezenin arkasına düşen süvari alayı, Yakacık halkının verdiği aldatıcı bilgi üzerine yönünü Şile'ye çevirmişti. Sadık baba, izleme alayına yardımcı olarak beş İngiliz uçağının da başları üzerinde uçmağa başladığını görünce kendisine verilen önemin derecesini anladı.

Bu da müfrezeyi yolundan alıkoyamadı. Çal köyünde büyük bir sevinçle karşılandılar. Yenibahçe'li Şükrü, Yavuz Fehmi, Dayı Mesut beyler, bu başarısından dolayı Sadık baba'yı kucaklayıp öptüler.

Sadık baba, Çal'a vardığında orda İstanbuldan kaçmakta olan mebuslara, Safahat ve Çanakkale şiiri şâiri Mehmet Âkif, emekli yarbay Çolak İbrahim, Mudanyalı Hacı Vasfi beylere, Anadolu'daki kocalarına, babalarına kavuşmak üzere yola çıkmış seksen kadınla çocuğa rastladı.

Sadık baba, bu kalabalık yolcu kâfilesini de kendi kâfilesine katarak bir sabah Geyve boğazına doğru yola çıktı. Kandıra'ya olaysız vardılar. Burada kâfileye birçok yük arabası katıldı. Böylece hem mekkâre hayvanlarının yükleri yeğnikletildi, hem de birçok yayan yolcu, bu arabalarda sığınacak yer buldu. İki günlük bir yürüyüşten sonra Adapazarı dolayındaki asker araba fabrikasının bulunduğu yere vardılar.

Burda, bir teğmen, Sadık baba'nın yanına sokularak Adapazarı'nın ikinci ayaklanış ihânetinin içinde bocaladığını kulağına fısıldadı. Genç subay, anlatırken gözlerinden boşalan yaşları silerek sözlerine şunları kattı:

— Bu alçaklar, Hendek'te 24'ncü tümen kumandanı Mahmut beyle emir subayını yanyana şehit ettiler. Eşref bey, Adapazarı'ndan canını güçlükle kurtarıp kaçabildi. Dayısı Mahmut beyle kaynı Fahri bey, müdafaayı hukuk üyelerinden Sultan Mehmet Reşat'ın üçüncü

musahibi Besim ağa ayaklanıcıların eline düştü. Şimdi, hapisanedeymişler.

Sadık baba, düşündü. Elindeki cephaneyi, bu çoluk çocuğu Geyve boğazında dört gözle bekleyen Ali Fuat paşaya yetiştirmek zorundaydı. Buna bakmayarak kaşla-göz arasında bir oyunla ayaklanıcıların elindeki tutsakları kurtarmayı tasarladı. Yanına aldığı küçük bir silâhlı grupuyla Adapazarı dolaylarındaki Çark suyu denen yere vardı. Toplarla ağır makinalı tüfekleri şehre karşı yerleştirdi. Şehirde yönetimi eline almış olan Abaza beyi Sait'e, Abdi çavuşla bir mektup gönderdi. Bunda Eşref beyin dayısı Mahmut, kaynı Fahri beylerle musahip Besim ağayı silâhları, hayvanlariyle iki saat içinde serbest bırakmayacak olursa şehri yakıp yağmalayacağını bildirdi.

Bir süre sonra, Mahmut, Fahri beylerle Besim ağa, atları silâhlariyle çıkageldiler.

Sadık Baba, Çal'la Kandıra'dan kafilesine kattığı hayvanları Adapazarı'nda sahiplerine vererek geri gönderdi. Böyle söz vermişti. Adapazarı'ndan bu sırada bir tek hayvanla insan bulunamazdı. Bütün yüzler Türklere karşı dönüktü. Çerkesler, onlara selâm bile vermiyordu.

Sadık baba, araç düşünüp dururken gözüne tren istasyonundaki bir köşeye bırakılmış üstü açık toprak vagonları ilişti. Hemen arkadaşlariyle yaptığı denemeler yalnız yüklerin değil insanların bile bunlarla itilerek taşınabileceğini gösterdi. Müfrezenin genç, güçlü adamları, yirmi dört vagonu iteleyerek raylar üzerinde yürütüp kâfilenin beklediği yere götürdüler. Bütün silâh, cephane, eşyayla birlikte kafileden kadınları, yaşlıları, çocukları da bu vagonlara yerleştirip bunları da gruplara ayırdılar. Her vagon grupunun arkasına, mebuslarla birlikte birkaç itici geçti; iterek bunları raylar üzerinde Geyve'ye doğru yürütmeğe başladılar. Böylece iki günde Arifiye'ye, dört günde de Geyve'ye vardılar. Burda silâhlar Ali Fuat paşaya verildi, yolcular da Ankara'ya yollandılar.

Sadık Baba, Geyve'de on gündür dinleniyordu. Son gün İzmir mutasarrıfı Çerkes İbrahim beyin yüz ellişer lira aylıkla Adapazarı'ndan topladığı güçlerle Ali Fuat paşanın Geyve boğazındaki güçlerine saldırmak üzere davrandığını öğrendi. Bu sırada gelen bir başka habere göre de başka bir ayaklanıcı dalgasının Mudurnu, Gönnük, Taraklı üzerinden ilerlediği, Geyve'yi arkadan vurarak Ali Fuat Paşayı iki ateş arasında bırakacağı öğrenildi. O sırada Kuşçubaşızade Eşref bey de müfrezesiyle Geyve'ye gelmişti. Ali Fuat Paşa, Sadık Baba'ya onunla birlikte Taraklı'ya gidip bu ayaklanıcıları önlemelerini buyurduysa da o, Eşref beyle çalışamayacağını söyledi. Paşa, onun ileri sürdüğü özürü benimseyerek onun müfrezesini o sırada yeni örgütlenen, kumandası yarbay Çolak İbrahim beyle Mudanya'lı yüzbaşı Hacı Vasfi beye verilen müfrezeye kattı.

Çolak İbrahim beyin başına geçtiği güç, iki ağır makinalı tüfek, iki bomba topu, üç yüz tüfekle gereçlenmiş olarak Taraklı'ya doğru yola çıktı.

Ayaklanıcıları iki gün arayarak üçüncü gün sabahleyin saat altıda Taraklı bahçeleriyle kayalıkları arasında kıstırdılar. Çatışma beş saat sürdü. Kaçmağa başlayan ayaklanıcıların arkasına düştüler. Ertesi gün, Göynük boğazında yetişerek onlara bir güzel satır attılar. Bu kez ayaklanıcılar, topluluklarını koruyamayarak çilyavrusu gibi dağılıp gittiler. Eşref bey de bu sırada müfrezesiyle onlara katıldı.

Çolak İbrahim beyle öbür kumandanlar, başbaşa vererek ayaklanıcıların bir daha bellerini doğrultmamaları için çözümler düşünüyorlardı. Bu sırada Taraklı telgraf memuru soluk soluğa yanlarına geldi. Verdiği habere göre bir ağır makinalı tüfeği de bulunan yüz elli kişilik bir Abaza gücü, Bolu'lu Celep Tâlat adlı birinin buyruğunda Mudurnu üzerine yürüyordu. Çolak İbrahim bey, Sadık baba'ya:

— Haydi, Sadık baba, dedi, sen gideceksin bu işe.

Sadık baba, iki günlük yol, savaş yorgunluğundan turşu gibi olduğu halde yerinden hırladı. İbrahim bey:

— Yaya değil, baba. Hayvanla gideceksiniz. Elimizde on sekiz hayvan var. Arkadaşlarını ona göre seç ve hemen yola çık, Dedi. Sadık baba, arkadaşlarını seçti. Atlara atıadılar. (Bu on sekız atlı, günden güne büyüyerek az zaman sonra üçüncü bağımsız süvarı tumeni adını alacak, Çolak İbrahim beyin buyruğu altında ulusal kurtuluş savaşında pek çok yararlıklar gösterecekti.)

Yalnız Sadık baba, yola çıkmadan önce Taraklı telgrafhanesine giderek Mudurnu telgraf memuru Ibrahim beyi makina başına çağırdı:

— Benim dört yüz atlı ile Mudurnu üzerine yürüdüğümü halka yay,

Dedi. Sonra Mudurnu'dan kendisine katılmak istediklerini bildirdi. On dört kişinin atları, silâhlarıyle kasabanın dışında bir yerde kendisiyle buluşmalarını bildirdi.

On sekiz atlı ile yüz elli kişilik ayaklanıcı gücün üzerine yürüyen Sadık baba, altı saat sürekli yol alarak Mudurnu sırtlarına vardı. Randevu verdiği arkadaşları piyade olarak Sadık baba'yla denilen yerde buluştular. Onların söylediğine göre ayaklanıcılar, biraz önce Mudurnu'ya girmişlerdi; yağma için geceyi bekliyorlardı. Telgraf memuru İbrahim bey, ayaklanıcıları şehre girerken karşılayarak kendisinin de onlardan olduğunu, Sadık Baba'nın dört yüz atlı ile Mudurnu üzerine yürüdüğünü söyleyerek hepsini sersemletmişti.

Kendilerine yeni katılanlarla Sadık Baba'nın müfrezesi kırk kişi olmuştu. Bu azıcık güçle geceleyin şehre zesi kırk kişi olmuştu. Bu azıcık güçle geceleyin şehre girmek istemeyen Sadık Baba bir ateş baskını ile ayaklanıcıları korkutmayı daha uygun buldu. Kasabaya egemen bir tepeye çıkardığı müfrezesiyle ışık yanan yerlere şiddetli bir ateş baskını yaptı. Karşılık gelmeyişi, yüreklilığini artırdı.

Kasabaya türlü noktalardan ateş ettirerek onlarda her yandan sarıldıkları sanısını uyandırmağa çalıştı. Türlü yanlardan yapılan ateş baskınları, İbrahim beyin propagandasının gerçekliğine ayaklanıcıları iyice inandırmıştı.

Sadık Baba'nın kasabaya soktuğu haberci de bu sırada gelerek ayaklanıcıların kaçmak üzere olduklarını bildirdi. Kaçacakları yönü de öğrenen Sadık Baba, hemen dolu - dizgin giderek geçecekleri yol üzerinde güzel bir pusu kurdu. Yarım saatlik bekleyişten sonra ayaklanıcılar, tam pusunun üstüne geldiler. Kırk tüfek birden gelenleri karşıladı. Mekanizmalar öyle hızlı işliyordu ki, kırk silahlı yüzlerce silahlı etkisini bırakıyordu. Üzerine yağan sürekli mermi yağmuru altında birbirini çiğneyerek kaçışan ayaklanıcılar, pusu yerinde makinalı tüfekleriyle birlikte bütün cephanelerini, yirmi üç hayvan, altmış beş piyade tüfeği bırakarak savuştular.

Gece yarısı Sadık Baba müfrezesi, olaysız Mudurnu'ya girdi. Olanları kumandan Çolak İbrahim beye makina başında bildirmek üzere telgrafhaneye gittiğinde telgraf memuru İbrahim beyi makinasının başında çalışırken buldu. Telgrafçı, onu karşılayarak oturttu. On dakika sonra ona döndü:

— Ankara'dan Kumandan İsmet bey karşımızda ve makina başında. Seninle görüşecek. Söylediklerini iyi dinle ve cevaplarını da birer birer söyle. Dedi. Bir dakika sonra 20'nci kolordu kumandan vekili albay İsmet bey, Ankara telgrafhanesinden Sadık Baba'ya sesleniyordu:

— Merhaba, arkadaş.

— Merhaba, paşam.

— Kimsin?

— Çolak İbrahim müfrezesinden Sadık Baba.

— Mudurnu'ya ne vakit girdin? Asiler nerde?

— Mudurnu'ya bir saat once girdım. Ayaklanıcıları kaçırdım. Cephanesiyle birlikte bir ağır makinalı tüfek, yirmi üç hayvan ve altmış piyade tüfeği aldım ellerinden.

— Teşekkür ederim. Gücün ne kadar?

— On sekizi atlı, yirmi ikisi piyade olmak üzere kırk kişi. Aldığım hayvanlara piyadeleri de bindirebilirim.

— Bana Mudurnu'nun durumunu tanımla bakayım.

— Benzetişimi hoş gör paşam. Bir eşek semerini tersine koyduğumuzu düşününüz. İki yanında yüksek sırtlar bulunan uzunca bir vadi. Bu vadinin içinde kasaba ve vadinin iki başı da geniş birer ova.

— Güzel, Mudurnu'yu yine ayaklanıcılara kaptırmamak koşuluyla sana bir görev vereceğim. Bolu'da bulunan yarbay Arif beyle aramızda dört günden beri haberleşme kesildi. Oraya dek uzanmanı ve Arif beyle buluşup durumlarını bana bildirmeni istiyorum. Yapacaksın bunu.

— Çalışacağım, paşam. Yalnız, ayıracağım güçle Mudurnu'nun korunmasına pek söz veremem. Göynük'te bulunduğunu bildiğim İbrahim bey buraya biraz güç gönderirse bu buyruğunuz da yerine getirilir, paşam.

— Ayrılma makina başından.

Kesilen tıkırtı, on beş dakika sonra yine başladı:

— Sen misin, Sadık Baba?

— Evet, paşam.

— İbrahim beyi müfrezesiyle Mudurnu'ya yola çıkardım. Onlar gelir gelmez kırk atlı ile yola çıkarsın. Yarbay Arif beyin yanında iki takım piyade, sekiz ağır makinalı tüfek, iki sahra ve iki de dağ topu vardır. Bunlar dağılmış da olabilirler. Eğer bu düşünce doğru çıkarsa bütün bu kıtaların hangi yanlara çekileceklerini, yön belirleyerek öğrenecek, bana elden geldiğince az zamanda bildireceksin, anladın mı?

— Anladım, paşam.

Ertesi akşam Çolak İbrahim beyle yüzbaşı Hacı Vasfi bey müfrezesi Mudurnu'ya girdi. Sadık Baba da akşam karanlığıyle birlikte kırk atlısının başında Bolu'ya doğru yola çıktı.

Müfreze, Bolu'ya dört saat uzaklıktaki Akboğaz'a vardığında mola verdi. Başlarına torbaları geçirilen hayvanlar, yem kestiriyor, milisler de su arkı kıyısında uzanmış,

dinleniyorlardı. Sadık Baba, bir tepeye çıkarak çevreyi gözden geçirmeğe başladı. Birdenbire yolun dönemecinde gözüne bir çapulcu topluluğuna benzeyen bir kalabalık ilişti. Ellerinde av tüfekleri, baltalar, nacaklar, tırpanlar, demir yabalar görünüyordu. Hepsinin de sırtlarında bir göçü andıran yükler varsa da bunlardan göçmenlerin üzgün, ağlamaklı yüzleri yerine hoşnut, sevinçli, doygun yüzler göze çarpıyordu. Sadık Baba, merak ederek yanına bir arkadaş alıp yolun kıyısına indi. Kösemen davranışlı, pala bıyıklı bir köylüye gülerek:

— Uğur ola yoldaş, ne yandan bu geliş?

Diye sordu. Adam, Sadık Baba'yı da kendi gibilerden sanarak sırıttı:

— Efe, dedi, siz yetişemediniz çıfıt yağmasına. Sağ olsun, padişahımızın düşmanlarını kırdık geçirdik, Bolu'da.

Büyük kumandanlarının üşüştük başına, zıbarttık. Subaylarının hepsini de mektebin içinde baltalar, nacaklarla doğradık. Okulun odalarını salhaneye döndürdük. Bolu'yu ellerinden aldık. Şimdi, yine padişahımızın fermanı dinleniyor orda.

Sadık Baba, durumun ağırlığını, korkunçluğunu hemen kavradı.

Yine de bununla kanmayarak Bolu'ya bir günlük uzaklıkta bulunan Çarşamba köyündeki müfreze âşe subayı Hüsnü beyle de bir kez görüşmek istedi. O gece müfrezesini arkasına takarak hızlı bir yürüyüşle Çarşamba dağını aştı. Sırçalı boğazını geçerek tanyeri atarken vardığı köyde Hüsnü beyi buldu. O da, Sadık Baba'ya yolda dinlediği acıklı durumu olduğu gibi yineledi.

Sadık Baba, olanları bir kez daha dinledikten sonra köyde hiç durmadan yorgun hayvanlariyle adamlarını yine yola düşürdü. Doğru Nallıhan'a vardı. Telgrafhaneye koşarak karanın karası haberi makine başında albay İsmet beye bildirdi. İsmet bey, ona hemen Mudurnu'daki İbrahim bey müfrezesine katılmasını buyurdu.

Sadık Baba, yine çamlıklardan, meşeliklerden akarsu-

lardan geçerek Mudurnu'ya döndü. Çolak İbrahim beyle Hacı Vasfı bey oradaydı. Hep birlikte oturup korkunç Bolu faciası üzerinde saatlerce konuştular, ağlaştılar.

Çolak İbrahim bey müfrezesi, Mudurnu'da dinlenerek patlak verecek yeni ayaklanış bölgelerine doğru atılmak üzere aleste bekliyordu. Bu sırada yeni bir hilâfetçi kalabalığın başına geçmiş olan Düzce'li Osman pehlivan, İbrahim beye haber salarak Mudurnu'da öyle karı gibi saklanmamasını, er meydanına çıkarak kendisiyle döğüşmesini bildirdi. Osman pehlivanın buyruğunda üç yüz Abaza ile Çerkes vardı. Süleyman adındaki bir Çerkes'in getirdiği haber şöyleydi:

— Sizinle fisebilillâh cenk etmek için hazırlandım. Eğer erkekseniz çıkın meydana. Haberinizi bekliyorum.

İbrahim bey, Çerkes ulağa gülerek şöyle yanıt verdi:

— Söyle ağana da gelsin Mudurnu'ya!

Sonra onu bir eşeğe bindirerek Düzce'ye gönderdi.

Osman pehlivan, gerçekten de Çolak İbrahim beyin çağrısını benimseyerek bundan üç gün sonra bin iki yüz kişilik kuduz gibi bir çapulcu sürüsüyle Mudurnu üzerine yürüdü.

Yüzbaşı Hacı Vasfi bey, hemen bir piyade bölüğü, seksen milis, bir ağır makinalı tüfekle Mudurnu - Sırça arasındaki sırtları tuttu. Sadık Baba da bu cephenin solundaki Camitepe sırtlarına yerleşti.

Öğle vakti, Osman pehlivan, çok uzaklardan havaya binlerce kurşun sıkarak geldiğini bildirdi. Kalabalık insan dalgaları, karmakarışık, nağralar atarak Hacı Vasfi beyin tuttuğu sırtları sardılar. Savunucuların yoğun ateşi, birçoğunu hemen canından etti. Osman pehlivan, buna bakmadan milislerini kuvayı milliye mevzilerine doğru sürüp durmakdan vazgeçmedi. Birşey yapamadığını görünce de şaşırdı. Savaş biraz duraklar gibi olduysa da akşam karanlığından sonra birden bire hızlandı. Son kozunu oynayan Osman pehlivan, Hacı Vasfi beyin siperleri-

ne epeyce yaklaştı. Durumun tehlikeye girdiğini gören İbrahim bey, Vasfi bey gücünü Mudurnu - Nallıhan yolu üzerindeki Aktaş sırtlarına aldırdı. Yalnız, İbrahim bey, müfrezesinin moralini bozmamak için bu çekilişi Sadık Baba'ya bildirmedi.

Geceleyin silah seslerinin kesilmesini hayra yoran Sadık Baba, gün ışırken dört yandan gelmeğe başlayan silah sesleriyle afalladı. Bu silah seslerine kendi müfrezesi de karşılık veriyordu.

İbrahim bey, teğmen Hurşit bey buyruğunda on kişilik bir manga ile Sadık Baba'nın sağ yanını güçlendirmek istediyse de ayaklanıcılar, şiddetli bir saldırı ile Hurşit beyle iki erini tutsak alarak hemen oracıkta karınlarını deşip bağırsaklarını boyunlarına doladılar; sonra onları böylece bir ağaca astılar. Bu korkunç alçaklığı gören öbür askercikler güçbelâ ordan sıvışıp İbrahim beyin yanına koştular, öyküyü olduğu gibi anlattılar.

İbrahim bey, bunun üzerine durumu Sadık Baba'ya bildirmek zorunda kaldı. Bunun için de Sadık Baba'nın mevzilerine kendisi geldi. Birlikte önlem düşündüler.

Sadık Baba, artık ne yaparsa tek başına yapacaktı. Buyruğunda doksan yedi milis, iki ağır makinalı tüfek, bir dağ topu vardı. İlk iş olarak, ayaklanıcılara sezdirmeden cephesinin sağ başını tehlikeye düşmeyecek biçimde kırdı. Açı meydana getiren noktaya bir ağır makinalı tüfek yerleştirdi. Bu işi bitirdiği sırada, ayaklanıcıların saldırıya geçtiklerini gördü. Milislerle makinalı tüfeklerin yağdırdığı kurşun yağmuru altında hepsi yere yapışmak zorunda kaldı. İkinci bir kez de saldıramadılar. İbrahim bey, Sadık Baba'yı yanına çağırtarak içinde umut ışıkları parlayan bakışlarını onun gözlerine dikti:

— Sadık, dedi, şimdi İsmet beyden bir telgraf aldım. Binbaşı Kâzım bey, dörtyüz atlı zeybek ve iki dağ topu ile yardımımıza geliyormuş. İsmet bey, bunlar Mudurnu'ya gelinceye dek dayanılmasını, eğer dayanamazsak çe-

kilip Mudurnu ile Nallıhan arasındaki boğazda tutunmamızı buyuruyor. Ne dersin? Bu güç gelinceyedek dayanabilecek miyiz?

Sadık baba, İbrahim beye çekiliş buyruğu verdirmedi. Onun müfrezesi, o gün de ertesi gün de düşmana baş kaldırtmadı. O gece, halifecilerin arasına casus olarak çok güvendiği iki içten adamını gönderdi. Bunlardan birisi Düzce'li Cemal Bozkurt'tu. Casuslar gece yarısı döndüler. Aldığı bilgi, Sadık Baba'yı yüreklendirdi. Yüreklilik güçleri sıfıra inen halifecilere geriden bir baskın yapmayı tasarladı. Mevzileri jandarma üsteğmeni Cemal beyle çete kaptanlarından Perlepe Hamdi ağaya bıraktı. Yanına yirmi beş milis alarak cephenin sol baş arkasından geçerek ayaklanıcıların gerilerine sokuldu.

Tanyeri atmak üzereydi. Yerleştiği egemen tepelerden aşağıda kalan ayaklanıcılar üzerine yoğun bir ateş açtırdı. Onun ateşiyle birlikte cephedeki erat da ateşe başlamıştı. İki ağır makinalı tüfek babayiğitçe takırdıyor, bütün sesleri bastırıyordu. Dağ topu da bu arada gümbürdemeğe başlamıştı. Bu iki yanlı ateş karşısında ayaklanıcılar sarsıldı. Bu arada Çerkes beylerinden pek ünlü birinin vurulması, ayaklanıcıların cephesini paniğe uğrattı. Siperlerinden fırlayan kalpaklı, ak gömlekli Abaza, Çerkes savaşçıları birbirini çiğneyerek kaçacak yer arıyordu.

Bunu gören Sadık Baba'nın milisleri de siperlerinden fırlamış, ayakta ya da diz çökerek kaçanlara ateş ediyorlardı.

İşte, bu sırada binbaşı Nâzım beyin dört yüz kişilik zeybek müfrezesi yardıma geldi. Aydın efelerinin ve «Arap yüzbaşı» dedikleri ünlü Aydın jandarma kumandanı yüzbaşı Nuri bey iki yüz atlı zeybekle Sadık Baba'nın bulunduğu yere çıkageldi. Nuri bey, Demirci Mehmet efenin emir subaylığını yapıyordu. İki yüz atlıyı buraya gönderen binbaşı Nâzım bey, iki dağ topunu çabucak kurdurarak çilyavrusu gibi kaçışan ayaklanıcıların üzerine şarapnel yağdırmağa başladı.

Yüzbaşı Nuri beyin atlı zeybekleri, Sadık Baba'nın milislerinden yanlarına on kılavuz alarak ayaklanıcıları ta Abant gölünedek kovaladılar.

Ertesi gün, Nâzım beyle İbrahim bey müfrezeleri, birleşerek Bolu üzerine yürüyüşe geçtiler. İki buçuk saatte Akboğaz'a vararak Osman pehlivanın kılıç artıklariyle Bolu'dan aldıkları yardımcıları burda göğüslediler. Üç gün süren savaş sonucunda ayaklanıcıları bir kez daha darmadağın ettiler. Ünlü Çerkes beylerinden Düzce ayaklanıcı başısı Safer bey, adamlarıyle onlara sığındı. Kumandanların insancıl davranışı, Safer beyi çok duygulandırdığından buyruğundaki savaşçıları kuvayı milliye müfrezelerine kattı. Ayaklanan köyleri de onlara katacağına söz veren Safer bey, bu sözünde durarak birkaç köyün amana gelmesini sağladı.

Müfrezeler, yine birbirinden ayrıldı. Nâzım bey, buyruğundaki güçlerle Bolu üzerine yürüdü.

İbrahim bey müfrezesi, Abant gölü, Tarakköy, Sazlıköy, Üçköprü boğazı dolaylarında bir süre dolaştı. Ufak ayaklanıcı gruplarını yok etti. Üçköprü boğazında altmış kişilik bir Ermeni çetesine dekgelerek yok etti, ellerindeki ağır makinalı tüfeği aldı.

Sonra, Düzce'ye indiler. Ethem bey atlıları, şehre gireli çok az olmuştu. Meydanlar darağaçlariyle doluydu. Divaniharp hâlâ cayır - cayır çalışıyordu. Sokaklar, evler Ethem beyin milisleriyle dolup taşıyordu.

Ethem bey, İbrahim bey müfrezesiyle kollarını sallayarak Düzce'ye dönen «Halife orduları kumandanı» Safer beyi İbrahim beyin elinden çekip alarak Divaniharbe verdi, hemen onların öfkeli bakışları altında darağacında sallandırdı. Safer bey, İbrahim beyi de kandırmıştı. Ancak bu onun son oyunuydu. Çekirge üçüncü sıçrayışta kapana girmişti.

İbrahim bey, bunun üzerine, Ethem beyin egemenliğindeki şehirden ayrılarak müfrezesiyle Hendek'e yerleşti.

Hendek'te müfrezeyi ikiye ayırdı. Kendi müfrezesiyle köyleri tarayarak Eskişehir'e gidecek, Sadık Baba da yüz yirmi atlı milisiyle yine köyleri tarayıp dökümtüleri temizleyerek Eskişehir'de İbrahim beye ulaşacaktı.

— 6 —

KARBOĞAZI TUZAĞI

Bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şanı, ünü ve keyfi uğruna değil, yalnız bu kutlu topraklarımızı korumak içindir.

—Mustafa Kemal—

Birinci dünya savaşında bir bacağını ünlü Verdün savunmasında yitiren Fransız binbaşısı Mesnil (Menil), Anadolu'dan güneye giden yiyecek yollarının ve Belemedik'le Hacıkırı arasındaki tünellerin korunması için 112'nci Fransız alayının dolgun kadrolu bir taburunun başında stratejik bir yer olan Pozantı'ya doğru yola çıktı. Topal ve yürekli Mesnil, Almanlardan yediği kurşunların acısını Türklerden çıkarmak üzere, emekliye ayrılmayıp yeni zengin bir sömürge olma şansını taşıyan Türkiye'ye gelmişti. Anlaşılan Verdün'de bıraktığı bir bacağının a-

cısını çıkarmak üzere «Oryantal» güzellikler içinde kendinden geçerek belki de alçakgönüllüce bir zenginliğe erişmek düşüncesindeydi. Kuzeyden güneye giden buğday, arpa, nohut, fasulye yüklü vagonlar, Kuvayı Milliyecilerin saldırısına uğramasın diye dişinden tırnağına dek silahlı tabur, gözünü dört açmış bekliyordu.

Binbaşı Mesnil, Pozantıya gelirken sevgili bir konuk gibi gelmemişti. Pozantı'ya doğru oldukça hazırlıklı ilerleyen tabur, Tarsus dolaylarında Molla Kerim'in hoşgeldin kurşunlarıyle karşılanmıştı. Böylece ilk ulusal güçlerin kayasına çarpan Mesnil, epeyce hırpalanmıştı.

Pozantıya daha dikkatli ilerleyen tabur, gerek Pozantı istasyonuna, gerekse buraya altı - yedi kilometre çeken Karapınar (Belemedik) istasyonuna yerleşmişti. Burası birinci dünya savaşında Almanların kurduğu modern bir köydü. Kocaman konakları, elektriği de vardı. Fransızlara karşı yapılan Kilikya döğüşü hızlandıktan sonra Mesnil taburunun başı derde girmeğe başladı. Kilikya batı cephesi kumandanı Sinan paşa, ulusal güçleriyle Karapınar'ı sararak şiddetli bir çatışmadan sonra ele geçirdi. Burda karısiyle kaygusuz bir uyku çeken binbaşı Mesnil, geceleyin üzerlerine kocaman bir kaya gibi yıkılan bu baskından ölmeden, tutsak olmadan kurtulabilmek için karısını sıcak yatağında bırakıp Pozantı'ya kaçmak zorunda kaldı. Karapınar'ı ele geçiren ulusal güçler, bu kez bozkurt sürüleri gibi Pozantı'nın tepelerinden Mesnil taburunu gözlemeğe, onun alınyazısını yazan sayfaları bir bir çevirmeğe başladılar. 9 Nisan 1920 günü Pozantı'daki taburun kuşatılması başladı. Binbaşı Mesnil, bir kez daha savunmaya geçti. Birinci dünya savaşında Soisson, Nyon cephelerinde Almanlarla döğüşerek sancağına nişan da almış olan Mesnil, bu kez de Türk başıbozuklarına karşı savunmaya başladı. Adana'daki işgal ordusu Fransız Kumandanı general Dufieu onu bütün gücüyle destekliyordu. Şundan ki Pozantı'nın elden çıkmasiyle nelerin yitirileceğini pek iyi biliyordu. Binbaşı Mesnil, dayanadursun

Toros tünellerinin ağızlarını bekleyen Fransız garnizonları birer birer yok edildi.

Ulusal güçlerin elinde tutsak olan Madam Mesnil, kocasına birkaç mektup yazarak bu sonuçsuz savunmayı bırakmasını, ucu bir felâkete varmadan çekilmesini salıkladıysa da Mesnil bunun bir tuzak olduğunu sanarak karısının mektuplarına yanıt bile vermedi.

Mesnil taburunun telsizi olmadığından Adana'daki merkezle haberleşemiyordu. General Dufieu, taburla görüşmek üzere uçakları kullanıyordu. Uçakların orayla bağlantı kurması, sinyallerle konuşabilmesi için bunların dört bin metre yukarı çıkması gerekiyordu ki o zamanki uçaklar için bu, çok zor bir işti. Gelen uçaklar Pozantı'ya mektuplar, gazeteler, mesajlar atıyordu. General Dufieu, bu mesajlarda nisanın sonuna doğru onları kurtaracağını söylüyordu. Birkaç gün sonra Sinan paşa (Sinan Tekelioğlu), Pozantı'yı kuşatan kalabalık Ulusal Güçlerin başında yer alarak binbaşı Mesnil'e şöyle bir haber gönderdi:

— Boş yere çabalamayınız, bu, size hiçbir şey kazandırmayacaktır. Buyruğunuz altında bulunan bütün garnizonlar elimize geçmiştir. Eğer teslim olursanız size hiçbir biçimde kötü davranılmayacaktır. Sizi hemen memleketinize göndereceğiz. Kendisini hâlâ Fransa'nın bir şehrinde Almanlara karşı savunmada sanan binbaşı Mesnil, buna karşı şöyle dedi:

— Ben, Pozantı'yı savunma emrini almış bir askerim.

Her yandan sımsıkı kuşatılan Mesiil taburu, askerlerinin sayısınca umut taşıyordu. General Dufie'nün sözünde duracağını, onları bu tuzaktan kurtaracağını biliyordu. Bunun için de dayandılar. Bir sabah Pozantı'nın üzerinde görülen Fransız uçakları yere yeni haberler, yeni umutlar yağdırdılar. Bunlarda şöyle diyordu:

— İmdat güçlerin 25 Mayısta size kavuşacaklar, cesaret ve güven!

Bu hikâyenin başlangıçlarında oldukça önemli olaylar sıralanıyordu:

Fransızlar, Toroslardaki Pozantı ile birlikte Akköprü'yü, Çiftehan'ı da işgal etmişlerdi. Çiftehan'da hem demiryolu istasyonu, hem de kaplıca vardı. Buralarda Fransız müfrezeleri bulunurken eski Çiftehan'daki karakolda da Türk askerleri bulunuyordu. Buradaki bir bölük Türk askeri, Adana yolunu gözaltında tutuyordu.

1919 yılının Aralık ayında Ulukışla isyasyonuna orta Anadolu'dan buğday yüklü vagonlar geldi. Bu isyasyonda kesilip kalan buğday vagonlarını alıp güvenle Adana'ya götürmek üzere Ulukışla'ya bir tren dolusu Fransız askeri gelmişti. Asker treni Ulukışla'ya geçerken eski Çiftehan'daki Türk garnizonu bunu Ulukışla sorumlularına bildirmişti. Sözde buğday vagonlarını götürmeye gelen Fransız gücünün bir işgal gücü olduğu kuşkusu Ulukışla Müdafaayı Hukuk Derneğinin liderliğindeki Ulukışla ulusal güçlerini hemen davrandırmış, silahını alıp fişekliğini takan istasyonla dolaylarını kuşatıvermişti. Bunu gören Fransız kumandanı, hemen Kuvayı Milliyecilerle bağlantı kurarak amaçlarının işgal olmadığını, buğday vagonlarını alıp götürmeğe geldiklerini bildirdi.

Gerçekten de koruyucu olarak gelen kalabalık Fransız askerleri, kendilerine özgü buğday yüklü vagonları alarak çarçabuk gittiler.

Ulukışla Kuvayi Milliyesinin bu kerte uyanık olmasının nedenleri vardı: İtalyanlar, Konya'yı işgal ettikten sonra Konya'ya uzanan demiryolu istasyonlarını da Fransızlar işgal etmek hevesine kapılmışlardı. Başlarında birer subay bulunan altışar erlik küçük asker grupları Ulukışla, Ereğli, Karaman demiryolu istasyonlarına yerleşiler.

Ulukışla Müdafaayı Hukuk Derneği, 14 aralık 1919'da istasyonu işgal eden Fransızlara bir ültimatom vererek hemen Ulukışla'yı bırakıp gitmelerini istedi. Fransızlar, gitmemek için diretince onları yük arabalarına bindirerek Fransızların işgalindeki Çiftehan karakoluna sürdü-

ler. Böylece onları ulusal egemenliğin dimdik ayakta durduğu Ulukışla sınırlarından dışarı atmış oldular.

Fransız kumandanlığı, bunu İstanbul hükümeti katında protesto etti. O da Fransızları kovan Ulukışla müdafaayı hukukçuları için kovuşturma açılmasını bildirdi.

O zaman Ulukışla Kaymakamı olan Tayyar bey, İstanbul hükümeti yanlısı olduğundan müdafaayı hukukçular, hemen Sivas'ta bulunan temsil kuruluna durumu bildirdi. Bunun etkisi hemen görülmekte gecikmedi. Niğde'deki on birinci tümenden üsteğmen Tahsin bey, gelerek Ulukışla hükümet konağını askerle çevirdi. Kendisi kaymakam Tayyar beyin odasına girip koğuşturma evrakını istedi; alıp kaymakamın gözü önünde yırtarak attı. Sonra İstanbul hükümeti yanlısı kaymakam tutularak Niğde'ye gönderildi.

Ulukışla'nın, istasyona yerleşen Fransız ekibi koğduğunu işiten Karaman'la Ereğli yurtseverleri de onların örneğine uyarak oralardaki Fransızları Kuvayi Milliye topraklarından sürüp attılar.

Adana bölgesinde gittikçe şiddetlenen Fransız, Ermeni zulmüyle buna karşı saldırıya geçen Kuvayi Milliyenin, onu destekleyen geniş halk yığınlarının heyecanı, Niğde, Ulukışla, Nevşehir, Bor, Arapsun gibi şehirlerle kasabaları da ulusal duyguların kasırgasına kaptırıyordu.

Bu yerlerden toplanan silahlı bir atlı kolu, Nevşehir'den yola çıkarak Niğde, Ulukışla, Ereğli, Aksaray kasabalariyle şehirlerini dolaşarak bir gösteri yaptı. Bir gün bu atlılar Ulukışla'da bulunduğu sırada istasyonda duran İstanbul - Adana trenine karşı yaptığı silahlı davranışa silahsız Ulukışla halkı da katılarak ürkütücü bir rol oynadı. Bunun nedeni vardı. Bu trende İstanbul hükümetinin Adana valiliğine atadığı Celâl bey vardı. Halk bu adamı, onun koruyucularını yuhaladı, aşağıladı, bağırdı, çağırdı, demir gibi Kuvayi Milliyeci ruhu taşıdığını bir kez daha gösterdi. Orta Anadolu'nun kapısı olan Ulukışla tekin bir yer değildi. Burası Orta Anadolu'nun bekçisi ol-

mak gibi şerefli bir de görevi olduğunu bilmenin sıcak mutluluğunu duyuyordu.

Fransızların Adana'yı, Çiftehan'ı ele geçirdikten sonra Orta Anadolu'ya doğru bir gezintiye çıkmak ister gibi göründükleri sırada ilk işgal edilme üzüntüsünü duyan şehir, Ulukışla oldu. Yiğit istihkâm subayı üsteğmen Cemal bey (Efe) Koçak boğazındaki bir demiryolu köprüsünü yıkım kalıpları yerleştirerek havaya uçurdu. Böylece, düşman trenleri bu sınırda boşluğa çarparak durakladı. Ulukışla müdafaayı hukuk örgütü, hemen beş yüz kişilik bir sivil güç toplayarak Çiftehan sınırına gönderildi. Bu gücün kumandanları Ulukışla'lı Deli Ağa (Hüseyin ağa) ile Şevki (Alpagut) beydi. Bu sırada Niğde'deki on birinci tümenin istihkâm subayları bu bölgeye akın ederek Cemal Efeyle birlikte bütün öbür köprüleri de atmağa hazırlandılar.

Yalnız, tünellerin atılmasına her halde Ankara razı olmamış olacaktı ki, Ulukışla'ya gelen 126'ncı tümen kumandanı Rüştü bey, sabotajcıların başında bulunan milis kumandanlarından Şevki beye telefonla tünellerin atılmasından vaz geçmelerini bildirdi. Böylece bir daha yapılması çok zor olan birçok köprü ile tünel yıkılmaktan kurtuldu. Bu sırada Çiftehan'daki Fransız garnizonunun pek zayıf olduğunu bildiren onbirinci tümen, buraya Kuvayi Milliyenin bir baskın yapmasını istedi. Baskına karar verildi. Ulukışla Kuvayi Milliyesi gruplara ayrılarak Koçak Boğazı'nda, Çiftehan'ın karşısına düşen İlifkin - Ardıçlı köyü altında, Muradiye, Çanakçı köyleri yöresinde yer aldılar. Güzel bir biçimde yapılan baskın başarıya ulaştı: Fransız askerleri Çiftehan Kaplıcalariyle Çiftehan demiryolu istasyonundan kaçırıldı. Milis kumandanı Şevki bey Ulukışla müdafaayı hukuk merkezine şöyle bir zafer telgrafı çekti:

— Bimennehütaalâ Çiftehan'a girdik.

Buralardan Fransızları kaçıran ulusal milisler, Akköprü'ye dayandılar. Oraya vardıklarında Akköprü tünelinin içinde karargâh kurmuş bir Fransız istihkâm bölü-

günün, Ulukışla'ya giden demiryolunu söktüğünü gördüler. Apansızın yaptıkları bir baskında bu zararlı işçilerin kimisini öldürüp, kimisini de Pozantı yönünde kaçırdılar. Orta Anadolu Kuvayi Milliye milisleri, şimdi Kilikya'nın kapısı olan Pozantı'daki çok güçlü Fransız taburuyla karşı karşıya gelmişlerdi.

İşte, bundan sonra, Mesnil taburu kumandanının dinmez başarısızlıkları da başlamıştı. Artık, Pozantı'daki emperyalist güç, temelli bir baskı altına alınarak büsbütün kuşatılmış, türlü saldırılar, karşısaldırılar sonucunda Fransızların durumu bunalımlı bir noktaya gelip dayanmıştı. Ulukışla'nın hemen bütün şehirli, köylü erkekleri milis bölüklerine katılarak binbaşı Mesnil'in taburuna birkaç kurşun olsun atmıştı.

Bu sıralarda Kuvayi Milliyeye katılan yüzbaşı Saffet bey (General Saffet Pozantı) büyük yararlıklar göstererek Fransızlara kan kusturmuş, kolundan yaralanmıştı.

Pozantı kuşatmasına giden basamaklarda Ulukışlalı bölük kumandanı Yakup Gökşen'le istihkâm subayı üsteğmen Cemal bey (Efe), Güley boğazındaki Kadirhan'da türeyen Fransız garnizon yavrusuna bir baskın yaptılar. Bu sırada bir yiğit milis karakolun kapısından içeri dalarak Fransızların teslim olmasını istediyse de hemen oracıkta öldürüldü. Bu, Pozantı'nın Annasa köyünden Abdurrahman'dı. Bu sırada hanın damına çıkarılan bir çocuk, çatıyı tutuşturdu, dışarı dökülen Fransızlar teker teker avlandı.

Fransızların, Pozantı çevresinde sıralanan mevzilerine bir sıra saldırılar yapıldı. İlkönce Çataltepe'deki Fransız mevziine yapılan saldırıdan bir sonuç alınamadı. Ulukışla'lı Hacı İbrahim oğlu Mehmet Sarı burda şehit düştü. İkinci olarak Kocatepe'ye saldırıldı. Bu saldırıda Ulukışla'lılardan başka Niğde'li, Hançerli'li milisler de yer aldılar. Fransız mevzileri darmadağın edildi. Sağ kalan Fransızlar kaçmağa başladılar. Ölen Fransız askerlerinin öteberisini yağmalamak için siperlerinden fırlayan milisler harıl harıl soygun yaparlarken kaçan Fransız askerleri ara-

sındaki Ermeniler gizli bir yoldan apansızın meydana çıkarak dağın milislerin üzerine çullandılar. Her savaşta görülen bu soygun hırsı yüzünden ele geçirilmiş olan Kocatepe elden çıktı. İşte, yüzbaşı Saffet bey, burda kolundan yaralandı. Milisler, durup dururken burda şehitler verdiler. Fransızlar kaçtığı sırada bir Fransız ağır makinalı tüfeğini ele geçiren Ulukışla milislerinden Hüseyin Çavuş, bu makinalı tüfeği işleterek savunmaya başlamışsa da en sonra Fransız saldırı dalgası onu da şehitler arasına katmakta gecikmedi. Önemli şehitler arasında Gökbez'li Ahmet Çavuş'la kardeşi de vardı.

Kuşatma süresince Gökbez'de yerleşerek Belemedik Boğaziyle demiryolunu kontrol eden Ulukışla'lı Çoban İbrahim'in milisleri, Pozantı kuşatmasını günden güne şiddetlendirerek üstüste kahramanlıklar gösterdiler.

Cemal Efe, (istihkâm subayı teğmen Cemal bey) Tarsus - Pozantı şosesi üzerindeki Bayramlı köyünde karargâh kurmuş, Pozantı'da bir türlü teslim olmak bilmeyen Verdün kahramanı binbaşı Mesnil'e gidecek her türlü yardımı avlamak üzere bekliyordu. Buyruğundaki silahlı, silahsız savaşçıların sayısı yüzü aşmıyordu.

Cemal Efe, günlerdir haberini aldığı Pozantı'ya yardıma giderek 5000 kişilik Fransız tugayını bekleyip duruyordu. 20 mayıs 1920 sabahı tanyeri atarken giyneğiyle uzandığı yatağından kalktı. Elinde silahı, dürbünü, yanında birkaç savaşçısiyle yavaş yavaş Bayramlı tepesine çıkıyordu. Doğa, genç bir insan gözü için ne de güzeldi. Kuşların, çiçeklerin, ağaçların, yemişlerin, maviliklerin bayramıydı. Yalnız, insanlar, döğüşüyordu. Güneş henüz doğmamıştı. Çukurova'nın tatlı sabah serinliği, göze görünmez bir su gibi tepeden aşağı, kuytulara doğru akıyordu. Cemal Efe, henüz tepenin doruğuna varmamıştı ki, güneş doğdu. Ayaklarının altındaki derin vadi, birden bire tatlı bir yeşile boyandı. İçinde mutlu günler geçirilesi bu

yeşillik, genç savaşçının içinde ancak acımtrak, buruk bir tat uyandırdı. Şundan ki, savaş bu yeşil güzellikleri insanlarla birlikte tuzbuz etmek üzere gelmekteydi. Cemal Efe de onun gelişini bekliyordu. Bayramlı tepesinin doğruğuna tırmandığında dürbünü gözlerine dayadı. Bekledikleri geliyordu. Kurşun renkli üç kocaman ilk çağ canavarına benzeyen üç Fransız tankı, ağır-ağır şose boyunca ilerliyor, bunların her iki yanında birer sıra Fransız askeri yürüyordu.

Evet, Cemal Efe'nin beklediği Pozantı'ya yardım tugayı geliyordu. Cemal Efe, koşarak tepeden aşağı indi: hemen milisleri silâh başı etti. Cephe kumandanı Sinan Paşa'ya saldırının başladığını bildirdi. Henüz zırhlı tugay yetişmemişti ki, milislerin siperleri üzerinde yirmi Fransız uçağı göründü. Büyük bir gürültü ile onların üzerinde dönüp durarak bomba yağdırmağa başladılar. Yerlerde çukurlar açan bombalar havaya taş, toprak fıskıyeleri fışkırtıyordu. Uçaklar, milislere göz açtırmamak için bombalamayı sürdürürken tanklarla bunların her iki yanında ilerleyen piyade de gittikçe yaklaşıyordu. Dürbünü gözünden indirmeyen Cemal Efe, ilerleyen tanklarla piyadenin birdenbire durakladığını gördü. Evet, tanklar, milislerin şose üzerinde enlemesine açtıkları geniş, derin bir hendeğin kıyısına gelmiş, durmuştu. İki tank hendeğin kıyısında yan yana gelerek dururken üçüncüsü geri giderek Çamtepe sırtının arkasında gözden uzaklaştı. Piyadenin bir dizisi, birkaç yüz metre ilerleyerek mevzie girdi. Bütün arkadan gelenler hendek önünde toplanıyordu. Cemal Efe, dürbünle bakıyor, askerler arasında bir gidiş - geliş, bir kaynaşma görüyordu. Demek ki geçmek için hendeği toprakla doldurmağa çalışıyorlardı. Bir milis, bu sırada içini çekerek Cemal Efe'ye:

Ah, şu sırada bir tane topumuz olaydı! dedi.

Fransızlar, sanki bu sözü işitmiş gibi tankların toplariyle, ağır makinalı tüfeklerle kuşkulandıkları yerleri döğmeğe, taramağa başladılar. Bu yoğun ateş sürdüğü

sırada Fransız topçusu da Çamtepe sırtlarında mevzie giriyordu. Uzaktan hendeğin dolduğu görülüyordu. Bu sırada sık bir çalılıktan hendeği doldurmağa çalışan Fransız askerlerinin üzerine bir ateş baskını yapıldı. Fransız makinalı tüfeklerinin takırtıları arasında patlayan bu bir yığın piyade tüfeği, çukurun başındaki asker kalabalığı içinde bir panik yarattı. Koşanlar, düşenler, kalkanlar, tankların arkasına saklanmak isteyenler bir kargaşalık yaratıyordu. Hendeğin başında bir tek kişi kalmadı. Şimdi, ortada yalnız iki tank görünüyordu. Bütün asker, tam siper yapmıştı. Biraz sonra Çamtepe sırtlarında açıkta mevzilenen Fransız topları Cemal Efe'nin siperlerine ilk atışı yaptılar. On iki top birden patladı, on iki mermi birden Cemal Efe'yle savaşçılarının biraz ilerisindeki çalılığa düşerek ak dumanlar çıkardı. Keskin bir barut kokusu savaşçıların genizlerini yaktı.

Akşama dek düşmanın toplariyle ağır makinalı tüfekleri çevreyi taradı durdu. Artık, hendeği doldurmak yürekliliğini gösterecek bir tek Fransız askeri meydanda görünmüyordu. Meydana çıkan düşman erlerinin üzerine türlü yönlerden kurşun yağıyor, onlara göz açtırmıyordu. Fransızların ateşi, çok yoğun, öldürücü olmakla birlikte etkisiz kalıyordu. Şundan ki, karşılarındaki milisler, dağınık, hesaplı bir biçimde yerleştirilmişti.

Cemal Efe'nin çok merak ettiği şey, çalılıktan hendeği doldurmağa çalışanların üzerine kimlerin ateş açtığıydı. Akşam karanlığı basıp da her iki yandan da ateş kesilince Cemal Efe'yle yanındaki arkadaşları, dereboyundaki çalılıktan çıkan iki arkadaşlarının kendilerine doğru gülümseyerek geldiğini gördüler. Bunlar, müfreze arkadaşlarından Hacı Kahraman'la, Hacı Yoldaş'tı. Çalılığa sokulup Fransızlara böyle yakından ateş açmaları da salt kendi girişmeleriydi.

Gece, sessiz geçti. Sabahleyin güneşle birlikte Fransız top, tüfekleriyle bütün makinalı tüfekleri, milislerin mevzilerine ateş püskürmeğe başladı. Top mermileri, düştükleri yerden apak duman yığınlar çıkarıyordu. Gecenin

karanlığından yararlanan düşman, tank hendeğini doldurduğundan tanklar, yolda ilerliyor, piyadeler, topçunun, makinalı tüfeklerin koruma perdesi arkasında saldırıya geçme hevesleri gösterdikçe Kuvayi Milliyecilerin kurşunlariyle duraklayarak oldukları yere siniyordu. Hiçbir türlü durdurulamayarak ilerleyen tanklar, Cemal Efe müfrezesinin hizasına gelince durdu. Topları, makinalı tüfekleriyle onların mevzilerini yan ateşine aldı. Düşman ateşi öyle şiddetliydi ki artık burda etten, kemikten varlıkların barınması düşünülemezdi. Milisler, teker teker sıçrayarak geri çekilmek zorunda kalınca düşman piyadesi tedirgin edilmeden ilerledi.

Çamtepe sırtları önünde mevzilenmiş on iki düşman topu, toprağın biçimini değiştirircesine korkunç bombardımanını sürdürüyor, milisler, her karış toprağı savunarak geriliyorlardı. Ovanın üstünde barut dumanları, toz bulutları birbirine karışıyordu.

En sonra meydanın boşaldığını gören düşman, topçu bataryalarını ileri mevzilere alarak yoğun ateşini bir silindir gibi arazi üzerinden geçiriyor, bu çelik perde arkasından da önlerinde atlıların yürüdüğü piyade dalgaları geliyordu. Önüne bir bölük atlı sürmüş uzun bir piyade kolu, milisleri sağdan çevirmek üzere uzunca bir yürüyüşe başlamıştı. Cemal Efe, kumandanlığa saldırının başladığını bildirerek yardım da istemişse de görünürlerde kimsecikler yoktu. Düşman her iki yanından müfrezenin savunma noktalarını çevirme düşüncesindeydi. Gittikçe arkaya doğru uzayan uçlar, bir akrep kıskacı gibi kapanmağa doğru yol alıyordu. Müfrezenin başı üstünde tehlike çanları çalıyordu. Cemal beyin bütün savaşçıları ateş çizgisinde bulunuyordu. Geride bir tek yedeği yoktu. Cemal Efe, telefonu alarak Karaisalı Kaymakamı Beybaba diye anılan Sadettin beyi aradı. Telefona bu sırada Pozantı kuşatmasını sürdüren Sinan Paşa çıktı:

— Sinan bey, tanklar ilerlemeğe başladı. Düşman, şoseyi izleyerek gelen tankların arkası sıra ilerliyor. Bizim-

kiler adım adım çekiliyorlar. Dünden beri beklediğimiz yardımcı henüz gelmedi.

— Cemal Efe, ben Pozantı kuşatmasından ayırabildiğim güçle şimdi imdadınıza geliyorum. Fransızlardan ele geçirilen üç ağır makinalı tüfek beraberimdedir. Kavaklıhan sırtının önemini biliyorum. Her ne pahasına olursa olsun o sırtları elden bırakmayacağız. Ben gelinceye dek olduğunuz yerden bir adım bile çekilmeyin.

— Tankları çetelerin gerilerine dek ilerledikten sonra açtıkları top, makinalı tüfek ateşine karşı bizim çeteler oldukları yerde kalamadılar, geri çekiliyorlar.

— Geri çekilirseniz idam olunursunuz!

Cemal Efe, düşünür gibi mikrofonu bıraktı. Gözetleme tepesinin arkasında atını tutan seyisine atın sırtındaki heybeden fişekliği çıkarıp getirmesini buyurdu. Seyisin getirdiği fişekliği kuşandı, silâhını kavradı, telefoncuya da telefonu sökerek seyisle birlikte Taşoba'ya gitmelerini, oradan kendisiyle hemen haberleşme kurmasını buyurdu.

Telefoncu sahra telefonunu alarak seyisle birlikte tepenin ardında gözden uzaklaşırken o, dürbünü gözlerine dayadı: Düşman, şimdi avcı hattını geçerek dalga - dalga çetenin üstüne geliyordu. Piyade kolu derinlemesine onların sağlarına sarkıyor, atlılarsa piyadeden ayrı kılıçlariyle havayı biçerek Çanaktepe'ye çıkıyorlardı. Bu, gerçekten genç Efe'nin yanındaki Osman Çavuş:

— Bak, Efem, düşman atlıları Çanaktepe'den kaçıyorlar, diye bağırdı.

Şaşılası şeydi. Her şeyin biter gibi göründüğü bir sırada ecel gibi üstlerine gelen yalınkılıç düşman atlıları, şimdi özdeş hızla doludizgin gerisin geri kaçıyorlardı. Cemal Efe'yle Osman Çavuş, buna bir türlü inanamıyorlardı. Düşman topçusu da bütün hışmiyle kaçan atlıların boşalttığı araziyi döğmeye başlamıştı.

Cemal Efe, biraz sonra bu mucizenin nedenini anladı. Tarsus Kuvayi Milliyecileri, Veli Haşim beyin emrinde onların yardımına koşmuş, Çanaktepe mevzilerinin solunu güven altına almışlardı. Veli Haşim imzalı tezkerede bun-

ları okuyan Cemal Efe, çok sevindi. Bu yardım gelmeseydi onlar için oldukları yerde ölmekten başka yapılacak bir iş yoktu.

Veli Haşim müfrezesi, bir bölük gücündeki düşman atlısiyle bir tabur piyadeyi kaçırmış, ya da ilerlemekten alıkoymuştu.

İlerleyen tanklar, şosenin her iki yanındaki milisleri bozgun durumunda kaçmak zorunda bırakmıştı. Bu yüzden Cemal Efe yanında Osman Çavuş'la birkaç savaşçı olarak Kavaklıhan arkasında yükselen tepeye çıktı. Cemal Efe müfrezesi, Kavaklıhan önünde tankların geçmemesi için kazanlardan, varillerden bir barikat kurdu. Bu yüksek barikatın önüne gelen tanklar, durmak zorunda kaldı. Tankların birinden çıkan bir asker barikatın durumunu incelerken tepeden yağan kurşunlarla yine tankın içine sığındı. Böylece, müfrezenin yeni mevzilerini keşfeden Fransız tankları burayı korkunç bir biçimde bombardımana başladılar. Makinalı tüfeklerin takırtıları da ayrı bir cayırtı koparıyordu. Savaşçıların sağında solunda şiddetli patlamalar oluyor, başlarının üzerinde şimşek çakarak şarapneller parçalanıyor, tozdan, dumandan göz gözü görmüyordu. Müfrezenin yanı başına, önüne, arkasına düşen mermiler, düşmanı göstermeyen karanlık bir toz-duman perdesi meydana getirdiğinden savaşçılar düşman piyadesinin gelişini göremiyor, bu yüzden de ateş edemiyorlardı. Cemal beyin bütün korkusu, Fransız piyadesinin tankların hizasına dek ilerlemesiydi. O zaman, barikatın entipüften bir engel olduğu anlaşılacak, tanklar, kazanları, varilleri iteleyerek yolu açacak, yine korkusuzca ilerlemeğe başlayacaktı.

Cemal Efe'nin gözleri önünde bu sırada yeni bir mucize oldu. Tankların top, makinalıtüfek ateşleri bıçakla kesilir gibi kesildi. Hemen bu sırada da Sinan Tekelioğlu, Dedeağa müfrezeleri, Cemal Efe müfrezesinin yanı başında kara barut dumanları içinden çıkan görüntüler (hayalet) gibi belirdiler. Fransız piyadesi tepenin eteklerine yayılmağa çıkan keçi sürüleri gibi sarmış yukarı doğru tır-

manıyordu. Üç müfrezenin savaşçıları yere yatarak düşman piyadesi üzerine bir ateş baskını yaptılar. Düşman piyadesi, fundaların, taşların arkasına, sel yarıklarına sinerek kurtulmak için akşam karanlığını beklediler.

Cemal Efe, Fransız topçusunun birden bire ateş kesmesini bir mucizeye benzetmişti. Bunu mucize gibi gösteren nedeni sonradan öğrendi: General Dufieu Albay Gracy'e çekilme buyruğu vermiş, bu da bu sırada olmuştu.

Kuvayi Milliyecilerin mevzileri üzerinde uçarak gözetlemelerinin sonucunu General Dufieu'ye bildiren bir uçak gözcüsü, Kavaklıhan dolaylarında on binlerce Türk askerinin toplanmış olduğunu bildirmişti. Gözcü, bununla kalmayarak bunların başında Alman subaylarının da bulunduğunu haber vermişti. Oysa, beş bin kişilik dermeçatma bir milis gücü vardı. Bütün fundalıkları, dağı, taşı Türk askeri olarak gören Fransız gözcüsünün raporundan tehlikenin büyüklüğünü (!) anlayan General Dufieu, Albay Gracy'e hemen «geri dön» buyruğu vermişti. Böylece de Kavaklıhan tepelerinden ovayı gözleyen ulusal güçler, naralar atarak yengilerini kutladılar.

Fransız tugayı çekilip gittikten sonra, Cemal Efe, kendisine bir mucize güzelliğiyle yardıma gelen Molla Kerim'le Veli Haşim'i görüp minnetini bildirmek üzere Kayadibi köyüne gitti. Onlarla kucaklaşarak öpüştü:

— Bu savaşın en büyük şerefi siz kahraman arkadaşlarımındır, dedi.

Veli Haşim, alçakgönüllüce :

— Şeref Türk'ün, Çukurovalılarındır. Ben, yalnız görevimi yaptım, dedi.

General Dufieu, 25 mayıs günü yine uçakla Pozantı'da kuşatılan taburun kumandanı Binbaşı Mesnil'e şu mesajı gönderdi:

— Yardım güçlerimiz yolların üzerindeki Türk güçlerinin direnmesini kıramadılar. Bu saldırı, bir kez daha

sınanamaz. Yiyecek ve cephaneleriniz tükenince karar almakta serbestsiniz. Yalnız, Türkler'e bel bağlamayınız. Beraberinizde taşıyamayacağınız bütün malzemeyi olduğu yerde yok ediniz ve yola çıkışınızı gizlemeye son kerte dikkat ediniz. Alınan haberlere göre Kemalist güçlerin büyük bir bölümü Çamalanı ile Tarsus arasında bulunmaktadır. Batıya ve Mersin üzerine doğru yürüyünüz. Bütün düşüncelerimiz sizlerle beraberdir.

Binbaşı Mesnil, bu mesajı alınca hemen yola çıkmağa hazırlandı. Kaçışını gizlemek yerine kuşatıcılara karşı şiddetli bir saldırı yaptırdı. Bu savaşta yüz elli yaralı ile ölü veren Mesnil, altı buçukluk topları yok etti. 26 mayıs akşamı yiyeceklerle cephaneleri askerlere, kalanları da katırlara yükletti. Kılavuz olarak tabura bir Türk tren makasçısiyle bir tren makinistini zorla kattı. Bir doru ata binerek eratın başına geçti. Kuvayi Milliyenin boş bıraktığı dere içine doğru ilerlemeğe başladı. Taburun önünde taburun papazı Niyorthe, elinde haçını tutarak yürüyordu. Tarsus yolundan Tekir yaylasına sapan taburun Cövbeli'ne doğru tırmandığı haberi Kuvayi Milliye'nin kulağına erişmekte gecikmedi. Ne var ki, Pozantı'yı kuşatan bütün müfrezeler Albay Gracy'nin üzerine gönderildiğinden şu sırada elde Mesnil taburunu izleyecek hiç bir güç kalmamış gibiydi. Tekir yaylasının başında ilerleyen Mesnil, orada rastladığı Panzın çukuru köyünden bir kadın, bir erkek davarcıyı kılavuz olarak taburun önüne düşürdü.

Binbaşının atının sırtına attığı heybeler altın doluydu Mesnil kılavuz olarak aldığı Yörüğe heybedeki altınları göstererek:

— Siz yol gösterip bizi güvenle Mersin'e götürürseniz bu heybedeki altınları size vereceğim, dedi.

Mesnil'in taburunda bulunan fedai Ermeniler, Binbaşının kılavuz olarak aldığı Türkler'e korkunç bakışlar fırlatıyorlar, onlar da bir punduna getirilip boğazlanmamak için kumandanın yanından ayrılmıyorlardı.

Mesnil, elindeki haritayı bu köylülerin bilgisiyle destekleyerek gidiyordu. Kendisini Mersin'e ulaştıracak en

kestirme yolun peşindeydi. Onu kolayca Tarsus'a ulaştıracak bir tek yol vardı: O da şoseyi izleyerek Gülek Boğazı, Çamalanı üzerinden gitmekti. Bu yolda zayıf kadrolu birkaç jandarma karakolundan başka birşey yoktu. Burdan gidince Ulusal Güçleri arkadan vurmak olanağı da elde edebilirdi. Mesnil'le birlikte General Dufieu de uçak gözcüsünün verdiği yanlış bilgiye uyarak bu bomboş yolu bırakıp felâketlerine doğru yürüdüler. Gözcünün raporuna göre bu yol üzerinde binlerce Kuvayi Milliyeci kaynaşıyordu. Çamalanı karakolundaki jandarmalar, Fransız taburunun ister istemez bu yoldan geçeceğini düşünerek ünlü Toroslar geçidi Gülek Boğazını Çamağacı kütükleriyle barikatladılar. Bu daracık boğazı böylece geçilemeyecek duruma getirdikten sonra Gülek kalesinin eteklerine birkaç da nöbetçi jandarma diktiler.

Mesnil alınyazısına doğru daha hızlı gitmek üzere haritasına, hiç de iyi niyetle davranmadıkları sonradan anlaşılan kılavuzlarına uyarak Karboğazı denen korkunç tuzağa doğru yüreklice ilerledi. Burası, Toros dağlarının, en sıcak günlerde bile başlarında ak külâhlar bulunduran yüksek dorukları arasına sıkışmış, hem çok güzel, hem de çok korkunç bir yerdi. Yalçın dağlar arasındaki bu sel yatağı, salt düşmanlar için değil dostlar için de ürkütücüydü. Kadın, erkek kılavuzlar zorla kılavuz oldukları andan beri Fransız taburuna bir oyun oynamağı kurmuş, onları içinden çıkamayacakları bir çıkmaza sokmayı kararlaştırmıştı. Yüksek Tekir yaylasının serin havası içinden sislere, bulutlara sürtünerek geçen kaçak tabur, akşam üstü kılavuzlarının arkasından Karboğazı tuzağına girdi. Binbaşı Mesnil, güvenli görerek geceyi burda geçirmeğe karar verdi.

Kar Boğazına girildiğinde taşlar, kayalar arasında oturan tabur akşam yemeği yemeğe başladı. Altınları görünce hırstan gözleri faltaşı gibi açılan kılavuz Yörük, kumandana:

— Bizim yayla yakındadır. Davarımız da buralardadır. Ben, gidip size yoğurt getireyim. Dedi.

İzin alarak gitti. Arkasında Tekir Kozu, Ranzın köylerinden kırk iki silâhlı köylü ile döndü.

Ellerinde Alman, Rus, Osmanlı mavzerleriyle av tüfekleri vardı. Geç vakit Karboğazı'nın sarp, yalçın tepelerini tutarak boğazı çepeçevre sardılar. Tepeleri saran köylüler, sanki kalabalık bir asker varmış gibi yalancı ordugâh ateşleri yaktılar. Her yanda ateşler yanıyor, yalçın kayalıklara, çamlara sürünüp geçen ak sis yığınlarında kıpkızıl aydınlıklar oynuyordu. Mesnil taburunun sığındığı sel yatağı bu ateşler yüzünden daha da karanlık görünüyordu. Tepelerde yanan yüzlerce ordugâh ateşi kapandaki Fransız askerlerine bütün gece karadüşler gördürdü. Soğuktan, korkudan titriyorlardı. Türk kılavuzların da kaçıp gitmiş olduklarını anlayınca Kuvayi Milliyecilerin bir tuzağına düştüklerini anladılar.

Geceleyin, karanlığa kurşun sıkarak cephanelerini harcamaktan çekinen köylüler, günün ilk aydınlığiyle görünen hedeflere üstüste ateş baskını yaptılar. Tabur, bir anda ordu disiplinin çerçevesini parçalayarak can kaygusuna düştü.

Bundan yararlanan Yörük, geldi, Binbaşının altınla yüklü doru atına atladığı gibi yitiklere karıştı.

Kaya yığınlarının arkasında, kaya kovuzlarında birer sığınak arayan askerler, Mesnil'i elleri böğründe bıraktılar. Eski Verdün kahramanı, tahta bacağını kayalara çarpıp sendeleye-sendeleye son direncini kullandı. Kaya koğuklarındaki askerleri tabancasının tehdidiyle oradan çıkarıp tepelere birkaç kurşun attıysa da bunun da sökmeyeceğini çabucak anladı, şundanki çok nişancı olan köylüler, kımıldayan, kafasını kaldıran her Fransızı olduğu yere mıhlıyorlardı. Ayrıca, tepelerden yuvarladıkları tonluk kayalar büyük gürültülerle bir silindir gibi sel yatağından aşağı iniyor, önüne rastlayan katırları, insanları altına alıp sürüklüyordu. Havan topu yüklü katırlar kıç atarak erlerin elinden kurtuluyor, öteye beriye kaçışarak havan ateşi yapılmasına engel oluyordu. Bu ateş sağnağı saatlerce sürdü. Binbaşı Mesnil, bu gidişin kötüye varaca-

ğını anlayarak teslim bayrağını çekti. Köylülerin başları, aşağı inerek onları teslim almak istediğinde Binbaşı buna yanaşmadı. Kütbeli, resmî bir kumandandan başka kimseye teslim olmayacağını söyledi. Birkaç saat süren savaş sonunda Fransızların iki yüzü ölmüş, iki yüzü de yaralanmış, kaya koğuklarında inleyip duruyordu.

Kırk iki silâhlı köylü, aşağı inerek Binbaşıyı teslime zorladı. Sağ kalan beşyüz elli askerle dokuz subay, silâhlarını yere atarak elleri havada bekledi. Bu sırada haberi duyan Karahisarlı jandarma kumandanı eski öğretmen Kara Âfet adiyle ün salmış Kuvayi Milliyeci jandarma kumandanı Hasan, yanına Çamalanı'ndaki yedek subay Besim beyi de tercüman alarak elindeki jandarma milislerle Karboğazı'na doğru bütün hıziyle yola çıktı. Yolda Mesnil taburundan ayrılarak kendi başının çaresine bakmak isteyen küçük bir Fransız grupuna rastladı Fransızlar, Hasan bey müfrezesine ateş açtığından onlar da bunları ateşle karşılayarak az zamanda yola getirip teslim aldılar birlikte Karboğazı'na doğru ilerlediler. Kara Âfet Hasan bey, oraya vardığında Fransız kumandanını, silâhlı köylülerin koruması altında bir çoban çatmasında tahta bacağını uzatmış otururken buldu. Çevresinde yaralı subaylardan bir halka vardı. Önlerinde bir ateş yanıyordu. Binbaşı Mesnil karşısına bir Türk subayının dikildiğini görünce bunu askerlik şerefine uygun görüp teslim oldu.

Binbaşı Mesnil, taburunu Karboğazı'nda bırakarak Hasan bey müfrezesiyle Gülek bucağına gitti. Orda Fettah ağanın evinde teğmen Hasan beyle sabahadek görüşmede bulundu. En sonra kararlaşan teslim koşullarını imzaladı.

Binbaşı Mesnil, burdan yine Karboğazı'na gitti. Adamcağızın yüzü, dünyanın en üzgün insanının çizgilerini taşıyordu. Taburdan sağ kalanları toplayarak doru atına bindi. Onlara gözyaşları içinde teslim koşullarını anlatarak askerce bir avuntu sunmağa çalıştı.

Sonra tutsak olan taburunun başında ağır ağır Gerlez'deki su başına doğru ilerledi. Kafilede beşyüzelli tut-

sak er ile dokuz subay, iki top, iki ağır makinalı tüfek, birçok at, katır vardı.

Tutsaklar, koruyucularının arasında davul - zurna ile götürülürken pek çok köylü, kadın, kız, erkek, çoluk - çocuk sevincinden oynuyor, onları seyrederek yanları sıra yürüyordu. Gerlez'de beş koyun kesilerek kocaman kazanlar kuruldu. Bol bulgur pilâvının üzerine serpilen kavurmayla karnını güzelce doyuran Fransız askerleri, bunun üzerine soğuk sular, ayranlar içerek yirmi dört saatlik açlıklarını giderdiler. Üzüntülü şölenden sonra Binbaşı Mesnil, askerlerine şöyle kısa bir ünlemede bulundu:

— Biz, tutsak olduk. Savaş kimi zaman yenenleri de yener.

Bunu söylerken ağlamağa başladı. Hıçkırıklar bir ara konuşmasını önledi. Sonra, yine sözünü sürdürdü:

— Fakat, ben şuna ağlıyorum ki biz Nyon kahramanlarıyız. Bizi üçbuçuk çete tutsak aldı.

Sonra, tahta bacağını sürükleyerek doru atına bindi. Arkasındaki başı eğik beşyüz elli genç Fransız tutsağiyle ağır - ağır Çamalanı'na doğru ilerledi.

Tutsaklar, Çamalanı'na vardıktan sonra haberi alan Sinan Tekelioğlu (Yüzbaşı Ali Ratip) seğirterek oraya vardı. Yanında iki ay önce Belemedikte tutsak edilen Madam Mesnil'i de getirdi. Karı-koca tutsaklar, birbirlerini görünce gözyaşları içinde kucaklaştılar. İkisi de hıçkırarak ağlıyordu. Bunu gören Fransız askerleri de kendilerini tutamayarak ağlamağa başladılar. Orta boylu, kara saçlı, uzun sakallı dik burma bıyıklı Kilikya batı cephesi kumadanı da üzgün yüzüyle onların yanı başında dikiliyordu.

Madam, yağmurdan sırsıklam olan kocasına hastalanacağını söyleyerek sırtındaki pelerini çıkarıp omuzlarına attı.

Sinan Paşa (Tekelioğlu):

— Mösyö, dedi, asker için zafer ya da yenilgi her zaman bir kader işidir. Sizler için de kader bu biçimde göründü. Üzülmeyiniz.

Sinan Paşa, tutsakları burdan Kuvayi Milliyecilerin karargâhı olan Karaisalı'ya yürüttü. Burdan da Kayseri'deki tutsaklar kampına gönderdiler.

Sonradan Mesnil taburu, Yenice'de Türk tutsaklariyle değiştirilecek, bundan bir yıl sonra emekliye ayrılan Binbaşı hastalığa yakalanacak, 1925 te Paris'te ölecektir.

— 7 —

SAVAŞÇI AŞKI

Bireysel saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir yönetim biçimine karşı çekilen her silâh kutsaldır.

— Mustafa Kemal —

İnce uzun boylu, dik yürüyüşlü, sivil giyinmiş bir asker olduğu hemen anlaşılan orta yaşlı bir adam, Şehzadebaşı'nda dalgın dalgın yürüyordu. Dalgındı, işleri başından aşkın bir kişinin dalgınlığıydı. Bu, eski «Teşkilât-ı mahsusa»nın başkanı, şimdiki mim-mim gruplarından birinin de başkanı olan süvari yarbayı Hüsamettin beydi. Sokrat eczanesinin önüne vardığında yirmi beş yaşlarında iri-yarı, arslan yapılı, yakışıklı genç bir adamın, yolunu keserek ellerine sarıldığını gördü. Hüsamettin bey, ellerini öpmeğe çalışan delikanlıyı tanıyamadı:

— Berhudar ol, oğlum, sen kimlerdensin, bakalım? Diye sordu.

Genç adam, güldü:

— Beni tanımadınız mı, amca bey: Ben, Serez'de süvari yüzbaşısı Sabri beyin oğluyum, adım Galip.

— Ooo! Maşallah ne çabuk serpilmişsin. Hayırdır inşallah, baban nerde?

— Evde, evimiz Çarşamba'da. Yalnız, şimdi onun ayakları tutmuyor. Ağabeyimle ben çalışıyoruz. Ben de Üniversitede okuyorum. Serez'den sonra Selânik İdadisine. Balıkesir Sultanisine gittim. Ordan mezun olarak Tarih şubesine girdim.

— Bak, buna sevindim. Sakın, okumayı yarıda bırakma. O yaramazlıklardan iz kalmadı, inşallah.

Hüsamettin bey, bunu gülerek söylemişti.

Galip, kızarıp bozardı. Sıkıldığını göstermemek üzere gülmeğe çalıştı:

— Amca bey, onlar gençlik işleriydi. Şimdi, memleketin durumu kötü. Bizim için çalışmak ve okumaktan başka çare yok.

Yıllar ne de çabuk geçip gitmişti. Albay Hüsamettin bey, on yıl önce Serez'de akşamları, bu delikanlının babası yüzbaşı Sabri beyle askerî kulüpte oturur, dünyanın işlerinden konuşurlardı. Bu çok içten arkadaşının henüz on altı yaşındaki uzun boylu, güçlü sevimli, afacan oğlu ilginç bir tip olarak gözüne çarpmıştı. O da subayların toplanıp savaştan, siyasetten, «istibdattan» sözettiği kulübe uğrarsa da şöyle bir görünüp uzaklaşırdı.

Hüsamettin bey, en iyi kulüp arkadaşı yüzbaşı, Sabri beyle bir mahallede, bir sokakta oturuyordu.

Sabri bey, tatlı dilli, iri yarı, mert bir adamdı. Hüsamettin beyin Askerî kulüpteki bu arkadaşlığı mahallede karşı karşıya olan evlerinde de sürüyordu. Evlerinin pencereleri de birbirine bakıyordu. Ailece, gece gündüz birbirlerine gidip gelmekteydiler. Yüzbaşı Sabri bey, Hüsamettin beyden yaşlıcaydı. Bundan dolayı beriki ona bir saygıyla da bağlıydı. Her iki subayın birbirine böyle düşkün oluşlarının başlıca nedeni İstanbul'lu oluşlarıydı. Yalnız Sabri bey, Balkanlara ondan çok önce gelmiş, her su-

bay gibi yıllarca türlü balkan ulusları çetelerini boş yere kovalayıp durmuştu. Sabri bey, yine Serez'e atandığında Hüsamettın bey, orda süvari bölük kumandanıydı. Sabri beyin iki oğlundan biri Necati, öbürü Galip'ti. Serez idadisine yerleşen Galip, güçlü, çalışkan, dögüşçü, gürültüpatırtıcı, bir genç olarak göze çarpmaga başlamıştı. Yalnız okulun duvarları arasında öğretmenlerine, okulun düzenine saygılıydı. Hocalarının dersten yana ondan hiçbir yakınmaları yoktu. Okulda böyle ideal bir öğrenci olan Galip, okulun kapısından sokağa çıkar çıkmaz bir âfet kesiliyordu. Okul dönüşü, daha önce okul, mahalle arkadaşlarından kurduğu çetelerle iki ayrı grup olarak savaşa atılıyor, kafa göz yararcasına tehlikeli meydan savaşları veriyordu. Sonunda her zaman büyüme eğilimi gösteren çete kavgaları, ancak polisler, inzibatlarla bastırılabiliyordu.

Polisler, subay çocuklarına karışmadığından onları askeri inzibatlar ayırıyordu. Her ilkbaharda başlarında Galip'in bulunduğu Türk çocukları, Rum mahallelerinde toplanan çocuk çetelerine sapan taşlariyle saldırıyordu. Çoğu zaman, Galip'in yönettiği Türk çocuğu çeteleri Rum çocuğu çetelerini yağmur gibi yağan sapan taşları altında savaş meydanından sürüp şehrin sırtlarına kovalıyordu. Okuldan dışarda kavgacı olarak büyük bir ün yapan Galip okul müdürünün de gözüne batmağa başlamış, bu yüzden müdürle bir gün kavga etmişti. Müdüre adamakıllı içerleyen Galip, o gece çetesini hazırlayarak ertesi sabah okul saatinde okula giden bütün yolları kesmiş, bütün öğrencileri geri çevirmişti. O gün, idadiye bir tek çocuk gidememisti.

Galip'in babası Sabri beyle Hüsamettin bey, bu haberi ancak o gece kulüpte alabilmişti. Sabri beyin karşısına dikilen inzibat çavuşları şöyle demişlerdi:

— Yüzbaşım, oğlunuz bir çete kurmuş, mektebi bugün paydos ettirmiş, sonra Rum mahallelerini altüst etmişler. Bundan dolayı merkez kumandanı sizi görmek istiyor.

Kalkıp merkez kumandanlığına giden Sabri bey, yediği paparaları henüz sindirmeden bir akşam da polisler kulübe dayanarak kendisini mutasarrıf Azmi beyin (sonra, İttihatçıların İstanbul polis müdürü) çağırdığını bildirmişlerdi.

Azmi bey, babasından sonra Galip'i katına çağırtmış, sormuştu:

—Koskoca mektebi tatil ettiren sen misin? Bu bacak kadar boyunla mı yaptın bunu

—Efendim nedenini sormadan bana hareket ediyorsunuz. Haksızsınız. Ben, haksızlığa, karşı her zaman ayaklanacağım.

Azmi bey, polislere:

— Atın bu keratayı nezarethaneye:

Diye buyurmuştu.

— Ne isterseniz yapınız: haklı oldukça hiç kimseden korkmayacağım.

Nezarethaneye atılan Galip, şehirde günün kahramanı olmuştu. Öğrenciler, veliler oraya geliyor, okulu paydos ettiren bu iri yarı, yakışıklı delikanlıyı ilgiyle, şaşkınlıkla seyrediyorlardı.

Yüzbaşı Sabri bey, sert bir askerdi. Arkadaşı Serez mebusu Derviş beyle birlikte mutasarrıfı protesto etmiş, Derviş bey, Azmi beye:

— Olay Vilâyete götürülecektir.

Diye bağırmış, iş Selânik Maarif Müdürlüğüne yansımıştı. Selânik Maarif Müdürü Şükrü Bey, (İttihatçıların Atatürk'e suikastten asılan Maarif Nazırı) Serez İdadisine müfettişler göndermiş, böylece okulda Türk çocuklarını tedirgin eden kimi yolsuzluklar meydana çıkmıştı. İdadi müdürü Görice'li Mahmut bey, Arnavut olduğundan Osmanlı ordusunu dağlarda uğraştırıp duran Arnavut devrimcilerini sınıfta övmüş, böylece subay çocuklarının, daha çok Galip'in saldırısına uğramıştı. Müdür, bu yüzden Galip'e okuldan geçici koğma cezası verince o da milliyetçi çetesini toplayarak okula o gün bir tek öğrenci sokmamış, böylece bu haksızlığı protesto etmişti.

İşte, Hüsamettin beyin O'nun ilk gençliği üstüne bildikleri bunlardı. Sonra Trablus savaşı, Balkan savaşı, Birinci Dünya savaşı, bütün subaylarla çoluk çocukları, kasırgada kum taneleri gibi bilinmeyen birer yana savrulup gitmişti. On yıl sonra Hüsamettin beyin karşısına dikilen bu iri yarı boylu boslu yakışıklı üniversiteli genç adam, demek on yıl önceki o haksızlık için her şeyi göze alan zıpır gençti.

Hüsamettin bey, geçmişi bir film güzelliğiyle bir daha yaşayarak yanıbaşında yürüyen şimdiki bu ağır başlı, sevimli genç adama:

— Haydi, yürüyelim, dedi. Bizim ev de Çarşamba'da. Yine bir mahalleye düşmüşüz.

Şehzadebaşı'ndan Fatih parkınadek hiç konuşmadan yürüdüler.

Hüsamettin bey, hem aziz arkadaşı Sabri bey üstüne ondan daha çok bilgi almak hem de onun şimdiki yaşayışını biraz daha derince öğrenmek üzere Galip'i Fatih parkına sürükledi. Issız bir köşedeki bir sıraya yan yana oturdular. Galip, Hüsamettin beyin isteğiyle yaşayışını şöylece bir çırpıda anlattı:

— Dünya savaşı başlarken bizleri Maltepe Endaht mektebine gönderdiler. Kısa bir eğitimden sonra onuncu mürettepten ve Yahya Kerim beyin bölüğünden yedek subay çıktım. Çanakkale'de 26 ncı tümenin 76 ncı alayına bağlı 3 üncü bölüğüne verildim. İngilizlerle savaşa tutuştuk, yaralandım. Yatırıldığım Çanakkale Akbaş gezginci hastanesinde de Hummayı Tifoidiye yakalandım. Bundan dolayı kulaklarımda sürekli bir hastalık kaldı. Bu hastalık beni sakat bıraktı. Bir süre dinlendikten sonra yine cepheye gittim. Bu kez Arap alayları içine düştüm. Tümenim Romanya'ya gönderildi. Ordan da geri hizmetlerde kullanılmak üzere beni İstanbul'a gönderdiler. Bu

geri hizmet işini duyunca ne kerte ağladığımı bilmezsiniz, amca bey.

— Bilirim, oğlum. Sen, mert bir babanın yurtsever oğlusun. Şimdi de yurt sizden hizmet bekliyor.

Galip, bu umut yüklü söz üzerine gözleri parlayarak Hüsamettin beyin yüzüne baktı. Yüreği çarparak:

— Evet, amca bey, ne buyurursanız hazırım.

Dedi.

— Şimdi, ne iştesin?

— Maliye sınavını henüz kazandım. Hem de kırk kişinin içinde iki kişi kazandık. Maliyede çalışacağım.

— Sen, o işi bırak. Seni Polis Müdüriyetine, Siyasî Bölüm Müdür Yardımcısı Sabit beye göndereyim. Orada çalışacak, Üniversiteye de gideceksin.

Hüsamettin bey, cebinden bir kartvizit çıkararak şöyle yazdı:

— Kartı getiren Galip efendi, çok sevdiğim ve güvendiğim bir arkadaşın oğludur. Şubenizde gereği gibi kullanılmasını dilerim. Gözlerinden öperim, kardeşim. Süvari yarbayı Hüsamettin.

Galip, hemen o gün birinci şubede işe alınarak yabancıların kontrolünde görevlendirildi.

Ertesi sabah, hemen yarbay Hüsamettin beyin evine koşarak teşekkür etti, ellerini öptü.

Galip (Vardar) sivil polislikte epeyce egzersiz yaptıktan sonra, mim-mim grupunun başkanlarından olan yarbay Hüsamettin beyden çok önemli bir görev aldı. Galip bey, bırakışma döneminin en korkunç, en zararlı adamı olan Damat Ferit paşanın Boğaziçinde Baltalimanındaki yalısını göz hapsine alıp buranın bilmecesini çözümleyecekti. Yalıya denizden, karadan olmak üzere iki yerden girilip çıkılıyordu. Deniz yanındaki küçük rıhtıma türlü işgal kuvvetlerinin motorları yanaşıyor, kara yanındaki kapısından yerli, yabancı kişilere, örgütlere özgü yığınla otomobil kaynaşıyordu. Yalı, ahşap, ak yağlı boyayla çok ustaca boyanmış, pancurları sımsıkı kapalı bir yapıydı. Osmanlı imparatorluğunu olduğu gibi yeni Ku-

vayı Milliye dünyasını da ateşe vermeğe, yakıp-yıkıp yeryüzünden kaldırmağa yeltenen bütün düşüncesiz düşüncelerin, bütün kapkara ihanetlerin kuluçkaya yattığı yer, bu iğrenç yalıydı. Anadolu devrimcilerini, Mustafa Kemal'i bağımsız, ölümsüz bir Türkiye düşünü bir kaşık suda boğmak isteyen yerli - yabancı, üniformalı, üniformasız bir yığın karadüş yaratığı, geceli - gündüzlü burada toplanıyor, görüşüp konuşuyordu. Kötü, kötünün kötüsü nesneler konuşuyor, kötünün kötüsü kararlar veriyor, ya da vermeğe hazırlanıyorlardı.

İşte, bu zenginliğin, düşüncesizliğin, ihanetin, şampanyaların, rakıların sel gibi akıp durduğu yalının, Türkiye'nin, Kuvayı Milliyenin alınyazısı için sakladığı gizler çözümlenmeliydi. Bu kerte güç, bu kerte tehlikeli işi Anadolu'nun İstanbul'daki gözü, kulağı, sırasında ısırıcı, vurucu, kırıcı eli olan mim - mim örgütünden hangi babayiğit ele alacak, yüzüne gözüne bulaştırmadan çözümleyebilecekti?

İşte, bu çok şerefli iş, Galip beye verildi. Genç adam, ilkin bu gizlerle dolu yalının dört yanında boş yere dolaştı durdu. Yalıyı uzaktan, yakından pek sıkı bir göz hapsine aldı. Hergün yalının önündeki rıhtıma yanaşan bir sürü motorla kimlerin gidip geldiğini, karadaki kapıda duran otomobillerle hangi sürekli konukların yalının eşiğini aşındırdığını şöyle böyle mimledi. Bunlar, genellikle bilinen kişilerdi.

Galip bey, bir gün, yalının önünden geçerken Birinci Şubede çalıştığı günlerden tanıştığı sivil polis Boşnak Haşim'e rastladı.

— Aşkolsun, Haşim, dedi. Boğaz'da geziyorsun da Şehzadebaşı'nda birlikte oturup tatlı tatlı lâf attığımız kahvelere artık hiç uğramıyorsun.

— Ne söylüyorsun, Galip, Boğaz'da gezmek mi? Bu, kime nasip olmuş ki, kuzum? Şu ak yalıyı görüyor musun, şu ak yalıyı?

Galip bey, yalıyı tanımıyormuş gibi yaptı. Bunun üzerine sivil memur, onun kulağına şunları fısıldadı:

— Bu yalı, Damat Ferit paşa hazretlerinin Boğaz'daki konağıdır. Biz de koruyucusuyuz.

— Yok, deve. Siyasal polis bölümünde kimse kalmadı da senin gibi çelebi birini bulup koruyucu yapacaklar ha?

— Vallahi, Galip, görev, şimdi bizdedir. Paşa yalnız Arnavutlara güveniyor. Hepimizi birer birer seçtiler.

— Peki, a mubarek, hergün de burda mısın?

— İnan ol, Galip, iki-üç haftada bir gün izinliyiz.

«Bu sırada uzaktan konağın kapısı açıldı. Uşaklarla koruyucular koşuştular». Kapıda duran bir faytondan orta boylu, kuru bir adam indi. Çenesinde küçük bir sakal, başında kara püsküllü bir fes, sırtında İstanbülin denen kara bir giynek vardı. Oradakilerin hepsi «temenna» ile onu selâmladı. Haşim, Galip beyin kulağına şunları fısıldadı:

— Bu kim, biliyor musun? Sadrazam Ferit paşa hazretlerinin «sır kâtibi» Adını söylemem.

— Ne yapar bu adam?

— Ne yapmaz ki? Bütün toplantılara girer, onların tutanaklarını tutar. Çok önemli bir kişidir. Hergün sabah gelir, akşamüstü faytonla Boyacıköy'e gider. Ordan vapura biner Arnavutköy'e çıkar. Evi Bebek'le Arnavutköy arasındaki bayırlardan birinin üstündedir.

«Sır kâtibi», Galip beyin gözleri önünde iki karayağız atın çektiği faytona atlayarak Boyacıköy'e yollandı. Hemen, polis arkadaşının elini sıkan Galip bey, biraz uzaklaşınca bir ayak önce Boyacıköy'e varmak üzere bir sporcu rahatlığıyla, bütün gücüyle koşmağa başladı. Soluk soluğa Boyacıköy iskelesine vardı. Vapurun gelmesine daha on beş dakika vardı. İskeleye kestirmeden geldiğinden fayton henüz gelmemişti. Biraz sonra besili atların çektiği lâstik tekerlekli fayton, gelip iskelenin önünde durdu. Orada bulunan bir polis, hemen elinde saplı kara bir çantayla inen «sır kâtibi» ni selâmladı.

Galip bey, gözleri ışıldayarak bu kara çantaya daldı. İşte, Kuvayi Milliyeye gerekli gizlerin önemli bir bölümü bu kara çantanın içinde saklıydı. Çantayı bu herifin elin-

den nasıl almalıydı Onu kapıp kaçmak, çok tehlikeli bir işti. Bütün halk arkasına takılır, onu kolayca enselerdi. Gelen vapura ikisi birlikte bindi. Arnavutköy'de de birlikte indiler. «Sır kâtibi», vapurdan, çıkar çıkmaz hemen oracıkta bekleyen iki uşağı onu karşıladı. Elinde çantayla «Sır kâtibi» önde, uşaklar arkasında, Galip bey de daha arkada yokuşu tırmanmağa başladılar. Adamla uşakları, küçük, çok güzel bir köşkün önünde kendilerini karşılayan bir bahçıvan, bir halayıkla köşkün bahçesine girdiler. Galip bey, yokuşun sonuna dek yürüyerek sonra yine geri döndü.

Ertesi sabah, erkenden yokuş yolun dibinde herhangi bir yolcu kaygusuzluğuyla bekledi. Biraz sonra elindeki saplı kara çantasiyle, arkasındaki iki uşağıyla «Sır kâtibi», yokuştan aşağı inerek bekleme salonuna girdi.

Galip bey, bu adamın dakika şaşmayan gidiş - gelişlerini gözledikten sonra hiçbir değişiklik görmeyince bir de bunun dışında köşkü göz hapsine aldı. Buraya kimlerin girip çıktığını anlamağa çalışacak, belki bunlardan birinden yararlanabilecekti.

Bir sabah, «Sır kâtibi», Arnavutköy iskelesinden vapura binip gittikten sonra, köşkün karşısındaki evlerden birinin merdivenlerine yorgun bir yolcu gibi oturup sözde dinlenmeğe çalışan Galip bey, köşkten elindeki okul çantası, bir öğrenci kılığıyle henüz yirmisine varmamış esmer bir kızın çıktığını gördü.

Kara saçlarını örten saydam bir örtüyle örtülü başı, ayaklarındaki parlak rugan iskarpinler, temiz giyim - kuşamı zengin ailelerden birinin kızı olduğunu gösteriyordu. Genç kız, Arnavut kaldırımiyle döşenmiş dik yoldan aşağı inmeğe başladı. Hiçbir yana aldırış etmeden yürüyordu.

Galip bey, onu görür görmez, Damat Ferit paşa yalısının bilmecesini açacak anahtarın, elinin uzanacağı bir yere geldiğini sezer gibi oldu. Casusların sık sık başvurduğu klâsik yolu bir de kendisi deneyecekti: Savaşı aşk yoluyla kazanmağa çalışacaktı.

Genç kız, yokuştan inerek ana caddeye varınca Ame-

rikan Kız Kolejine doğru yöneldi. Demek ki orda okuyordu. Yol, çok ıssızdı. Bundan yararlanan genç adam, hemen genç kızın yanına sokuldu, şöyle gelişi güzel bir lâf attı:

— Böyle erken mi okula gidiyorsunuz?

Genç kız, yüzünde hiçbir duygu kıpırtısı olmadan iri, kapkara gözleriyle onun yüzüne baktı:

— Buradan uzaklaşınız. Polisler sizi tutacak, babam onlara söylemiş.

Galip bey, günlerdir göze çarpmış olabileceğini düşünerek korktu, şaşırır gibi oldu. Eğer iş salt bir flört hevesiyle bitmiş olsaydı çekip gidebilirdi. Ne var ki şu sırada ulusal dâvânın çok önemli bir görevlisiydi. Nöbeti bırakıp kaçamazdı. Yine, genç kızın yanıbaşında yürümeğe başladı:

— Benim ne babanızla ne de polislerle işim var. Ben bir üniversite öğrencisiyim. Sizin gibi iyi bir aile kızı ile arkadaş olmak benim için büyük bir mutluluk olacaktır. İsterseniz biraz da yarın konuşuruz.

Genç kız, bu kez onun yüzüne daha alıcı gözle baktı. Onu şöyle bir ölçüp biçtikten sonra:

— Yarın, bu saatta, yine burada, olmaz mı

Dedi.

Galip bey, bu serüvene başlarken bir iç tedirginliği duymuyordu. Yurt sevgisi, yurt uğruna girişilen kavganın kutsallığı, ona her çözüme başvurarak başarıya ulaşmayı buyuruyordu. Büyük yurt dâvâsı uğruna bu genç kızın tertemiz sevgi duygularından yararlanmak zorundaydı. Ona tepeden tırnağa âşık bir genç olarak görünecekti. Görevli bir adam olduğunu birazcık olsun sezdirmek bir çuval inciri berbat edebilirdi.

Bütün gece, böyle bir iç savaş geçiren Galip bey, sabahleyin erkenden yokuşun dibindeki buluşma yerine damladı. Genç kız, büyük bir serbestlikle, yüzü en temiz bir serüvenin sevinciyle yıkanarak yaklaşıp onun elini sıktı, sonra şöyle dedi:

— Dün sabah herhalde sizi çok korkuttum. Yalan söyledim. Ne babamın sizden, ne de polislerin ikimizden ha-

beri var. Birkaç kez peşime düşen gençleri böyle korkutup kaçırdığım için size de benzer numarayı yapayım, dedim.

— Yaptınız, ama, benim, gürültüye papuç bırakmadığımı da gördünüz.

— Yürekli olduğunuzdan sizi beğendim. Yalnız, her sabah değil, birkaç günde bir kez böyle konuşuruz. Yoksa çevreden sezerlerse her ikimiz için de kötü olur. Babam pek «ciddî» bir insandır. Sonra sizin için çok kötü olur.

— İyi ama, benim de bu işte «ciddî» olmadığımı ne biliyorsunuz Bir rastlayış, iki insanı kutsal bir bağla birbirine bağlayamaz mı

— Hiç sanmam. Benim kim olduğumu biliyor musunuz .

— Elbette biliyorum. Babanızın yüksek mevkiini, sizin kolejde okuduğunuzu, hepsini öğrendim. Güvenirseniz bu arkadaşlığımız ölümsüz olur. Ben hiç sabırsızlık etmeyeceğim. Henüz sınayacağınız bir zaman olacak, kararınızı sonra verirsiniz.

Bugünden sonra serüven hızlanmağa başladı. Konuşma günleri kısa halkalı bir zincir gibi uzadı. Kimi günler kız erken çıkıyor, kimi zaman da okula geç gidiyordu. Okul paydoslarında arkadaşlarından ayrılıp Bebek yolunda tek başına yürüyordu. Galip bey, Akıntıburnunda ona yetişiyor, Mısır Elçiliğinin arkasındaki korulara giden patikaya sapınca kol kola girip doğanın insana sevişmek duyguları veren yemyeşil çam kokulu dünyasında sarhoş gibi ilerliyorlardı. Hava kararıncaya dek bülbül sesleriyle türlü kuş seslerinin çınlayıp durduğu ıssız ağaçlıklar arasında onlar da kendilerini dünyada âşık olmuşların mutlu kitabına katılmış duyuyorlardı. Onlar da kokuların güzelliği içinde dalgın, sarmaş dolaş gezinen öbür çiftlerin uyguladıkları aşk oyunlarının en temizini olsun uygulamaktan çekinmiyorlardı. Yalnız, genç kızın ölümsüz bir aşkın sürekli sahneleri olarak düşündüğü bu sevişme saatleri, kendini bir savaşçının geçici görev saatleri içinde bilen genç adam için hem tatlı hem de acı oluyordu. Kendisini aşkın ölümsüzlüğüne bütün zengin duygularıyle bı-

rakmış olan genç kızın yüreği yanında Galip beyin kafası, bir yürek olmağa özenerek çarpmağa çalışıyordu.

Galip bey, işi, genç kız kalbinin ferman dinlemeyeceği kerteye getirdiğini sandığı gün, onu yavaştan deşmeğe başladı:

— Kuzum, saygıdeğer babanız her sabah erkenden vapurla nereye gidiyor Akşamları nereden geliyor?

— O sadrazamın çok yakınıdır. Bayramlarda beni de o yalıya götürür. Uzun boylu, kara gözlüklü, iri yarı bir adam olan Sadrazam Ferit paşanın elini öptürür. Bayram hediyemizi onun elinden alır, sonra da faytonla döneriz.

— Kuzum, Sadrazam sana nasıl hediyeler verir?

Bayram hediyesi olarak süslü bir kese içinde Osmanlı altınları verir. Bununla her şey alınır. Daha güzel hediye olur mu?

Galip bey, başka günler genç kızdan daha ilginç nesneler dinlemeğe başladı:

— General Harrington, General Şarpi, General Monpelli, Albay Nelson, Kapiten Bennett. Yüzbaşı Cunigham, Kont Kaprini, yalının her zamanki konuklarıdır. Türklerden de buraya en çok gelip gidenler Şeyhülislâm Dürrizade Abdullah, Mustafa Sabri, Sait Molla, Şair Rıza Tevfik, gazeteci Ali Kemal, Kiraz Hamdi Paşa, Müşir Zeki Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Bağdatlı Hadi Paşa, Konya'lı ve Adana'lı iki Zeynelâbidin'ler, Gümülcine'li İsmail Hakkı, Albay Sadık, Artin, Cemal beyler ve efendilerdir.

Genç kız, bu tanınmış kişilerin ne yapmak için toplandıklarını da söylüyor, Galip bey o zaman sorularını daha da ileri götürüyordu:

— Güzel, ama, bunca bilgiyi nerden aldığını öğrenebilir miyim sevgilim?

— Babam, akşamları yemekten sonra kendi odasında çalışır. Fransızca, İngilizce kimi yazıları da bana yazdırır. Bunlardan pek çok şeyler öğrenirim istemeyerek.

Böyle konuşup durdukları bir gün genç kız ona:

Mademki öğrencisiniz, işiniz yok, durumunuz da iyi değilmiş. Babama söyleyeyim, size Hariciyede bir iş bul-

sun. Biraz yararlanırsınız. Çünkü, babamın iki satırı bu iş için yeter de artar bile.

Galip bey, bunu ister istemez benimser göründüyse de hergun unutturup biraz daha geriye sallamaga çalıştı.

Genç kız bir gün de Galip beyin evini, ev halkını görmek istedi. Bir tatil günü, okulda toplantı olduğunu söyleyerek evden çıkan genç kız, Galip beyle bir tramvaya atlayarak Fatihe, ordan da Çarşamba'ya gitmekten çekinmedi.

Genç kız, daracık, çarpık çurpuk sokaklardan ilerlerken kapkara, yoksul ahşap evlere şaşkın şaşkın bakıyordu; yaşadıkça çın çın ötecek olan şu korkunç soruyu genç kızdan işitince şaşırmak sırası Galip beye gelmişti:

— İnsanlar, burada nasıl yaşıyor?

— İşte böyle, senin gibi, benim gibi, soluyor, yiyor, içiyor ve yaşıyorlar.

— Bu evler, hiç güneş görmez mi? Hava almaz mı?

— Hepsini yapar ama, sizin mahallelerdeki gibi değil, hepsinden biraz nasibi vardır.

Galip beylerin evlerinin kapısına gelmişlerdi. Ev iki katlıysa da yıkık döküktü. Evde de ne güzel bir mobilya ne de genç kıza sunulacak bir şey vardı.

Babası hasta, annesi de yorgun, bitkindi. Kadın uykusuzluktan bu duruma gelmişti. Bu tehlikeli ulus yolunda çalışan oğulcuğunun başı üzerinde, eski bir subay karısı olduğundan, ne belâların döndüğünü seziyor, gece yarılarına dek onu bekliyor, belki de hiç dönmeyeceği günleri düşünerek onun işkencesini şimdiden çekiyordu.

Galip bey, genç kıza kara bir yoksulluk içinde bunalmakta olan emekli bir yüzbaşı ailesinin oğlu olduğunu da açıkça söylemekten çekiniyordu. Gizli Kuvayi Milliye örgütünde çalıştığı anlaşılarak siyasî polisten açığa çıkarıldığından beri evin yiyeceğini sağlayan tek insan, Merkez Memuru olan ağabeysi Necati beydi. O, bu yiyeceklere her zaman ortak olamıyordu. Bütün bu korkunç bir karadüşe benzeyen gerçeklerden genç kızı uzaklaştırmak için:

— Haydi, dedi, geç kalacağız, istediğin oldu, işte bi-

zim fakirhaneyi de gördün.

Yine tramvaya binerek Arnavutköy'e döndüler. Galip bey, genç kızdan yokuş yolun dibinde ayrıldı.

Galip bey, iki ay süren bu aşk şölenine her sabah Çarşamba'da sıcak, mini mini bir poğaçayı iki lokmada boğazından aşağı indirerek gitti geldi. Gidiş neyse ne de dönüş korkunçtu: Kendi durumunu yakından bilen Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal'in izlemesinden kurtulmak uğruna yukarı ıssız yoldan dönüyordu. Bu yol, Arnavutköy'den yukarı Ayazma'ya çıkıyor, ordan, fundalıklar arasından, Yahudi meşatlığından, tuğla harmanlarının arasından geçiyor, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy'den sonra Şişli tramvayına biniyor, Şişhane yokuşu'ndan inip yaya olarak Unkapanı köprüsünü geçip böylece Çarşambaya dek yürüyordu. Geç vakit eve vardığında hem son kerte yorgun, hem de aç oluyordu. Çoğu zaman bu açlığı «sine» ye çekip yatağa girdiği oluyordu.

Bu bir yandan tatlı bir yandan acı sevgi, yemişlerini vermekte gecikmedi. Galip bey, yavaş yavaş genç kızı kendisine yardım edecek gibi yetiştirdi. Genç kız, büsbütün sevginin buyruğuna girmişti. Öteki ne buyurursa yapmakta mutluluk duyuyordu. Artık «Sır kâtibi»nin elindeki ak yalının bütün gizleri kolayca Galip beyin eline geçiyor, ordan Hüsamettin beyin yönettiği Mim - Mim grupunun bir bölümünün eline geçiyor, ordan da Ankara'da Fevzi Paşa'nın, dolayısiyle Mustafa Kemal'in eline varıyordu. Genç kız, babasının elindeki belgeler ve kararların birer kopyasını getirdiği gibi yırtılıp çöp sepetine atılmış kararlarla belgeleri de toplayıp yapıştırarak sevgilisinin eline ulaştırıyordu. Bir zaman geldi ki artık Baltalimanı yalısındaki bütün bilmeceler çözümlendi; burası ilginç olmaktan büsbütün çıktı. Artık, İngiliz işgal kumandanlığiyle birlikte, Lloyd George'un, Vahidettin'in, sarkık gerdanlı, dev gövdeli Damat Ferit Paşa'nın ne düşündükleri, Anadolu'ya ne kötülük yapmak istedikleri, ne zaman edecekleri Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisindeki odasınadek yol buluyordu. Mustafa Kemal, bütün bu erişilmesi güç haber-

lerin iri kara gözlü âşık bir kızın başının altından çıktığını bilmeden değerlendiriyor, Baltalimanındaki ak yalının alınyazısını hızla yazmağa başlıyordu.

Mustafa Kemal'in elinedek yol bulan bu düşman ve ihanet belgeleri arasında zulme baş kaldırmış bir ulusu yere sermek, boyunduruğa vurmak üzere hazırlanmış bütün plânlar vardı: «Kuvayı İnzibatiye'nin sayısı, eğitileceği yer, gönderilecekleri yerler. İngiliz donanmasının varacağı limanlar, Rum köylerine yapılan silâh ve cephane yardımları, ölçeği, yeri, papazlarla kiliselere verilen buyruklar. Hilâfet ordularına atanan kumandanlar, saldırının yönleri» karaya vurmuş balık gibi açığa çıkmıştı.

Her akşam, yarbay Hüsamettin beyin evine çiçeği burnunda bir haberle damlayan Galip bey, aşkın ölümsüz günlerini de yavaş yavaş kısaltıyordu. Hüsamettin bey, onun bu bol yemişli aşk oyununu daha çok sürdürmesini çok tehlikeli bulmağa başlamışsa da her akşam Ankara'nın beklediği en taze haberle evine damlayan bu yiğit arkadaşının ayağını bir türlü bu ölümün her an baskına uğratabileceği aşk cennetinden bir türlü kesmesini istemiyordu. Anadolu'ya gönderilen bütün casusların, suikastçilerin listesi Ankara'nın elindeydi. Anadolu'nun giriş kapılarında bekleyen Kuvayi Milliye gizli polisi, hepsini enseliyor, zararsız duruma getiriyordu. Bu kerte gizlilik içinde Anadolu'ya sokulan hainlerin, casusların bu kerte kolaylıkla ele geçmesi, Baltalimanındaki kalpsiz başları adamakıllı şaşırtmıştı.

Yarbay Hüsamettin bey, bunca başarının sonunda bir felâketle karşılaşmaması için Galip beyi birden bire bu aşklı ulusal görevden alarak kendi eşi Rana (Ertürk), bir parti silâh ve cephaneyle Anadolu'ya göndermek zorunda kaldı.

Galip bey, Hüsamettin beyin eşi, bir ölçek silâh ve cephaneyle Samsun'a vardı. Önceden sivil poliste çalıştı-

ğından pek çok kişiyi tanıyan Galip bey, Anadolu'nun kapılarından biri olan Samsun'da yeni bir görevle kaldı. Burdan girip çıkan kuşkulu kişileri kontrol edecekti.

Galip beyin izini yitiren «Sır kâtibi» nin kolejli kızı, onu deli gibi aramağa başladı. Birçok kez onun Çarşamba'daki evine gitti. Bir sivil polis gibi evi kontrol altına aldı. Bundan bir şey çıkmayınca bir gün evin kapısını çaldı. Galip'in yaşlı annesi sesi titreyerek:

— Kızım, dedi, seni yalan söyleyip de neden aldatmalı? Benim oğlum, bir Kuvayı Milliyeciydi. Seninle konuşurken bile bunun için çalışıyordu. Bunu sen de sezmiş olmalısın. Oğlum, birden bire başında bir tehlikenin döndüğünü sezerek sana bile haber vermeden kaçıp Anadolu'ya gitti.

Genç kız, bunları işitince yıldırımla vurulmuşa döndü. Düşecek gibi olduysa da kendini tuttu. Sonra başı öne düşük, düşte yürüyen bir insan gibi birşey söylemeden geçip gitti.

Galip bey, uzaktan uzağa sevgilisinin yaşayışı üstüne bilgi edinmekten geri durmadı. Genç kız ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Biraz sonra da öldüğünü işitti. Kalbi sonsuz bir acıyla sızladı.

Galip beyin, bir zaman sonra öğrendiğine göre genç kız da artık Galip'inin yolundaydı. Babasını, bu belâlı görevden ayrılması, doğru yola gelmesi için durmadan iğneliyordu. Artık o da kutsal bir dâvâ uğrunda çalışan bir savaşçının bilinciyle yaşıyordu. Ne var ki çok, pek çok seviyordu. Birçok kutsal savaşçı gibi savaş bitmeden öldü. Kendisini kavuran aşkın ateşi, bu kerte zalim olmasaydı savaştan sonra belki de Galip'iyle birlikte gökkubbe altında yaşayan mutlu insanlardan bir çift olabilirlerdi.

— 8 —

KAHRAMAN ŞÜKRÜ ÇAVUŞ

Biz, yaşamak isteyen haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir ulusuz.

— Mustafa Kemal —

Abdullah Galip (Tokça), Mondros bırakışmasından sonra 1918 yılının son aymın son günlerinde Mudanya sorgu yargıcı olarak iskeleye ilk ayak bastığında bir Yunan kentine gelmişçesine irkildi. Mondros bırakışmasından sonra sanki bu güzel kasaba, Yunanistan'a katılmış gibiydi. Kasaba Rumları, sürekli bir zafer sarhoşluğu içinde yüzüyordu. Genç sorgu yargıcı, büyük bir şaşkınlık içindeydi. Burda, bu koşullar içinde görev yapabilecek miydi? Türk halkı, Türk hükümeti her gün gözönünde saldırıya uğruyor, aşağılanıyordu. Geceleri, Türkler çarşıya çıkamıyorlardı. Kasaba Rumları, olur olmaz nedenlerden Türk hemşerilerini suçladığından genç sorgu yargıcı, dâvâ bolluğu karşısında şaşkına dönmüştü. Ayrıca İttihat ve Terakki hükûmetinin sürdüğü Rumlar, bu sürgün do-

layısiyle yitirdikleri bütün mallarını istiyor, bunun için de sonsuz gürültüler kopuyordu. Genç sorgu yargıcı, geceyi gündüze katarak çalışıyorsa da bir türlü dağlar gibi yığılan evrakın altından kalkamıyor, sorgu isteyenlerle sorgusu yapılanların sonu bir türlü geleceğe benzemiyordu.

Once sürgün edilmiş, şimdi geri dönmüş üçyüz kişi üçyüz imzalı bir dilekçe ile İstanbul hükümetine başvurmuş, evrak Dahiliye Nezaretinden Mudanya sorgu yargıcının eline gelmişti.

Yakınıcılar, bu dilekçede kiliselerinin bir milyon liralık dinsel resimlerinin, bir milyon lira tutarında paralariyle eşyalarının yağma edilmiş olduğunu, bu malla paranın Bursa Jandarma Alay Kumandanı İsmail, Yüzbaşı Galip beylerle Mudanya'lı Hafız İzzet efendiden alınıp kendilerine verilmesini istiyorlardı.

Genç sorgu yargıcı Abdullah Galip bey, Bursa valisi İsmail Hakkı beyce de şiddetle izlenen bu iş üzerinde bütün gücüyle çalışıyordu. Üç yüz celp kâğıdı yazdırarak davâcılara verilmek üzere mübaşirlere vermişse de İmralı'ya yolcu taşıyan bir araç olmaması yüzünden dâvâcıların sorguları birtürlü yapılamıyordu.

En sonra, dâvâcıların ifadelerini almak üzere Mudanya kaymakamıyla birlikte İmralı'ya gitmek zorunda kaldılar.

İki gün sonra bir sahil korunma torpidosu Mudanya iskelesine yanaştı. Kaymakam, sorgu yargıcı, kâtip, bir de gümrük müdürü torpidoya binerek Imralı'ya yollandı.

Az zamanda, İmralı'ya yaklaştılar. Kaptan, dürbünle kıyıyı tarayarak:

— Bakınız, kıyıda Yunan bayrağıyla donanmış bir motor var. Sonra İmralı bucağının da Yunan bayraklariyle donandığını görüyorum. Ben de sahil muhafaza memuru olduğumdan bu Yunan motorunu ele geçireceğim.

Dedi. Kaymakam.

— Aman, gözünü seveyim. Bir hâdise çıkarma. Görmezlikten gel, bizim görevimiz olaya meydan vermemektir.

Dedi. Torpido kumandanı, kaymakama aldırış etmeyerek motora «dur» işareti verdi. Motor, işarete aldırış etmediğinden kaptan, üstüne varıp motoru torpidoya bağlamakta gecikmedi.

Kıyıya toplanmış olan Rum halkı, motorun yakalandığını görür görmez çilyavrusu gibi dağıldı. Biraz sonra bütün evlerde bir tek asılı Yunan bayrağı kalmamıştı. Daha sonra başlarında bir papazın da bulunduğu İmralı ileri gelenleri, sandallara atlayarak torpidoya geldiler. Kaymakamla yanındakilere:

— Hoşgeldiniz, safa geldiniz!

Dediler. Hepsinin korkudan titrediği görülüyordu.

Kaymakam, bu korkuyu önlemek üzere hemen gelişlerinin nedenini söyledi:

— Hükümet, sizin yakınmalarınızı dinleyerek dertlerinize derman aramak üzere bizi buraya gönderdi.

Hepsi:

— Çok teşekkür ederiz.

Diye yanıtladı.

Sonra, hep birlikte sandallara binerek karaya çıktılar. Hükümet konağına vardıklarında burasını bomboş buldular. Papaz kilitli jandarma karakol kumandanlığı odasını açınca orda elleri bağlı olarak döşeme üzerinde oturan iki Türk jandarması gördüler.

Papaz, övünerek şöyle konuştu:

— Bunlar zorla bir Rum çocuğunun ırzına geçmişlerdir. Bu cezayı bunlara ben verdim. Eğer ben olmasaydım, Rum delikanlıları bunları parça parça edeceklerdi.

İki jandarma, umutsuz, umarsız kalmış insanların durgunluğu içinde solgun yüzlerindeki yalvarma dolu bakışlariyle bu Türk memurlarına bakıyordu. Onlara kendilerini korumaları için hallerinin dilleriyle yalvarıyorlardı.

Papazın açıklaması, kaymakamı çok öfkelendirdi. Kendisinden anlayış, acıma bekleyen jandarmalara:

— Sizde hiç utanma yok mu alçaklar? Siz, jandarmasınız. Ne zamanda bulunuyoruz, biliyor musunuz? Bu

gibi kötülüklerin önüne sizin geçmeniz gerekirken suçu kendiniz işlediniz. Oh olsun, çok iyi olmuş!

Diye bağırdı.

İki jandarmanın yüzünü bunun üzerine tiksintiyle karışık bir korku kapladı.

Kaymakamın, bu suçun gerçekten işlenip işlenmediğini hiç soruşturup anlamadan zavallı jandarmacıklara ver yansın edişi sorgu yargıcına bayağı dokundu.

Masa kuruldu. Sorgu yargıcı, yaşlıca kâtibiyle başına geçti. Üç yüz dâvâcının sorgularını yapmağa başladı.

Bu sırada torpido kumandanı da karaya çıkmış, hükümet dairesine gelmiş, gördüğü iki jandarmaya bir şeyler soruyordu. Sorgu yargıcı, jandarmaların odasındaki gürültünün arttığını görerek, kalkıp oraya gitti. Papaz, durumu kaptana da anlatıyordu. Geminin süvarisi, elleri arkasında, soğuk bir yüzle papazı dinliyordu. Papaza:

— Senin bu cezayı vermeğe ve ellerini kollarını bağlamağa yetkin var mı?

Diye sordu.

— Benim yetkim, dinsel görevimi yapmaktır. Nitekim, ben, böyle yapmasaydım bu jandarmaları gözümün önünde parça parça edeceklerdi.

— Ne dedin papaz efendi, ne dedin, papaz efendi?

Diyen süvari daha sözünü bile bitirmeden papaza bir tokat aşketti. Papaz, fırtınada bir ağaç gibi olduğu yerde bir gidip geldi, yüksek papaz başlığı başından uçtu, kır saçlı başı meydana çıktı.

Kaymakam, hemen koşarak şapkayı yerden alıp tozlarını silkeledi. Papazın başına geçirdi. Torpido süvarisine öfkeyle şöyle bağırdı:

— Ne yapıyorsunuz efendi? kendinize geliniz. Biz, buraya adam dövmeğe gelmedik. Görevimiz çok naziktir. Hükümetin başına yine bir iş mi çıkartmak istiyorsunuz? Bu ne iş ve ne cürettir? Biz, hükümeti temsil ediyoruz. Bütün felâketlerin başlıca nedeni hep sizin gibi düşüncesizlerin davranışlarıdır.

Bu sözlerden yüreklenen papaz da süvariye bağırıp

bağırmaya başlayınca bütün Rum halkı ne olduğunu anlamak üzere hükümet konağına üşüştü. Burayı çepeçevre kuşattı. O zaman torpido süvarisinin tepesi attı:

— Kaymakam bey, kaymakam bey! Hükümet diye ne sayıklıyorsun? Hükümet diye bir güç olsaydı devletin donanmasından bir gemiyi bu heriflerin ayağına gönderir miydi?

Diye bağırdı. Sonra halka döndü:

— İhtar ediyorum, şimdi dağılın. Yoksa hepinizi topa tutarım, diye gırtlağının bütün gücüyle bağırdı.

Rum halkı, bunu işitince hemen dağılmağa başladı. Süvari, cebinden çıkardığı düdüğü öttürdü. Gemiden karaya çıkan silâhlı denizerleri geri kalan halkı da meydandan dağıtıp sürdüler.

Sorgu yargıcı Abdullah bey, serbestleyince yine dâvâcıları birer birer çağırıp dinlemeğe başladı. Ne tuhaftı. Sorgu yargıcı şaşırıp kalmıştı. Baştan aldığı ifadelerle şimdikiler arasında çok büyük ayrım vardı. Yargıç sordukça:

— Biz, hiç kimseden yakınmıyoruz. Sanık diye gösterdiğimiz kişilerden hiçbirisini de tanımıyoruz. Biz, hükümetimizden yardım istiyoruz. Başka hiçbir derdimiz yok!

Diyorlardı.

Bu sırada, süvari, jandarmaların yanına giderek ellerini, ayaklarını çözdü. Gemiye gönderdi. Onlara yemek yedirip rahatlarını sağladı. Jandarmalardan biri Domaniç kasabasının Asar köyünden Ali oğlu İdris, öbürü de Samsun'un Çakırca köyünden Memiş oğlu Osman'dı.

Abdullah beyin soruşturması sona ermek üzereydi ki başta ifade verenler yine geldiler. İlk söylediklerinden vazgeçtiklerini, ifadelerinin düzeltilmesini dilediler.

Sonra defterlerini, kâğıtlarını derleyen yargıç Abdullah bey, işinin bittiğini söyledi. Hepsi yine torpidoya döndü. Yargıç, içinden bu koca süvariye şöyle sesleniyordu: «Mert ve kahraman süvari! Sana saygı ve minnet! Sizin gibileri bu yurtta Tanrı hiçbir vakit eksik etmesin!»

Torpido, adadan ayrılır ayrılmaz Rumlar yine çarşaf gibi bir dilekçe döşenerek, İmralı'ya gelen Türk memurlarının halkın söylediklerinin tersine yazdıklarını, adaya asker çıkararak kendilerini korkuttuklarını, süvarinin papazı dövdüğünü yana yakıla anlattılar. Böyle bir dilekçe İstanbul hükümetine, bir dilekçe de İstanbul'daki işgal kumandanlığına gönderdiler.

Gerek İstanbul hükümeti gerekse İngilizler, bu işin koğuşturulmasına başka kişileri gönderdiler. Ayrıca, buralardaki Rumları korumak kaygusuyla Mudanya'nın Türk halkına gözdağı vermeğe başladılar. İmralı adası olayına yol açan kaymakam Hamdi bey de burdan uzaklaştırılıp yerine kara kuru sert, genç bir adam olan Asaf bey geldi.

1919 Mayısının 25 inci gecesi sabaha karşı Mudanya önünde bir Yunan şilepi demir attı. Onun yanı başında da bir Yunan torpidosu, demirini gürültülerle denize salıverdi

Mudanya'lıların henüz İzmir'i Yunanlıların işgal ettiğinden haberi yoktu. Gemiden ilk önce çıkan birkaç yüksek rütbeli subay gümrükte toplanan Mudanya'lı memurların yanına götürüldü. Bunların arasında 17. kolordu kumandanı Ali Nadir Paşa da vardı. Oturdular, Nadir Paşa, koskoca İzmir şehrini bir tek kurşun atmadan Yunanlılara teslim etmiş olmanın korkunç sorumunu paylaşacak sorumlu makamlar arayarak İzmir'in işgalini acıklı bir sesle anlattı. Ona göre bütün suç, Harbiye Nezaretinindi. Hiçbir karşı koyma buyruğu vermemişti. Nadir Paşanın anlattığı bu boş lâfları kapıda dikilerek bezgin, öfkeli bir yüzle dinleyen bir subay, sert bir davranışla ona döndü:

— Paşam! Paşam! Dedi, bu facianın ve felâketin başlıca sorumlusu sizsiniz. Koca bir kolordunun yönetimi sizin elinizdeydi. Kimseden buyruk beklemeniz gerekmezdi. Böyle baskın biçimindeki olaylarda kumandanlar, kendi yeteneklerini ve her türlü fedakârlığı gözönüne alarak bir çözüm bulurlar ve gerekirse ölürler. Biz, şimdi suçu

birbirimize yüklemekle sorumdan kurtulamayız. Felâket, felâkettir. İzmir'in işgalinde yapılacak birçok tedbirler vardı.

Zayıf yüzü, morarmış gözlerinin altındaki gölgelerle daha çok zayıflamış görünen Nadir Paşa, gözlüklerinin ardında pusmuş ya yarbay ya da binbaşı olan bu yiğit subayı, susmak zorunda kalarak, dinledi.

Üzgün subay, bunları söyledikten sonra, onun yanıtını beklemeden kapıdan uzaklaştı.

Biraz sonra askerler de yavaş yavaş karaya çıkarıldı. Başı boş, aç, yoksul bir yığın Türk askeri, Mudanya'nın çarşısını - pazarını, kahvelerini doldurdu. Hepsinin yüzünden dünyaya küskün insanların umutsuzluğu akıyordu. Hepsi de durumlarından yakınıyordu. Hiçbirinin memleketlerine gidecek parası yoktu.

Üstleri başları parça parça, çamaşırları bitli, kokmuştu. Mudanya halkının yüreği parçalanıyordu. Halk da yoksuldu. Bunca askeri besleyemezdi. En sonra Mudanya'lı zenginlerden Lütfü bey, birkaç koyun kestirerek bu aç mehmetçiklere birkaç kazan dolusu yemek hazırlattı. Karınları doyan askerler, biraz umutlanmış, biraz canlanmıştı. Biraz önce liman dairesinin kapısında Ali Nadir Paşaya kafa tutan yüksekçe rütbeli subay, bütün bu eratı toplayıp sıraya dizdi. Kendisiyle Kuvayi Milliye ordusunda döğüşmek isteyenleri seçip yanına aldı, önlerine düşerek Bursa'ya doğru yola çıktı.

İmralı olayından on gün sonra Mudanya önünde bir İngiliz torpidosu demirledi. Hükümet konağı karşısında demirleyen savaş gemisinden bir İngiliz subayı çıkarak doğru kaymakamlığa gitti. Oturup bacak bacak üstüne atarak Asaf beye doğrudan doğruya şöyle dedi:

— Rum halkına yaptığınız kötülükler yetmiyormuş gibi yakınmalarını da dinlememişsiniz. Üstelik de ruhanî başkanlarını dövmekten de çekinmemişsiniz. Bu türlü dav-

ranışlara artık müsaade etmeyeceğiz. Bu gibi davranışlardan sakınmanızı istiyorum.

Asaf bey, o kaymakamın kendisi olmadığını, bundan böyle bu gibi şeylere göz yumulmayacağını söyleyerek İngiliz subayını başından savdı. Kaymakamın yanından çıkan İngiliz subayı, metropolithaneye uğradı. Orada epeyce kaldıktan sonra gemisine döndü.

Bu torpido bir hafta sonra yine hükümet konağı önünde demirledi. Birkaç İngiliz deniz askeri bir sandalla, karaya birkaç ne idiği belirsiz eşyayla dolu çuval çıkardı. Çuval Rum eczacı Kornilos'un eczanesine taşındı. Kornilos, torpidoya bakmağa gelen bütün Rum çocuklarını eczaneye çağırdı. Rum - Türk bütün halk bu çuvallarla ne geldiğini merak ediyordu. Biraz sonra Rum çocukları, ellerinde tomar tomar kâğıtla çarşıya, mahalle aralarına dağıldılar. Koşarak Türkçe şöyle bağırıyorlardı:

— Fetvayı Şerif! Fetvayı Şerif! Padişah göndermiştir. Hediyesi.

Çocuklar, bunları rastgeldiklerinin eline tutuşturarak koşuyorlardı.

Fetvalar dağıtılıp bittikten sonra İngiliz savaş gemisi çekilip gitti. Kaymakam Asaf bey, hemen göreve başladı: Bütün dağıtılan fetvaları toplatıp hükûmet meydanında yaktırdı. Bunları yaktırırken başında toplanan Türk halkına şöyle ünledi:

— Bu durum, böyle sürüp giderse ben kendim buna dayanamıyacağım. Kaçacağım. Hükümeti benim makamım temsil ettiğinden bu gibi azarlamalara hep ben erek olmaktayım. Sinirli bir adamım da. Bir daha böyle bir subay gelip karakuşî buyruklar vermeğe kalkışırsa inan olsun çekip vuracağım. Ondan sonra ne olursa olsun. Yerime vekil olarak Kadı Hüseyin Hüsnü efendiyi bırakacağım. Artık, sizler nasıl isterseniz işleri öyle yönetirsiniz.

Kaymakam Asaf bey, konuşmasını bitirmiş, memurlar yerlerine dönüyorlardı ki hükûmetin karşısında bir İngiliz torpidosu gürültüyle demir atmağa başladı.

Sonra, torpidodan karaya sandallar dolusu İngiliz as-

keri çıkarılarak kasabanın kilit yerleri tutuldu. Bir yığın asker de hükumet konağını kuşattı. İçeri, dışarı hiç kimseyi bırakmıyorlardı.

Kaymakam Asaf bey, bunu görünce hemen öfkeyle yerinden fırladı. Arka cebinden çıkardığı küçük Vebley tabancasını elinde tutarak aşağıya indi. Kapıya dikilen süngülü İngiliz askerlerine:

— Alçaklar, diye haykırdı, eşkiya gibi resmî daire basılır mı? Ben, tek başıma da olsam bir ikinizin leşini yere sererim.

Bu sırada İngiliz askerlerinden biri türkçe olarak kaymakama:

— Efendi, efendi, silâhını at, yoksa sonu fena olur!

Dedi. Yerli bir Rum olduğu anlaşılan askere Asaf bey şöyle haykırdı:

— Silâhları siz atın, ben kaymakamım! Şerefiniz ve haysiyetiniz olsaydı, ilkin kumandanınız gelir ve ne istiyorsa bana bildirir, benden karşılığını alırdı. Yoksa eşkıya gibi hükümet basanlara biz de böyle karşı koruz.

Türkçe konuşan asker:

— Müsaade ediniz, efendi!

Diyerek koşar adım ordan uzaklaştı. Biraz sonra uzun boylu, ince gövdeli bir İngiliz subayı çıkageldi. Asaf beyi selâmlıyarak kendini tanıttı.

İngiliz subayı, Rum askerin tercümanlığiyle kaymakamdan özür diledi, hükümet konağının kapısındaki nöbetçileri ordan uzaklaştırdı. Kaymakam, Kadı Hüseyin Hüsnü efendiyle sorgu yargıcı Abdullah beyi, ceza reisi Osman beyi, daha birkaç memuru odasına çağırdı. İngiliz subayı onlara şöyle dedi:

— Bizim hiçbir kötü amacımız yoktu. Ancak padişahınız hazretlerinin buyruklariyle fetvayı şeriflerini getirip dağıttım. Ben gittikten sonra bu fetvalar toplatılıp yakılmış. Bu saygısızlığı yapanları tutuklayıp götürmek buyruğunu aldım. Bunun için geldim.

Asaf bey:

— Padişaha olan bağlılık ve saygınızdan dolayı size

teşekkür ederim. Padişah hazretleri adına geldiğinizi ve onun adına davrandığınızı şu sırada öğrenmiş bulunuyorum. Dönüşünüzde padişaha şunu söylemenizi dilerim: Fetvayı şerifleri ben yaktırdım. Nedeni de padişah hazretlerinin sandığı ve sizin de anladığınız gibi saygısızlığımdan dolayı değildir. Biz, müslümanız, Fetvayı şerifleri baş üstünde tutarız. Dağıtılan fetvayı şeriflerin, Rum çocuklarının ellerinde, şurada burada, kahvehanelerde, sokak ortalarında bırakılmasına bizim dinimiz göz yummaz. Keşke hepsini toplatabilseydim daha çok sevap kazanırdım. İşte, fetvayı şeriflerin toplatılmasının nedeni budur.

İngiliz subayı, bunları büyük bir dikkatle dinledikten sonra:

— Doğrudur, doğrudur. Siz müslümanlar dininize ve padişahınıza çok saygılısınız. Kusura bakmayın.

Diyerek hepsinin elini sıktı, çıkıp gitti.

Mudanya'lılar 1920 yılı Haziran ayının 25 inci günü sabahı gözlerini açıp denize bakınca birkaç İngiliz torpidosunun filikalarla karaya asker döktüklerini gördüler. Mudanya halkı, bunun çok önemli bir davranış olduğunu seziyorsa da Yunan ordusunun bütün cephelerde «milne çizgisi» denen sınırı çiğneyerek saldırıya geçtiğini, hızla Yeşil Bursa üzerine ilerlediğini bilmiyordu. Eğer bunu bilselerdi İngiliz torpidolarının burda göründüğünden daha kötü bir niyetle toplanmış olduğunu anlarlardı. Onlar Bursa yönünde ilerleyen, önündeki Kuvayı Milliye siperlerini hallaç pamuğu gibi atan Yunan ordusuna Bursa'nın gerilerinde Kuvayı Milliyenin bir tehlike yaratmaması uğruna davranmışlardı. Yunan ordusuyla «Koordine» bir saldırıya girişmişlerdi. Bu küçük çapta bir saldırı da olsa Bursa'da tutunmağa çalışan 56. tümen kumandanı Albay Bekir Sami bey çevresindeki Kuvayı Milliye topluluğunu iki ateş arasında bırakarak ordan kaçırmak ereğini güdüyor-

du. Halk, bunu ancak, bu işler tarih olduktan sonra anlayacaktı.

İngiliz filikalarının karaya döktüğü İngiliz askerlerinin bir bölümü Arnavutköyune, bir bölümu hükümet konağı çevresine, başka bir bölümü de iskeleyle çevresine yerleşti. Hemen karaya çıkan İngiliz subayları, koltukları altındaki Mudanya'lı Rum hemşerilerin yardımıyla Kuvayı Milliyeci başlardan Karpuzoğlu Abdi beyi evinden alıp hapsettiler. Sonra, İngilizce bilen liman reisini alarak hükümet konağı önündeki jandarma dairesinin balkonuna çıkardılar. Türk - Rum bütün halkı hükümet konağı önüne toplayarak liman reisinin tercümanlığiyle şunları anlattılar:

— İngiliz hükümeti, artık daha uzun süre Kuvayi Milliyecilerin cakalarına dayanamaz; Kuvayi Milliyeci liderler alınıp götürülecek ve hakettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Eğer Kemalist çetelerin sözlerine uyarak hıristiyan halka kötülük ve işkence yapmağa kalkışırsanız Mudanya'yı topa tutacağız.

Ne var ki, bu sözleri dinleyenler arasında Mudanya'lı eli silâh tutanlarla aydın Türk gençleri yoktu. Onlar, tehlikeyi görür görmez silâhlarını alıp yükseklerdeki zeytinliklere sığınmış, orda kazdıkları siperlere girmişlerdi. Halkın bir bölümü ise evceğizlerine kapanarak kendilerini tehlikeden kurtulmuş sanıyordu.

Bu sırada mezarlıkta pusu kurmuş olan Şükrü Çavuş ile birkaç arkadaşı kasaba'da dolaşarak Kuvayi Milliyeci avlamağa çalışan bir İngiliz binbaşısiyle daha küçük rütbeli başka bir subayı, bir İngiliz erini mermilerle delik deşik ederek yere serdi. Tüfeklerin patlamasiyle kasabada panik de başladı.

İngiliz askerleri, iki subaylarını öldürüp bir asker arkadaşlarını yaralayan Şükrü Çavuş'un üstüne bir oğul arı gibi çullandılar. Bir sürü kurşun yiyen Şükrü Çavuş, Mudanya'nın ilk şehidi olarak kanlar içinde yere serildi.

İngilizler, o gün iki subay, bir er yitirip bir Türk çavuşunu da şehit ettikten sonra yine çekilip gittiler. Bunun

bir prova olduğu anlaşılıyordu. Onlar yine geleceklerdi.

Bir yüzbaşı buyruğundaki yirmi kişilik küçük bir müfreze meydana getirildi. Ne yazık ki Mudanya'yı bekleyen kocaman tehlike için bu Kuvayi Milliye müfrezeciği devede kulak kalıyordu.

Kaygu içinde kötü günleri bekleyip duran Mudanya Türkleri, birgün ikindiüstü, Mudanya'ya doğru bir sürü düşman savaş gemisinin geldiğini gördüler. Gemiler Mudanya'nın karşısındaki Armutlu önünde durdu. Bunun üzerine halkın kaygusu taşkın bir durum aldı. Can korkusu, yüzleri sarartmağa, gözleri büyütmeğe başladı. Mudanya Türkleri, İzmir'den getirilip posa gibi karaya dökülen askerlerden Yunanlıların ne vahşilikler yapabileceklerini öğrenmişlerdi. Bundan dolayı nereye saklanacaklarını, nereye kaçacaklarını bilmeyerek kıvranıp duruyorlardı. Malmülk sahibi olanlar, bunları bırakıp gidemiyeceklerini söylüyorlardı. Bırakıp giderlerse yerli Rumların bunlara konacağını düşünerek bir türlü karar veremiyorlardı. Halktan kimisi de şöyle diyordu:

— İşte, padişah ve halifeye kafa tutanları tanrı böyle terbiye eder.

Bunlar, bu gelişi bilinçli bir biçimde bekliyor gibi görünenlerdi. Kimisi de gecenin karanlığından medet umuyordu:

— Hele gece olsun, başımızın çaresine bakarız!

Diyorlardı. Halkın çoğunluğu ise taşınabilir öteberisini yüklenip çoluk çocuğunu da yanına alarak Bursa'ya doğru yola çıkmıştı. Kimi memurlar küçük Kuvayı Milliye müfrezesinin de kumandanı olan sahil muhafaza kumandanı yüzbaşı Halit beye başvurdular:

— Bursa'ya kaçarsak acaba yollara güvenebilinir mi?

— Orası için bir şey diyemem. Şoseden gidecek olursanız belki Misebilu'lu Rumlar yolunuzu kesebilir, teh-

likeye düşebilirsiniz. Ancak zeytinlikler içinden, patikalardan elden geldiğince kalabalık olarak gitmeğe çalışın. Benim kuvvetim de azdır. Şimdi, Gemlik'le görüştüm.

Armutlu bucağiyle haberleşmenin kesildiğini anladım. Armutlu da işgal edilmişe benziyordu.

Sorgu yargıcı Abdullah bey, Acenta Rıza ile oğlu, polis memuru Mahmut, gece yarısından sonra zeytinliklere tırmanarak Bursa'ya giden patikalara düştüler. Mudanya'nın üstündeki tepelere tırmandıklarında Armutlu bucağına baktılar. Köyün önünde ışıkları pırıl pırıl yanan yepyeni bir yığın savaş gemisi, kötü niyetlerini göstermek üzere sabahı bekliyordu. Tanyeri atarken Yörükali köyüne varan yolcular, burdan daha iyi görünen Armutlu'ya bakınca bir bölük savaş gemisinin kalkarak Mudanya önünde sıralanmağa başladığını, geri kalanının da Gemlik'e doğru yollandığını gördüler. Bu gemilerden birinden kalkan bir uçak Mudanya tepelerindeki zeytinlikler üzerinde bir keşif yaparak döndü. Sonra gemiler, korkunç bir cayırtı koparark Mudanya kasabasının kimi bölgeleriyle zeytinlikleri batarya ateşiyle döğmeğe başladılar.

Gümüş buğu yığınları gibi tepeleri süsleyen zeytinlikler Kuvayı Milliye taburları gibi darmadağın edilip havalara savruldu.

Sonra, İngilizler, karaya daha çok asker çıkardılar. Bütün resmî daireleri işgal ettiler. Mudanya'yı Yunanlılara teslim etmek üzere nöbet tuttular.

İki gün sonra, Yunan güçleri Tirilye, Siği kıyı yoluyla Mudanya'ya gelip İngiliz askerlerinden nöbeti aldılar. Rumlar bütün kasabayı mavi - ak haçlı Yunan bayraklariyle baştan başa donattılar. Zito sesleri göklere yükseliyordu.

Yunanlılar kasabaya yerleşir yerleşmez çok tehlikeli bir politika gütmeğe başladılar. Burada padişaha karşı ayaklanan hain Kemalistleri yok etmeğe gelmişlerdi (!) Onlar gâvur Yunan değil, «Padişah Yunanı» idiler. Hocaları hacıları hoşnut etmek uğruna bin türlü hokkabazlık yapıyorlardı. Her ezan okunuşunda süngü takmış Yu-

nan askerleri, sokaklara dağılıyor, kahvelerden halkı zorla kaldırarak camilere dolduruyorlar, onları:

— Dininize saygılı olmalısınız!

Diye uyarıyorlardı. Türk memurlarla da prensip olarak iyi geçinıyorlardı. Halk, zaman geçtikçe Yunanlılara ısınıyordu. Gerçekten onları «Padişah Yunan'ı» gibi görüyordu. Hocalar, yüzyıllardanberi bekledikleri din rejimine kavuşmuş olmanın sarhoşluğu içine yuvarlanmış gibiydiler. Kimisi camide şöyle vaazediyordu:

— Ey müslümanlar! Cenabı Hak, dinsizlerin terbiyesi için bu işgal ordularını göndermiştir. Bunların sayesinde camilerimiz cemaatle dolup taşıyor. Padişaha kafa tutan dinsizlere uyarsak alimallah halimiz yamandır. Bu nimetin kadrini bilelim ve ibret alalım.

Ne var ki gerçekten hak yolunda olan hocalar da vardı. Ramazan dolayısiyle Mudanya'ya gelen kısa boylu, ufacık tefecik bir hoca, Dağıstanlı Hacı Osman efendi, ötekilerin tersine şöyle vaazetmeğe başladı:

— Ey müslümanlar! Sizi kurtarmak uğruna canlarını feda etmekte olan ve kan deryasında yüzen kardeşlerinizin gücü azdır. Yine de tanrının yardımıyla sizi ve üzerinize çöken karadüşü kaldıracaklardır. İçiniz rahat olsun. Cenabı hak böyle buyuruyor.

— 9 —

ÇAPANOĞULLARI KARADÜŞÜ

Ethem bey, bu isyanı da bastırabilirseniz vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız.
— Mustafa Kemal —

Ethem bey, Ali Fuat paşanın buyruğu üzerine kurmay yarbay Arif bey müfrezesini Düzce'de bırakarak bütün elindeki güçleriyle Eskişehir'e yollandı. Adapazarı - Bilecik yoluyla vardığı Eskişehir, stratejik bir yerdi. Burda herhangi bir yandan gelebilecek tehlikeleri kolayca önleyebilecekti. Burdan her yana giden demiryolları, onun güçlerini daha çevik bir güç durumuna getirebilirdi. Gerek kendi cephesi olan Salih'liye gerekse Ankara üzerinden Yozgat'a burdan asker ulaştırmak oldukça kolaydı. Ethem bey, uzun günlerdir ufuktan ufka dörtnal koşup duran atlılariyle atlarını burda birkaç gün olsun dinlendirir gibi olduğuna sevindi. Burda bir şey de keşfetti: Gerek İstanbul'dan gerekse Avrupa dünyasından en yeni

haberleri alabiliyor, elden geldiğince yeni İstanbul gazetelerini de okuyabiliyordu. Özel kişilerden ya da gazetelerden aldığı haberler, Ethem beyi çok sevindirdi. Buyruğu altındaki birliklerin ayaklanıcı yığınlarına üstüste indirdiği yumruklar, ülkenin karamsar havasında birdenbire tatlı bir iyimserlik yaratmış, İngilizlerle onların yoldaşlarını da sersemletmişti.

Kuvayı Milliye için doludizgin kötü yazılar döşenen İstanbul gazeteleri imana gelmiş, artık İstanbul'la Ankara'nın arasının bulunması gerektiğini yazıyorlardı. Artık, Anadolu, Kuvayı Milliyesinin gücü, bir mızrak gibi kem gözlere batmağa başlamıştı.

Akdeniz'den, Marmara kıyılarını yalayarak Karadenize dek uzayan ayaklanış yangınını, atlarının çelik nalları altında ezip söndüren Ethem bey, haziranın başından beri Ankara'dan işittiği Çapanoğullu kımıldaması üzerinde hiç te durmak istemiyordu. Ona göre bütün tehlike, Yunan cephesindeydi. Ankara'dakiler, biraz kendilerini sıksalar Çapanoğullarının tutuşturmağa heveslendikleri yangını çabucak söndürebilirlerdi.

Ethem bey, bu düşünce ile, Eskişehir'e varışının beşinci günü «Hücum taburu» ile piyade, atlı kıtalarında iki bin kişilik bir gücü Salihli cephesine doğru yola çıkardı.

Eskişehir'deki karargâhında, gittikçe tehlikeli bir renk alan yeni olaylar karşısında gecesini gündüzüne katarak çalışan Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı buyruğu bildirmek üzere kendi karargâhında dinlenen Ethem beyi yanına çağırdı. Ethem bey, üzerinde çalıştığı harita başından kalkarak kendisini ayakta karşılayan Ali Fuat Paşa'nın karşısındaki bir koltuğa çöktü. Onun, bütün paşalar içinde biricik sevgi, saygı duyduğu kişi Ali Fuat Paşaydı. Onun da kendisine karşı zaafı olduğunu biliyordu. Bu sevdiği askeri çok üzgün buldu. Paşanın yüzündeki derin üzüntüyü onun bildiği yürekliliğine göre aşırı bile buldu.

Bu kez, ikisi birlikte masanın üzerine yayılmış olan

haritayı gözden geçirdiler. Haritada ayaklanış bölgeleri, kırmızı çizgilerle gösterilmişti. Bu çizgiler nerdeyse Ankara'nın dış mahallelerine dayanıyordu. Ali Fuat Paşa, haritayı Ethem beye göstererek:

— Ethem bey, dedi, size yine yol göründü.

Ethem bey ,bu buyruğu olağan olarak karşıladı. Şundan ki, bu buyruğu her an bekliyordu.

— Paşam, hemen yol hazırlıklarına başlıyacağım. Yalnız, sanıyorum ki, Yunanlılar, bu günlerde saldırıya geçeceklerdir. Salihli cephesinin çöküşü, Alaşehir'i ve hatta Uşak bölgesini bırakmamıza yol açar. Benim bugünkü asker gücüm, kıtalarımın morali, bir karşı saldırıya bile elverişlidir. Ben, yine cepheme dönmek hazırlığındaydım. Acaba Yozgat ayaklanışını bastırmak görevini başka kıtalara veremez misiniz?

Bunun üzerine paşa, masanın çekmecesinden bir şifre telgraf çıkardı:

— Bu kararı ben kendim vermedim. Ethem bey! Ben, bilirsiniz ki, cephedeki asıl yerinize dönmeniz yanlısıyım. Bunu türlü nedenlerle istiyorum. Ne var ki, sizin hemen elden geldiğince ivedi olarak Yozgat bölgesindeki bastırma işini yönetmeniz, Genelkurmay Başkanlığınca istenmektedir. Bu kararı da Mustafa Kemal'in kendisi imzalamıştır. Nasıl bir eksiğiniz var mı, Ethem bey?

— Hiçbir eksiğim yok. Ayaklanış bölgesinde ele geçirdiğimiz silâh ve cephane bize yeter de artar bile. Müfrezelerimin kadrosu da dolgun durumda. Teşekkür ederim.

İkisi de ayağa kalkmıştı. Ali Fuat Paşa, Ethem beyi bağrına basarak, ona başarılar dileyerek kapıdan uğurlarken şunları söyledi:

— Ethem bey, bu ayaklanışı da bastıracağınıza inanıyorum. Size bir ayak önce cephenize dönmenizi salıklayacağım. İnşallah, olaylar buna elverişli olur.

Paşanın bu sözleri Ethem beyi günlerce, hem de günlerce düşündürdü. Bu sözde çok uzaklardan gelen yanık kokuları yüzüyordu. Paşa, bu yiğit adamın alınyazısında çok üzücü belirtiler görür gibiydi.

— (Ethem bey, altın şeref merdivenlerinden katran gibi kara bir karanlığın içine yuvarlandığı günlerde bu sözü sık sık anacak, yüreği derinden derine sızlayacaktı.)

Ethem bey, kıtalarının arasında gezerken bunların yarısından çoğunun Çerkesçe konuştuğunu görerek Türkçeden başka bir dille konuşmayı şiddetle yasakladı. Çerkes'lerin bölgelerinden kendisine katılan binlerce Çerkes, Lâz, Ethem beye büyük bir güç kazandırdığı gibi bu yüzden onu güç durumda da bırakıyordu. Bunu seziyordu. Oysa, o, Düzce üzerine yürüdüğü günlerde kıtaları salt Türkçe konuşuyordu.

Elindeki iyi eğitimle pişmiş atlılarını hazırlanan özel trene bindirerek Ankara'ya doğru yola çıkmak üzere iken Fevzi Paşa (Çakmak) özel bir trenle Eskişehir istasyonuna geldi. Paşa da salt Ethem bey gücünü bir ayak önce davrandırmak üzere gelmişti. Hemen o da Ethem beyin bindiği kompartımandan yer aldı. Genzi yakan yaş odun dumanlarını savurarak puflaya puflaya Ankara'ya yollanan kara tren. Yozgat yangınını söndürecek büyük suyu da birlikte götürüyordu.

26 Haziran Cuma günü tren Ankara istasyonuna girerken Mustafa Kemal başta olarak, hemen bütün Ankara oradaydı. Mustafa Kemal, önünden ağır ağır geçen trenin pencerelerinde Ethem beyle Fevzi Paşayı arıyordu. Trenin basamaklarından birinde gördüğü bir subaya (Muharrem Giray):

— Ethem beyefendi nerdeler? diye sordu.

— Ön vagondalar.

— Ön vagondalar mı?

Diyen Mustafa Kemal, öne doğru koşmağa başladı. Ethem bey, bu sırada açılan kapıdan indi. Eksiksiz bir çeteci kılığındaydı. Başında boz bir başlık, sırtında sımsıkı bir kara halk giyneği vardı. Sağ elinde bir filinta tutuyordu.

Mustafa Kemal, kendisinden çok uzun boylu olan bu genç adamı gerçek bir sevgiyle, saygıyla bağrına bastı:

— Hoş geldiniz, Ethem beyefendi.

Öteki, eğilip Mustafa Kemal'in elini öpmek istedi. O, elini şiddetle çekti. Ethem bey, öpmek için diretince, öbürü de diretti. Bir kez daha kucaklaştılar. Mustafa Kemal'in gözleri dolu dolu olmuştu. Yanında Recep Zühtü, Hayati beyler olarak Ethem beyi ilkin Büyük Millet Meclisi Başkanlığına ayrılmış olan istasyondaki Bağdat Demiryolları Müfettişliği konağına götürdü. Direksiyon konağı adı verilen bu sağlam kâgir konağın kimi odaları çalışma odası olarak kullanılıyordu. İki oda da yatak odasıydı.

Burda karşılıklı oturdular. Mustafa Kemal, yeni ayaklanış bölgesindeki durumu açıkladı. Büyük Millet Meclisinin ruh durumunu anlattı. Son günlerde morali çok bozulduğundan, Ankara'nın tehlikede olduğu kanısının günden güne artmakta olduğundan söz etti.

Kahvelerini içerlerken epeyce konuştular. Bu arada paşa:

— Ethem bey, dedi, bu ayaklanışı da bastırabilirseniz, vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir yararlıkta bulunmuş olacaksınız. Bir eksiğiniz varsa buradan bütünlemeğe çalışalım.

— Hayır, paşam, hiç bir eksiğim yok.Tanrının yardımıyla bu sefer de ayaklanıcıları tepeleyeceğiz. Çıban başlarını koparacağız. Güveniniz yerinde ve gönlünüz rahat olsun.

— Sizden rica edeceğim: Meclis önünden düzgün bir yürüyüz yapınız Atlılar tırısla geçsinler. Piyadeler yığın düzeninde olsun.

Ethem bey, paşanın amacını anlamıştı: O, Meclisin moralini düzeltmek, güçlendirmek istiyordu.

Direksiyon'da değerli konuğunu biraz dinlendiren Mustafa Kemal, sonra aşağı indirdi. Koluna girerek onu istasyonun önünde duran üstü açık otomobiline doğru götürdü. Onu otomobilinin sağına almak isteyince Ethem bey, orda bekleyen ortanca ağabeysini göstererek:

— Tevfik beyi alınız! dedi.

Mustafa Kemal, bunun üzerine Ethem beyi sağına

Tevfik beyi de soluna alarak doğru Ziraat Mektebi'ne götürdü.

Ethem bey, kanapelerle döşenmiş odada Mustafa Kemalle karşı karşıya oturdu. Onlar birer sigara ile birer kahve içinceye dek Müdafaayı Milliye Vekili Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanı albay İsmet bey, Ethem beyin ortanca ağabeysi Tevfik beyle birlikte odaya girdiler. Ethem bey, Fevzi Paşa'yı Eskişehir'de Mustafa Kemal'i de Ankara istasyonunda ilk kez görmüştü. Şimdi de İsmet beyi ilk kez görüyordu. Hepsi de kendisine alçakgönüllü davranıyordu. Ne var ki, Ethem beyin gördüğü önemli bir şey daha vardı. Bu güçlü Kuvayı Milliye başları da kendisiyle böyle yakından görüşmekten bir o denli hoşnuttular. Bunu açıkça görüyordu. İsmet bey, zamanın darlığından söz açarak hemen işe geçilmesini önerdi. Doğrudan doğruya Ethem beye:

— Ethem beyefendi, dedi, dinlenmeye olan ihtiyacınıza bakmayarak, ziyaretçiler üşüşmeden, en önemli sorunlar üzerinde lütfen görüşmeğe başlayalım. Özellikle bilinen şu ayaklanış konusu çevresinde yolumuzu ve kararımızı aydınlığa çıkaralım ki, gönül rahatlığı ve soğukkanlılıkla hem dinlenmenizin sağlanmasına hem de öbür dertleşmelerimize sıra gelsin.

İsmet bey, biraz durarak, sözünü şöyle sürdürdü:

— Son dileğimiz üzere Eskişehir'den cepheye «sevkiyat»ınızın geri bırakılmasına değgin buyruk vermeği herhalde unutmamışsınızdır.

Ethem bey ona şöyle yanıt verdi:

— Evet, cepheye olan asker ulaştırmamız zaten genel değildi. Yozgat yönüne ilişkin sözlerinizi dikkate alarak güçlerimin çoğunu Eskişehir'de tutuyorum. Zaten Ankara'yı ziyaretten amacım da, daha çok, benim önemsiz gördüğüm ve sizin pek çok önem verdiğiniz Yozgat'taki ayaklanışın derecesini hakkiyle anlamak sonra Yunan cephesiyle ilgili haberler ve tehlike gösteren kuşkularımla ölçüştürerek ona göre en önemliyi, önem-

liye üstün tutup elden geldiğince her iki yanı da yüzüstü bırakmayarak yanlışsız bir karar vermeniz içindir.

Mustafa Kemal, Ethem beyi sessizce dinliyor, Fevzi Paşa ise kimi zaman İsmet beye, kimi zaman da Ethem beye hak vererek salt «Evet efendim» diyordu. Fevzi Paşa, bir ara söze karıştı:

— Biz, hiç sanmayız ki Yunan ordusunun önemli bir bir saldırısı karşısında bulunmuş olalım. Eğer Yunanlıların öyle bir niyeti ve yeteneği olsaydı bu saldırılarını üç aydır sürüp giden ayaklanışların şiddetli aşamaları sırasında yapmaları gerekirdi.

İsmet bey yine söz aldı:

— Bununla beraber, biz cepheleri de kulak arkasına atmak yanlısı değiliz. Asıl amacımız, yurdu düşman ayağından temizlemektir. Yunan ordusu en tehlikelisidir. Bu böyle olmakla birlikte iç sorunlar da pek önemli sayılırlar. Bizim, Yozgat ve dolaylarındaki ayaklanışı ne yazık ki kökünden söndürecek bir gücümüz kalmamıştır. Bu gerçeği acı da olsa aramızda açığa vurmalıyız. Evet, Yozgat yönündeki «gaile», şimdi önemsiz sayılabilir. Yalnız, kıtalarımız gibi morali yerinde olan bir ordu için...

Hamdolsun, iç durumumuzla birlikte dış siyasetimiz de sevindirici bir aşama gösteriyor. Özellikle Fransızlar ilk kez olarak ulusal hükûmetimizle barışma yapmayı ve tutsak değiştirmeyi istiyorlar. İşgalleri altında bulunduruldukları Adana ile dolaylarını boşaltmak istiyorlar. Anlaşılan şu ki yabancıları her şeyden çok umuda düşüren iç uygunsuzluklarımız imiş, karşı devrimlermiş!

Gerçekten ben de biliyorum ki, Yozgat ve dolaylarındaki ayaklanış sorunu, öbür bastırmayı başardığınız bilinen ayaklanış bölgesine oranla şimdi dediğiniz gibi, önemsiz olabilirse de son saatlerde daha çok genişlemek eğilimi gösterdiği son gelen telgraf haberlerinden anlaşılmaktadır.

Yozgat mutasarrıflığiyle dolaylarını işgalleri altında bulunduran ayaklanıcıları Konya'lılar dört gözle bek-

lemekte ve şimdiki bu ayaklanış bölgesinin bir ucu Ankara'nın doğu yönünden Kırşehire dek uzamış bulunmaktadır. Büyük Millet Meclisi üyelerinden bulunan ve kendisinden yararlanılır umuduyla ayaklanış bölgesine daha önce gönderilen Kırşehir mebusu Keskin'li Rıza beyin de durumu kuşku verici görünmektedir. Ben, Genelkurmay Başkanı olarak görüşlerimi ve durumu açıkladım. Kanımı şu ki, bu ayaklanış belâsını büsbütün ortadan kaldırmadan ne sizin ve ne de güçlerinizin cepheye dönmeniz doğru olmaz.

İsmet bey, sözlerini bitirince ortalığı bir sessizlik kapladı. Şimdi. Mustafa Kemal de, Fevzi Paşa da, İsmet bey de gözlerini Ethem beyin iri menekşe rengi gözlerine dikmiş, ağzından çıkacak sözü bekliyorlardı. Ethem bey, bunu bilmezlikten gelerek ortaya şöyle bir soru attı:

— Hayret ediyorum ki, Sivas'ta temsil heyeti ve Ankara'da Millet Meclisi toplanıp örgütleneli bir yılı geçtiği halde bu sürede koca Anadolu'da ulusal davranışlarımız adına köklü bir kımıltı görülemedi? Niçin merkezimizi güçlendirmediniz? Ve en sonra en önemli ve temel olan cephelere değin şimdiye dek hiç bir çabanıza ve yardımınıza da tanık olmadık desem doğrulanır sanırım. En sonra bizleri düşman cephesinden ayrılmak ve gerilerde salt size düşen görevlerle uğraşmak zorunda bıraktınız.

Şimdi siz de görüyor ve doğruluyorsunuz ki, Orta Anadolu'da ve bir köşede hiç bir yabancı ile bu İstanbul hükûmetiyle bağlantısı kalmayan Yozgat ayaklanışını söndürmekten âcizsiniz. Anladığım şudur ki, baştan beri hâlâ durumu kavrayamadınız ya da kişisel ve önemsiz nesnelerle uğraşıyorsunuz. Belki de Temsil Kurulu ve Ankara hükûmeti adına çıkarılan genelgelerle, bildirilerle, konferanslarla her şey olup bitiverecek sandınız ve aldandınız. Af buyurunuz. Bu tür konuşmadan amacım, bu gaflet sürüp gitmesin isteğinden başka bir şey değildir. Ben, bu kanlı ayaklanış işini de buyruğunuzla

üzerime alıyorum ve sizleri bu belâdan kurtaracağımı umuyorum. Ne var ki, ben bu görevi yerine getirip dönünceye dek Yunan cephesinin sorumluluğunu üçünüzden biriniz üzerinize almalısınız. Şu koşulla ki, salıhli cephesinde bulunmak, cephe kumandanı Ali Fuat Paşaya uymak üzere.

Önsezi ile diyeceğim ki, şu günlerde Yunan ordusunca bir saldırı davranışı başgösterse gerekir. Şaşılası bir şeydir ki, şimdiye dek şu iç durumlarımızdan yararlanamadılar.

Ethem beyin azarlamayı andıran bu konuşması tartışmaların açılmasına yol açtı. Yalnız, Mustafa Kemal, saatlerce salt dinleyerek hiçbir şey söylemedi. En sonra tartışma yatışınca söz aldı ve doğrudan Ethem beye şöyle dedi:

— Yozgat bölgesindeki ayaklanışın niteliği ve önemi ne olursa olsun, sizin çabanıza bakıyor demektir. Bu zahmeti de üzerinize aldığınıza göre, her zaman olduğu gibi beş on gün içinde bastıracağınıza inanıyorum. Bu bastırmanın sürmesi süresince İzmir ulusal cephemizin bakımı ve denetlemesi görevini Fevzi Paşa hazretlerinin değerli ellerine vermemiz ve lütfen bunu üzerine almaları pek uygun olur kanısındayım. Fevzi Paşa hazretlerinin zekâ ve güçlerine zatı âlileri de güvenebilirsiniz.

Ve inşallah cephede Yunanlıların lehinde yeni bir durum olmadan başarıyla döndüğünüzde bütün çabalarımız, elbirliğiyle Yunan ordusuna karşı boy ölçüşmek olacaktır.

Evet, şimdiyle ve geçmişle ilgili tenbelliğimizi erek tutan yakınmanızda hakkınız yok değildir. Şundan ki kendileriyle iş görmeğe çalıştığımız arkadaşlar ve Millet Meclisi üyelerinin çoğunlukla ne kertelere dek ikircikli, zorluk çıkaran, hattâ bir bölüğünün kötülükle dolu olduğunu bilmiyorsunuz. Millet Meclisi üyeleri arasında gönülden İstanbul hükûmeti yanlısı ve olumsuz bir siyaset izleyen halifeye bağlı kişiler de vardır.

Vatansız ve bağımlı hilâfet makamının anlamsızlığını anlamaktan yeteneksiz kişiler, «eski ve bayağı kanunlar dışında davranılmamalıdır» diyorlar. Hattâ, çoktan beri zorunlu gördüğümüz «vatan hainliği» kanununu çıkarıncaya dek göbeğimiz çatladı. Bereket versin ki benzer kanunlara değinen hızlı bastırmalarınız ve hayırlı sonuçlarının etkisi altında, sözü geçen kanunu en sonra ve henüz «tasdik» ettirebildik.

Karşı yan da bütün varlığiyle ve her türlü araca başvurarak meşrû savunmamızı içerden ve dışardan kötürüm etmek uğruna en alçakça hainlikleri yapıyor. Son fetvalariyle ve bozguncu davranışlariyle şimdiye dek az çok örgütlediğimiz güçleri dağıttılar. Çalışmamızı kötürüm ettiler. Onun için sizin güçlerinizi cepheden ayırmak zorunda bıraktılar. Dış düşmanların, iç durumumuza pek aşırı önem verdikleri meydandadır. Zaten bu pek doğal değil miydi? Birliğimizin sağlanması, bütün başarılarımızın temelini kurmağa biricik çözüm olacak ve içerde en ufak bir uygunsuzluk, bizi her zaman amaçtan uzaklaştıracaktır. Bundan da bozguncuları umuda hazırlayacaktır.

Mustafa kemal, sözlerini bitirince, Fevzi Paşa söz alarak Ethem beyin önerdiği yeni, geçici görevi benimsediğini söyledi.

Ethem beyin Çapanoğulları ayaklanışını bastırmağa karar verişi üzerine Genelkurmay Başkanı İsmet bey, hemen Eskişehir'de kalan bastırma kıtası yığınlarının özel trenlerle Ankara'ya ulaştırılması için yazdığı buyruğu imzaladı. Telgraf, hemen telgrafhaneye gönderildi. Bunun üzerine Millî Savunma Bakanı Fevzi Paşa da Ethem beye:

— Bende hemen Salihli cephesine yollanacağım ve denetlemelerimin sonucunu raporlarla size bildireceğim. dedi.

Gizli toplantı burda bitiyordu. İsmet beyle Ethem beyin ortanca ağabeysi Tevfik bey, haritayı incelemek

üzere yan odaya geçtiler. Fevzi Paşa da yol hazırlığı yapmak üzere ayrıldı. Orada Mustafa Kemal'le Ethem bey tek başlarına kaldığı sırada aydın Kuvayı Milliyeci amazon Halide Edip hanım içeri girdi. Ethem bey de Halide Edip hanım da birbirlerini ilk kez görüyorlardı. Ikisi de bu sırada türlü şeyler andılar. Mustafa Kemal'e bir rapor getiren Halide Edip hanım, odanın kapısında bir yığın silahlı çeteci görmüş, onların arasından geçerek odaya girince gözleri Mustafa Kemal'den önce sandalyede ellerini kavuşturmuş oturan Ethem beye ilişmiş, o da soluk menekşe gözleriyle onu karşılamıştı. İkisi de birbirlerinin kim olduğunu anlamış olmakla birlikte Mustafa Kemal, hemen ayağa kalkarak Ethem beyle Halide Edip'i birbirleriyle tanıştırmakta gecikmedi.

— Halide Edip hanım, Ethem beyefendi.

Ethem bey, herkes gibi Halide Edip hanımı bir romancı olarak biliyorsa da onu güçlü bir kişi olarak Istanbul'da düşmanlara Sultanahmet meydanındaki kahramanca meydan okuyuşundan sonra daha sevimli, daha güçlü bulmağa başlamıştı. Mustafa Kemal, tanıştırınca, Ethem bey hemen uzun boyuyla elden geldiğince eğilerek nazikçe onun elini öptü. Halide Edip hanımın ilk izlenimleri şöyleydi: «Uzundan daha uzun bir boyu vardı. Hiç eti olmayan güçlü gövdesi, canlı bir iskelete benziyordu. Tam Çerkes yapısıydı. Geniş omuzlar, ince bel, uzun bacak ve kolları, kocaman sarışın bir kafa, kısa bir burun ve gayet solgun mavi gözler. Teni hiçbir hava etkisiyle değişmemiş gibiydi. Kısa burnu Anglikan bir mizaç anlatıyordu. Odada bu kocaman Çerkes, istisnasız, herkesi gölgede bırakıyordu.»

En korkulu bir zamanda Anakara'ya gelişiyle şehrin üstüne kara demir kanatlariyle abanmış, Kuvayı Milliyeci başları ezmekte olan karadüşü bir solukta param parça eden bu güçlü kumandan, efsaneleşmeğe başlayan

bu büyük Çerkes, Düzce'de yaptığı kimi işlerle romantik Kuvayı Milliyeci Halide Edip hanımı da epeyce üzmüştü. Şimdi Ethem beyi görünce bunlar kafasına üşüşmüştü. Atlılariyle Düzce'ye girmiş olan Ethem beyden Mustafa Kemal'e bir telgraf gelmişti. Müfreze divanı harbinin ölüme mahkûm ettiği ayaklanıcı listesini onun doğrulamasını istiyordu. Oysa listede öğütçü mebuslardan Hüsrev beyle doktor Şükrü beyi kurtardığı bilinen Halife ordusu kumandanı Düzce'li Berzek Safer bey de vardı. Safer bey, bu mebusların aracılığıyla Ankara'yla ilişki kurmuş, kendilerini affettirmişti. Mustafa Kemal, bu işte arkadaşlarının düşüncelerini yoklarken Halide Edip' inkini de sormuştu. O da önceden affettikleri bu adamların idam edilmelerini istemediğini söylemişti. Mustafa Kemal'se bunda Ethem beyin isteğinin yerine getirilmesini savunuyor, bu adamlara acımanın Ankara için bir zaaf olarak görüleceğini ileri sürüyordu. «Düşman ele geçirilince ne söz verilmiş olursa olsun öldürülmeliydi.»

O zaman, Halide Edip hanım, çevredekilerin yüzlerine bakarak bir yardımcı aramış ve albay İsmet beyin anlayışlı bakışlariyle göz göze gelmişti. Bu sırada, bir koltukta oturup bütün bu konuşmaları durgunca dinleyen İsmet bey, ayağa kalkıp Mustafa Kemal'in karşısına dikilmiş, yazıhaneye dayanarak konuşmağa başlamıştı. «Bir doğa gücü gibi görünen kurşunî kalpaklı Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında albay İsmet bey, konuşuyordu.» Onun Türkçesi, genç kadına hiç bir zaman böyle sade, böyle usa uygun, insancıl gelmemişti. Tartışma kızışıp uzamış, bu yüzden de ertesi güne bırakılmıştı. Mustafa Kemal, Ethem beye, bütün arkadaşların Berzek Safer beyi affetmeye söz verdiklerini, bundan dolayı onun bağışlanmasını yazmış, bunu okuyan İsmet beyin yüzü bir çocuk sevinciyle parlamıştı. Bu parıltı, Halide Edip'i çok mutlu kılmıştı. Artık, herkes Safer'in darağacına gitmeyeceğine inanıyordu.

Ne var ki, ertesi sabah genç kadın, bürosunda oturmuş çalışırken Hayati bey, Anadolu Ajansı için hazır-

lanmış kâğıtları getirmiş, beklenmeyen haberi de vermişti: Mustafa Kemal Paşa'nın imzalı kâğıdı Bolu'ya varmadan önce Ethem bey, Safer beyle arkadaşlarını üç ayaklıya çıkarmıştı bile. Oysa bu karargâhtan hiç kimse, Adapazarı telgrafhanesinde Ethem beye Düzce'nin Kuvayı Milliyeci telgrafçısı eliyle Safer bey üstüne çekilen gizli telgrafı bilmiyordu. Ankara'yı aldatan Safer bey, bu telgrafçının uyarmasiyle Ankara gibi Ethem beyi de aldatıp tuzağa düşürememişti.

Halide Edip hanım bir saat oturarak çıkıp gitti. Sonra mebuslar sökün etti. Onlar da kalkıp gittikten sonra aşağı yemek salonuna indiler.

Sofrada Mustafa Kemal, Ethem bey, Fevzi Paşa, İsmet bey, Mahmut Celâl bey (Bayar), Hakkı Behiç bey, doktor Rıza Nur bey, Ethem beyin büyük ağabeysi Reşit bey vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın sağında Fevzi Paşa, solunda Ethem bey oturuyordu. Albay İsmet bey, Fevzi paşanın yanında yer almıştı.

Sofrada genel olarak ulusal kımıltılardan, Yunanlıların yakın gelecekte yapması beklenen saldırılardan, ayaklanış bölgesini bastırma biçimlerinden söz edildi. Herkes, Yozgat ayaklanışını şimdiye dek olanlardan daha korkunç daha tehlikeli bulmakta, bir düşüncedeydi. Ayaklanıcılar, hem beşinci Kafkas tümenini, hem de üçüncü kolordu birliklerini yenmişler, bunların toplarını da ellerine geçirmişlerdi. İsmet bey, yemekte Ethem beye:

— Bu Yozgat ayaklanışının bastırılması konusunda Ali Fuat Paşa ile görüştünüz mü? diye sordu.

— Ali Fuat Paşa hazretlerinin bastırma biçimi üzerinde bugüne dek uyguladığımız biçimin doğruluğuna güveni vardır. Bu sefer de bana bu konuda kimi buyruklar verdiler.

Ali Fuat Paşa'dan söz açılınca, Mustafa Kemal, kurtuluş savaşının ilk günlerine ilişkin kimi anılarına eğildi. Onun için sempati, sevgi dolu bir kucak şey anlattı. Fevzi

Paşa ile Albay İsmet bey de her tümcesinde onu doğruladılar.

Ethem bey, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşanın mebus olarak Ankara'da bulunduğunu sofrada öğrendi.

Ethem bey, ilk önce Ziraat Mektebi'nde kendisine hazırlanan odada yattı. Sonra Mustafa Kemal, Meclisteki odasını ona verdi. Ethem bey, Yozgat hazırlıklarıyle uğraşırken boş saatlerinin çoğunu Aydın cephesi kahramanlarından eski arkadaşı binbaşı Hacı Şükrü beyin Taşhan konağında geçiriyordu. Hacı Şükrü bey, şimdi Diyarbakır mebusuydu. Bu yüzden Ethem bey de olunca dairesi mebuslarla dolup taşmağa başladı. Bunlar, Ethem beye olağanüstü bir adam, bir kumandan, yeni bir başbuğ gözüyle bakıyorlardı. O, pek korkunç dönemlerden geçen Türkiyenin ufkunda parlamış bir «mucize» idi. Onun üstüne şiirler yazılıyor, şarkılar bestelenmeğe başlıyordu. Oysa şimdiye dek üstüne şarkı bestelenen bir tek adam Mustafa Kemal'di. Ethem beyi görmeğe gelen birçok mebus, Mustafa Kemal için atıp tutuyordu. Bunlar, Mustafa Kemal ile arkadaşlarının kendilerinden yakındığı mebuslardı. Ethem bey, bunların, kendisinde bir destek, bir lider aradıklarını seziyordu. Yalnız, Ethem bey iki yana da yansız davranıyordu. Bu mızırdanmanın daha çok son günlerde Ankara'nın üzerine çökmüş olan korkunç ölüm karadüşünün dağıtıcı, bölücü etkisinden ileri geldiğini anlayarak onları güzel sözlerle gelecek için yüreklendirmeğe çalışıyordu.

Ethem bey, Yozgat belâsını atlarının çelik nalları altında yamyassı ettiği gün bu moralsizliğin, bu bunaltıcı dedikodu havasının dağılacağını sanıyordu. Bunun için de hemen bu derebeyi azmanlarının hakkından gelip Salihli cephesine dönmek, asıl düşmanla şerefle vuruşmak istiyordu. Artık bu cellâtlıktan bıkmıştı. Kendinden başka bu işi becerecek bir kişi olsa diretir, bu cellâtlığa onu gönderirdi. Ne yazık ki yoktu. Kendisinden başka hiçbir güç

yoktu. Herkes siyasal bir güç kurmanın ya da olmanın peşindeydi. Bu açıkça görülüyordu. Bu Taşhan görüşmelerinde pek çok mebus, kaderini Ethem beyin alınyazısıyla birleştirmek istercesine ona bir yakınlık, bir içtenlik gösterdi.

Odunla işleyen katarlar durmadan Ethem beyin birliğini Ankara'ya taşıyordu. 19 haziran 1920 tarihinde toplanmanın sonu alınmıştı. Şimdi, Ankara'da uzun zamandır kimsenin görmediği iyi gereçlenmiş, iyi örgütlenmiş kalabalık bır asker kaynayışı göze çarpıyordu.

Ethem bey, askerlerini son kez denetledi. 20 haziran günü Yozgat'a yollayacaktı.

Haziran ayının temmuza değen günlerinden biriydi. Hava çık sıcaktı. Halk, öğle namazından çıkmış, sokakları doldurmuş Ethem beyi bekliyordu. Ethem bey, geçit resmi için hazırladığı kıtalarını istasyon caddesinden yukarı yürütmeğe başladı. Müfrezenin önünde davul, trampetler, borazanlar yürüyordu. Bunların arkasından mızraklı, kılıçlı tek biçimde giyinmiş atlı takımları gidiyordu. Bunlar sürekli alkışlar, yaşalar, varollar arasında Meclisin önünden geçip gittikten sonra yine iyi giyimli - kuşamlı piyade kıtalarının başında yüksek bir ata binmiş olarak Ethem bey görününce on binlerce Ankara'lı alkıştan caddeleri inletti. Ethem bey, Meclisin önünden geçerken baktı: Küme olarak dizilmiş olan mebusların önünde Mustafa Kemal dikiliyor, yüzü sevinç ışıkları saçıyordu. Mebuslar:

— Yaşa! Allah seni ulusa bağışlasın!

Diye haykırmağa başladılar. Coşkun kalabalıktan yükselen övgü sesleri, Ethem beye yaşayışının en tatlı dakikalarını yaşattı. Şimdiye dek hiçbir şehirde böyle anlayışla, övgüyle karşılanmamıştı. Demek ki Türk Ulusu kendine hizmet edeni biliyordu!

Mustafa Kemal, Meclisin biraz ilerisinde atından inen Ethem beyi, koluna girerek meclise götürdü. Mebusların hepsi tek adam gibi ayağa kalkarak onu dakikalarca alkışladı. Sonra Mustafa Kemal, onu başkanlık odasına gö-

türerek Ankara'da kaldığı sürece burasının ona özgü olduğunu söyledi. Otomobilini de onun buyruğuna verdi.

Ethem bey müfrezeleri, Meclisin önünden geçerek Karaoğlan'a doğruldular. Karaoğlan çarşısını izleyerek Samanpazarı'ndan, Koyunpazarı'ndan geçtiler. Ankara kalesinin eteklerindeki meydanda çadırlarını kurdular.

Ankara'lıların kestiği birçok kurban, kocaman kazanlarda kavruldu. Etli pilav, un helvası, türlü yaş, kuru yemişler, karavanaların başında yemeğini atıştırırken uzun boylu, kırçıl top sakallı vali Yahya Galip bey gelerek hepsine:

— Hoş geldiniz, dedi.

Ethem beyin elini büyük bir sevgiyle sıktı. Vali, Ethem beye Müftü Rifat efendiyi ziyaret etmesini salıkladı. Ethem bey, yemekten sonra Müftü'yü makamında ziyaret ederek elini öptü. Rifat efendi, onun gözünde gerçek bir kahramandı:

— Hurucu Alessultan fetvasına karşı verdiğiniz karşı fetvadan dolayı size minnettarım.

Diyerek onun hayır duasını aldı. Rifat efendi, Ethem beye:

— Oğlum, dedi ayaklanıcıları bastırırken elden geldiğince hoşgörür ve insancıl olmağa çalış!

Bu sözün çok babaca söylenişi, Ethem beyin kalbine dokunmuştu:

— Babam Ali bey bana her zaman böyle öğütler verdi, dedi.

O akşam, istasyondaki direksiyon konağında pek kalabalık olmayan bir yemek sofrası kurulmuştu. Bu, içkisiz, bayağı bir yemek sofrasıydı. İçki Ankara'da yasaktı. Vali Yahya Galip bey, mebusları, vekilleri bile içki başında görünce sopayla kovalıyordu. Bu da Mustafa Kemal'in içkiseverlik ününü körletmek için yapılıyordu. İçki gizli içiliyordu.

O gece Ethem bey, Mustafa Kemal'in direksiyondaki dairesinde kaldı. Gece geç vakitlere dek konuştular. Fevzi Paşa ile İsmet bey de oradaydı. Onlar da eratın denetlemesinde bulunmuş, yürekleri umutla dolmuştu.

İsmet bey, Ethem beye:

— İsterseniz, bastırma sırasında bu bölgeyi bilen kumandan ve mebuslardan halka telkinlerde bulunmak üzere yanınıza bir kurul katalım, dedi.

Mustafa Kemal, bunu doğru bulmadı:

— Bence Ethem beyi öbür bölgelerdeki bastırma metotlarında olduğu gibi serbest bırakalım. Telkin söz konusu olsaydı, bunun daha önce yapılması gerekirdi, dedi.

Fevzi Paşa, dinliyor, yalnız askerce konularda söze karışıyordu. Mustafa Kemal, Ethem beye:

— Yozgat'a ne zaman yollanacaksınız, beyefendi? diye sordu.

— Hemen yarın, paşam. Yarın, Allah kısmet ederse sabah erkenden hazırlığımı yapar, en sonra öğleye doğru yola çıkmış olurum.

Mustafa Kemal, kendi yatak odasının karşısındaki yatak odasını Ethem beye gösterdi:

— Allah rahatlık versin.

Vakit çok geçmişti. Ethem beyin bütün gövdesi sanki dökülüyordu. Yine de cephelerde yüzünü görmediği bu tertemiz, mis gibi sabun kokan yatakta sabaha dek öteye beriye dönerek Çapanoğulları'na vuracağı yumruğu düşündü. Ayaklanış bölgesi çok geniş, ayaklanıcılar çok dağınıktı. Bunları izlemek, bu yüzden çok zor olacaktı. Haritada gördüğü duruma göre yapacağı saldırı işini ayarladı. Her zaman olduğu gibi, topundan, makinalı tüfeğinden, atlılarının uzun mızraklarından sonra «cüret» denen olağanüstü silahı kullanacaktı. Tanyeri atarken yapacağı işleri şöyle bir toparlayarak rahatladı. Hemen elini - yüzünü yıkayıp giyindi. Sanki konağın kapısında Çapanoğulları'yle hemen karşılaşacakmış gibi ruhu alarm durumundaydı. Filintasını alıp kapıdan dışarı fırlamak üze-

reydi ki, merdiven başında Hayati beyle burun buruna geldi.

Genç subayın ayaklarında terlikler, koltuğunun altında da kalın bir dosya vardı. «Demek ki, diye düşündü, Mustafa Kemal henüz yatmış olacak.»

Hayati bey, onu sessizce kendi odasına götürdü. Kenardaki ispirto ocağında iki fincanlık kahve pişirdi. Karşılıklı otururak içtiler: Hayati bey:

— Zile ayaklanış bölgesinden yeni şifreler geldi.

Diyerek bunları Ethem beye özetledi:

— Paşa da henüz bir saat önce yattı. Her gece ancak dört saat uyuyabiliyor. Bir çok kez buna da meydan vermiyoruz. Bu ayaklanış haberlerinden sonra Mecliste de moral sarsılır gibi oldu. Her şey açıkça söylenemiyor. Asker yok, kumadan yok, malzeme yok, para yok, araç yok, diye yakındı.

Ethem bey:

— İlk günler çok daha çetin geçti, dedi. İnanınız, Bandırma'dan Salihli'ye geldiğimde on dört atlım vardı. Bu bir avuç adam, on binlerce savaşçıyı bir arada cepheye sokabilen mükemmel örgütlü bir orduyu tutabilecek savunma güçlerinin temeli oldu.

Ethem bey, sözüne ara vererek bir çok şey düşündükten sonra şöyle dedi:

— En sonra yirmi günde Yozgat'ı ayaklanıcılardan temizleyeceğim.

Hayati bey, hem onun sesinin kesinliğine hem de bastırma süresinin kısalığına şaşmış göründü:

— Yirmi günde mi dediniz, Ethem beyefendi?

— İnşallah!

Ethem bey, son sözünü söyledikten sonra Hayati beyin elini sıkarak merdivenlerden koşarcasına indi. Konağın önü, arkası onun silâhlılarıyla doluydu.

Atlarına atlayarak açık ordugâha vardılar.

Ethem bey, hazırlıklarla uğraşırken Saruhan mebusu olan büyük ağabeysi Reşit Bey, yanında sekiz mebusla çıkageldi. Oturup genel olarak olaylar üzerinde konuştular.

Mebuslar, ayaklanış bölgesi ile sonuçları üstünde Ethem beyin düşüncesini sordular. Ethem bey:

— Kaygulanmayınız. Tanrının yardımiyle en kısa zamanda sonuç alınacaktır, dedi.

Mebuslardan biri:

— Ethem bey, dedi, sizden namusunuz üzerine açık söylemeniz dileğiyle bir soru soracağım. Bu soruya vereceğiniz cevap, yalnız bendeniz için değil, bütün Büyük Meclisin bir sorunu çözümlemesi bakımından çok önemli olacaktır. Lütfen bize söyler misiniz: Yunan güçlerinin karşısında milis olarak ulusal güçlerin mi bulunması lâzımdır, yoksa nizamî güçlerin mi? Bugünkü durum ve koşullar içinde hangisini üstün tutuyorsunuz?

Ethem bey, bu gelişin salt bu düşünceyle olduğunu hemen anlamıştı. Dedi ki:

— Efendim, ben, büyük bir kumandan değilim. Yalnız yurt görevlerini yapmak üzere en yararlı olduğunu sandığım alanda çalışan «nâçiz» bir ferdim. Bu kerte önem taşıyan sorunuzun cevabını vermeğe kendimi yetkili görmüyorum. Yalnız, düzgün ve nizamî bir ordunun varlığı elbette ki gereklidir. Zatıâlinizin sorusu, ayaklanış bölgesi içinse, ayaklanıcılar çoğunlukla çete savaşları yaptıklarından kendilerine benzeri biçimde karşılık vermek sonuçların en az yitikle elde edilmesi bakımından yeğ tutulur. Nitekim, Adapazarı, Düzce, Hendek ayaklanışları da benzer biçimde bastırılmıştır. Kanım odur ki, bu iki konuyu birbirine karıştırmamalıdır.

Ethem beyin bu sözlerinden sonra derin bir sessizlik oldu. Bu sözler Reşit beyi hiç de hoşnut etmemiş görünüyordu. Kardeşine şöyle bir soru yöneltti:

— Yâni, bu ayaklanışları ordu güçlerinin bastıramayacağını sen de söylüyorsun, değil mi?

Sarıklı bir mebus Reşit beye şu yanıtı verdi:

— Ethem beyin cevabında bütün doğrular var. Milis güçlerini, ayaklanış bölgesi için üstün tutuyor, nizamî erduyu da Yunan ordusunun karşısında istiyor.

Reşit bey, kardeşinin sözlerinden hoşnut kalmayarak mebus arkadaşlarını aldı gitti.

Öğleye doğru kıtalar yolculuğa hazır durumdaydı. Bu sırada Hayati bey ordugâha geldi: Mustafa Kemal, bütün vekâletlerin, içinde bulunduğu vilâyet konağında Ethem beyi bekliyordu.

Ethem bey, koruyucu atlılariyla vilâyet konağına giderken bütün Ankara halkının kendisi için yine sokağa dökülmüş olduğunu gördü. Halk, onu görünce sevinç çığlıkları atıyor, bir sevinç yığını gibi fıkırdıyordu. Ethem bey, vilayet konağına vardığında Mustafa Kemal Paşa, başta olarak bütün vekiller ayakta onu bekliyordu. Mustafa Kemal, ona yanında yer gösterdi. Sonra ayaklanış bölgesinden yeni gelmiş bir telgrafı onun eline tutuşturdu:

— Boğazlayan da ayaklanıcıların eline geçmiş, dedi.

Ethem bey, kafasında şöyle bir araştırdı. Boğazlayan denen yerin nerde olduğunu bir türlü kestiremedi.

Mustafa Kemal, onun yüzünden hemen korkunç bir sezişle bunu anladı. Ethem beyi çalışma masasının arkasını boydan boya kaplayan haritanın başına götürdü. Elindeki cetvelle Boğazlayan'ı gösterdi. Yerlerine otururlarken Mustafa Kemal:

— Böylelikle karşımızda bir cephe kurulmuş oluyor, dedi.

Bütün salondakiler, bir tehlikenin ağırlığı altında susmuşlardı. Yalnız, Mustafa Kemal, canlı, soğukkanlıydı. Ankara iki cephe arasında sıkışmış gibiydi. Ayaklanış bölgesi durmadan, alabildiğine genişliyordu. Gerçekten büyük bir tehlike, yürüyen bir dağ gibi Ankara'nın karşısına dikilmiş ilerliyordu.

Ethem bey, birden bire bayağı heyecana kapılmıştı. Yerinden fırladı:

— Müsaadenizle, paşam, dedi. Sizlere iyi haberler gönderebilmeye çalışacağım.

Herkes ayağa kalktı. Mustafa Kemal'le birlikte Kumandanlar, vekiller Ethem beyi dış kapıya dek uğurladılar.

Ethem bey, güçlerinin başında ayaklanış bölgesine doğru ilerlerken gerçeği daha yakından, daha doğru olarak görmeğe başlıyordu. Bu bölgenin durumu, onun düşündüğünden daha büyük tehlikelerle yüklüydü. Halk, ilk örneklere boyun eğerek, bu ayaklanışın bastırılamayacağı kanısına varmıştı. Bundan dolayı Ethem bey güçlerine en küçük yardımı esirgiyordu. Mülkî örgüt sinmiş, yitiklere karışmıştı. Buralarda artık hükümet yoktu. Ayaklanıcılar, kendi adamlarını mutasarrıf, kaymakam yapmışlar, maliye hazinelerini sömürmüşler, harıl harıl silah, asker topluyorlardı.

Ethem bey, dört yana saldığı habercileriyle sağlamca ilerliyordu. Yozgat'ın berisinde kimi topluluklar olduğunu öğrenmişti. Ayrıca yolda Erzurum'dan Ankara'ya gelirken ayaklanıcıların saldırısına uğrayarak burada kuşatılmış, yarı yarıya yok edilmiş Erzurum güçlerine rastladı. Cemil Cahit beyin (General Toydemir) beşinci Kafkas tümeni de perişan edilmiş, toplarını makinalı tüfeklerini ayaklanıcılara kaptırmıştı. Yalnız silahlarını kaptırmakla kalmamış, askerlerini de kaptırmıştı. Ayaklanıcıların safları dağılan nizamî güçlerin askerleriyle beslenmişti. Çapanoğulları, Ethem beyin anladığına göre, öbür ayaklanış bölgelerinde gördüğü ayaklanıcılardan daha güçlü bir durumdaydılar.

Ethem bey, savaş meydanına doğru ilerlerken bir yandan da ayaklanışın yayıldığı bölgeleri ve başlangıçlarını inceliyor, böylece adım atacağı yerleri karış karış öğreniyordu. Bastırmağa gittiği ayaklanış bölgesinde, bir buçuk aya yaklaşık bir zamandan beri ayaklanıcıların silah sesleri, ağız kokuları, ayak kokuları, nâraları çalkalanıp durmaktaydı.

14 Mayıs 1920'de Postacı Nazım Çerkes Kara Mustafa başlarına topladıkları otuz-kırk kişiyle, Yenihan'ın Kaman bucağında ayaklanmış, 27/28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bir müfrezeyi basıp tutsak etmişlerdi. 28 Mayıs 1920'de bir başka ayaklanıcı topluluğu da Tokat dolayla-

rında yürüyüş durumundaki bir tabura saldırarak dağıtmış, bir bölümünü tutsak etmişti.

Gittikçe yüreklenen ayaklanıcılar, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zile kasabasını ellerine geçirmişlerdi. Asker, Zile kalesine sığınarak savunmada bulunduysa da yiyecekleri tükendiğinden ayaklanıcılara teslim olmakta gecikmemişlerdi.

23/24 Haziran 1920 gecesi Boğazlıyan'ı basan ayaklanıcılar, ordaki müfrezeyi dağıtmışlardı. Amasya'da bulunan beşinci Kafkas tümeni kumandanı Cemil Cahit bey, Ankaraca oraya gönderildiyse de ayaklanıcılar onu da perişan etmişlerdi.

Bu başarılı ayaklanış zinciri, halka halka uzanarak Yozgat'a dek gelip dayanmıştı. Çapanoğulları'ndan Celâl Edip, Salih, Halit bey kardeşler, Aynacıoğulları, Deli Ömer çetelerini buyruklarına alarak 14 Haziran 1920 günü Yozgat yöresindeki Köhne bucağını ele geçirerek kara ayaklanış bayrağını açmışlardı.

Çapanoğulları en sonra 14 Haziran 1920'de Yozgat'ı basarak ele geçirmişti.

Daha Haziranın başlarında Çapanoğulları'ndan Celâl Halit beyler, Çopur Yusuf'la birlikte Sungurlu kazasiyle Hüseyinabat bucağını, Zile kazasiyle bütün bucaklarını dolaşarak korkunç bir padişahçı, İngilizci propagandanın yardımiyle silâhlı atlılar toplamağa başlamışlardı. Yaptıkları propaganda şöyleydi:

— İngilizler, müslümanlar için büyük yararlar sağlayacaklardır. İngilizler, şeriat koruyucusu olarak tanınacaktır. Büyük «ıslahat» yapacaklardır. Sivas'tan gelecek kuvvetlerle Yozgat'ı, Alaca'yı, Çorum'u, Amasya'yı basıp yağmalayacağız.

Diyerek yoksul köylülerin ağzını sulandırıyorlardı.

İttihatçı düşmanı eski mutasarrıflardan Çapanoğlu Halit bey, Halife ordusu kumandanı adını alarak Ankara'yı basmayı tasarlıyor, bunun için doludizgin çalışıyordu. Hapishaneyi boşaltarak mahkûmların çoğunu saflarına almış, Ermenilerden büyük silahlı bir savaşçı grubu edin-

miş, kocaman umutların tahtına kurulmuş oturuyordu ne var ki, bu taht birden bire fırtınaya tutulmuş, gibi sarsılmaya, sallanmağa başlamıştı.

— Ethem bey geliyor!...

Haberi, bel kemiklerini buzlu bir rüzgâr gibi dondurarak ayaklanıcı safları arasında dolaşıyordu. Yeni Halife ordusunun yüreklilik barometresi, kasırganın yaklaştığını gösteren bir hızla düştükçe düştü. Halit beyle kardeşleri, buna bakmadan Yozgat'ın ilerisine büyük bir savaşçı kalabalığı sürdüler.

Ethem bey, henüz bu ayaklanıcı kalabalığına rastlamadan, yolda «Ethem bey korkusu»nun Yozgat dağlarında sert bir poyraz gibi esmekte olduğunu öğrendi. Bundan yararlanarak, şimşek gibi, yıldırım gibi çarpıp bu ayaklanıcı sürülerini yere sermek, sonra onları imana çağırmak gerekti...

Ethem bey, Ankara'dan ayrılışının üçüncü günü Yozgat dolaylarında ilk ayaklanıcı topluluğuyla karşılaştı. Gerçekten kanlı, kıyasıya bir savaş başladı. Birkaç saatlik çarpışma sonunda ayaklanıcı saflarında panik başladı. Ethem bey güçlerinin, birkaç yandan üst üste indirdiği vuruşlardan sonra, ayaklanıcı topluluğunun başları arasında anlaşmazlık başgösterdi. Ethem bey bundan yararlanmak üzere yakaladığı adamlardan bir kaçını ayaklanıcılara göndererek kendilerine on iki saatlik bir teslim olma süresi verdi. Bu sürenin dışında hiçbir teslimi kabul etmiyeceğini bildirdi. Onlarda bütün bir kanı uyandırmak üzere aldığı tutsaklardan gerçekten suçlu birkaç kişiyi divanı harpte mahkûm ettirerek kafalarını kestirip ayaklanıcı saflarına gönderdi.

Ültimatom süresinin bitmesine henüz beş-altı saat kalmıştı ki, ayaklanıcılar arasında çözülme başladı. Ethem bey, durumdan iyice yararlandıktan, kendisine katılanların akrabalarına haber saldıktan sonra, kendisine katılmamakta direten ayaklanıcı topluluğuna hiç beklemedikleri bir yandan topçu ateşinin korumasında, baskın biçiminde şiddetli bir saldırıya geçti. Ayaklanıcılar, büsbütün

gafil avlanmışlardı. Darmadağın bir biçimde Yozgat şehrine doğru kaçmağa başladılar. Dayanak yerleri olan Yozgat şehrine varıp orda yine toparlanmak isteyen ayaklanıcı yığınları, bu kez, hiç beklenmeyen bir yandan şehrin kuzeyinden saldıran Ethem bey atlılarının uzun mızrakları, keskin kılıçları altında sapır sapır dökülmeğe başladılar. Bunlar, Ethem beyin yıldırım hızıyle şehrin kuzeyine sürdüğü atlılardı. Bunları Yenihan üzerinden gelmiş başka Kuvayı Milliye sanan ayaklanıcılar, iki ateş arasında kalınca teslim olmaktan başka çözüm yolu bulamadılar. Tevfik bey atlıları, doludizgin Yozgat tepelerine yetişmiş, şehri kuşatmağa başlamıştı. Şehir büsbütün kuşatılmadan Tevfik beyin attırdığı top, Halit beyle öbür ayaklanıcıları uyardığından atlarına atlayıp savuşmuşlardı. Yalnız, kaçamayıp şehirde kalan yığınla ayaklanıcı, evlere saklanıp, pencerelerden, kapı aralıklarından ateş etmeğe, şehrin sokaklarında adım adım ilerleyen Kuvayi Milliyeyi uğraştırmağa, terletmeğe başladılar. Şehirdeki işi çabuk bitirmek zorunda olan Ethem bey, zor durumda kaldı. Şundan ki, evler bütün çoluk çocukla dolduğundan, buralara gizlenen ayaklanıcılar da bunları sokağa bırakmadığından evler topa tutulamıyordu.

Nerdeyse tanyeri atmak üzereydi. Şehir hâlâ sardalya kutusu gibi ayaklanıcılarla doluydu. Halkı, bu sardalya kutusundan ayırıp dışarı çıkarmak, çözümsüz bir iş olmuştu. İşin kötüsü, bu sırada uzaklarda Halit beyle kardeşleri yeni silahlı yığınlar toplamağa çalışıyordu. Burda iki ateş arasında kalmak işten bile değildi.

Şehre kapanan ayaklanıcılar burdan çıkarılamayınca Ethem bey, yüreği sızlayarak en korkunç çözüme baş vurdu. Toplar, şehri döğmeğe başladı. Taşlar, kalaslar, insanlar, hayvanlar kapkara dumanlarla birlikte gökyüzüne fırlıyor, dışarı fırlayan silahsız halkı kurtarıyor, karşı duranları hemen oracıkta canından ayırıyordu. Top mermilerinin ilk düştüğü yer, Çapanoğullarının konağı oldu. Korkunç kadın, çocuk çığlıkları yükseldi. Yanan evlerden fır-

layan yaralı, yarasız insanlar, yangınların kızıl aydınlığında öteye beriye koşuşup duruyordu.

Güneş doğarken Ethem bey güçleri, Yozgat'ı bütünüyle ele geçirdiler. Ne yazık ki bu artık bir şehir kalıntısından başka bir şey değildi. Evlerden yükselen dumanlar, yanan kalaslar, taş yığınları arasından gelen yaralıların iniltileri, Ethem beyi çok tedirgin etti. Evlere saklanıp şehrin yıkılmasına yol açan ayaklanıcılardan yakalananlar hemen kurulan divanıharbe verilerek türlü cezalara çarptırıldı. Meclisin yeni kabul ettiği «hıyaneti vataniye» kanunu ilk kez burada cayır cayır işledi. «Vatan hainleri», darağaçlarında, yanan evlerin dumanlariyle genizleri yanarak sallandırıldılar. Bunlar on iki kişiydi. Aralarında Yozgat şehrinin şer'î hâkimiyle Düzce'de yalvarışları kabul edilerek müfrezesine kattığı dört de Abaza vardı. Rıfat beyin müfrezesinden olan Abazalar, şehirde kargaşalıktan yararlanarak Rıfat beyin müsaadesiyle evlere girip zorla para almıştı. Sonra bir Ermeni kızına da «tecavüz»de bulunmuşlardı.

Ethem bey, bu sevindirici zafer haberini Ankara'ya Mustafa Kemal'e bildirmek için can atıyordu. Ne yazık ki, ayaklanıcılar Ankara'ya giden bütün telgraf tellerini kesmişlerdi. Bu yüzden Ankara'yla haberleşemiyordu. Yalnız, kesin zaferi elde ettikten sonra bunu Mustafa Kemal'e bildirmeye karar verdi.

Ethem bey, bu sabah Yozgat'ın yangın dumanları arasında dolaşarak yapılacak yeni işler için buyruklar verirken dünle bu gece ellerinden kaçıp giden ayaklanıcı dökünütüleriyle değinmek üzere hızlı atlı müfrezeleri gönderdi.

Hükümet konağına indiğinde bir telgraf memuru gelerek:

— Efendim, Kılıç Ali bey, sizi Kayseri'den makina başına çağırıyor, dedi.

Ethem bey, telgrafhaneye gitti. Kılıç Ali bey, telin öbür ucunda şöyle dedi:

— Efendim, müfrezemin ihaneti yüzünden Boğazlıyan'daki çatışma sırasında bozuldum. Ancak birkaç yakın arkadaşımla Kayseri'ye gelebildim. Gerek süvari müfrezem, gerek bundan başka Boğazlıyan'da bulunan piyade taburu bütünüyle bozuldu; bir bölümü ayaklanıcılara katıldı. Şimdi, Boğazlıyan ayaklanıcıların eline düşmüş bulunuyor.

— Üzüntü verici bir bozgun! Fakat, ben bu gibi rezaletlerden bıktım. Elinizdeki top ve tüfeklerle sopalı ayaklanıcıları silahlandırıyor, şımartıyorsunuz. Size ne gibi bir emir vereyim? Umudum, iki gün içinde bu bölgede güvenliğin sağlanacağıdır. Bunun için doğruca Ankara'ya git.

Ethem bey bu buyruğu çektirdikten sonra görüşmeyi kesti. O gün, kaçan ayaklanıcıların arkasından gönderdiği keşif kolları kumandanlarından gelen raporları değerlendirerek ertesi gün bütün güçleriyle Yozgat'tan yola çıktı. Şehrin kuzeyini, kuzey doğusunu tarayarak bir gece Alaca'yı kuşattı. Alaca, epeyce bir ayaklanıcı yüküyle yüklüydü. Sımsıkı kuşatmadan sonra tanyeri atarken saldırıya geçen müfrezeler, iki saatlik bir çarpışmadan sonra kasabaya girdiler. Burda Ethem beye karşı silah atan ayaklanıcılardan pek azı canını kurtarabildi. Ethem bey, Yozgat'ın içinde iki yüz elli kişilik bir güvenlik gücü bırakmıştı. Alaca'da iki gün kalıp Alaca-Çorum-Sungurlu arasında kesilmiş olan telgraf tellerini onarttı. Haberleşme işlerini yoluna koydu.

Eline gelen yeni raporlara göre, Çapanoğlu kardeşlerden Celâl, Eyüp beyler, Alaca'nın kuzey doğu yönündeki Arapseyfi Boğazı dolaylarında yeni güçler toplamaktaydılar. Ethem beyin Alaca'da, zaman yitirmekten korkmayarak iki gün beklemesinin önemli bir amacı vardı: Ayaklanıcıların toplanmasına fırsat vermek istiyordu. Böylece hepsini bir arada yakalayarak kahredici bir vuruşla bir çırpıda safdışı etmek istiyordu. Bunu başarınca, artık, geniş ovalar, dağlar, yaylalar üzerinde ayaklanıcı kovalamaktan kurtulacaktı. Ayaklanıcıların kökünü kurutmak da ancak böylece olabilirdi.

Ethem beyin askerce sezgisine göre Çapanoğulları'nın Arapseyfi Boğazı dolaylarında toplanmaları şu amacı güdüyordu: Bir müfrezeleriyle Yozgat şehrinde bırakılan iki yüz elli kişiyle bir gösteri saldırısı yapacaklar, Ethem beyin büyük gücünü yerinden oynatıp sözde Yozgat'a koşturacaklardı. Ethem bey güçleri de Yozgat'a varmak için doğal olarak Arapseyfi Boğazı denen kapandan geçecekler, böylece toptan yok edileceklerdi.

Çapanoğulları'nın bu gizli planını sezen Ethem bey, buna karşı plan tasarladı.

«Arapseyfi Boğazı gerçekten önemli ve korkunç bir yerdi.» Ayaklanıcılar, Yozgat'a saldırınca Ethem bey güçleri, bu en kısa yoldan geçerek yardıma koşmak zorundaydılar. Ethem bey, Alaca'ya giderken bu boğazdan geçmiş, buranın ne korkunç tuzaklar sakladığını iyice görmüştü.

Çapanoğulları'nın planını sezdikten sonra dudaklarında bir gülümseyiş belirdi. O, bu planı tersine çevirip bir cehennem külâhı gibi onların başına geçirecekti. Alaca'da kalışının ikinci günü akşamına dek alınan haberlere göre Çapanoğulları'nın Arapseyfi boğazındaki yığınakları bitmek üzereydi.

Bunun üzerine onların, planlarını uygulamalarına zaman bırakmamak için üçüncü günü tanyeri atarken askerini Arapseyfi boğazına doğru yürüttü. Alaca ile Yozgat arasında Arapseyfi köyünün yöresinde bulunan boğazdan içeri yem olarak bir müfreze sürdü.

Güneş doğarken bu kıtalar, ayaklanıcılarla çarpışmağa başladı. Ethem beyin müfrezeleri boğazın giriş yerinde çarpışıyorlardı. Onların görevi, plana göre ayaklanıcıların bakışlarını üzerlerine çekmekti. Bu sırada her iki yandan gürleyen toplar, savaşçıları yüreklendirmeğe çalışıyordu.

Ethem bey, bu göstermelik savaşı dürbünüyle seyrediyor, birkaç saat sonra olacakları düşünerek gülüyordu. Gerçekten de savaş başlayalı, ancak iki saat olmuştu ki, Ethem beyin iki saat önce boğazın arkasından, kuzey yö-

nünden gönderdiği iki güçlü atlı müfrezesi, hemen hemen bütün ayaklanıcıları arkadan çevirmişti. Şimdi, onların çoğunluğu, iki ateş arasında bulunuyordu. İki ateş arasında kalan ayaklanıcılar, iki saat daha dayandılar.

Sonra, bozgunun paniği içinde can kaygusuna düştüler. Atların nalları altında, sırtlarını, göğüslerini delen mızrakların korkusundan kaçacak delik arayarak şaşkın, ellerindeki tüfekleri, makinalı tüfekleri, topları bırakıp kaçmağa başladılar.

Biraz sonra savaş meydanını gezen Ethem bey, yüzlerce ölü, yaralı tutsağı gözden geçirerek Çapanoğlu kardeşleri aradı. Bu kez de ölümden, tutsaklıktan sıyrılıp gitmişlerdi.

Ethem bey, kaçan dökünlülerle Çapanoğulları'nın arkasına hızlı müfrezeler gönderdi. Arapseyfi savaşını, sonucunu Ankara'ya bildirerek Arapseyfi boğazından kuzeye doğru ilerledi. Ortaköy'e, Zile'ye gitti.

Bütün yol boyunca yaptığı incelemelere göre Orta Anadolu'daki ayaklanma dalgaları, son Arapseyfi yengisiyle tarihe karışmıştı.

Gönül rahatlığıyla Ankara'ya şu büyük müjdeyi verdi:

— Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Bimennihilkerim, güçlerimiz ayaklanıcıları her yanda yenip perişan ederek Yozgat şehrini kurtarmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin ve Zâtıâlilerinin bana verdiğiniz bu görevi yerine getirmiş olmaktan doğan sevincim sonsuzdur. Yönetimi mülkî ve askerî makamlara bırakarak temel görevimin başına dönmek üzere Ankara üzerinden yola çıktığımı bildiririm.

Umum Kuvayi Seyyare
Kumandanı
Ethem

Mustafa Kemal de kurtulmuş Yozgat'ta bulunan Ethem beye şu telgrafı çekti:

— Alaca bölgesinde Kuvayi Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

28 Haziran 1920

Son Arapseyfi Boğazı'nda elde edilen kahredici yenginizden dolayı bütün kalbimle zatıâlilerini ve kahraman savaş arkadaşlarınızı kutlarım. Bozguna uğrayarak dağılan başıboş ayaklanıcıların izlenmeleri için Çorum'da Refet beye, Zile'de Cemil Cahit beye buradan da buyruk verildiği bildirilir, efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Ethem bey, Yozgat'ta bulunduğu sırada Fevzi Paşa'dan şu telgrafı aldı:

— Yozgat'ta Kuvayı Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

29 Haziran 1920

Şayanı şükran başarılarınızı kutlarım. Cepheleri denetledim ve durumu yakından görüp gereken buyrukları verdikten sonra bugün Ankara'ya döndüm. Cephede düşmanın durumuna ilişkin bilgi de aldım. Yunanlıların yakında saldırı «ihtimal»leri yoktur. Cephelerimiz, ani olarak yapılacak bir saldırıyı püskürtmeğe yeterli bir durumdadır. Bundan dolayı gönül rahatlığiyle bastırmalarınızı sürdürebilirsiniz. Lütfen raporlarınızın geciktirilmemesini gerekenlere emir buyurunuz.

Müdafaai Milliye Vekili
Tümgeneral Mustafa Fevzi

Ethem bey, bu telgrafın dediklerine sevindi. Dört aydır kan ter içinde ayaklanıcı sürülerinin ardında ko-

şup duruyordu. Hiç olmazsa kıtalarını birkaç gün olsun dinlendirip cepheye bu dinlenmiş askerleriyle gidecekti.

Ne yazık ki Yozgat'ta hâlâ sürüp giden Divanıharp çalışmaları son günlerde ortalığı karıştıracağa benzeyen bir aşamaya gelip dayanmıştı. Kuvayı Milliye, Yozgat'a girdiğinde Yozgat mutasarrıfı bir evde saklanmış olarak yakalanmış, saklandığından dolayı suçlu olması düşünülerek mahkemeye verilmişti. Mutasarrıfın sorgusu, onun suçlu olduğunu meydana çıkarmış, ele geçen belgelerle tanıkların anlattıkları da bunu doğrulamıştı.

Ne tuhaftı ki mutasarrıfın suçluluğu Ankara'nın arslan gibi, sevimli sevgili valisi Yahya Galip beyle Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'i de gölgeleyecek bir yoğunluk taşıyordu. Son kerte nazik bir durum meydana gelmişti. Ethem bey, bu işin ört bas edilmesini ileri sürünce çok sert bir asker olan, üstelik küçük kardeşini de etkisi altında bulunduran Tevfik bey, Ankara Valisi Yahya Galip Beyin divanıharp karşısına çıkarılması için Ankara'dan Yozgat'a getirilmesinde ayak diredi. Ağır basan divanıharp, Ethem beyden Yahya Galip beyin suç yeri Yozgat'a getirilmesini istedi.

Ethem bey, hemen Ankara'da Dahiliye Vekâletine bir telgraf çekerek Yozgat'ta divanıharpçe sorguya çekilmek üzere Vali Yahya Galip beyin hemen Yozgat'a gönderilmesini istedi.

Ankara, bunun üzerine durumun tehlikeli bir noktaya doğru kaymağa başladığını anladı. Mustafa Kemal, işin elâstiki olarak yönetilmesini daha uygun görerek Ethem beye çektirdiği telgrafla Vali Yahya Galip beyin hemen görevinden uzaklaştırıldığını, ancak yolculuk edemiyecek kerte hasta olduğundan yola çıkarılamayacağını bildirdi.

Mustafa Kemal, bundan başka Ethem beye bir telgraf çekerek, isteği üzerine «sabık vali» Yahya Galip beyin hemen Yozgat'a gönderilmesi için emir verdiğini bildirdi.

Mustafa Kemal, bunun bayağı bir divanıharp işi olmayıp bir iktidar kavgasının sert bir başlangıç noktası olduğunu anlamıştı. Asker gücünü elinde tutan iktidar sa-

hipleri, hükümete de Büyük Millet Meclisine de el koymak istiyorlardı. Mustafa Kemal, işin Yahya Galip'le bitmeyeceğini hemen anlamıştı. Divanıharp'i yönetenler, onun arkasından mutasarrıfın yerinde kalmasında rolü görülen Mustafa Kemal'i de divanıharp üyeleri karşısına dikmek isteyecek, o gitmek istemeyince Ankara'nın üzerine yürüyecek, millî hükûmete el koyacaklardı. Mustafa Kemal, post kavgasının çok erken olmakla birlikte başlamış olduğunu anlamıştı. Bunu türlü yumuşak taktiklerle savuşturmağa çalışıyor, kıvranıp duruyordu. Menderes kahramanı Hacı Şükrü beyle onun geniş arkadaş grubu, Ethem beyin kafasına bu düşünceyi bir kez sokmuşlardı. Meclisin çoğunluğu da artık kesin olarak Ethem beyin arkasındaydı. Bunlar, Ethem beyin uzatacağı eli hemen coşkunlukla sıkacak kerte Ethem'ciydi.

Başlarında Tevfik beyin bulunduğu divanıharp kurulu, Ankara'daki suçluların bir ayak önce getirilmesi için Ethem beyi sıkıştırıyor, onun da Ankara makamlarını sıkıştırmasını istiyordu.

Ethem bey, görünüşe göre birden bire ufukta görülen Türkiye'nin en büyük adamı, Türk ordusunun başbuğu oluvermenin tatlı düşler veren iklimine girmiş gibiyse de yine de usunun ışığında yürümek isteyen bir davranış içindeydi. Divanıharp, bütün müfrezelere egemen bir durum almak üzereydi. Ethem beyi sıkıştırabiliyordu. Bu bir tehdit de olabilirdi.

Ethem bey, bu baskı altında Ankara'yı sıkıştırmayı düşünmeğe başlamıştı ki bir gece büyük ağabeysi Reşit bey kendisini Ankara'dan makina başına çağırdı.

Mustafa Kemal, asker gücüyle siyasal gücün karşı karşıya geldiği bu pek tehlikeli günleri savuşturabilmek için her türlü çözüm yolunu sabırla deniyordu. Kendisinden izin alarak Bursa'ya gidip orda dinlendiği sanılan Ethem beyin büyük ağabeysi Reşit beyi Ankara'ya çağırtıp bu çelik düğümü onun kişiliğiyle çözmek istedi. Evet, kendisi salt bir siyasal güçtü. Asker gücü, bütüniyle Ethem

beyin elindeydi. Ethem bey, «Sarı Bacak» dediği nizamî ordu kadrosunu ya kendi buyruğunda kullanmak ya da yolunun üzerinden uzaklaştırmak sorunuyla karşı karşıyaydı. Şundan ki Yozgat'a giderken Ankara'da kaldığı bir kaç gün içinde nizamî ordu subaylarının, özellikle Mustafa Kemal'in isteyemeyeceği büyüklükte bir asker ününe ve gücüne erişmişti. Bu, gerek Mustafa Kemal, gerekse kendisi için tehlikeliydi. Hele milis - nizamî ordu ikiliği de göze batacak, uykuları kaçıracak biçimde ortaya çıktıktan sonra herkes kampını seçmeğe başlamıştı.

Yalnız, Mustafa Kemal, iktidarın şerefli iklimine bu kerte yaklaştıktan sonra hiç de gerilemek isteğinde değildi. O, Anafartaları yapmış kumandandı. Yine de Meclis ibresinin Ethem beyi gösterdiğini anlamanın korkunç tedirginliği içindeydi. Büyük Millet Meclisi, Çapanoğlu ayaklanışını bastırmak üzere Eskişehir'de dinlenmekte olan Ethem beyi istediğinde o bunu geciktirmek küllemek için epeyce çalışıp Cemil Cahit beyle Sivas'taki kolordunun güçlerini oraya sürdürüp perişan ettirmemiş miydi? Ayaklanıcıların nizami ordu güçleri üstüste dağıtıp yok etmesi Meclisi uyarmış mebuslar gizli bir birleşim yaparak bu sorunu görüşmek istemişti. Kırşehir mebusu Müfit Hocanın önerisi, kabul edilerek sorunun gizli birleşimde görüşülmesi gerçeklemişti. Mebusların önemli bir bölümü Fevzi Paşayla Mustafa Kemal'in açıklama yapmasını istemişti.

Çok tartışmalı geçen birleşimlerde Saruhan mebusu Reşat bey Biga, Adapazarı, Hendek, Düzce ayaklanışlarının ne biçimde bastırıldığını anlatarak bu işin ancak Ethem bey güçleriyle çözüme ulaşabileceği kanısında olduğunu söylemişti.

Mustafa Kemal:

— Kuvayi Seyyarenin asıl adı Kuvayi Tedibiyedir ve gerekirse Başkanlık makamı ve Müdafaai Milliye Vekâleti bu iş için karar verecektir, demişti.

Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey:

— Kararın alınması için ayaklanıcı güçlerinin Ankara'ya girmesini mi bekliyorsunuz?

Diye sormuştu. Tuna'lı Hilmi bey:

— Ethem bey güçlerinin, bu ayaklanışı bastırmak için Büyük Millet Meclisi adına hemen Ankara'ya çağırılmasını öneriyorum.

Diye kesin bir istek ileri sürmüştü.

Mustafa Kemal söz alarak:

— Vekiller heyeti, Büyük Meclis adına ve Büyük Meclise izafeten de Büyük Meclisle birliğim. Ne var ki bu çağırışın usul ve düzenler içinde ve Millî Savunma Vekâletince yapılması uygun olur.

Diye diretmişti. Meclis, bu biçimi benimsemişti.

Millî Savunma Bakanlığı, Ethem beyi ayaklanış bölgesine gönderirken bunun Meclisin isteği gereğince olduğundan sözetmemişti.

Ethem bey, ayaklanış bastırıldıktan sonra durumu görmek için Yozgat'a varmış olan kimi mebuslardan bunu işitince çok üzülmüştü. Sudan olaylarda gözdağı vermek için «Yüksek Meclisin kararıyledir» deniyordu da bu kerte büyük bir sorun için Meclisin kararıyle olduğu neden bildirilmiyordu?

Yine yanına gelen mebuslardan öğrendiğine göre, Meclis şu sırada ikiye ayrılmış, milis güçleri mi, nizamî güçler mi konusunu tartışıyordu. Yozgat ayaklanışının bastırılması hem de rekor denecek bir hızla bastırılması, Ethem beyin dostlarının da düşmanlariyle rakiplerinin de sayısını arttırmıştı.

Bu bastırış, Mustafa Kemal gibi Ethem beyi de son kerte güç bir duruma düşürmüştü: Ethem beyi, Mustafa Kemal'in hiçbir vakit istemeyeceği kerte büyütmüş, Mustafa Kemal'i de Ethem beyin gözünde sonucu tehlikeli olabilecek bir biçimde küçültmüştü. Ethem beyin son zaferiyle el ele veren Meclisin çoğunluğu, yurda, ulusa son kerte yararlı bu iki insanı ister istemez karşı karşıya getirmişti. Yeni bir halk döneminin, halk ordularının «iktidar»lara el koyduğu bir dönemin başladığı bilinci de Ethem beyi bir

zamandan beri etkilemiş bulunuyordu. Böyle düşünceler, Yozgat zaferi dolayısiyle kozlarını oynamağa yeltenir görünüyorlardı. Böyle civcivli bir zamanda, Ethem bey ordusunun siyasal tezlerini Mecliste, Ankara çevrelerinde her Allahın günü doludizgin savunan Reşit bey, Ankara'dan izinli olarak ayrılmış, sözde dinlenmek üzere Bursa'ya gitmişti. Demek ki, o Ankara'yı Ethem beyin kaba gücü karşısında ezdirerek halk güçlerini, milisi iktidara getirmeğe çalışıyordu. Reşit bey, Mustafa Kemal'e arkadaşları kendisini Ethem beye karşı aracı olarak kullanmasınlar diye Ankara'dan kaçıp gitmişe benziyordu. Mustafa Kemal, Yozgat'ta karşısına Ethem bey kılığında dikilen halk ordusu gücünü yenmek üzere yine Ethem beyin ağabeysini kullanmayı uygun buldu. İşin panzehiri de ağunun içindeydi. Mustafa Kemal, bir ivedi yurt işinden dolayı görüşmek üzere Reşit beyi Ankara'ya çağırmış, onunla bu çetin sorunu uzun uzadıya görüşmüş, onu kendi düşüncelerine yatırmış görünüyordu. Reşit bey, makina başında Yozgat'taki kardeşiyle şöyle konuştu:

— İzinli olarak Bursa'dayım. Mustafa Kemal paşadan aldığım ivedi bir telgraf üzerine Ankara'ya geldim. Paşa başta olmak üzere kimi mebus ve içten dostların dileği üzerine sizinle görüşmeyi gerekli buldum. Sabık Ankara valisi Yahya Galip bey sorununu ve buna ilişkin mahkemeyi hoşgörü ile geçiştirmenizi, eğer zorunlu ise yalnız mutasarrıfın cezalandırılması ile yetinilmesini günün durum ve koşulları bakımından gerekli buluyorum. Mustafa Kemal paşanın bu işte bana olan «itiraf»ı, yakınmaları, sonsuzdur ve içtenliğe dayanmaktadır.

Evet, o bölge ayaklanışının arifesi günlerinde Yozgat halkının, mutasarrıfı Vali Yahya Galip beye, hükûmete yakınmalarına aldırmayarak, Mustafa Kemal Paşanın, mutasarrıfın yerinde bırakılmasına etki, kılavuzluk yaptığı, hattâ Vali Yahya Galip beyin, mutasarrıf üstüne olan yakınmaları dikkate almak istediğinde Mustafa Kemal Paşanın yine etki yaparak valiyi bu kanunca koğuşturmadan

alıkoyduğu bir gerçekse de Mustafa Kemal Paşanın bu iltimasının iyi niyete dayanmakta olup asla bir ihanet ya da çıkardan ileri gelmediğini benimsemek gerek. Bunlar, olağanüstü durum gereği olan yanlışlıklardan sayılabilir. Bunların, arkadaşlar arasında kimi zaman hoşgörüyle geçiştirilmesi de bir «insanlık» sayılmağa değer durumlardandır.

Ve sonra, siz kardeşlerim, yurdumuzda devlet adamı kıtlığında bulunduğumuzu bilmeli ve her bozguncunun sözlerine aldanmaktan kaçınmalısınız. Mustafa Kemal Paşayı ve sadık arkadaşlarını gönül rahatlığına ulaştıracak «evet» cevabınızı telgraf başında bekliyorum. Şunu da hatırlatırım ki ordaki adlî ve inzibatî işlerinizi ora hükümet ve adliyesine bırakarak her zaman bir ayaklanış eğilimi görünen Konya yolunu izleyerek cepheye yetişmenizi çok uygun buluyorum. Gerçekte şimdi her yanda durgunluk meydana gelmişse de Konya'lıların sizi ve gücünüzü yakından görmeleri iyi etki bırakmaktan geri kalmaz.

Ethem bey, Reşit beye şu yanıtı verdi:

— Istilâ karşısında ve tehlikeli durumlar içinde savunmaya çalıştığımız şu mülk ve devletin felâketine yol açan kötü niyet erbabından çok, sorum düşüncesinden yoksun iyi niyet sahibi görünen zorbalık düşüncesi taşıyanlar meydanda görünürken neden bize af ve hoşgörü salığında bulunuyorsunuz? Bununla birlikte vicdanım razı olmayarak ve son kez isteğinize uyarak mahkemenin kaldırılmasına çalışacağıma söz veriyorum.

Bizim için, Konya yolundan geçmeyi gerekli görmüyorum. Şu kadar ki merkezi Ankara olan ulusal yönetim kurulu ve hükümeti, her şeyden çok adalete güç ve önem vermelidir. Haksız işlemlerden kendilerini ve memurlarını ayırmalıdırlar.

Ethem beyin, ağabeysine bu yanıtı verdikten sonra divanıharbi kandırıp verdiği sözü geçerli kılabilinceyedek göbeği çatladı. Divanıharp üyelerini arkadaşça görüşerek kandırabildiyse de divanıharp reisi olan ağabeysi binbaşı Tevfik beyle ileri geri epeyce itişmek zorunda kaldı.

Ankara'ya işin bulaşmaması için mutasarrıfın yargılanması da durdurularak hapisten salıverildi. Ethem bey, Dahiliye Vekâletine yazarak Yozgat mutasarrıflığına yarbay Şerif beyi getirtti.

Mustafa Kemal, Yozgat'tan tehlikeli haberler almaya başlamıştı. Reşit bey aracılığiyle Ethem beyle milislerini Konya üzerinden Salihli cephesine aşırtmak istediyse de Ethem bey, bunun altında gizlenen uzaklaştırma niyetini sezmiş, Ankara üzerinden geri dönmeyi kafasına koymuştu. Kimbilir, belki de kendisine artık açıktan açığa «başbuğ» diye seslenen kişiler, Ankara'dan geçerken ona bütün Ankara'yı teslim edebilirlerdi. Mustafa Kemal'in otoriterliğine karşı antipati besleyenlerin hepsi, gözlerini Ethem beye dikmiş, doğacak mucizeyi bekliyordu. Her iki önemli askerin bütün dostları, düşmanları, bu sırada kendi kurtuluşları için birşeyler yapmak gerekliliğini duyuyor, harıl harıl çalışıyorlardı. Mustafa Kemal, Reşit beyin yumruğunu kullanarak birinci ravundu kazanmışsa da Ethem beyin ordusuyla Ankara'ya varması, bin türlü bulaşık işe yol açabilirdi. Her iki askerin kulağına da çok tehlikeli haberler fısıldanıyordu. Mustafa Kemal'le, Ankara'nın basılarak kendisiyle yakın arkadaşlarının yakalanacağı, kendisinin Meclisin önüne kurulacak darağacında sallandırılacağı, Ethem beye de çete adı verilen bütün halk ordusunun kaldırılıp kumandanlarının sahneden silineceği söyleniyordu. Bunları söyleyenlerin hepsi de şöyle böyle kişiler değil, mebuslardı. Bir gün, Ethem beyin, Yozgat'a gözlemci olarak gelen sekiz mebus önünde, kulağı bu olumsuz propagandayla dolmuş olarak şöyle söylediği işitildi:

— Ben, o Mustafa Kemal'i Meclisin önünde asacağım!

Ethem beyin bu lâfı söylediğini Yozgat'ı görmeğe gelen sekiz mebustan biri Mustafa Kemal'in kulağına iletti-ği gibi yine o mebuslardan birine yazdığı bir mektupta bir kez daha yinelemiş, bu mektup da doğruca Mustafa Kemal'in eline geçmişti.

Şimdi, Mustafa Kemal başta olmak üzere birçok yakınları, birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı:

— Ethem, Ankara'dan geçerken adalet sehpasını Meclis konağı önünde kurmak niyetinde imiş!

Ethem beyin demir eliyle son ayaklanış dalgası da bastırılınca Yunanlılar artık iç savaşlardan kendilerine bir yarar gelemiyeceğini anlayarak Milne çizgisi boyunca çok sıkı bir saldırıya geçmiş, çerden çöpten Türk siperlerini tahta perdeler gibi devirerek ilerliyordu. Yunanlılar ilk yumruğu da Ethem beyin Salihli cephesine vurup burasını yararak geçmişlerdi.

Ethem beyse hâlâ Yozgat dağlarında en değerli günleri ötelere doğru yolcu etmekteydi. Yunan cephesinin korkunç durumunu işittikçe içi içine sığmıyordu. Ankara'dan birbirini kovalayan şifre telgraflar gelip duruyor, hepsi de Yunan saldırısının durdurulmayan bir çelik seli gibi hatlarımızı bir bir ezerek geçtiğini anlatıyordu. 3 Temmuz 1920 tarihli şifre şöyle diyordu.

— Yozgat'ta Kuvayi Tedibiye Genel Kumandanı Ethem Beyefendiye,

Yunan ordusunun âni saldırısı sonucu, cephelerimizi bozmayı başararak ileri yürüyüşe geçtiğini, bundan önceki şifreli telgrafla bildirmiştim. Genelkurmay Başkanlığından gelen son savaş raporlarına göre hiçbir yanda dişe dokunur direnç gösteremeyen nizamî ve milis kıtalarımız düşman ilerledikçe erimekte ve dağılmakta, savunmayı zayıf bulan düşman ordusu da iki koldan ileri yürüyüşlerini sürdürmektedir. Bir kolu Balıkesir'i, öbür kolu da Alaşehir ve dolaylarını işgal etmiş bulunuyor. Eğer Yunanlılara herhangi bir yandan bir vuruş indirmeyi başaramazsak durmadan ilerleyecekler. Kuvayi Milliyenin can damarlarını meydana getiren en önemli noktaları ellerine geçireceklerdir. Bu, pek doğaldır. Bundan çıkacak fenalığın ve tehlikenin önünü almak, şu durum içinde bizler için

sonradan elden gelmeyecektir. Henüz yeni ortadan kaldırılmış tehlikeler, kuşkusuz, yeniden canlanacaktır.

Böyle bir direnmeyi, böyle önemli bir görevi üzerine alıp başarabilecek olan güç, ancak sizin morali kırılmamış müfrezelerinizdir. Bundan dolayı bastırılması sona eren Yozgat bölgesinin güvenliğine geri kalan ufak tefek işlerle uğraşmak üzere Binbaşı Çolak İbrahim beye Ankara'dan Yozgat'a gitmesi emrini şimdi verdim.

Genelkurmay Başkanı
Albay İsmet

Ethem bey, Yunan saldırısını bildiren bu şifreleri aldıkça Fevzi Paşayı anıyor, onun Yunan saldırısını olanaksız bulan görüşlerinin ne kerte kısa gözlemlere dayandığını anlıyordu. Kimbilir, belki de Fevzi Paşa o zaman, Ethem bey rahatça işini başarsın diye böyle bol keseden lâflar etmişti. Belki de bu olumlu raporlarından dolayı utanarak kendisi saldırı üstüne hiçbir şey bildirmiyor, salt İsmet beyi kullanıyordu.

Ethem bey, Genelkurmay Başkanı İsmet beyden aldığı şifre üzerine müfrezesini alıp, cepheye dönmek üzere, Ankara'ya yollandı. Ankara'ya vardığında doğru Büyük Millet Meclisine götürüldü. Caddeler, yine coşkun kalabalıklarla dolmuştu. Ethem bey, her derde deva bir yarı Tanrı kahraman gibi eller üstündeydi.

Yalnız, havada garip bir koku vardı. Mustafa Kemal, Ethem beyin Ankara'ya yollanışını telefonla sorarak bundan iki saat sonra Yunan saldırısını önleyecek kimi çözümler bulmak üzere ivedi Eskişehir'e yollanmıştı. Fevzi Paşa da meydanlarda yoktu. Ethem bey Meclisin önünde asacağını açıkça söylediği devrim başkanını elbette karşısında boynunu ilmiğe uzatmış bulamayacaktı. Ankara'ya bu ikinci gelişinde ağabeysi Reşit beyin kardeşleri hesabına çok yüksekten atıp tutmalarda, meydan okumalarda bulunduğunu, Ethem bey adına çok aşırı propagandalar yapmış olduğunu anladı. Örneğin, nizamî orduyu küçümsemek üzere şöyle deyip duruyordu:

— Nizamî kuvvetler mi? Onlar, ayaklanış alanında toplarını bırakıp caddelerde gezerler.

Ethem bey, bütün bu türlü sözlerin kendisine yüklendiğini öğrenerek çok üzüldü; ağabeysi, eskiden çok ağır bir hastalık geçirmişti. Bundan kurtulmuşsa da onda yakınlarının pek iyi bildiği ruh sarsıntıları bırakmıştı.

Ethem beyin Ankara'ya varışının üçüncü günüydü. Katıksız bir sosyalist kafası taşıyan eski Akkâ mutasarrıfı Hakkı Behiç bey, onu öğle yemeğine çağırdı. Hakkı Behiç bey, hem Meclis içinde hem de dışındaki yeni sosyalist akımlara eğilimli pek çok aydının, mebusun şampiyonlarındandı. Türkiye'nin askerce kurtuluşundan sonra bir sosyal devrimde geleceğini garantilemeyi düşünenlerin başında olan Hakkı Behiç bey, Ethem beyi bir halk ordusunun başı olarak selâmlıyordu. Nizami ordu emperyalist güçleri yense, yurttan koğsa bile kapitalist temeller üzerinde bırakılacak bir ülkeye bunlar yine damdan - bacadan girebilirlerdi. Nizamî bir ordu kadrosu, tutucu olduğundan sosyal devrimi yapamazdı, yapmak da istemezdi. Türkiye'yı sosyal devrime yöneltecek biricik güç, Ethem beyin örgütlediği halk ordusuydu. Meclisteki sosyalistlerin hepsi Ethem beyin kişiliğinde asker liderlerini bulmuşa benziyordu. Bu sırada Ethem beyle, onun yenilmez halk ordusuyla Sovyetler de çok yakından ilgilenmeğe başlamışlardı.

İşte, Türkiye'ye sosyalizmi getirecek halk ordusunun lideri olarak ele alınan Ethem bey, bu yeni iklimde tatlı düşler de görmeğe başlamıştı. Artık, «başbuğ» oydu. Türkiye sınırları dışında Enver Paşanın çoktan ortaya attığı Yeşilordu parolası, sınırlardan içeri atlamış, Kâzım Karabekir'ce bir propaganda gücü gibi desteklenmiş, Ebulhindi'li Cafer bey, kırk - elli atlı ile Erzurum'dan Ankaraya Yeşilordu'nun öncüleri olarak gönderilmiş, şimdi de bu ad, Ethem beyin ordusu içinde yer etmeğe başlamıştı. Ku-

mandanı Bolşevik olan bir Ethem bey taburu «Bolşevik» taburu olarak tanınıyor, ilkel olmakla birlikte cahil halk savaşçılarına bir sosyalist eğitim de veriliyordu. Bu sırada Ethem beyin çevresinde dönenler, daha çok Rusya'dakine benzer bir sosyal devrim yapmayı düşünen kişilerdi.

İşte, bugün öğle yemeğinde sosyalist düşünceli arkadaşlarını da toplayan Hakkı Behiç bey, Ethem beye tatlı düşlere iklim hazırlayan gıcıklayıcı şeyler fısıldıyordu. Yemeği bitirmişlerdi ki Reşit bey çıkageldi. Kulağına fısıldayarak:

— Yusuf İzzet Paşa seninle görüşmek istiyor. Burdan bir bahane ile ayrıl, beraber çıkalım.

Dedi. Ethem bey, bir bahaneyle Hakkı Behiç beyden ayrıldı. Yolda ağabeysinin biraz önce Yusuf İzzet Paşa ile görüşmüş olduğunu anladı.

Çerkes'lerin «Med Cuganiga İzzet» (Bilgin İzzet) dediği Yusuf İzzet Paşa, rafları kitap dolu bir odada Ethem beyi kabul etti. Solgun, halsiz görünüyordu. Heyecanlıydı: Kalkarak Ethem beyi karşıladı, kucaklayarak:

— Memleketi bir felâketten daha kurtardın, Ethem bey. Gel seni kucaklıyayım.

Dedi. Sonra sözünü şöyle sürdürdü:

— Olaylar, benden çok sizlere hak verdirdi. Memleket, ya bağımsızlığına kavuşacak ya da bu yolda yok olacaktır. Başkaca da yol yok. Ben «mütarekenin» sonuçlarını bu kerte ağır sanmıyordum. Yunan işgali mâneviyatımı yoketti.

Sonra, ordusu üstüne Ethem beyden bilgi aldı:

— Maşallah, dedi, benim ordördüncü kolordum'da senin gücünün dörtte biri bile yoktu. Bakınız, Ethem bey, bu size söyleyeceklerim, doğrudan doğruya meslek bilgilerimin, tecrübelerimin, gelecek kaygumun ürünüdür. Bana öyle gelmektedir ki artık Kuvayi Seyyarenin nizami güçler durumuna getirilmesi dönemi gelip çatmıştır. Yani,

sizin bu biçimdeki çalışmanız, dönemini bitirmiştir. Bu, değişiklik ergeç olacaktır.

Ethem bey, şaşırdı, put kesildi. Yarı Tanrı, başbuğ görülmeğe başladığı bir sırada bu ne korkunç bir konuşmaydı. Reşit bey, kardeşine:

— Dinliyor musun? Yakında Kuvayı Seyyareyi kaldıracaklar..

Dedi.

Yusuf İzzet Paşa:

—Kaldıracaklar değil, bu ister istemez olacaktır.

Diye belirtti. Ethem bey:

— Paşam, yani Kuvayı Seyyarenin çalışması doyurucu olmadığından mı bu düşünülüyor, lûtfen bana durumu iyice açıklar mısınız?

Diye sordu. Yaslandığı sedirden doğrulan paşa:

— Bu, benim kişisel düşüncem ve Meclisteki görüşmelerde Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmayın hazırlıklarından çıkardığım sonuçtur.

Eğer, oğlum Ethem bey, benim kişisel düşüncemi sorarsanız, Kuvayi Seyyare ile nizamî güçler bir arada olamaz. Şundan ki sizin askerlerinize sağladığınız «maddî ve manevî» çıkar ile nizamî güçlerin sağladıkları arasında dağlarca ayrılık var.

En sonra ikisi de ulusal kaynaklardan çıkıyor.

Reşit bey:

— Ama, paşam, Kuvayi Seyyare olmasaydı ulusal davranışların izi bile kalmazdı. Şimdi, bu bir suikast değil midir?

Diye söze karıştı. Paşa, yine Ethem beyin gözlerine bakarak usa gelebilecek kuşkuları silmek istedi:

— Sakın, bu görüşmemizi bana bir kimsenin dikte ettiğini sanma. Ben, senin ahlâk ve yürekliliğine çok değer verdiğim için hoş olmayan olayların meydana gelmesini önlemeğe çalışıyorum. Kuvayi Seyyare iç ayaklanışlar ve cephede ufak tefek çarpışmalar sürdüğü sürece elverişli ve gereklidir. Ne var ki sağlam cephe hatları kurulunca iş değişir.

Reşit bey, şöylece kestirip attı:

— Fakat, biz buna imkân vermeyiz, paşam: Görürsünüz.

Ethem bey, bu sırada yaşayışının en büyük üzüntüsüyle karşı karşıyaydı. Bu sürekli başarıların bir insanı yükselttiği en yüksek şeref basamaklarından birden bire bu merdivenin dibinde başlayan unutulmuşların korkunç karanlığına baş aşağı yuvarlanmak gibi bir şeydi.

Bir ulusun en büyük adamlarından biri olmanın rakipsiz gibi görünen çetin yolu üzerinde işler kolaylaşmağa başladığı gün, bir insanın karşısına dost kişiler birden bire yol vermez devler gibi dikiliyordu. Ethem bey, işte kendini böyle duyuyordu. Elindeki ordunun en büyük yengiler aldığı, bunu ispatladığı bir zamanda bu felâkete benzeyen sesler, düşünceler neden çıkıyordu? Yusuf İzzet Paşa gibi gün görmüş bir ordu adamının sözleri, hiçbir vakit yabana atılamazdı. Bu sözlerde Ethem beyin, ordusunun değişmez gibi görünen alınyazısı aydınlığa çıkıyordu. Bu bir kez koskoca bir karadüş dağı gibi Ethem beyin üstüne abanıvermişken bir de ağabeysinin «biz buna imkân vermeyiz» sözleri yeni bir karadüş daha yaratıyordu. Bu konuşma biçimi, gelecek felâketi katmerleştirmek isteyen us dışındaki etkenlerin varlığından geliyordu. Bu, Kuvayı Seyyarenin «iktidar» savaşına atılmak anlamına geliyordu. Kendileriyle birlikte Kuvayı Seyyareyi de ortadan kaldırmayı düşünen birkaç nizamî ordu adamını safdışı edeyim derken ulusa karşı silâh çekmek durumuna düşülebilirdi. Bu türlü «fevri» düşüncenin arkasında tehlikeler, ihanetler, mutsuzluklar, kahredici bir ateş zinciri gibi uzayıp gidebilirdi.

Yusuf İzzet Paşa, Reşit beyin bu korkunç şeyler andıran sözü üzerine ona:

— İşte, benim kaygum, senin bu biçimde konuşmandır. Oysa sana düşen, daha soğukkanlı ve sonuçları takdir eder olmaktır. Ben, buraya Ethem beyi seninle tartışmak üzere çağırmadım. Onu kışkırtmana da göz yumamam.

Diyerek bu kez de Ethem beye döndü, şunları söyledi:

— İnşallah, olaylar beni yalancı çıkarır. Ne var ki durumu açıkça gördüğüme kanığım. Bir olup bitti karşısında kalmayasın diye seni uyarmak istedim. İşte o kadar.

Ethem bey, Yusuf İzzet paşadan ayrılıp ağabeysiyle yola giderken düşünceleri kurşun gibi ağırdı. Kafasının, gövdesi üstünde yeni sorunlar taşıyan düşüncelerinden dolayı çok ağır basmağa başladığını duyuyordu. Kurşun gibi ağır düşünceler, maddesel ağırlıkları hiçe sayarcasına onun omuzlarını çökertiyordu.

Reşit bey:

— Sen, Mecliste olup bitenleri bilmiyorsun, dedi. Kuvayi Seyyareyi savunanlar ve nizami güçlerin de, başarılı olması için ulusal ordu biçimine sokulmasını isteyenler seni ve başarılarını örnek olarak gösteriyorlar. Karşı yanda olanlar da onları böyle bir örnekten yoksun etmek için bizim başımızı yiyecekler.

Ethem bey, ağabeysine:

— Böyle konuşmakta haksızsınız.

Dedi. İşi bir tartışma olarak uzatmaktan kaçındı. Boşunaydı. Reşit bey, kardeşinin düşüncelerini daha baştan hiçe sayar bir tutum almıştı. Bu akşam, Mustafa Kemal'in yemeğine çağrılmış olduğunu düşündü. Hazır gitmişken Mustafa Kemal'le bu işi açıkça konuşabilirdi. Eğer akşamki yemekte de konu böyle bir vadiye dökülürse Mustafa Kemal'den açıklama isteyecekti.

Eğer, paşa, onun ordusunu yeni görevlere göndermek ister, bu görevler de kuvayı seyyarenin yapabileceği işler olacak olursa o zaman Reşit beyi çileden çıkaran kanının bayağı bir kuruntu olduğu anlaşılacaktı.

Hele Ankara'ya korkunç karadüşler yaşatan felâketler habercisi bir Yozgat işini ortadan kaldıran bir gücü, onun başbuğunu yok etmek düşüncesini Ethem beyin usu bir türlü almıyordu. Sonra, böyle bir düşünce, tasarı

olsa bile bu hangi güçle gerçekleştirilecekti? Bu da yanıtlanması güç ayrı bir soruydu. Reşit bey ona:

— Yusuf İzzet paşanın söylediklerini hiç kimseye açma,

Dedi. Ethem bey:

— Fırsat ve imkân bulursam Mustafa Kemal paşayla açıkça görüşeceğim,

Diye yanıtladı. Reşit bey, onun kolunu yakaladı:

— Katiyen, Bu hiç doğru olmaz. Buna aslâ göz yumamam.

Akşam karanlığı bastıktan sonra Mustafa Kemal'in yemeğine giden Ethem bey, orda her zamanki kişileri buldu. Bu kez, bir iki yeni yüz de vardı ki bunlardan biri de Ankara'ya İstanbul'un öğütçüsü olarak gelip te birden bire mavi gözleri, kültürü, sıcak kişiliğiyle devrime gerekli insanlar arasında yer alan doktor Rıza Nur beydi.

Ethem bey, sofradaki yerini aldıktan sonra çevresindeki yüzlere baktı: Hepsi de gülümser, soğukkanlı görünmek isteyen bir çaba içindeyse de Yunan saldırısının gümbürtüleri hepsinin içinde yepyeni bir kaygunun kakafonisi olarak yankılanır görünüyordu. İç düşmanlardan sonrasız olarak kurtulan Ankara, şimdi de dış düşmanların korkutucu saldırısı önünde ancak tahta bir erek değeri taşıyordu. Şundan ki ortada yine asker yoktu. Yine, gözü, gönlü dolduran bir tek bağımsız ordu vardı. O da Ethem beyin milis ordusuydu. Sofrada hep Yunan cephesi konuşuluyordu. Cephe hatları üzerindeki senbolik Türk güçlerinin çok gerilere atılması, alınyazısı olarak görülüyordu. Düşman, Ethem beyin Salihli cephesine yüklenmiş, orayı çökertivermişti. Ethem beyin yokluğunu fırsat bilmiş olacaklardı. O cephedeyken her yandan ilerleyen Yunanlılar, onun cephesini söktürememişlerdi. Bu cephe, Yunan cephesinin içine bir kama gibi uzanmış kalmıştı.

Sofrada herkes konuşuyor, yalnız, Ethem bey, susuyordu. Hem cephe yorgunu, hem biraz hasta, hem de bugün Yusuf İzzet paşanın anlattığı tehlikeli belkilerden dolayı ağzını açıp lâf edecek keyfi yoktu. Keşke ağabeysi önlemese de şuracıkta Mustafa Kemal'le bu dirimsel konuyu sere serpe görüşebilseydi. Bunun burda görüşememenin, ruhuna yığdığı önseziler, onu geleceğin karanlıklarında ıssız bir yerlere doğru itiyor gibiydi. Bu konu, burda ele alınmayacak olursa bundan doğacak kötülüklerin, bütün şanları, şerefleri sürükleyip götürecek uğursuzlukların, kötülüklerin yerden mantar gibi fışkıracağını seziyordu. Ağabeysi, bunu ona yasaklamıştı. Ağabeysinin dilinin altındaki korkunç yılan ıslığı da olmasa Mustafa Kemal'le bu işi yine görüşemeyecekti. Ağabeysinin yaşı, başı tecrübesi, en sonra bu işe bir çözüm bulabilir diye umuyor, bu, kendisini biraz olsun ruhuna çöken karadüşten kurtarıyordu. Yunan saldırısı konusu, yılan hikâyesi gibi uzuyordu. Doktor Rıza Nur bey, herkesin gözü üzerinde olan Ethem beye:

— Ethem bey, dedi, eğer cephenizdeki mevzilerinizden ayrılmamış olsaydınız Yunanlılar yine saldırabilirler miydi?

Diye sordu. Bu soru, Ethem beyi şaşırttı. Ne yanıt vereceğini birden bire kestiremedi. İçinden: «Acaba Ankara ve özellikle meclis, Yunanlıları salt benim cephemin karşısında mı sanıyor?» Diye düşündü. Bu soru üzerinde Mustafa Kemal'in yüzünde de bir gülümseme dolaşmıştı.

Doktor Rıza Nur bey, bunun üzerine Ethem beyi şaşırttığını gördüğü sorusunu şu biçimde sordu:

— Sizin güçlerinizin savunmasını üzerinize aldığınız parçayı demek istiyorum.

Ethem bey, buna tane tane şu yanıtı verdi:

— Yunan güçleri, Salihli cephesini yaramazdı ve geçemezdi.

Ethem bey, bunu söyledikten sonra Rıza Nur beyin dediklerini yine anlamadığını anladı.

Şundan ki Ethem beyin verdiği yanıt üzerine ortada üzüntülü bir sessizlik olmuştu. Mustafa Kemal, Rıza Nur beye şöyle dedi:

— Yozgat ayaklanışının bastırılması için Ethem beyin gelmesinde zorunluk vardı.

Yemekten sonra yüksek görevlilerden başkaları çıkıp gittiler. Şimdi, sofrada fosur fosur sigara tüttürüp durmadan kahve içen en yüksek sorumlularla Ethem bey, ağabeysi Reşit bey kalmıştı. Mustafa Kemal, Yunan saldırısının gelişebilme yönleri, olanakları üzerinde konuşarak bütün ordakilerin düşüncelerini sordu. Dahiliye vekili Refet bey, (paşa) Nazilli cephesi için (Demirci Efe cephesi) açıklama yaptı.

Sıra Ethem beye gelince şöyle dedi:

— Yunan saldırısının ağırlık merkezi, bence Salihli cephesi olacaktır. Düşman, ancak bu çıkıntıyı ortadan kaldırdıktan sonra üç cepheden birden büyük saldırıya geçecektir. Düşman, bu saldırısiyle Eskişehir'e inmeyi deneyecektir.

Mustafa Kemal'in yüzünde derin bir kaygunun gözle görülebilir gölgeleri dolaşıyordu:

— Doğrudur, dedi, hazırlığımızın, karşı koyma gücümüzün henüz örgütlenmediğini düşman elbette biliyor.

Ethem bey ona:

— Acaba nizamî güçler bu cephede ne durumdadırlar?

Diye sordu. Buna İsmet bey, yanıt verdi bu arada ona şöyle bir soru sordu:

— Ethem bey, sizin ayaklanışları bastırma bölgesinde erat ve malzeme toplamanız daha ne kadar sürecektir?

Ethem bey, kafası birçok şeylerle dolgun olduğu halde bu soruyu bir hükümet adamı için çok olağan buldu.

Bunun altında bir başka anlamın yattığını düşünmenin çetrefil ortamına girmemek için direndi. Buna içinde hiçbir sivri anlam taşımayan bir yanıt vermeğe hazırlanırken Reşit bey, ileri atılarak onun yerine:

— Ne kadar gerekirse o kadar!

Diye kestirdi attı.

İsmet bey, bunun karşısında sustu. «Ne var ki onun istediği cevabın da bu olduğunu» Ethem bey önsezisiyle anlamakta gecikmedi. İsmet beye şöyle dedi:

— Efendim, kuvayı seyyarenin gerek erat gerek malzeme toplaması, bu hususta uygulanan ve hükümetçe doğrulanan temeller içinde olagelmektedir. Kuvayı seyyarenin daha çok güç bulmasına da olayların ne kerte gereklilik ve zorunluluk gösterdiğini de biliyorsunuz. Bundan dolayı yeni temeller hazırlanıncaya dek bugünkü geçerli yöntemler içinde erat ve malzeme sağlanmasının sürdürülmesi olağandır, sanırım.

Refet bey:

— Bu biçim, nizamî güçlerin kurulmasına az da olsa engel oluyor denilebilir. Şundan ki kuvayı seyyare, daha çekici gelmektedir. Gerek bu eratın aldığı paralar, gerek eğitim biçimindeki serbestlik, nizamî güçlere katılmak yerine Kuvayı Seyyareyi üstün tutturuyor. Bence, İsmet beyin sorusu bu nokta için sorulmuştur.

Dedi. Mustafa Kemal de Ethem bey de susuyordu. Reşit bey, oldukça sinirli bir biçimde Refet beye şöyle dedi:

— İsterseniz ve kuvayı seyyarenin görevlerini yapabilirseniz biz yeni erat almayalım.

Mustafa Kemal:

— Böyle bir düşünce ileri süren yoktur, dedi. Sorun, nizamî güçlerin, hepimizin istediği gücü bulmasıdır. Öyle değil mi, Ethem bey?

— Tamamiyle, paşam. Ben, eğer müsaade buyurulursa mümkün olan hızla yine cepheme, cephemin elde kalabilecek parçasının savunmasına koşayım. Şundan ki öbür bölümlerde düşman, karşısında az çok güç bulabilecektir. Salihli cephesinde bıraktığım karakol güçlerinden başka birlik yoktur.

Mustafa Kemal, sonsuz gibi görünen bir üzüntü içinde bunalmışa benziyordu. Kurşun gibi ağır düşüncelerini bir yana atarak aydınlığa çıkmak isteyen bir çaba

içinde olduğu da görülüyordu. Yerinden kalkıp odada bir aşağı bir yukarı dolaşmağa başladı. Sigarası elinde boşuna tütüp duruyordu. Direksiyon konağının açık pencerelerinden içeri bozkırın ilerlemiş gece serinliği doluyor, istasyonda bir lokomatif pufluyor, marşandiz vagonlarına manevra yaptıran trencilerin düdük sesleri işitiliyordu. Dışarda dost, durgun bir yaz gecesi vardı. Artık, düşman uzaktaydı. Yine de çapanoğulları gibi ürkütücü korkutucu, kaygulandırıcıydı.

Mustafa Kemal, bu dolaşma sırasında kurşun gibi düşüncelerine bir çıkış yolu bulmuş gibiydi. Ethem beyin karşısına dikilerek:

— Evet, dedi, siz, Ethem bey bir ayak önce cepheye yollanınız. Bize yine iyi haberler verdirmeye çalışınız.

Reşit bey, Ethem beyle ordusunun hemen bugünlerde cepheye gitmeyerek Yunan saldırısının alacağı yönleri gördükten sonra davranmasını salıkladıysa da Ethem bey hemen gitmekte diretti.

Mustafa Kemal'in sofrasında yenilen yemeğin ertesi günü, Eskişehir yönünde kalkan özel asker katarları, Ethem beyin ordusunu Ankara'dan aldı götürdü.

Ethem bey, Eskişehir'e varınca hemen Ali Fuat paşanın karargâhına uğradı. Paşa, Yozgat ayaklanışında gösterdiği başarıdan dolayı onu candan gönülden kutladı. Sonra Yunan saldırısı üstüne düşüncesini sordu. Ethem bey:

— Paşam, dedi, artık benim o tarihsel Salihli cephem kalmadı.

Burda birden gözlerinden yaşlar boşandı. Cebinden çıkardığı mendille yaşlarını silerken sözlerinin sonunu şöyle getirdi:

— Hemen ileri atılacağım ve düşmana nerede rastlarsam saldıracağım. Ordu, daha doğrusu, bütün memleket, bir zafer haberi almayı şiddetle gereksiyor.

Paşa da bu düşüncedeydi:

— Düşmanın yeni «takviye» almadan daha ileri sarkabileceğini sanmıyorum. Şimdi cephemizin geçici bir zaman için dahi olsa daralması, kuşkusuz, lehimizedir. Bundan yararlanmalıyız. Şimdi sizi burada bir hafta kadar bırakmam gerekiyor, Ethem bey. Düşmanın saldırısı Eskişehir yönüne doğru gelişirse size şiddetle ihtiyacım olacak. Biliyorsunuz ki Eskişehir, Ankara'nın kilit taşıdır. Bu süre en çoğudur. Belki daha önce ileri yürüyebilirsiniz.

— 10 —

DENİZLİ'DE EŞRAF MEZBAHASI

Bizi eşraf aldattı. Eşraf olmasaydı biz çoktan Yunan'a karşı çıkardık.

— Yörük Ali Efe —

23 Haziran 1920 de Yunanlılar, Demirci Mehmet efenin milis ordusunun karargâhını kurmuş olduğu Köşk'e saldırdılar. Çok üstün insan, malzeme gücü önünde gerileyen Demirci Efe güçleri, dağınık olarak Sarayköy'e doğru çekildiler.

24/25 Haziran gecesi, Demirci efe, ordugâhını Sarapköy'de kurdu. Askerce davranışı yöneten 57. tümen Kumandanı albay Şefik bey, Denizli yolunun Yunan ordusu önünde büsbütün açık kalmaması için Buldan ilerisine yüzbaşı Zeki bey buyruğunda bir bölük asker gönderdi. 30 Haziran'da, Demirci Mehmet efe, Nazilli'nin düştüğünü öğrendi.

Kuyucakta mevzilenen milis nizamiye karması güçler, karşı saldırıya geçerek Yunanlıları Nazilli'den püskürttüler. Ertesi gün, güçlendirilen Yunanlılar, yine saldırıya geçerek ulusal güçleri temelli şehirden attılar. Ku-

yucak'a çekilen ulusal güçler, bu yüzden Burhaniyeyi de (Ortakçılar) boşaltmak zorunda kaldılar. Alaşehir'i alarak burdan ileri yürüyüşe geçen Yunan güçleri, Yüzbaşı Zeki beyin bölüğünü de mevzilerinden atarak Buldan'ı ele geçirdiler. Sonra, Çal kazasıyle bunun Menderes ırmağı kuzeyindeki köylerini hemen o gün ele geçirdiler. O gün, Burhaniye'den, Buldan'dan çekilen ulusal güçler, Sarayköy dolayında, Menderes'in sol geçesinde toplandılar. Yunan güçleri, Menderes'in karşı geçesine varınca durakladılar.

Bu sırada Refet bey buyruğunda Bolu ayaklanışını bastırmağa giden atlı zeybekler de Sarayköy'e dönmüşlerdi. Burda, Menderes ırmağının güneyine düşen Yunan mevzilerinin karşısında on kilometre uzunluğunda bir savunma hattı kurulmakta gecikmedi. Albay Mehmet Şefik bey, bu cepheyi kurduktan sonra, Kadıköy, Çökelez dağlarına zeybek milislerinden keşif kolları gönderdi. Bu sırada her yandan Denizli'ye doğru bir göç akını sürüp gidiyordu. Denizli'ye varanlar, burdan hız alarak Orta Anadolu'ya, Antalya'nın kıyı bölgelerine doğru uzanıyorlardı.

Bu göçmen selinin içinde silâhları, cephaneleri ve vurdukları vurgunlarla kaçıp gitmekte olan pek çok ta milis eratı vardı. Demirci Mehmet efeyle albay Mehmet Şefik beyin verdikleri buyruk üzerine Denizli «heyeti milliye» si bunları çevirip Demirci Efe'nin ordugâhına yolluyordu.

Yunanlılar da adım adım ilerliyordu. 4 Temmuz 1920 de Demirci Mehmet efe ile 57. tümen karargâhları Sarayköy'ün tehlikeye girmesi üzerine. Denizli'ye beş kilometre çeken Goncalı'ya taşındı.

Şimdiye dek demir bir kale gibi Demirci Mehmet efeyle albay Mehmet Şefik beyin omuzlarında yükselen kolay kolay yıkılmayacağı sanılan Köşk'ün, milislerin kahramanca karşı koymasına bakmayarak birden bire yıkılıvermesi, en büyük kayguyu Denizli'de yaratmıştı. Taa baştan beri Aydın bölgesi kuvayı milliyesinin kalelerinden biri olan, müftü Ahmet Hulûsi efendinin kişiliğinde bütün yiğitlik anlamını bulan bu güzel şehir, Yunan top-

larının seslerini işitince bir iskambilden şato gibi titremeğe başlamıştı. Şehirde büyük bir panik havası esiyordu. Bu kötü havayı yatıştırmak işi, yine Müftü Ahmet Hulûsi efendiye düştü.

1 Temmuz 1920 günü heyeti milliyece büyük bir miting hazırlandı. Bütün halk, Delikliçınar mahallesinde toplandı. Bütün yürekler, bunların aynası olan yüzler kan ağlıyordu. Umutsuzluk, her yüzün ortak anlamıydı.

Müftü Ahmet Hulûsi efendi, kürsüye çıkarak halkı göç etmekten alıkoymak, gelen düşmana karşı koymak için yediden yetmişe silâha sarılmasını salıkladı. Hemen oracıkta yüz on beş kişi gönüllü yazıldıysa da çoğunluk kımıldamadı. Müfrezenin başına milis kumandanı olarak hoca Osman efendi geçti. (Bu, 1949 yılında Denizli müftüsü olacaktı) milis müfrezesi, meslekten subayların kontrolü altına verildi. Denizli'li üsteğmen Rüştü, teğmen İsmail, Ahmet oğlu Hüsnü, Şahinoğlu Esat, Ali oğlu Rıza, Tevfikoğlu Baytar Ali, Tevfik, üsteğmen Şükrü beyler, bunlar arasındaydı. Müfreze hemen gereçlendirilerek Buldan'a gönderildi, müfrezenin adı, «millî intikam bölüğü»ydü.

Yunan güçleri, 2 Temmuz 1920 de Sarayköy önlerine sokuldu. Burdaki halk, Beylerbeyi köyüne, Babadağ bucağına, ordan da Duacılı köyüne göçetti.

Denizli'de de göç başlamıştı. Halkın kimisi Tavas'a, kimisi Acıpayam'a, kimisi de Dinar, Burdur, Antalya'ya göçediyordu.

Halk, böylece kafile kafile şehri boşaltıp kaçadursun, bir avuç kuvayı milliyeci hâlâ direniyor, Belediye önündeki Delikliçınar'da mitingler yaptırıp duruyordu. Türk ocağından Ankara'ya çekilen telgrafta Denizli gençliğinin bir tek kişi kalıncaya dek düşmanla çarpışacağı bildiriliyordu.

Denizli heyeti milliyesi, bu arada halka bir bildiri yayımlayarak şunları bildirdi:

— Kıraathane ve kahve müdür ve kiracılarına,

Herkesin dirim ve namus kaygusuyla çırpınmakta olduğu bir zamanda kimi kişilerin kahvehanelerde büyük bir kaygusuzlukla oyun oynamakta ve çalgı çalmakta diretmeleri, cepheye gidecek gönüllüler üzerinde kötü etki yaparak gitme heveslerini kırmakta olduğu gibi aç ve çıplak bir durumda memleketimize gelmekte olan felâket içindeki müslüman göçmenlere karşı da bir saygısızlık meydana getirdiğinden bundan sonra oyun oynatılmaması ve çalgı çalınmaması duyrulur.

4 Temmuz 1920

Demirci Mehmet efe de Goncalı'dan telgrafla Denizli halkını göçetmekten alıkoymağa çalıştı. Bunlar, halkın bir kulağından girip öbüründen çıkıyordu. Halk, Yunan'ın geleceğini alınyazısı olarak görmeğe başladığından kendi sesinden başka hiçbir şeye kulak asmıyordu.

Şehirde yiyecek kıtlığı da başgöstermişti. Hele zeytinyağı gibi nesneler, hiç bulunmuyordu. Şehirden pek çok göçeden hemşeri olduğu halde yine de halk kalabalığı savaştan önceki nüfusu aşıyordu. Şundan ki Yunanlıların önünden kaçan Türk halkının kimisi Orta Anadolu'ya geçip gitmekle birlikte kimisi de şehirde tutunmağa çalışıyordu. Sonra, Aydınlı, Umurlu, Köşk, Sultanhisar, Atça ve Nazilli'den getirilerek Rum mahallelerine, kiliselere yerleştirilen Rumlar, şehrin kalabalığını iyice artırmıştı.

5 Temmuz 1920 günü, heyeti milliyenin, şehrin güvenliğini koruyamayacağı bir gün oldu. Bütün Denizli Rumları, hazırladıkları Yunan bayraklarını gizli yerlerden çıkarıp Türk hemşerilerine gösteriyor, şöyle sözler söylüyorlardı:

— Korkmayın biz sizi kurtarırız!

Yunanlıları karşılamak üzere hazırlıklarını bu kerte açığa vuran yerli Rumlar, heyeti milliye üyelerini öfkelendirmişlerdi. Başkan müftü Ahmet Hulûsi efendi, hemen telgrafhaneye koştu, Goncalıdaki yeni ordugâhında bulunan Demirci Mehmet efendiyi ivedi makina başına çağırdı, ona şöyle dert yandı:

— Efe oğlum, Denizli'de Rumlar önemli bir çoğunluk meydana getirdi. Bunlar, geçen yıl Türkler aleyhinde Yunanlılarla birlikte facialar işlemişlerdir. Şu halde Denizli'de kalan müslümanlar ve cephe tehlikeye düşecektir. Hiç olmazsa Rum erkeklerinin Denizli'den kaldırılarak içerilere gönderilmesini müslüman ahali adına dilerim.

Denizli Türk halkının isteği üzerine yapılan bu dileği benimseyen Demirci Mehmet efe, Denizli'ye bu işi yoluna koyma buyruğiyle en çok sevdiği Kızanı Söke'li Ali efeyi gönderdi.

Müftü Ahmet Hulûsi efendi, şehirde çok düşmanı olduğundan, bu sırada, Demirci Mehmet efeden göçetmek için müsaade istedi.

5 Temmuz 1920 günü çok civcivli bir gün oldu. Şehirdeki un fabrikalarının altına, Yunanlılar gelirken patlatılmak üzere yıkım kalıpları yerleştirildi. Günde üç yüz çuval un öğüten «pandazoplu» un fabrikasının aygıtları makinaları sökülerek içerilere taşındı.

Efe'nin müsaadesi gelince Müftü Ahmet, Hulûsi efendi, yanına çoluk çocuğuyla birlikte bir yığında öksüz şehit çocuğunu alarak Tavas'a göçetti. Heyeti milliye derneği üyelerinden birçoğu da müftünün arkasından şehri bırakıp gitti. Yine o gün mutasarrıf vekili Muştak bey, Muğla'ya, polisle jandarmalar, ağır ceza yargıcı, tahrirat müdürü, muhasebe müdürü yaya olarak Tavas'a kaçtılar. Bu sırada Çakır Mehmet adlı milis kumandanı bir kaç arkadaşiyle çarşıda gezerken Denizli halkının aşağılamasına uğradı. Goncalı'ya sığındı. Şehirde bir kuvayı milliye düşmanlığı havası esmeğe başlamıştı.

Artık, güzel Denizli şehri, Yunanlıların önünde açık bir şehir, bütün anlamiyle hükümetsiz bir şehir olarak yayılıyordu.

Ancak, kaçamayanlarla şehrin eşraf zenginleri, her yerde olduğu gibi mallarının, mülklerinin başından ayrılmamışlar, Rum eşrafla el ele vererek kaderlerini onların

kaderine bağlamışlardı. Askerlik şubesi başkanı albay Tevfik bey de gizlice onları destekliyordu.

Şehrin güvenliğini elinde tutan heyeti milliye adındaki kuvayı milliye örgütü, dağılıp gidince geride kalan şehrin eşrafı, yönetimi ele almak için davrandı:

Belediye reisi eşraftan Hacı Tevfik bey, şehrin Türk, Rum eşrafını belediyede toplantıya çağırdı.

Toplantıya halktan da katılanlar oldu. Toplantıda Rum erkeklerinin göçettirilmesi işi görüşüldü. Rum erkeklerinin Anadolu'nun içine doğru sürgün edilmesinin pek yakında şehre gelecek olan Yunanlıları kızdıracağı, bu kez Türklere zulüm, işkence yapılmasına yol açacağı bundan dolayı bunun yersizliği ileri sürüldü. Sözcüler, konuyu biraz daha derinleştirerek şöyle konuşmalar yaptılar:

— Eğer Yunanlılar gelecek olursa hükümetimiz de Ankara'da yeni kurulduğundan bize hiçbir biçimde yardım edemez. Bu durumda şehir Yunanlıların zulmüne açık kalacağından başka bir çare bulmalıyız. En doğrusu içimizden elçiler göndererek Antalya'daki İtalyan işgal kumandanlığının korumasını isteyelim. Müderris Esat efendiyle belediye başkanı Hacı Tevfik bey ve eşraftan Salih ve Giyas efendileri bir kurul olarak gönderelim.

Ne var ki toplantıda bulunan Aydın savaşı kahramanlarından Komiser Hamdi bey, bu son önerinin gereksizliği üzerinde konuşarak buna engel oldu.

Sonra, şehrin bundan böyle ne biçimde yönetileceği üzerinde görüşülüp tartışıldı. Tartışmanın sonunda «göçetmeyeceklerin haklarını koruma derneği» adlı bir derneğin kurulması kararlaştırıldı. Derneğin başkanlığıyle mutasarrıf vekilliğine işinden atılmış yargıç Kahraman Seyfi efendi atandı. Derneğin sekiz üyesi şunlardı: Belediye başkanı Hacı Tevfik, Karahacıoğlu Salih, Feyzullahoğlu Ahmet, Şirvanoğlu Nakip, Ahmet Ziya, Saracoğlu Hacı Salih, Odabaşıoğlu Halil, Şirvanoğlu Giyas efendilerle jandarma subayı emeklisi Namık.

Bu dernek, Denizli şehrinin yeni hükümeti demekti. Derneğin bütün amacı da her türlü olupbittiye karşı göçetmeyenlerin canını, malını mülkünü korumaktı.

Dernek kurulur kurulmaz hemen «düyunu umumiye» kasasındaki paraya el koydu. Memurlara ikişer maaş ödedi. Malsandığından da emeklilere, dullara, öksüzlere, yine ikişer maaş tutarında para ödedi.

Belediyede bu toplantı yapıla, şehrin yeni hükümet düzeni kurula dursun Demirci Mehmet efe, müftü Ahmet Hulûsi efendinin isteğine uyarak Denizli'ye Sökeli Ali efe buyruğunda otuz zeybekle jandarma yüzbaşısı Rifat, üsteğmen Fazıl beyleri gönderdi.

Denizli'ye varan Sökeli Ali Efe, doğru maarif hanına inerek karargâhını kurdu. Sonra Rum mahallesini kuşatarak Rum erkeklerini toplamağa başladı. Bunu gören geçici hükümet, müderris Esat efendiyle Gıyas efendiyi Sökeli Ali efeye göndererek bu sürgün işinden vazgeçmesini istedi. Elçiler eğer bu göçettirme işi yapılacak olursa Denizli'yi ele geçirecek olan Yunanlıların, Türk, müslüman halka çok zulmedeceğinden söz ettiler.

Sökeli Ali efe, onlara aldırış etmeyerek Rum erkeklerini topladı, trene doldurdu, Eğridir gölü üzerindeki adaya yerleştirilmek üzere 6-7 Temmuzda Eğridir'e yola çıkardı.

Göçettirme günü Denizli'li bir hemşeri Sökeli Ali efeye giderek eşraftan birinin evinde birkaç Rum zenginini sakladığını bildirdi. Sökeli'yle kızanları bildiricinin kılavuzluğunda zengin adamın evini basarak saklanan Rum zenginlerini bulup çıkardılar. Zengin Denizli'liyi iyice döğdüren Sökeli Ali efe, ele geçirdiği rum zenginlerini gidenlerin arkasından Eğridir'e doğru yola çıkardı. 7 Temmuz 1920 günü, askerlik şubesi başkanı albay Tevfik bey, Goncalı'daki Demirci Mehmet Efe'ye bir telgraf çekerek Denizli Rumlarının dışarı gönderilmemesini diledi.

7/8 Temmuz gecesi, Kilis'li Murat beyin kızanları hıristiyan mahallesine dalarak sarkıntılıkta bulundular.

Sökeli Ali efenin kızanlarından birkaçı da Çaybaşı mahallesinde kulâhçı Ahmet ağa ile değirmenci Sadık'ın evini soydular.

Sökeli Ali efeyle kızanları, Tavas - Denizli yolunun içinden geçtiği çamlığa gidip yerleştiler. Zeybekler, Tavas'a gitmekte olan zengin yolcuların önünü keserek para, pullarını soydular. Akşamdan kimi kızanlar, mahallelerde bu gece Çal yönünden Yunanlıların Denizli'ye geleceklerini bildirerek Tavas'a kaçırmışlardı. Sonra bunları Çamlıkta kıstırarak bütün paralarını müçevheratlarını ellerinden aldılar.

7 Temmuz gecesi sabaha karşı askerlik şubesi başkanı Tevfik bey, Goncalı'daki Demirci Mehmet efeye bir telgraf daha çekerek:

— Burada bulunan zeybekler, halkın malına ve canına saldırıyorlar. Bir olayın çıkmasından korkuyorum,

Dedi. Aradan yirmi dört saat geçmemişti ki mutasarrıf vekili Kahraman Seyfi ile sekiz arkadaşı, Demirci Mehmet efeye toplu olarak bir telgraf çektiler:

— Buraya gönderdiğiniz zeybekler, halkın malına, canına, ırzına saldırmakta olduklarından doğacak üzüntü verici olayın sorumlusunun siz olacağınızı bildiriyoruz.

Bu, şimdiyedek Demirci Mehmet efenin hiç alışmadığı, kimsenin de kullanmak yürekliliğini gösteremediği bir dildi. «Aydın ve olayları genel kuvayı millî kumandanı,» bu telgrafa, bu düşünüşe korkunç bir mim koydu.

8 Temmuz 1920 sabahı hükümet bomboştu. Birtek telgraf müdürü Süreyya bey, görev başındaydı. Sonra, mutasarrıf vekili Kahraman Seyfi, albay Tevfik beyler geldiler. Sarayköy telgrafhanesinden, Yunanlıların nerelere dek geldiğini sordular. Sarayköy'den buna:

— Yunan'ın Ahmetli köprüsünden geçtiği yalandır, halkın kaynaşmasını önleyiniz.

Diye yanıt geldi. Ne var ki halk, telgrafhanenin çevresini sarmış, gerçeği öğrenmek için yırtınıyordu.

Telgrafhanenin içinedek sokulanlar bile vardı. Bunlardan biri Kahraman Seyfi beye:

— Memlekette jandarma, polis yok, ne yapacağız? Diye sordu.

— Durum gelişinceyedek herkes mahallesini korusun. Hıristiyan mahallesine de komşu mahalle baksın.

Bunun üzerine emekli jandarma kumandanı şehirde bir güvenlik örgütü kurdu. Bir süre sonra eli silâh, sopa tutanlar mahallelerde devriye gezmeğe başladılar.

Demirci Mehmet efe, Denizli'lerden aldığı telgraflardan orda işlerin yolunda gitmediğini anlayarak Sökeli Ali efeyi makina başına çağırdı. Telgraf müdürü efeyi çağırmak üzere maarif hanına vardığında orda nöbetçi iki zeybekten başkasını bulamadı. Demirci efenin buyruğunu onlarla geceyi kızanlariyle çamlıkta geçiren Sökeli Ali efeye gönderdi.

Sökeli Ali efe, buyruğu alınca hemen atına atlayarak şehre koştu. Kızanları da atlı, yaya arkasından koşarak geldiler. Hepsi de bütün gece içmişti, körkütük sarhoştu. Değirmen önüne vardıklarında gruplara ayrılarak mahallelere daldılar. Maarif hanına böylece yollandılar. Denizli halkının silahlıları pusuya yatmış onları bekliyordu.

Çaybaşı'nda, Saltak'taki halk güvenlik ekipleri, burdan geçen zeybeklerin üstüne çullanarak ellerinden silâhlariyle cephanelerini, üstlerindeki bütün paralarını, ganimetlerini aldılar. Sonra hepsini götürüp belediye başkanının Çaybaşı'ndaki kiralık eviyle Saltak mescidine kapadılar. Denizli halkı, kayalık'tan şehre giren zeybeklere de saldırıp silâhlarını, paralarını yağmaladılar. Birçok kişi; bu yüzden zengin oldu.

Bundan başka büyük halk yığınları, şehrin ana caddesinde karınca gibi kaynıyordu. Meserret otelinin önü iğne atsan yere düşmeyecek gibi kalabalıktı. Yunanlılara karşı olan kin, kuvayı milliyecilere karşı dönmüştü.

Üç atlı kızaniyle Çatalçeşme'den Delikçınar'a gitmek isteyen Sökeli Ali efe, ilkin Meserret'in önünde hal-

kın kurduğu barajdan öteye geçemedi. Halkın arasında güçbelâ yol açarak Delikçınar hamamı hizasına varmıştı ki kızanlardan biri havaya bir silâh atarak arkadaşlarına:

— Toplanın, tehlike var!

Diye işaret verdi. Çaybaşı camisi köşesinde pusu kurmuş olan birkaç yeni silâhlanmış mahalle bekçisi, kuvayı milliyecilerin yaklaşmasını bekliyordu. Bu sırada oradan geçen askerlik şubesi başkanı albay Tevfik bey, pusudaki silâhlılardan Mehmet Maksut oğlu Saatçi Aliye:

— Korkmayın, tutun!

Diye seslendi.

Sökeli Ali efe, bu sırada telgrafhaneye vararak makina başında dört gözle kendisini bekleyen Demirci Mehmet efeye Denizli'deki durumu inceden inceye anlattı. Sökeli'yle çok öfkeli konuşan Demirci Mehmet efe, görüşmenin sonunda hemen bütün kızanlarını toplayıp Goncalı'ya dönmesini buyurdu. Sökeli Ali efe, telgrafhaneden çıkarken jandarma tabur kumandanı Hamdi bey, onun karşısına dikilerek:

— Efe, bu hal ne olacak?

Diye sordu. Denizli halkı, sanki zeybekleri linç etmek üzere orda bekliyordu.

Bunu gören Sökeli Ali efe;

— Silâhlarımızı size teslim edelim, taaki halk ürkmesin, bizi jandarmalar Maarif hanına kadar götürsünler. Oradaki eşya ve arkadaşlarımızı alıp Goncalı'ya gideceğiz.

Dedi.

Sökeli Ali efeyle arkadaşları, silâhlarını iki jandarmaya yükleyerek öne düştüler; Maarif hanına yollandılar. Yalnız yolun her iki yanından, geriden ağır ağır ilerleyen halk, ilginç bir olay bekliyor gibi görünüyordu.

Küçük kafile, eski tabakhane hizasına gelmişti ki burdan atılan kurşunlarla Sökeli Ali efe ile bir kızanı hemen oldukları yere yıkılarak can verdiler. Birisi yarala-

nan öbür iki kızan, tehlikeyi gören iki geyik gibi sık ağaçlıklar arasına dalarak ölümden kurtuldu. Goncalı'ya doğru kan ter içinde durmadan koştular.

Demirci Mehmet efenin saat onda Denizli'den askerlik şubesi başkanı albay Tevfik beyden aldığı telgraf, önemli kötülükler habercisi gibi kafasında çınlayıp duruyordu. Telgraf şöyle diyordu:

— Olabileceğini gece bildirdiğim üzücü olay, en sonra oldu.

Efe, bütünleyici haberler bekleyerek bir iki saattir bu yaşlı çınar altında bağdaş kurup bir ayağını altına almış oturuyor, durmadan kahve içiyor, sapı gümüş işlemeli tabancalarındaki kurşunları boşaltıp doldurarak zaman öldürmeğe çalışıyordu. Yolda silâhlı zeybekler devriye geziyor, uzaktan uzağa gürleyen topların sesi sürekli gökgürültüleri gibi yankılanıyordu.

Ne var ki o, bunların hiçbiriyle oyalanamıyor bir önseziyle anlar gibi olduğu kötü haberi, getirecek herhangi birini sabırsızlıkla bekliyordu.

Efe biri yaralı olan iki tanıdığı zeybeğin Denizli yönünden koşarak geldiklerini görünce heyecanlandı. Bir saattır durmadan koşan kızanlar, yorgunluktan köpek gibi soluyordu. Genç adam, Denizli'de olup biten kanlı işi Efeye anlattı.

Tabancalarını kuşağının arasına sokarak yerinden fırlayan Demirci Mehmet efe, koruyucularından birine:

— Tez, albay Şefik beyi çağır bana!

Diye buyurdu. Albay Şefik bey, iri gövdesiyle koşarak geldi Mehmet Şefik bey olayı dinleyince Denizli'nin ayaklandığını hemen anladı.

Demirci Efe, hemen üç vagonluk bir tren hazırlattı. Albay Şefik beyi, bir gün önce Dina'dan gelen jandarma üsteğmeni Şevki beyle on iki jandarmasını, kendi kızanlarını yanına alarak trene atladı.

Tren, biraz sonra Denizli istasyonunda durdu. Demirci Mehmet efeyle yanındakiler, trenden atlayarak

istasyonun önünde dikilip durdular. Görünürlerde bir tek insan yoktu. Şehir, ölü gibi sessizdi.

Demirci efe, jandarma kumandanı Şevki beyin yanına bir iki kılavuz zeybek katarak jandarmalariyle birlikte hükümet konağına gönderdi. Şevki bey, mutasarrıf vekiliyle jandarma tabur kumandanını alıp efenin yanına götürmekle görevliydi. Daha önce saklanmış olan istasyon kahvecisiyle istasyon memuru da meydana çıkarak Demirci efeye bir takım şeyler anlatmağa başladılar. Bu sırada hükümete giden zeybekler, Sökeli Ali efeyle Kara Mustafa efenin ölüsünü bir arabaya koyarak istasyona getirdiler. Zeybekler, ölüleri arabadan alıp yere uzattılar. Erkek güzeli Sökeli Ali efeyi böyle süslü cepkeni kanlar içinde yerde yatar görünce Demirci efe, kendini tutamayarak hıçkırıklarla ağlamağa başladı. Bütün zeybekler de ağlıyordu. Demirci efe, başta olarak Denizli'lere ağza alınmaz sövgüler savuruyor, bunların öcünü alacaklarını söylüyorlardı. Demirci Mehmet efe:

— Denizli'lerden öç alacam!

Diye bağırdı.

Efe, durumu kavrar gibi olmuştu. Bu ufak bir olay değildi. Denizli eşrafı ile zenginler, Yunanlıların kendilerine bir şey yapmaması için bir gösteri olsun yapmayı denemiş, birkaç yiğit efenin kanına girmekten çekinmemişti. Bütün bu gürültü, Türk eşrafın, Rum eşrafı korumaya kalkışmasından çıkmış, bu arada her şehirde olduğu gibi bu şehirdeki padişahçılar, hürriyet ve itilâf partililer, zamanın geldiğini sezinleyerek davranmışlardı. Bu, bütün Aydın ile dolayları kuvayı Milliyesine karşı tasarlanmış bir ayaklanıştan başka bir şey değildi.

Evet, bu hain Denizlilere bir ceza vermeliydi ki kuşaklar boyunca söylenip durmalıydı.

Gözyaşlarını elinin tersiyle silen efe, hemen trene bindirdiği birkaç adamını Goncalı'ya saldı. Şu sırada Sarayköy'de bulunan bütün atlı zeybek arkadaşlariyle Goncalı'daki depo eratını, bir topu, iki ağır makinalı tüfeği hemen Denizli'ye göndermesi için ayrılırken yerine

bıraktığı topçu binbaşısı İsmail Hakkı beye bildirdi. Sökeli Ali efenin, Kara Mustafa efenin ölülerini de bu trenle Goncalı'ya gönderdi. Arkadaşlarının ölülerini hırslarından ağlayıp tepinerek yolcu eden zeybeklerle Demirci Mehmet efe, jandarma tabur kumandanı Hamdi beyle şube başkanı albay Tevfik beyin istasyona geldiğini gördüler. Tevfik bey, yayan olarak bir çok halkla birlikte Tavas'a doğru yola çıkmışken trenin düdüğünü işitince nizamiye askerleri geliyor sanarak dönüp geriye gelmişti. İstasyona yaklaşan Tevfik beyi yaralı zeybek eliyle göstererek:

— Ahaliyi kışkırtan işte bunlar, dedi. Demirci efe ona karşı ağzını açıp gözünü yumdu. Tevfik bey ona askerce selâm vererek:

— Evet, efe! diye söze başlarken Demirci Mehmet efe, hemen kuşağının arasındaki gümüş işlemeli tabancasına el attı, el atmasiyle tabancadan üstüste boşalan kurşunlar kalem reisinin göğsüne, kafasına saplanarak onu oraya yıkıverdi. Kızanlara buyurarak ölüyü çıplak soydurup bir kenara attırdı.

Gözleri demiryolunda kalan efe, ikindiüstü beklediği güçlerin geldiğini gördü. Goncalı'dan gelen depo erleri, ağır makinalı tüfekler, top hemen indirildi.

Demirci efe, zeybekleri öne sürerek kendisi arkada şehre doğru ilerledi. Ağır ağır yürüyen kafile, hükümet konağına varınca durdu. Makinalı tüfeklerden biri caddenin bir başına, öbürü de öbür başına yerleştirildi. Top ta kışlanın yanında namlusu şehre çevrilerek hazırlandı.

Demirci efe, bütün şehri yakmayı göze almıştı. Belediye gazhanesindeki gaz dolu tenekeleri hükümet konağının avlusuna taşıttı.

Kimi zeybekler, mahalle aralarına dalarak suçlu arıyorlardı. Çarşı pazardaki, caddelerdeki, kahvelerdeki halk çoluk - çocuk korkuya kapılarak kaçışmağa başladı. Halk, efenin düşüncesini sezmiş gibiydi. Tabakhane dolayında, arkadaşlarına ateş edenleri arayan zeybekler, dekgeldik-

leri birkaç kişiyle medrese avlusunda oturan Esat efendiyi hemen öldürdüler.

Demirci Mehmet efe, bütün bu işlerin eşrafla zenginlerin başı altından çıktığını inceleyerek anlamış, yakalanacakların listesini bile hazırlamıştı. Bütün muhtarları jandarmalarla arattı. Bulunup getirilenlerin yanlarına jandarma katarak eşrafı bir bir toplattı. Evlerden zorla toplanan bu adamlar, hapisaneye doldurulduk. Hapisane hükümet konağının bitişiğindeydi. 9 Temmuz 1920 günü öğleye dek şehirde toplanan altmışa yaklaşık eşraf, zengin topluluğu hapisaneye doldurulduktan sonra korkunç bir tehlikeyle karşı karşıya getirildi: Hükümet konağının karşısında, eczanenin bitiğindeki evin yüksek duvarlarla çevrili avlusu insan mezbahası olarak hazırlandı. Demirci efe, yakalanan suçlulara kurşunu, ipi çok gördüğünden onları bıçakla enselerinden kesmeğe yemin etmişti. Avluya bir kütük uzatıldı; bunun başında sekiz - on zeybek ellerinde keskin bıçaklarla yer aldı. Kurbanlar birer birer dışarı çağrılıyor, Demirci efenin önünde ufak bir sorgudan geçiriliyor, sonra efe adamlarına:

— Haydi, alın şunun da ifadesini!

Diye buyuruyor, adamcağız «ifadesi» alınmak üzere biraz ötede kan içinde yüzen eşraf mezbahasına götürülüyordu.

Kurbanlar, burda hemen güçlü kolların yardımıyle yüzü koyun yere yatırılıyor, cellât hemen onları ensesinden lahana ya da ekmek keser gibi kesip bırakıyor, ölüyü duvarın dibine atan zeybekler, korkunç haykırışlar, ulumalarla insanın tüylerini diken diken eden kurbanları, kılları kıpırdamadan kesip odun gibi üst üste yığıyorlardı.

Hapisanede bulunanlar, dışarı çağrılanların gerçekten bir adâlet mekanizmasınca sorguya çekilerek evlerine gönderildiklerini sanıyorlardı. Sonra, ölüm çığlıklarını sürekli olarak işittiklerinde iş değişti. Artık, sırayla yüzde yüz ölüme gittiklerini anlamışlar, korkunç bir istğe yakalanarak bir ayak önce götürülüp kesilmeyi bekleme-

ğe başlamışlardı. Biliyorlardı ki bu mezbahadan geçmek en korkunç bir kanun, tanrı gereği gibi yakalarına yapışmıştı. Şu ölüm dakikaları uzadıkça birkaç kez ölmek talihsizliğiyle karşı karşıyaydılar.

Eksiksiz elli sekiz kişi Eşraf mezbahasında bıçakla enselerinden kesildiği halde Demirci efenin öç alma cezalandırma hırsı halâ dinmemişti. Bütün şehri yakmağa hazırlanıyordu. Bu sırada göçmen olarak Denizli'de bulunan Sarayköy şeyhi, ak saçlı, ak sakallı Tahir efendi çıkageldi, bu zincirleme sürüp gidecek felâketin önüne dikildi. Ne var ki efe, şehri yakmak için de and içmişti. Şeyhe bunu söyleyince, akıllı şeyh Tahir efendi buna da bir çözüm yolu buldu: Büyük mezarlığa tenekelerle gaz dökülerek ateşe verildi. Kuru otlar, kaplumbağalar, süsenler, zambaklar, kertenkeleler, bodur serviler cayır cayır yandı. Böylece Denizli şehri yakılmış oldu.

Demirci Mehmet efe, şehrin güvenliğini korumak üzere tertibat almakta da gecikmedi. Jandarma tabur kumandanı Hamdi beyi mutasarrıf vekili olarak atadı. Hamdi bey de güvenilir kişilerden bir yönetim kurulu topladı. Bu kurulun ilk işi kesilip «eşraf mezbaha»sına yığılmış ellisekiz kişinin gömülmesi için bunların akrabalarını hükümet konağına çağırmak oldu. Ege yazının sıcağı, kesilmiş ölülerin üzerine bütün ağırlığiyle çökmüştü. Ölüler şişmeğe başlamıştı. Yüzbinlerce yeşil, kara sinek, kesilmiş boyunlara üşüşmüş, ha bire ak yumurtalar dökmekteydi. Silâhlı bir zeybek, köpekler parçalamasın diye mezbahada nöbet bekliyordu. Bir aralık kesilip avluya uzatılmış ölülerden birinin kımıldayarak doğrulmak istediğini gördü. Kellesi ensesinden kesik adamcağız, dirsekleri üzerinde sürünerek biraz öteden şırıl şırıl geçen dereyedek güçbelâ gitti. Yarı yarıya kesik başını, öne düşmesin diye, iki eliyle tutarak ağzını suya dayadı, kana kana içti.

Şaşkınlığından ayılan nöbetçi zeybek, onun yanına gitti. Ne var ki adamcağız, suyu içtikten sonra yine kendinden geçmişti. Baş ucuna dikilen nöbetçi zeybek:

— Arkadaş, sağsan kımıldan da sana yardım edeyim. Ben, onlardan değilim,

Dedi. Bu ara yine ayılan adamcağız bunları işittiyse de inanamadı. En sonra sönük bir inilti çıkararak sağ olduğunu anlatabildi.

Zeybek onu su kıyısından alarak götürüp hükümet konağı duvarının dibine bıraktıktan sonra hükümet konağında oturan Demirci efeye durumu bildirdi:

— Bunu ne yapacağız, şimdi efem?

Diye sordu. Efe, biraz düşündükten sonra;

— Kurtulabilecekse hastaneye yatırın, değilse çektirmeyin,

Dedi.

Yaralının yaşayabileceği doktorlarca anlaşıldığından onu hastaneye yatırarak kurtlanmağa başlayan yaralarını temizleyip sardılar.

Bu zavallı adam, kurunun yanında yanan yaşlardan biri, posta havale memuru İbrahim beydi. Büsbütün iyileşerek yine yaşayanlar arasına karıştıktan sonra küçük, korkunç serüvenini şöyle anlattı:

— Postanede işimle uğraştığım sırada gelen birkaç zeybek «seni Demirci efe çağırıyor» diye beni önlerine katıp efenin yanına götürdüler ve beni de daha önce herkesi kapadıkları yere soktular. Herkes dışarda adaletle iş gördüğünü, suçluların cezalandırılıp suçsuzların bırakıldığını sanıyordu. Bunun böyle olmadığı anlaşılınca herkes akibetinin bir ayak önce gelmesi için sanki çırpınmağa başladı. En sonra sıra bana gelmişti. Beni de efenin karşısına götürdüler. Kısa bir sorgu - sualden geçirdikten sonra efe:

— Bunun da ifadesini alın!

Diyerek beni de mezbahaya gönderdi. Çok korkmakla birlikte soğukkanlılığımı da koruyordum. Cellada teslim edildiğimi hatırlıyorum. Gerisi koskoca bir karanlık. Bıçağın ensemi kestiğini bile hatırlamıyorum. Yalnız, neden sonra üzerimde korkunç, karadüş gibi bir ağırlık duy-

dum. Çok susamıştım. Susuzluğumu gidermek için sürünerek oradan geçmekte olan bir dereye gittim. Kana kana su içtim.

İşte, o günden beri doktorların çabasiyle iyileştim, yaşıyorum. Yalnız başım güçlükle dönüyor. Daha doğrusu dönmüyor, gövdemle birlikte dönüyor.

— 11 —

TEĞMEN HALİL NURİ MUCİZESİ

Bize gereken Bursa değildir. Vatandır.

— Mustafa Kemal —

Celâl Nuri beyin çıkardığı «İleri» gazetesinin yazarlarından Samizade Süreyya bey, Reşit hanındaki idarehanenin yazı odasında oturmuş, yazı yazıyordu.

İçeri uzun boylu, dal gibi, yakışıklı sarışın mavi gözlü, temiz yüzlü bir subay girdi. Bu, bir teğmendi. Süreyya beye bakarak:

— Efendim, Samizade Süreyya beyle görüşmek istiyorum,

Dedi. Süreyya bey, kalkıp gitti:

— Görüşmek istediğiniz kişi benim. Bir şey mi söylemek istiyorsunuz?

— Sizinle biraz yalnız görüşmek isterdim.

Samizade Süreyya bey, onu alıp başyazarın odasına götürdü. Orda yalnızdılar. Sarışın teğmen, şöyle konuştu:

— Anadolu'ya kaçmak kararında olduğunuzu, fakat henüz buna imkân bulamadığınızı öğrendim. Ben de,

benzer kararı vermiş bulunuyorum. İsterseniz birlikte kaçarız. Anadolu'nun bizim gibi gençlere çok ihtiyacı var. Ben, emrinize amadeyim.

Samizade Süreyya bey, şaşırmıştı. Hiç tanımadığı bu genç subaya ne söyleyebilirdi? Süreyya beyi en çok kuşkulandıran da kendisinin Anadolu'ya kaçmak düşüncesini nereden bildiğiydi. Yoksa Damat Ferit paşanın polisi, onu da birçokları gibi tuzağa mı düşürmek istiyordu? Bütün bunlar, onu genç subayla açık konuşmaktan alıkoyuyordu. Şöyle bir yanıt vermeyi daha doğru buldu:

— Ben Anadolu'ya kaçmağa karar vermiş değilim. Aldığınız haber yanlış olacak. Bununla birlikte önerinize ve zahmetinize teşekkür ederim.

Sarışın teğmen, üzgün bir sesle:

— Öyleyse bana yanlış söylemişler. Sizi tedirgin ettim!

Diyerek gazetecinin elini sıkıp çıktı.

Samizade Süreyya bey, ertesi sabah Babiâli'de mebus çıkıp Ankara'ya gitmeden önce Trabzon mebusu Ali Şükrü beyin işlettiği, şimdi de Tasviri efkâr gazetesi mürettiplerinden Mehmet Mazhar'a kalan Ay - Yıldız kırtasiye mağazasına girdi. Mağazanın asıl sahibi Süreyya beyin akrabası, yeni sahibi de Tasviri efkâr'da gazetecilik ettiği sıralarda arkadaşıydı. Ali Şükrü beyin olduğu günlerden kalma bir gelenekle caddeden her geçişte şimdi de buraya uğramadan edemiyordu.

İşte, genç, sarışın subayla konuştuğunun ertesi günü de Mehmet Mazhar'la ayaküstü bir iki laf etmek üzere yine Ay - Yıldız mağazasına uğradı. Mehmet Mazhar, onu görünce:

— Dün, size Anadolu'ya geçecek bir teğmen gönderdim. Ret cevabı vermişsiniz. Anadolu'ya gitmek kararında olduğunuzu, fakat, nasıl gidileceğini bana söyle-

yen siz değil misiniz? Sonra da «benim böyle şeylerden haberim yok!» diyorsunuz. Bu işi bir türlü anlayamadım,

Dedi. Bunun üzerine Süreyya bey ayıktı:

— İlâhi Mazhar, dedi, hiç tanımadığım, görmediğim, ne biçim adam olduğunu bilmediğim bir subay geliyor: «Anadolu'ya kaçacakmışınız. Ben de benzer kararda yım, birlikte kaçalım.» diyor. Ben, bu öneriye nasıl olur da: «Hay, hay! Kaçalım!» Derim? Senin aracılığınla geldiğini söyleseydi o vakit işin rengi değişirdi.

Süreyya bey, o zaman bütün kuşkularından kurtuldu. Genç subayı kendisine gönderen, arkadaşı Mazhar'dan başkası değildi. Mazhar:

— Teğmen Halil Nuri'ye çok güvenim vardır. O yurduna tapınan, özü - sözü doğru, mert bir gençtir, dedi.

— Şimdi iş, aydınlandı. Onu yine bana gönderirsen bu sefer kendisiyle başka türlü konuşurum.

Bir iki gün sonra teğmen Halil Nuri bey, yine «İleri» gazetesine uğradı. Süreyya bey, kendisinden özür diledi. O da onun kuşkusunu haklı buldu. Başbaşa vererek nasıl, nereden kaçacakları üzerinde konuşup bir karara vardılar. Süreyya beyin plânı şuydu:

— Biz, yalnız kendimiz kaçmakla yetinmeyip birliğimizde beş - on silâhlı asker de kaçırmalıyız. Ta ki karşı yana geçer geçmez küçük bir güç olarak hemen işe başlayabilelim. Onlara yük değil, güç olalım.

Teğmen Halil Nuri beyin düşüncesi de buna yatkındı.

Genç subay, Süreyya beyi bir cuma günü Erenköy'deki evine çağırarak çıktı gitti. O gün orda kaçmayı sağlam bir plâna bağlayacaklar, yolculuk için gerekli kimi örgüt ve kişilerle de görüşeceklerdi.

Cuma günü Erenköy'e giden Samizade Süreyya bey, üç odalı küçük bir evin kapısında teğmen Halil Nuri beyin güleç, mert yüzüyle karşılaştı. Bir odadan öbürüne geçerken bir köşedeki bir yatakta hasta olduğu anlaşılan

yaşlıca bir kadının yattığını gördü. Oturma odasında karşılıklı otururlarken yataktaki kadıncağızın kim olduğunu sordu. Genç subayın yüzünü hemen derin bir üzüntü kapladı:

— Yatakta gördüğünüz kadın annemdir, dedi. Zavallı, hasta ve sakat. Biz, iki kardeştik. Ağabeyim Çanakkale'de şehit oldu. Ağabeyimin öcünü almak için Anadolu'ya geçerken onu yalnız başına bırakacağımdan dolayı yüreğim kan ağlıyor. Beni büyük çabalarla, büyük şefkat ve okşayışlarla bu yaşa getiren sevgili anneciğimi bırakıp gitmek ne denli acı, bilmezsiniz! Fakat, düşündüm ki Ana - vatan da bizlere muhtaç! Bu en sıkışık zamanda onun yardımına koşmazsak görevlerimizi yerine getirmiş sayılabilir miyiz? Kusurum varsa Tanrı beni bağışlasın!

Süreyya bey, bu sözler karşısında elinde olmayarak ağlamağa başladı. Gözlerinden yaşlar fışkırırken bir gösteri niteliği almasın diye öteye dönerek pencereden dışarı bakıyormuş gibi yaptı.

Süreyya beyin gözündeki yaşlar gözleri dolu dolu olan genç teğmeni de coşturup ağlattı. İkisi de karşılıklı oturunlarını çekerek bir süre ağladı. Halil Nuri bey, gözyaşlariyle ıslak bir sesle:

— Size bugün yazdığım bir şiiri okuyacağım. Bilmem beğenecek misiniz?

Dedi yüksek sesle «sancağıma» adlı şiiri okumağa başladı. «Sancağıma» şiirinin düzyazı biçimi şöyleydi:

— Ah sevgili sancak! Niye karalara bürünmüş, boynun bükük, utanır gibisin?

Bu acı ve yas günlerinin daha çok süreceğini mi sanıyorsun? Sakın üzülme. Büründüğün yas giyneğini üstünden atarak yine eskisi gibi Anadolu'nun o temiz gelinlerine yaraşan al renginle ışıktan ürken düşman gözlerine korkular saç! Bunu yap! Yalvarırım, sevgili sancak, bunu yap! Bunu yap ki seni göğsüne basıp düşman saflarına saldıracak, seni öyle boynunu bükmüş, üzgün - üzgün dalgalanmana razı olmayacak Türkler vardır

ve bunların sayısı kimsenin bilemeyeceği kadar çoktur. Nazlı sancak! Sevgili sancak! Hepimiz, uğruna fedayız!

Halil Nuri bey, İstanbul'da çok güzel bir kızla romantik bir sevginin şiirli yangınlı mutluluğu içinde seviş'yordu. Genç kız da bu tertemiz, lekesiz aşka bütün varlığiyle katılıyordu. Kızın ailesi, onun kuvayı milliyecilikle uğraştığını yakından biliyor, bu tehlikeli işleri bir yana bırakarak İstanbul'da güzel bir işe yerleşmesini, hemen kızlariyle evlenmesini istiyordu. Genç subayın yurt aşkı genç kıza olan aşkından daha üstün geldiğinden birtürlü onların bu isteğine uyamadı.

Genç kızın ana - babası umutsuz düşerek onu eğitim için altı ay önce Almanya'ya gönderdi.

Şundan ki Halil Nuri bey son sözünü şöylece söylemişti:

— Ben ancak vatan kurtulduktan sonra evlenebilirim. Benim vatanım, aşkımdan bir kat daha azizdir.

İdealist ruhunda, ulus ve yurt uğruna çok büyük işler yapmak tutkusu kaynayan genç subay, feda etmek zorunda kaldığı aşkının kanayıp duran anısını yaşadığı sürece koruyacaktır.

Bor kasabasının Mazlumoğulları ailesinden kolağası Halil efendinin oğlu olan Halil Nuri bey, ilkokulu Bor'da geri kalan eğitimini Bursa, kuleli askerî okullarında bitirmişti.

Halil Nuri bey, Süreyya beyi Bostancı'ya, İçerenköy'e Merdivenköy'e götürerek gözü pek İstanbul Kuvayı Milliyeci örgütleriyle tanıştırdı. Genç gazeteci, bunlardan inanını güçlendiren pek çok güzel şeyler dinledi.

Halil Nuri bey, şimdi Erenköy yedek subayları adayları kampında öğretmenlik yapıyordu. Annesi pek uzakta, Bor'da hasta, yalnız kaldığından, son günlerde İstanbul'a getirmişti. Sonra, mütareke patlak verince müslüman olmayan yurttaşların yapmağa başladığı zulûm, Türk, müslüman çetelerinin türemesine yol açmış, zamanla ulusal bir anlam alan bu çeteler, en içten yardımcılardan biri olarak Halil Nuri beyi yanlarında bulmuşlardı.

Gerek onlara gerekse Anadolu'ya silâh, cephane bulabilmek için büyük bir yetenek göstermişti. İstanbul'da işe yaramadan bekleyen bütün canlı, cansız güçleri Anadolu'ya göndermek uğruna gecesini gündüzüne katmıştı.

Samizade Süreyya'dan önce pek çok aydın kişiye kendilerini Anadolu'ya kaçırmak üzere başvurmuştu. Millî şair Mehmet Emin de bunlar arasındaydı. Ne yazık ki hasta olduğundan kaçamayacaktı.

Yalnız, Anadolu'da işler geliştikçe İstanbul'da çalışan Kuvayı Milliyecilerin görevleri de o oranda güçleşmeğe başlamıştı. Halil Nuri bey, elinin yetiştiği yerlerdeki subay, gazeteci, aydın, savaşı, silâh cephane gibi şeyleri hemen ilk ağızda Anadolu'ya aktarıyordu. Ne var ki her türlü dolu dizgin çalışma mıknatıs gibi büyük tehlikeleri de üzerine çektiğinden İngilizler, Merdivenköy'ünde bir müfreze kurmağa çalışan genç subayın kokusunu da almakta gecikmemişti.

İşte, teğmen Halil Nuri bey, İngilizlerin kendisini yakalayıp Bekirağa bölüğü hapishanesine tıkacaklarını anlayınca Anadolu'ya kaçmağa karar vermiş, giderken beraberinde birkaç da aydın götürmek istemiş; yeşil gözlü zeki bir gazeteci olan Trabzon'lu Samizade Süreyya beyle de böylece tanışmıştı.

O cuma günü, ulusal örgütlerle anlaşan genç subayla Tasviri Efkâr gazetesi sahiplerinden Talha bey, ileri gazetesi yazarlarından Samizade Süreyya bey, daha birkaç kişi Anadolu'da dağıtmak üzere bu gazetelerde basılan bir yığın bildiriyi de birlikte götürmeyi kararlaştırmıştı.

Ne yazık ki kaçacakları gün, bir ihanete uğrayarak yakalandılar. Teğmen Halil Nuri beyden başkası tutuklanarak Bekirağa bölüğüne tıkıldı. O, tek başına Anadolu'ya kaçtı. Kandıra'ya vardı. Ordaki ulusal güçlere katıldı. Hemen örgütçülüğünü göstererek ulusal güçleri bir elden yönetmek, yine bir elden yedirip içirmek için yararlı bir girişim yaptı. Yalnız, çete reisleri bu yönetim biçimini

beğenmediler. Halil Nuri beye karşı geldiler. Onu öldürmek bile istediler. Genç teğmen için gerçek bir ölüm tehlikesinin belirdiği bu sırada İngilizlerin vaktiyle Eskişehir'de tutsak olarak Malta zindanlarına sürdüğü yarbay Atıf bey, Kâzım Karabekir'in Erzurum'da tutsak ettiği yarbay Rawlinson'la değiştirilerek salıverildi, doğruca Kandıra'ya gelerek bütün ordaki güçlerin kumandasını eline aldı. Böylece Halil Nuri bey, ölümden kurtulduğu gibi kendisini anlayan bir de koruyucu buldu.

Halil Nuri bey, bundan sonra Karadeniz, Ereğli, Kastamonu, Ankara, Adapazarı'nda durmadan, yılmadan çalıştı. En sonra 70 inci alayda Halit beyin emir subaylığı sırasında Geyve'de rahmetli 24 üncü tümen kumandanı yarbay Mahmut beyin ayaklanıcılarca darmadağın edilen tümeninin yeniden kurulması dolayısiyle toplanan ilk eratın eğitimine başladı. Sonra Halit beyle Bozöyük'e gitti.

İşte, Yunanlıların 22 Haziran 1920 gününden beri önüne hiçbir asker çıkmadığından dolayı yıldırım hızıyle ilerlediği en bunalımlı günlerin gelip çattığı sıralardı. 120.000 düşman askeri saldırıdaydı.

Yunanlılar, Bursa'yı alıp geçmişler. Bursa - Yenişehir arasındaki Dimboz sırtlarını tutmuş, İnegöl yönünde Aksu'ya dek ilerlemişlerdi. «Yunan gücünün onbeş gün içinde İzmir cephesinden kalkarak ta buralara dek ulaşmış ve bunun gerisindeki bütün o büyük Anadolu parçasını düşürmüş olması, gerçekten» şaşılacak bir şeydi. Yunanlılar, henüz Bursa'nın epeyce ötesindeyken Bursa'nın içinde yuvarlandığı panik havası korkunç olmuştu. Sonra Bursa-Yenişehir - Bilecik yolundaki panikle karışık bozgun dalgaları, az görülebilen bir ulusal dram biçiminde ulusal ruha gözyaşlariyle çarpmıştı. Türk, nasıl olur da topraklarını bu kerte kolaylıkla bir düşmana çiğnetirdi? Bursa kumandanı Bekir Sami beyle vali Hacim Muhittin bey, 61. tümen kumandanı Kâzım bey, hep bu üzgün göç, bozgun kalabalığı içinde yolculuk ederek dramın merkezinden Eskişehir'e doğru uzaklaşmışlardı. Artık kurtuluşa inanma-

yan asker kaçıyor, Yunan ordusu bu korkunun, inansızlığın açtığı gedikten kolayca ilerliyordu.

Büyük millet meclisinde bu sırada büyük bir gürültü koptu: Mebuslar, Bursa'yı savunmayarak bırakıp kaçan 56. tümen kumandanı Bekir Sami ile vali Hacim Muhittin beyin en şiddetli cezalarla hemen cezalandırılmasını istediler. En sonra boş yere kan isteyen meclisi susturmak için Mustafa Kemal kürsüye çıkarak Bursa'nın boşaltılmasının askerce bir eylem olduğunu, boşaltma buyruğunu da kendisinin verdiğini söyleyerek gözü yaşlı hırçın mebusları susturabildi:

— Bize gereken Bursa değildir, Vatandır!

Diye haykırdı. Bu parola ile sert, gerekli bir çıkış yaparak milletin aklını başına getiren Mustafa Kemal, şimdi, gerçekten bütün vatanı kurtarmak kaygusuyla Ankara'dan trene atlayarak Eskişehir'e, ordan da Bozöyük'e vardı. Onun şu sırada bütün düşündüğü, Yunanlıların daha ilerilere sarkmasını önlemekti. Bunun için de şimdiye dek ayaklanış bölgelerine yayılmış olan bütün ulusal güçleri bir araya getirip stratejik noktalara yerleştirerek direnme olanakları yaratmak gerekiyordu. 23 Haziran 1920'de Umum Kuvayı Milliye kumandanı olarak atanan Ali Fuat paşa Bozöyük'te Mustafa Kemal'le buluştu. Her iki kumandan da durumu son kerte bunalımlı gördüklerini söyledi. Ali Fuat paşa, Mustafa Kemal'e son durum üzerinde öğrenebildiği şeyleri kısaca anlattı: Yüzyirmi bin kişilik Yunan ordusu önünde bugün bir korkuluk dahi yoktu. Bursa - Bozöyük arası, bomboş, ıssız bir caddeden başka şey değildi. Sonra, işin en kötü yanı, Bursa'ya girip orayı da geride bırakan Yunan ordusuyla Kuvayı Milliyenin hiçbir değinek noktası yoktu. Bu yüzden Yunanlıların şu sırada ne yapacaklarını kestirmek için elde en küçük bir bilgi de yoktu. Bu ıssız bölgelerde hırsı artarak ilerleyen düşman ordusu, elbette ilk büyük erek olarak Eskişehir'e, ondan sonra Ankara'ya el atacaktı. Tehlike, Yuvarlanan bir dağ gibi gözle görülür, tehdit eder bir durum almıştı. 23., 56., 57., 61. tümenler rüzgâ-

rın önünde savrulan güz yaprakları gibi dağılıp gitmiş, birer ad ya da anı olarak kalmışlardı. Düşmanın ele geçirdiği şehirlerden, bölgelerden kaçan bozguna uğramış Kuvayı Milliye güçleri de çeteciliği eşkiyalığa değişecek bir eğilim göstermeğe başlamışlardı.

Sonra Bursa'nın daha ötelerinden, Bursa bölgesinden kopan göç çığları Eskişehir'e, ordan da Ankara'ya doğru aralıksız yuvarlanıp gidiyordu. Bütün yollar, bunlarla tıkanmış gibiydi. Umut, kurtuluş, inan, her şey temmuz güneşinin kızdırdığı tozlar gibi ayaklar altında çiğnenip savruluyor, uçuşup gidiyordu. Böyle mahşere dek kaçılacak olduktan sonra bu ülkeyi, bu kaçanları kim kurtaracaktı?

İkirciksiz diyebiliriz ki meydana gelen bu umutsuz durum içinde kurtuluş savaşı, en çetin bir aşamasını yaşıyordu. Bursa'dan ülkenin kalbine doğru ağulu bir dev hançer gibi ilerlemeğe başlayan düşmanı, hangi güç, hangi asker hangi dev, hangi mucize kurtaracaktı?

Evet, toplanacak olan güçlere gerekli zamanı kazandıracak olan mucize, hangi gücün çekirdeğinde hangi insanın beyninde hangi şimşeğin parıltıda, hangi yıldırımın uğultusunda gizliydi?

Mustafa Kemal, 70 inci alay kumandanı albay Halit beyi trendeki özel kompartımanına çağırarak ondan birliklerinin bulunduğu yerler üstüne bilgi almak istedi. Halit beyin yanısıra emir subayı tığ gibi sarışın, teğmen Halit Nuri bey de gelmişti. Mustafa Kemal, Halit beye:

— Halit bey, durum çok tehlikelidir. Memleketimiz en tehlikeli anları yaşamaktadır. Bir ayak önce güçlerimizi Karaköy mevzilerine getiriniz ve burayı savununuz.

Buyruğunu verdi. Halit bey, buyruğu alınca paşayı selâmlayarak kompartımandan çıkıp gitti. Yalnız, onun emir subayı geride kaldı. Şimdi, kompartımanda ikisi yalnız kalmıştı. Halil Nuri bey, Mustafa Kemal'in önüne varıp selâm verdikten sonra şöyle konuştu:

— Paşam, ben, günlerden beri Bozöyük ve Pazarcık'ta uğraşmaktayım. Buralarda kuvvet toplamayı başarabileceğim. Bu güçlerle düşmanla değinişerek bir cephe tutmak mümkün olabilir, emir buyurunuz, paşam!

İlkin üzgün bir yüzle bu genç, sevimli subayı dinlemeğe başlayan Mustafa Kemal, ilgilendi:

— Oğlum, dedi biraz önce dinlediniz. Size vereceğimiz hiçbir kuvvet yoktur. Tek başınıza ne yapabilirsiniz.

— Paşa hazretleri, ben düşmanı Nazif paşa hattında durdurmak ve karış - karış yurdu savunmak için hazırlık yaptım. Bütün durumu biliyorum. Teşrifleriniz dolayısiyle «maruzatta» bulunuyorum. Başka bir isteğim yoktur.

— Adınız?

— Halil Nuri.

Mustafa Kemal biraz durdu. Sonra tatlı, sıcak bir sesle sordu:

— Ali Fuat paşa hazretlerine durumu anlattınız mı?

— Hayır.

— Öyleyse Ali Fuat paşa hazretlerini de görünüz.

Ali Fuat paşa, 7 Temmuz 1920 de Bozöyük'e vardığında hemen Pazarcık'la haberleşmiş, Bursa yönünün büsbütün boşalmış olduğunu öğrenmişti. Düşmanın bu bomboş yoldan kollarını sallayarak ilerlemesi, en büyük felâketlere kapı açabilirdi. Bundan dolayı da ilk tedbir olarak Halit beyin buyruğundaki 70 inci alayı ele almıştı. Bu korkunç felâket sellerinin akıp geleceği gediği bununla kapamak istiyordu. Mustafa Kemal de bunu doğrulamıştı. 70 inci alayı Karaköy'e getirip bununla Karaköy boğazını savunmak şansını deneyecekti. Yalnız, düşman öyle hızlı ilerliyordu ki 70 inci alay yetişinceye dek onun ilerleyişini cinler mi, şeytanlar mı durduracaktı? Paşa, 70 inci alay yetişinceye dek savunma mevzilerinin yerini

tasarlamak üzere kurmay başkanı Halis beyi Karaköy boğazına göndermişti. İşte bu savunma mevzileri ayarlanıncaya, 70 inci alay gelinceye dek geçmesi gereken bir kaç günlük tehlikeli boşluğu hangi güç dolduracaktı? Göründüğüne göre de bu boşluğu ancak bir mucize doldurabilirdi. 70 inci alay kumandanı, gerçi onun yanına gelmişse de bu sırada orda bulunan düşmana o da tek başına bir şey yapacak durumda değildi. Mutlaka bu sırada bir güç, bir mucize güç bulmalıydı. Yalnız, bu nasıl bulunacaktı?

İşte, Ali Fuat paşa, bu sıkışık durumda ne yapacağını düşünüp dururken gencecik, sarışın, sevimli tegmen Halil Nuri bey. Mustafa Kemal'den aldığı buyrukla Ali Fuat paşanın kapısını çaldı. Ali Fuat paşa da Mustafa Kemal gibi onu ilgiyle dinledi:

— Paşam, ben düşmanı Bursa - Bozöyük yolunda durduracağım. Bozöyük'ten toplayacağım tüfeklilerle Pazarcık'a gideceğim. Oranın Müdafaayı Hukuk derneği başkanı Yetimoğlu'nun yardımını daha önceden sağlamış bulunuyorum. Sonra hem düşmana değininceyedek İnegöl yönünde ilerleyeceğim, hem de düşmanı Nazif paşa hattında oyalayabilecek bir güç toplayacağım.

Paşa, Halil Nuri beyin yapmayı tasarladığı kahramanca işi babaca, paşaca doğruladı. Sonra onun üstüne biraz bilgi edinmek isteyince şaşırdı. Bu ufak tefek subayı Bozöyüklüler de seviyordu. Çabucak halkın kalbine girecek «açıl susam açıl» tılsımını buluvermişti.

Ali Fuat Paşa, ilkin onu bir gençlik sıtmasına yakalanmış bir büyüklük hastası sandıysa da birkaç gün içinde onun özgün bir yiğitlik çekirdeği taşıyan gerçek bir kahraman adayı olduğunu anlamakta gecikmedi.

Halil Nuri bey, büyüklerinin de üzerine dikilmiş olan şefkatli, değerlendirici bakışları altında son kerte yeni bir girişimle ileri atıldı: Silâhlı insan yığınları toplamayı bir yana bırakarak inanan, coşkun savaşçı grup-

ları yaratmayı denedi. İnsan gücünün, granitten, çelikten daha sert, dayanıklı bir cevher olduğunu sezmek mutluluğuna erişmişti..

İlk iş olarak Bozöyük'te bir mehter takımı meydana getirmeğe girişti. İstanbul da henüz bir kuleli askerî lisesi öğrencisiyken sık sık askerî müzeye gider oradaki muhter takımını heyecanla seyreder, onun çaldığı coşturucu kahramanlık havalarını sonsuz bir hayranlıkla dinlerdi. Çalgıcıların kılık- kıyafetlerini inceler, böyle bir mehter takımı kurmanın hülyasını kurardı. Bu cenk havalarını dinleyen en sünepe, en sümsük kişilerin bile yiğitlik damarlarını kamçılayacağını derinden derine sezer, silâhın, topun, tüfeğin yanında en büyük yardımcı silâhın bu cenk türküleri olduğuna inanırdı.

İşte, aradan yıllar geçmiş, mâneviyatı sıfıra inmiş, topun ağzındaki bir ülkeyi sel gibi ilerleyen düşmana karşı ayağa kaldırmak, onun üstüne yürütmek görevi başa düşmüştü, Küllenmiş kahramanlık ruhlarını kamçılayarak düşmana karşı yürütebilmek görevini talih işte askerî müzede o eski mehter havalarını dinleyen sarışın öğrenciye vermişti. Evet, silahtan önce kahramanlık ruhları şahlandırılacaktı.

Bu düşünceyle davranan Halil Nuri bey, Bozöyük halkının da büyük yardımiyle, bin türlü güçlükle İstanbul'dakini örnek tutarak o ideali olan mehter takımını kurdu.

Halil Nuri beyin kurduğu mehter takımı, Bozöyük'ün en büyük olayı oldu. Hergün şehrin mahallelerini dolaşarak cenk havaları vuran bu eski Osmanlı bandosu, az zamanda deliğe deşiğe sığınmış bütün kahramanlık duygularını gün ışığına çıkardı. Çoluk çocuk, yığın yığın onun arkasına takılıyor, pörsümüş ruhlar şişerek devleşiyor, göğüşlere sığmaz oluyordu. Her Allahın günü yapılan bu egsersizler, mehter takımını artık bir savaş silâhı değerine yükseltmişti. Halil Nuri bey, işin kıvama geldiğini anladığı gün, yine mehteri arkasına takarak bütün Bozöyük şehrini dolaştırdı. Muzıkacılar, bu kez cenk

havalarını daha ustaca, daha kahramanca, daha kıvrakça daha coşturucu vuruyordu. Bütün şehir coşmuş, düşmanı bir avuç kara sinegi ezer gibi ezmek için sanki kükremişti. Her mahalleden geçtikçe arkadaki kalabalık, biraz daha artıyor, kadınlar, yufka yürekli erkekler ağlıyorlardı. Halil Nuri bey mehter takımiyle hükümet konağının önüne varıp durdu. Meydanla caddeler cıvıl cıvıldı. Mehter takımı susunca kalabalık ta durdu, sustu. Teğmen Halil Nuri, hükümet konağından kocaman, kapkara bir yas bayağı çıkarıp yapının önüne astı.

Halk yığınları, bu kara bayrağın, Türk ulusunun bugünlerde içinde bulunduğu kara günlerin, yaslı günlerin bildiricisi olduğunu hemen anladı.

Sonra şehrin tanınmış hocalariyle hükümet konağına giren genç subay, bir başka kara yas bayrağını yüksek sesle tekbir getirerek dışarı çıkardı. Bütün halk ta bu tekbirlere katıldığından Bozöyük erkek seslerinden bir gök gürültüsüyle uğuldadı. Bu kara bayrağın üzerinde ak yazılarla şöyle yazıyordu:

— Müslümanlar, beklediğiniz kıyamet bugünlerdir. Birleşelim, kurtuluruz. 1 Temmuz 1336 (1920).

Halil Nuri bey, yas bayrağını duvara astıktan sonra güzel bir konuşma yaptı. Memleketin ölüm, dirim savaşının en çetin günlerini yaşadığını anlattı. Kahramanlık, insanlık, yurtseverlik, hemşerilik gününün bugün olduğuu söyledi. Bu sırada da tekbirler getirilmekte, minarelerden ezanlar okunmaktaydı.

Bozöyük halkı, taa gönülden coşmuştu. Hemen herkes ağlıyor, erkeklerse, ağlamanın bir erkeklik bir şeref olduğu bir güne erişmenin mutluluğu içinde ağlıyorlardı. Kadınlarsa çığlıklar atarak:

— Mehdi çıktı!

Diye bağırıyorlardı. Genç-yaşlı-kadın-erkek, herkes düşmanla vuruşmak, onun getirdiği bu kara günleri cehenneme dek kovalamak için can atıyordu. Ulusal ruh, bütün anlamiyle ayaktaydı. Binlerce gönüllü cepheye koşmak istiyordu. Ne yazık ki, savaşmak isteyen gönüllülere

verilecek silâh, cephane yoktu. Ancak yüz kişiye silâh bulunabildi. Kurulan milis müfrezesi, dinsel ve ulusal duyguların çocuğu olduğundan iki takıma ayrılarak birine «Azmi millî», öbürüne de «Azmi dinî» denildi. Demirci Hüseyin Remzi hoca gönüllüleri birer birer tanrıya emanet etti; onlara yengi dileklerinde bulundu. Bütün gönüllülerin göğüslerinde şöyle bir yazılı şerit vardı:

— Müstakimimiz Hazreti Allah, utandırmaz bizi!

Halil Nuri bey, tüfekli gönüllü müfrezesini hazırladıktan sonra Pazarcık, İnegöl kaymakamlariyle Belediye başkanlarına, Müdafaayı Hukuk Başkanlarına şöyle birer propaganda telgrafı çekti:

— Yeşilordunun ilk bölümü Bozöyük'e çıktı. Beş yüz kişiyle geliyorum.

Genç teğmen telgrafların ardınca hemen 9 temmuz 1920 de Pazarcık'a vardı. Halk, yeşilordunun bu öncülerini gözyaşlariyle bağrına bastı. Bozöyük'e doğru göç etmeğe hazırlanan kasabalılar, köylüler, bunun üzerine bundan vazgeçtiler. Halil Nuri beyin bu kasabalara çektiği telgrafları, Bursa, İstanbul halkiyle birlikte işgal devletleri de öğrenmekte gecikmediler. Gerçeği öğrenmek uğruna bütün haberleşme mekanizmalarını işletmeğe koyuldular.

Mehter muzikasının coşkun savaş nağraları atan müziği, bura halkını da kahramanlık duygularının sınırlarına doğru hızla itmiş, ona yurt için vuruşmanın kutsal güzelliği üstüne yepyeni şeyler öğretmişti. Kocaman Yeniçeri kavukları, eski zaferlerin dimdik tanıkları gibi yükseliyordu. İçeri çökmüş umutsuz tanıkları gibi yükseliyor, Yunanlıların saldığı korku rüzgârı, bu kabarık göğüslere çarparak kırılıyordu.

Pazarcık'a giren mehter takımı, Geyve'li Hafız Şevket'in davudî sesiyle okuduğu zafer âyetleri yanısıra cenk türküleri çalarak ağır, ağır caddede ilerliyor, halk yine coşuyor, halk yine ağlıyor, halk yine düşmana lânetler yağdırıyor, onu kahredeceğine and içiyordu. Hükümet

konağı önünde yapılan büyük toplantıda arslan gibi yurt çocukları, düşmanı tepelemek üzere meydana atıldı.

Halil Nuri bey, burdan topladığı gönüllüleri de elden geldiğince gereçlendirerek Nazif Paşa hattına yerleşti.

Halil Nuri bey, ilk gönüllü milislerle bir savunma çizgisi üzerinde bir sıra umut çırası yaktıktan sonra Pazarcık'ta yeni bir müfreze kurarak düşmanın ha girdi ha girecek diye beklendiği İnegöl'e doğru hızla ilerledi. Doğru hükümet konağına inerek korkudan gözleri büyümüş olan, her saat kaçmağa hazırlanan halkı toplayarak geride büyük sayıda ordu birliklerinin toplanmakta olduğunu, bugünlerde Yunanlılara karşı büyük bir saldırıya geçileceğini söyledi. Halkın yüzünde bıçak ağzı gibi gerilen sert kaygu çizgileri, yumuşayarak ılımlılaştı. Bursa'ya kaçmak üzere olan yığınlarla halkı, tehlike göçünü önledi. Hemen Bursa yönünde tedbirler aldı. Kasabada sıfıra inen güvenliği sağlayıp halkın kaygularını yatıştırdıktan sonra elindeki gönüllülerle Bursa yönünde, korkuyu yolun tozları gibi çiğneyerek, hızla ilerledi. Henüz Yunan öncülerinin ulaşmağa vakit bulamadığı Aksu - Dimboz hattına vardı; burda savunma tertibatı alarak Kestel yönüne doğru yürüdü. Her yer bomboş, ıssızdı. Bütün yollarda cinler cirit oynuyordu.

Dağları bekleyen salt korkuydu. Genç, sarışın teğmen, Bozöyük'ten beri aradığı halde onu bir türlü bulamıyordu. Yeşilordunun bu gerçek öncüsü nerdeyse yeşil Bursaya yaklaşıyordu ki, yüz yirmi bin kişilik Yunan ordusu öncülerine ilk kez dekgeldi. Kollarını sallayarak bir turist kaygusuzluğuyla ilerleyen düşman kollarına tepelerdeki ağaçlıklar, çok güzel maskelenmiş pusulardan ateş baskınları yaptı. Çevik davranışlarla türlü noktalara kayarak burdan ateş ediyor, düşmana bütün tepelerin askerle dolu olduğu izlenimini veriyordu.

Bursa'dan Bozöyük'e doğru bir turistik gezi yapacağı kanısıyla yola çıkan Yunan ordusu, bu yolun tekin olmadığını görerek ayıktı, durakladı.

Sarışın teğmen, elindeki ufacık gücü öyle kullanıyordu ki, duşman askeri her kımıldayan çalıyı bir kuvayı milliyeci başı olarak görüyor, o yöne doğru takırdatmağa başladığı makinalı tüfekler bomboş topraklara binlerce mermi harcıyordu. Sonra, yardıma gelmekte olan büyük yeşilordu birlikleri palavrasını doğruya almış olan Yunanlılar, tongaya basmamak için son kerte hesaplı davranmağa başlamışlardı. Düşman, hiç beklenmedik noktalardan yediği ateş baskınları, saldırılar karşısında şöyle bir duraklayıp düşünmek zorunluğunu duydu.

Halil Nuri bey, düşmanı duraklatıp şaşırttığını Ali Fuat Paşaya bildirdi. Bu rapor, karanlıkta kalan Bursa-Bozöyük yolu üzerindeki düşman durumunu da aydınlatan sağlam bir «istihbarat» yüküyle yüklüydü. Ali Fuat Paşa yüzünü güldüren bu raporu hemen özel treninin kompartımanında kaygu içinde bekleyen Mustafa Kemal'e gönderdi.

Mustafa Kemal, gerçekten yaşayışının en kaygulu günlerini yaşıyordu. Ne var ki, bir asker dehasiyle soğukkanlılığına da sahip olduğundan, Bursa'nın düşüşünü Hamdullah Suphi ile kimi mebuslar gibi yas, öfke çığlıkları atarak karşılamamıştı. Acıları, kaygunun çizgisinden dışarı taşmamıştı. Eğer, Halil Nuri'nin beş on kişiyle stratejik bir çığ gibi yolu üzerine kurmağa çalıştığı Bursa ipeği yumaşaklığındaki barikat tutar da Yunan ilerleyişi durdurulabilirse bu ancak askerce bir mucize olarak adlandırılabilirdi.

Mustafa Kemal, kaygulu düşünceleri arasında böyle şeyler de düşünüyor, Bursa'dan yıldırım hıziyle yola çıkan düşmanın hâlâ İnegöl'e bile girmemiş olması ona oldukça garip geliyordu. Halil Nuri denen çocuk, oralarda bir şeyler beceriyorsa da, ne yaptığı henüz bilinmiyordu. Ali Fuat Paşadan gelen raporu yaver Muzaffer (Kılıç) bey, kompartımanında oturmuş bunları düşünen Mustafa Kemal'e verdi. Paşa, bunu son kerte büyük bir ilgiyle okudu. Kimi yerlerini bir kez daha gözden geçirdi. Sonra,

yüzü sevinçle, doygunlukla aydınlanarak orda dikilip duran Muzaffer beye döndü:

— Çocuk, bir sigara ver, bu çocuk durumu kurtardı, dedi.

Allı - yeşilli hırkalar, potinler, yüksek külâhlar, kavuklarla gözleri doldurup menler çalgıcı ve türkücüleri, İnegöl mahallelerinde dolaşmağa başlayıp ta ulusal ruhu şaha kaldırınca burda da Bozöyük, Pazarcık benzeri yurtseverlik, savaşçılık yarışı başlamıştı. Bütün kasaba Halil Nuri'nin buyruğundaydı. Her göğüs granitten bir sınırtaşı gibi Yunan güçlerinin önüne dikilmiş, onları bir adım ileri attırmıyordu. Ateş yağmurları altında mehterciler cenk havalarını vuruyor, buna katılan kalın, gür erkek sesleri savaşı bir yiğitlik yarışı durumuna yükseltiyor, Yunan askerlerine korku salıyordu. Hemen hepsi cahil Yunan köylüleri olan düşman askerleri, korku içindeydi. Bu allı - yeşilli giynekler, yüksek kavuklar içinde bir savaş müziği haykıran yaratıkların giynekleri de müzikleri de bu mitolojiler ülkesi çocuklarında kanı kurutan bir korku yaratıyordu. Geyve'li Hafız Şevket; yine en önde makinalı tüfeklerin takırtılarını bastıran davudî sesiyle ilâhiler, savaş şiirleri okuyor, durmadan tekbir getiren savaş müzlerine önderlik ediyor, çevrelerinde vızıldayıp duran kurşunları, savaşçılara uçan leblebi taneleri gibi etkisiz gösterecek bir coşkunluk yaratıyordu.

Evet Yunan köylüleri olan Yunan askerleri, mehter takımında çalışan yiğitleri yeryüzüne inmiş öç melekleri sanmışlardı. (Aradan uzun yılar geçtikten sonra Yunan ordusunda sağ kalıp ta Yunanistan'a dönenler bunu bir Türk tarihçisinden şöyle soracaklardı.

— O kırmızı, yeşil cüppeli, mest papuçlu sarıklılar (kavuklular) kimlerdi, ne söylüyor ve ne çalıyorlardı?

Halil Nuri bey, Yunanlıların gözlerine bir avuç yeşil - kırmızı ulusal afsun tozu atarak onları bu stratejik

yürüyüşlerinde zınk diye durdurduktan sonra bu cepheye başka güçler gelerek gerçek cephe kuruldu. 11 inci tümen, yarbay Arif beyin buyruğunda ağustosun on üçüncü günü gelip buraya temelli yerleşecek, bir süre sonra yine ayaklanışları bastırmağa gidince yerini Ali Fuat Paşanın yeniden kurduğu rahmetli 24 üncü tümen kumandanı yarbay Mahmut beyin tümeni alacaktı.

Bu cephenin üstünde ateşten harflerle şu yazı yazılmıştı:

— Teğmen Halil Nuri (Yurdakul) mucizesi!

— 12 —

DEMİRCİ ZAFERİ VE ÖTESİ

Hiç bir zafer erek değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük bir ereği elde etmek için belli başlı araçtır.

— Mustafa Kemal —

Ethem bey, Yozgat'tan Ankara'ya doğru yola çıkan ordusunu beklemeden geceleyin trenle Eskişehir'e yollandı. Birlikleri, Genel Kurmay başkanlığı arkadan İnönüne gönderecekti.

Ethem bey, İnönü'nde bulunan Genel Kuvayı Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın yanına gitti. Karşılıklı oturup cepheler üstüne görüştüler. Ethem bey, Ali Fuat Paşa'ya:

— Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerinden yararlanamıyoruz, nerededir? diye sordu.

— O, oyunu bize bırakarak iki saat önce Afyon Karahisar'a gitti. Biz, şimdi, durumu ve ne yapacağımızı inceleyelim. Düşman üstüne gelen bilgi çok tehlike gösteriyor.

Ben, henüz batı cephesinin genel durumunu kavra-

maya vakit bulamadan düşman saldırıya geçmiş bulundu. Bastırma güçleriniz. Allah vere de çabuk yetişseler!

Cephelerden gelen raporlara göre durum şöyledir: Yunan ordusu bir kolu ile dün Bursa'yı işgal etti. İnegöl ve Yenişehir dolaylarında zayıf ta olsa kimi kıtalarımız var. Güney batı yönünden bir başka saldırı kolu da Elvanlar köprüsünü geçmek üzere, Ereğli, Uşak - Afyonkarahisar olsa gerek. Karşısında Âşir bey, nizamî tümeniyle ve kimi milis müfrezeleri düşmana karşı zayıf bir direnç göstererek çekilmekte, daha doğrusu, Salihli cephesinden beri dağıla dağıla geri çekilmektedir.

Bu iki koldan başka düşmanın bir tümen tutarında başka bir kolu da Borlu'dan Demirci yönüne doğru ilerlemektedir. Bu düşman gücü önünde zayıf bir halde bile düşman kıtalarını uğraştırabilecek gücümüz yok gibidir. Şu durum içinde burada, Uşak'ta, Afyon'da ve Kütahya'da bulunan yedek güçlerimiz şunları içermektedir:

Afyonkarahisar ve ilerisinde albay Fahrettin bey kolordusuna bağlı bir bölüm güç bulunsa da önemsizdir. Bildiğiniz gibi, kıta kadroları eksik! İsmi var cismi yok gibi!

Kütahya'da milis örgütünün düzenlenmesine yüzbaşı İsmail Hakkı bey adında bir subayın çalıştığını haber aldım ki, bu sizin adamınızmış! Benim doğrudan doğruya buyruğumda burada yani İnönü'nde bulunan güçlerim de Bursa'dan İnönü'ne doğru ilerlemek isteyecek düşman gücünü günlerce oyalayıp durdurmak gücünde değildir. İnönü'nün cografi durumundan ve oldukça bulunan top ve makinalı tüfeklerimizden çokça yararlanmaya ve bütün varlığımızla düşmanı ileri geçirmemeğe çalışacağız.

Ethem beyin anladığına göre düşman, on tümenle saldırıya geçmişti. Her tümen on bin kişilik olduğuna göre bomboş Türk cephelerine yüklenen en son olanaklarla gereçlenmiş düşman gücünün tutarı altmış bin silâhlıydı. Genel Kurmay Başkanı İsmet beyin, Yozgat'tayken kendisine çektiği telgrafta söyledikleri gerçeğin taa kendisiydi: «Düşman, Afyonkarahisar'ı, Kütahya'yı, Eskişehir'i ele geçirerek kuvayı milliyenin belini kırmak, Ana-

dolu demir yollarının bu en önemli merkezini elde bulundurmak istiyordu.» Böylece de Anadolu'nun kalbine giden en yakın yola sahip olacaktı.

Bu sırada Ethem beyin güçleri zorlama yürüyüşle iki günde Yozgat'tan Ankara'ya varmış, ordan da trenlere bindirilerek Eskişehir'e doğru yola çıkarılmıştı.

Bu güçler, yetiştikten sonra İnönü'nde Ali Fuat paşanın başkanlığında bir davaş divanı kuruldu. Uzun görüşmelerden sonra verilen kararlar şöyleydi:

— Ali Fuat paşa buyruğundaki kıtalar, Bursa'dan Eskişehir'e ilerlemek isteyecek olan düşmana karşı İnönü'nde kesin bir savunma savaşını benimseyecek.

Güneyde, Afyon yönünde bulunan albay Fahrettin (Altay) beyin yerine Mustafa Kemal paşa, kendisi düşmanı oyalama ve savunma sorumluluğunu üzerine alacak. Aşir bey güçlerini güçlendirecek.

Ethem bey de ortadan, Demirci yönünden ileri yürüyüşünü sürdüren düşman kolu üzerine karşı saldırıya geçerek bu düşman koluna kesin bir vuruş indirmekle görevli olacaktı.

Ali Fuat paşa, Afyonkarahisar'da bulunan Mustafa Kemal'e savaş meclisinin verdiği geçici görevini telgrafla bildirdi.

En ağır görevi yüklenen Ethem bey, 8 Temmuz 1920 günü, kıtalarının başında trene binerek Kütahya yoluyla İnönü'nden Demirci'ye yollandı. O akşam Kütahya'ya vardı. Orda, örgüt yapmak üzere daha önceden gönderdiği yüzbaşı İsmail Hakkı beyin doludizgin çalıştığını, başarılı işler becerdiğini gördü.

Kütahya mutasarrıfiyle konuşurken konu ora hapishanesinde bulunan mahpuslara geldi. Pek çok mahpusun, dünya ateşler içinde kıvranırken, orda kadınlar gibi oturup köyünden gelecek ekmeği beklemesi yakışık alır mıydı? Bunlar, cephede kurşun da atamaz mıydı? Çoğu kaatil olan bu herifler zaten silah atmasını bilen eski askerlerden başka neydi ki?

Ethem bey, mutasarrıf aracılığiyle mahpuslara haber göndererek kimi koşullara bağlı olmak üzere cepheye gitmek isteyip istemediklerini sordurdu. Gitmek isteyenlerden dört yüzünü serbest bıraktırıp Kütahya'da topladı. Onlara silah, cephane verdi. Dışardan toplanmış yüz elli kişilik bir müfrezeyi de bunlara katarak bir yeni tabur kurdu. Buna tecrübeli kumandanlarından eniştesi Tesalya'lı Hafız Hüseyin beyi kumandan olarak atadı. Onun buyruğuna da birçok yedek subay verdi.

Ethem bey, yıllardır içerde yatan bu uzun cezalı canilere herkesin içinde şöyle bir söz verdi:

— Eğer düşmanla fedakârca savaşacak olursanız en yakın ve en uygun zamanda geri kalan hükümlülük sürelerinizi affettireceğim. Namusluca hizmet edenleriniz tam yerinde yurda hizmet etmiş bulunacak, kuşkusuz, bütün günahlarını da tanrı bağışlayacaktır. Sonra, düşmanla savaşırken şehit olmak da herhalde mahpushanede tutsaklık ve yoksullukla ölmekten daha çok şerefli ve erdemlice bir sonuçtur. Bunu da her zaman anınız!

Hükümlüler taburunun hazırlıkları da bitince Ethem bey, cepheye yollanma buyruğunu verdi. Yalnız, yıllardır mahpushanede kalmış bu adamcağızların, egzersizi orduya ayak uyduramayacağını anladığından Kütahya'nın içinde, dolaylarında bulunan bütün tatar arabalarının ivedi olarak Kütahya'da toplanmasını istedi. Yeterince araba toplanınca hükümlüleri bunlara yerleştirip tabanlarını patlamaktan ve yarı yolda kalmaktan kurtardı. Sonra, ordu Kütahya'dan Demirci'ye doğru yola çıktı. 4500 atlı, silahlı subay ve asker, 550 arabaya bindirilmiş hükümlülerin piyade taburu, dört dağ topu, on dört ağır makinalı tüfek, kıvrılan yollarda düşmana doğru uzaklaşırken Ali Fuat paşa, gözleri doluksayarak arkalarından baktı. O, Ethem beyin burda da yurdun ve ulusun şu sırada isteliği en büyük bir işi başaracağına düşmanı tepetaklak edeceğine inanıyordu. Son Yunan saldırısıyla çamurlara bulanmış ulus için bundan daha büyük müjde mi olurdu?

Ethem bey ordusu, yola çıkışının üçüncü günü Simav kasabasının kuzeyinde ufak bir toplanma molası verdiyse de hemen ayağının tozuyla ileri yürümesi gerekiyordu. Geceleyin Gediz ırmağını geçen ordu, daha ilerdeki Yunan ordusuyla kendi arasında bir tehlikenin belirdiğini öğrenmişti. Kasabadan kaçarak Ethem beye sığınan Simav müdafaayı hukuk üyeleri, Yunan'lıların Demirci ile yöresini ele geçirdiğini söylediler. Yunan ordusunun kendi kasabalarına yaklaştığını gören Simavlılar, Yunanlılardan kötülük görmemek için Kuvayı Milliye'ye karşı silahlı ayaklanışa girişmişler, binbaşı Aziz beyle Simav'lı müdafaayı hukukçular bunların elinden canlarını zor kurtarmışlardı. İşin kötü yanı, Şalgamoğulları denen eşraf, derebeyi bozması bir ailenin bütün Simav'ı, yöresini kendi egemenlikleri altına alarak bu bölgeyi bir ileri Yunan karakolu durumuna getirmiş olmalarıydı. Bu da Çapanoğulları ayaklanışına kumaşça tıpatıp benziyordu.

Şalgamoğulları, yaklaşan Yunan güçlerini karşılamağa hazırlanırken Yunanlılara karşı çıkacak kuvayı milliyecilere karşı savaşmayı da göze almıştı.

Ethem bey, Simav kasabasına yaklaşıncaya dek buralarda böyle bir ayaklanış olduğunu bilmiyordu. Şalgamoğulları, Simav - Demirci yolu üzerinde Hisarköy'de oturan bir derebey ailesiydi. Akhisar - Salihli cephesinin eskiden beri halka yüklediği savaş giderlerinin ağırlığından yakınmaktaydılar. Yunan saldırısıyla buralardaki kuvayı milliye cephesi tarihe karışınca Şalgamoğulları da suyun yüzüne çıkarak bütün bu bölgede eli silah tutanları kuvayi milliyeye karşı silahlandırmışlardı.

Şalgamoğullar, salt kendi köyleriyle kasabalarını ayaklandırmakla kalmayarak taa Kütahya'ya dek uzanan köylerle kasabaları da Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklandırmağa girişmişlerdi. İşi o kerte azıtmışlardı ki o bölgedeki memurları kendi hava ve heveslerine göre atamağa ya da işten atmağa başlamışlardı.

Bu bölgede en çok yüz - yüzellişer kişilik gezgin ku-

vayi milliyeci milisler bulunmaktaydı. Şalgamoğulları ilkin bunlara saldırıp bölgelerinden atmışlardı.

İşte, Yunanlıların ileri karakolu olarak Ethem beyin karşısına dikilen bu yeni ayaklanıcı kalabalığı, görünüşte epeyce tedirginlik vereceğe benziyordu. Ethem bey, bunların yola gelmiyeceğini birçok denemeleriyle biliyordu. Hem Yunanlılarla iç içe bir durumda olan bu adamlar, kolay kolay silahlarını teslim eder miydi? Bunları silahla yol üstünden uzaklaştırmağa kalksa cayırtıyı Yunan ileri karakolları işitip geridekileri uyandıracak, böylece Demirci'deki düşmana yapmak istediği baskın suya düşecekti.

Böyle düşünerek bir öğüt kurulu kurup silahsız olarak ayaklanıcılara gönderdi. Kurul, ayaklanıcılara isterlerse Simav'a bile uğramadan Demirci'ye geçeceklerini söyleyecekti. Bunu benimseselerdi Ethem bey hem boşuna Türk kanı dökmeyecek, hem de Yunanlılara yapmayı düşündüğü baskın olanağını yerinde kullanmış olacaktı. Demirci'ye giden bir başka yol olsaydı hiç bu heriflere yüz suyu mu dökerdi? Bir yanda geçit vermez dağlar, öbür yanda Simav gölü doğal barikatlarını kurmuştu. Buraları dolaşmak, çok değerli olan zamanın yitmesine yol açacaktı.

Simav'lılar, Ethem beyin beklediği gibi, öğüt kurulunu olumsuz bir yanıtla geri çevirdiler. Bunu daha önceden düşünen Ethem bey, piyade olarak iki saldırı müfrezesi hazırlamış bekliyordu.

Olumsuz haber gelir gelmez mevzie girmiş olan saldırı müfrezeleri, karşı tepeler üzerinde boy gösteren ayaklanıcıların üstüne atıldı. Silah çatırtısı ancak bir saat sürdü. Silahlı başıbozuklar, Simav'a doğru kaçışmağa başladılar. Kasaba, her yandan kuşatıldı. Sokaklar, mahalleler birer birer ayaklanıcılardan temizlenirken Ethem beyin ağabeysi binbaşı Tevfik bey, böylece kasaba ile Simav ovasının batısındaki tepeleri tutmuş olan Yunan ileri karakollariyle savaşa tutuştu.

Ethem bey, ateş kesildikten sonra Simav'a girerek i-

vedi bir soruşturma kurulu kurdu. Simav'ın hükümet memurlarıyle iki - üç saat bir toplantı yaparak ihanet edenleri meydana çıkardı. Bu ayaklanışı Yunanlıların buyruğuyla Şalgamoğulları yapmıştı. Bu ailenin başı olan Şalgamoğlu Mehmet ağa, çarpışma sırasında Ethem beyin attırdığı bir tek uyarma top mermisiyle parçalanıp gitmişti. Mehmet ağadan başka birkaç suçlu daha vardı. Ethem bey, bunların içinden yalnız üç kişiye ölüm cezası verip sallandırdı. Ötekileri bağışladı. Simav'lılar da ondan af dilediler. Kasabalılar, Ethem beyin başarısından sevinir görünüyorlardı.

Ethem bey, Simav'daki işini bitirip de Tevfik beyin savaş yönetim yerine vardığında Yunan ileri karakollarının yarı yarıya yok edildiğini, geri kalanının da mevzilerinden çıkarılarak uzaklara sürüldüğünü öğrendi. Demirci üzerine hızlı, şiddetli bir saldırı başlamıştı. Demirci'ye bir saatlik bir yere dek çetin bir karşı koymaya rastlamadı. Bu çizgiden sonra Yunanlıların direnci arttı, önem kazandı. Ethem bey, ateş çizgisindeki askerlerini güçlendirdi. Savaş, kanlı bir biçimde akşama dek sürdü. Akşama doğru Yunan ana güçlerinin bulunduğu Demirci'ye ikibuçuk kilometre çeken yere egemen tepeler, Ethem beyin eline geçti. Bu sırada Faik Mehmet, Mehmet Ali adlı iki müfreze kumandaniyle birlikte on üç er şehit düştü. Otuz da yaralı verildi.

Ethem beyin, köylü kılığında Demirci'ye soktuğu casuslar, kuvayi seyyarenin karşısında «Ayvalık» adlı on bin kişilik bir piyade tümeni bulunduğu haberini getirdiler.

Ertesi gün, demek, korkunç bir boğuşma olacaktı. Ethem bey, sabahleyin, düşman üstüne saldırıya kaldırılacak ilk güç olarak mahpuslardan kurulan piyade taburunu seçti. Bunun için tabur kumandanı Hafız Hüseyin bey, gecenin karanlığından yararlanarak taburu düşman mevzilerine yanaştırdı.

Tanyeri atarken, bütün silâhlar karşılıklı konuşmağa başladı. Yunanlılar, büyük bir direnç gösterdiler. Mah-

puslar taburu büyük bir yiğitlikle Yunanlıları terletmekte, sanki öbür profesyonel milislerle yarış ediyordu.

Savaşın dördüncü saatindeydi, tabur kumandanı Tesalya Yenişehir'li ve Ethem beyin eniştesi Hüseyin bey ağır olarak yaralandı. Bu değerli kumandan, hemen geriye götürüldü. İlk tedavisi yapıldıktan sonra Ankara'ya doğru yola çıkarıldı. (Orada göreceği sıkı bir tedaviye bakmayarak öldü).

Mahpuslar taburunun pek çoğu subaylariyle birlikte şehit düştü.

Savaş, aralıksız altı saat sürdü. Yunan direnci zayıflamağa başlamıştı ki arkadan yetişen iki piyade taburuyla canlanarak karşı saldırıya geçti.

Yalnız, Ethem beyin topçusu Yunan saldırı dalgalarını kırarak devirdi, birbiri üzerine katladı. Şöyle böyle paniğe benzer bir durumda siperlerine dönüp sindiler. Yunan subayları, ellerinde tabancaları, eratı durdurup siperlerine sokarak paniği önlediler. Ethem bey, elindeki dürbünüyle bir tepenin üzerindeki savaş yönetim yerinden savaşı izliyordu.

Bundan sonra, savaş meydanı, saldırı, karşı saldırılar arasında toza dumana bulandı. Her iki yanın topçusu mermilerine hiç acımadan düşman dağlarına doğru savurup durmaktaydı. Yalnız, bu sırada Ethem beyin topçusu mermisizlikten yakınmağa başladı. Topçu yönetim yerinden düşman gerilerini dürbünle tarayan subaylar, Yunanlılara arkadan kalabalık yardım güçleri geldiğini bildirdiler.

Bunun üzerine binbaşı Tevfik bey, başta olarak bütün kumandan arkadaşları, Ethem beye geri çekilmek gerektiğini söylediler. «İnatçı, kavgacı bir karaktere sahip olan» Tevfik beyin de bu isteğe uymuş olması, Ethem beyi düşündürdü.

Ethem beye göre bu durumda geri çekilmek, büyük bir tehlike yaratacaktı. Alınyazısında yenilmek yazılı olmayan Kuvayi Seyyare'nin geri çekilmesi, tılsımı bozup

her şeyi bir anda yok edebilirdi. Ethem beye göre bu çekiliş buyruğunu vermek ölümle birdi. Yapılamayanı yapmanın zamanı geldiğini anlayan Ethem bey, yüz kişilik bir atlı müfrezesini geride bırakarak bütün Kuvayi Seyyareyi savaşa sürmeğe karar verdi.

Düşman siperlerine karşı görülmemiş bir kahramanlık saldırısı yapılması için bütün kumandanlara buyruk verdi.

Arkadaki yedek güçler, ateş çizgisine doğru ilerlerken Ethem bey topçu atış yerine çekilerek dürbününü eline aldı.

Bu sırada Parti Pehlivanın atlıları, düşmanın ateş çizgilerini yandan, gerilerden ateş altına alabilecek egemen bir noktaya yetişinceye dek yıldırım gibi ilerledi.

— Allah, Allah, Allah, Allah!

Haykırışlariyle süngü takarak düşman siperlerine çullanan savaş dalgaları, şehitlerinin üzerinden atlayıp geçerek düşman cephesini yardılar. Düşman siperlerinden bir bölümü ele geçirildi. Ethem beyin çok yakın arkadaşı Şevket beyin Manyas müfrezesinin cephe merkezinden yaptığı saldırı öyle korkunç, önüne durulmaz bir şey oldu ki bütün önündeki siperleri sildi süpürdü.

Sabahtan beri dokuz saattir aralıksız sürüp giden savaş, Yunanlıların panik içinde kaçmağa başlamalariyle sona erdi: İlkin Yunanlıların merkezinde başgösteren bozgun, çabucak sağ kanada geçmişti. Bu kanatta pek az Yunanlı sağ kalmıştı.

Ethem bey, savaş meydanını gezerken düşman siperlerinin içini, önünü dolduran dost, düşman ölülerinin kucak kucağa yattığını gördü. Beşyüz Türk eri, subayı düşman ölüleri arasına serpilmiş olarak yatıyordu. Yunan tümen kumandanı Otneos da yaralanarak gerilere götürülmüştü. (Bu kumandan, Venizelos kabinesinin düşüşünden sonra kurulan Kralcı kabinede Harbiye Nazırlığına yükselecekti). Biraz ötede kaçarken Yunan topçuları üç topu dereye atmıştı.

Bu savaşta Ethem beyin dikkatini bir şey çekti:

Yunan askerleri ölüyor da teslim olmuyordu. Ethem beyin savaşçıları, ellerinde kovboy kementleri, dağda taşta kovaladıkları seksen Yunan askeriyle subayını zorlukla avlayabildiler. Böyle kement atlıyarak avlanan yaralı bir Yunan subayı Ethem beyin karşısına getirildi. Onunla birlikte tutsak edilen Yunan erlerine neden tutsak olmaktan bu kerte korktukları sorulunca tutsak Yunan subayını göstererek şöyle dediler:

— Bu kumandanımız, bize «Ethemistlere tutsak olursanız ayaklarınıza at nalı çakacaklar ve sizi daha bin türlü işkence içinde öldürecekler» diyordu.

Ethem bey, bundan başka, son kerte umutsuz bir durumda dahi göğüşmekten vazgeçmeyen bir Yunan subayını sorguya çekti. Subay yaralıydı. Başından akan, gözlerini örten kanları elinin tersiyle silerek Ethem beye:

— Sen Ethem misin?

Diye sordu.

— Evet, ben Ethem'im.

— Size tutsak olanın sonu aşağılanarak ölmek değil midir?

Diye sordu.

Ethem bey, gerek savaş meydanında gerekse Demirci kasabasının içinde toplattığı silahla cephaneyi otuz öküz arabasına yükleyerek Eskişehir'e doğru yola çıkardı.

Yunan propagandasının yersizliğini göstermek üzere tutsakların bir bölümünü serbest bırakarak Yunan tümenine yolladı.

Geri kalanlara da iyi davranılması, yaralıların yaralarının sağlanması için buyruk verdi.

Ethem beyin güçleri, bunca yorgunluklarına bakmayarak kaçan Yunan tümeninin döküntülerini Borlu'nun güney, Alaşehir ovasının kuzey eteklerinedek kovaladı. Uşak - Afyon yönünde ilerleyerek öbür Yunan kolunun çekiliş çizgisini tehlikeye düşürdü.

14 Temmuz günü Demirci ile çevresi üzerinde uçan birkaç Yunan uçağı bomba attıysa da kimseye değdiremedi.

O gün, öğleden sonra, Güneyden bir Yunan piyade alayının Demirci'ye doğru ilerlediği görüldü. Demirci'nin on beş kilometre güneyinde buna karşı bir savunma cephesi kuruldu. Bununla çarpışma sürerken Kula, Uşak yönünden bir başka Yunan gücü, Demirci'ye doğru ilerlemeğe başladı. Savunma cephesinin gerisine, büyük gücün sol kanadına doğru ilerleyen bu düşman gücünün yarattığı tehlike yüzunden Ethem bey, savunma cephesini biraz geriye aldırdı. Doğudan ilerleyen düşmanla da değinilmiş, savaş başlamıştı. Bu sırada, Ethem beyin Mustafa Kemal'den istediği topçu cephanesi Demirci'ye yetişti.

İlk savunma çizgisinden Türklerin geri çekildiğini sanan Yunanlılar, karşılarında pusuya yatmış olan Kütahya alayı kumandanı, Ethem beyin teyzesinin oğlu Halit beyin tuzağına düştüler. Bir bölüklük Yunan gücü birçok yitik vererek tabanları kaldırıp ilk çıkış yerine doğru kaçtı. Eğerli dört subay atıyla birkaç otomatik silah bıraktılar. Öbür yanda egemen noktaları yitiren bölüklerin yardımına koşularak düşman buralardan iki kilometre geriye atıldı.

Yunan ordusunun saldırgan hızı, Ethem bey granitinde kırılmış, törpülenmişti. Afyon'a, Eskişehir'e doğru uzanmak hevesinde olan Megaloidea ile süslü turistik yolculuk, burda ister istemez duraklamıştı.

Bu sırada Afyonkarahisar'da bulunan Mustafa Kemal, Ethem beyin başarılı savaşlarını bütün dikkatiyle sevinçle izliyordu. Demirci'nin geri alınması üzerine Ethem beye şu 14 Temmuz tarihli telgrafı çekti:

— Demirci bölgesinde Ethem beyefendiye,

Demirci'yi geri alan kahraman müfrezelerinizin sürekli kahramanca saldırılariyle bozulan, askerce durumlarını düzeltme derdine düşen Yunan ordusunun ileri yürüyüşünün durduğu, gevşediği, cephelerden gelen son raporlardan anlaşılmaktadır. Sol kanadınızı tehdit eden yeni düşman gücünün bu cephede geri alındığını ve Kula yoluyla üzerinize gönderildiğini haber aldık. Yardımınıza bir asker kıtasının gönderilmesini Uşak dolaylarındaki tümen

kumandanına buyurdum. Benim, Ankara'ya dönmekliğim zorunluğu doğdu. Nedeninin açıklanması, şifreyle dahi doğru değildir. Bunun üstüne ağızdan bilgi vermek üzere doktor Tevfik Rüştü beyle Hüsrev Sami bey, şimdi yola çıktılar. Gözlerinizden öper, başarılarınızı kutlarım.

Mustafa Kemal

Ethem bey güçleri, stratejik bir yer olan ovanın ucundaki Cevizlik'e çekildi. Burdaki düzlük pek bol, yaşlı ceviz ağaçlariyle kaplı, savunmağa da elverişliydi. Ethem beyin buraya çekilişini bir bozgun çekilişi sanan Yunanlılar, buraya tedbirsizce saldırdılar. Siperlerden mermi kusmağa başlayan piyade tüfekleriyle makinalı tüfekler, bu hazırlıklı, etkili savunma karşısında ya ölmek ya da yere yatarak bir baş siperi arkasına gizlenmekten başka çıkar yol bulamadılar. Bu sırada önceden hazırlanan tuzağa göre ormanlık, engebeli araziden yararlanarak Yunanlılara yandan, arkadan baskın ateşine başlayan Ethem bey güçleri, onları beş saat süren bir çarpışmadan sonra paniğe uğrattılar. Ethem bey, dudaklarında sevinçli bir gülümseyiş, elinde dürbünüyle Yunanlıların bir bozgun içinde Demirci'ye doğru kaçtıklarını gördü. Düşmanın arkasını bırakmayan Ethem bey güçleri, yine Demirci'ye egemen tepelere yerleştiler.

Bu savaşta pek büyük bir yararlık gösteren Kütahya taburu kumandanı, Ethem beyin teyzesi oğlu Halit bey şehit düşen kırk savaşçı arasında bulundu. Altmış da yaralı toplanarak tedavi altına alındı. Alaca müfrezesi subaylarından Mısır'lı Yusuf bey de öyle çılgınca kahramanlıklar yapmıştı ki Halit beyin yanıbaşında şehit düşmemesi milyonda bir insana yar olan bir talih sonucuydu. Ethem bey, kaçan düşmanın ardından boşalan savaş meydanını gezerken teyzezadesi Halit beyin ölüsüyle karşılaşınca çok üzüldü. O yakışıklı, arslan gibi adam kanlar içinde yerde yatıyordu. Gözlerine yaşlar saldırdı. Kocaman elinin tersiyle bunları silerek şöyle düşündü: «Eğer Uşak'tan Yu-

nanlıların Gediz yönüne yapacakları bir saldırı belkisi beni bu Cevizlik'e mıhlamasaydı, şu bozgunu nasıl zincirleme bozgunlara çevireceğimi ben bilirim.»

Gerçekten de Cevizlik'te, meydana gelecek bu Yunan azizliğini yıldırım gibi karşılamak üzere bulunuyordu. Albay Fahrettin, Aşir beylerin Uşak'ı boşaltmaları onca çok büyük bir yanlışlıktı. O biliyordu ki şu sırada işler, eldeki silahlı güçlerden kahramanlık duygularının silah gibi keskinleşmesi parlamasiyle yapılıyordu. Kutsal bilinen bir şey için döğüşen tek insan, bir orduya bedel olabilirdi. Demek ki Fahrettin, Aşir beyler, salt birer asker gibi davranmışlardı. Bu yüzden öne doğru atılmak isteyen Ethem beyin gözleri bir düzeye geriye bakıyor, Uşak dağlarından sıyrılacak tatsız azizlikleri bekliyordu.

Cevizlik savaşı sona erdiğinde Tevfik Rüştü beyle Hüsrev Sami bey, Ethem beyin karargâhına çıkageldi. Onlar, Mustafa Kemal'in telgrafında söyleyemediği gerçeği şöylece anlattılar:

— Büyük Millet Meclisinde cephelerde Yunan saldırısının durdurulamadığı üstüne zararlı ve bozguncu bir propaganda aldı yürüdü. Önüne geçilemiyor. Sonra sizin Demirci savaşında ağır yaralandığınıza inanılıyor.

İşte, Mustafa Kemal Paşa, bunlarla ilgili açıklamaları yapmak ve heyecanı yatıştırmak üzere Ankara'ya dönmek zorunda kaldı.

Ethem bey, bunları dinleyince: «Tuhaf şey, diye düşündü, benim cepheden çektiğim telgrafları bütün mebuslar görüyor ve durumu biliyordu.» Sonra iki konuğuna ünleyerek:

— Gereksiz zahmete sokuldunuz. Mustafa Kemal Paşa eğer beni hoşnut etmek istiyorsa doktor ve sıhhiyeci göndermeli!

Dedi. Tevfik Rüştü bey:

— Mustafa Kemal Paşa size son kerte teşekkür ve minnet borçlu olduğunu söyledi. Sizi övüp duruyor!

Dedi. Ethem bey, Mustafa Kemal'in Ankara'ya vardıktan sonra gazetelere verdiği savaş bildirisini okuyunca sevindi. Bunun özeti şöyleydi:

— Savaş durumu her yanda lehimize döndü. Yunan saldırısı kırıldı. Bunda Ethem bey güçlerinin çaba ve fedakârlığı gerçekten büyüktür. Ethem bey, çok ustaca yaptığı bir plan ve manevrayla Demirci dolaylarına yığılan düşman alaylarına kahredici bir darbe daha indirmiştir. Hatta bugün güçlerimiz Demirci'nin güneyinde savaş durumunda ve saldırıdadırlar.

Temmuz sıcağı, Ege ikliminin egemen olduğu Demirci bölgesini yakıp kavuruyordu. Yaşlı bir ceviz ağacının gölgesindeki portatif karyolasında giynekleriyle uzanmış, iki elini başının altına koymuş şekerleme kestiren Ethem bey, birden bire irkildi. Hemen yanıbaşında ayak sesleri vardı. Gelen Tevfik beydi. Yatağın ucuna ilişerek cebinden çıkardığı iki mektubu kardeşine okumağa başladı. Bunlardan biri Dahiliye Vekili Refet beye öbürü de Genelkurmay Başkanı Albay İsmet beye yazılmıştı. Her iki mektupta Kuvayi Seyyarenin çalışmalarına engel olunduğundan sözediliyor, bunun ne gibi bir amaç güttüğünü soruyordu. Mektupların yazılış ve ünleyiş biçimleri hır çıkarmak istercesine ağır, saygısızcaydı.

Ethem bey:

— Bunları Ankara'ya göndermeyelim, ağabey, dedi. Gerçi siz, bunları benim mührümle mühürlemişseniz de ben bunların gitmesine karşıyım. Ben, Ankara'ya ilk gidişimde hakkımızda kaynayan kazanın anlamını kendim Mustafa Kemal Paşadan sorar anlarım. En doğrusu budur.

Sinirli, sert bir asker olan Tevfik bey, bu düşünceelilik, soğukkanlılık karşısında parladı:

— Senin bu durumun hepimizin felâketinę yol açacaktır, dedi. Reşit bey ağabeyimden öyle haberler geliyor ki! Hakkımızda onların düşündüklerini bilmek istemiyorsun. Ama, göreceksin ki senin bu durumun sonuçları değiştirmeyecektir. Onlar, ilk fırsatta bizi tepeleyeceklerdir.

Ethem bey. bu anlamsız gibi görünen ataklığa, sinirliliğe şaşıyordu. Hiçbir makamla, kişiyle arasında bir düş-

manlık yaratmak istemediği gibi bunun kendiliğinden olabileceğini de usu almıyordu.

Tevfik bey, kardeşinin düşüncesini çelemeyince yerinden fırladığı gibi kendi çadırına gidip Ankara'dan Reşit beyin sık sık, Ethem beyi de uyarması için gönderdiği karaya benzer haberler üzerinde bir kez daha acı acı düşünmeğe başladı. Kahramanlığın ve şanın doruğuna doğru yükselmeye başlayan her güç sahibi kişinin alınyazısı bu değil miydi? Her hızlı yükseliş başdöndürücü tehlikeler yaratmaz mıydı? Her hızlı yükseliş, birer Zeus duygusuyla dorukta oturanları elbette tedirgin edecekti.

Ethem beyin en çok ürktüğü şey, cephelerde en korkunç ölüm - dirim savaşları verilirken politikanın tehlikeli pisliklerivle uğraşmaktı. Bütün bunlar bir yana, gençliğinden beri akciğerlerine yapışmış olan veremle, midesindeki sancılarla da durmadan boğuşuyor, yurt için yaşamanın üstün bilinci, onu kahrolup gitmekten koruyordu. Yalnız, Cevizlik ordugâhında dinlendiği bu son günlerde gövdesinde kötü bir bitkinlik duymağa başlamıştı. Yüzünün rengi de çok sararmıştı. Gövdesinin zayıflığı, artık herkesin gördüğü bir gerçekti. Cepheden birkaç gün ayrılıp kendine biraz bakabilse gövdesinin iki noktasında başkaldırmağa başlayan canavarları kolayca zincire vurabileceğine inanıyordu. Ne var ki cepheden ayrılamıyordu. Son günlerde gerek midesinden gelen sancılar, gerekse göğsünün kendisine ihanet etmeğe başlaması, onu zorunlu bir tedbire başvurdurdu!

Reşit beyi Ankara'dan Demirci'ye çağırdı. Orduyu bir zaman onun buyruğuna bırakıp birkaç gün bir kenarda dinlenmek istiyordu.

Reşit bey, telgrafı alır almaz kardeşinin yanına koştu. Ethem bey, bütün kulağına değen olumsuz haberlerin aslını - astarını ona sorarak öğrenmek istedi:

— Ağabey, nedir bu ortada dönenler? Bana hepsini açıkça anlatın.

Dedi. Reşit beyin ilk sözü şu oldu:

— Bizi yok edecekler, karar bu. Bunun nedeni de sensin.

Ethem beyin, Reşit beye karşı büyük saygısı vardı. Ağabeysinin sözünden çıkamamanın korkunç köleliğini ruhunun karanlıklarında acı acı duyuyor, onun kendisini kurtuluşu olmayan bir felâketin uçurumlarına doğru sürüklemek istediğini derinden derine seziyordu. Onun düşüncelerine bağlanmanın bir aile geleneğinin korkunç zorunluğuna dayandığını da düşünmekten uzak kalamıyor, bu da ona bireysel özgürlüğünü köstekleyen gizli bir zulüm gibi geliyordu. Ethem bey, Reşit beye sordu:

— Bizi derken beni ya da sizleri mi, yoksa Kuvayi Seyyareyi mi kastediyorsunuz?

— Hepimizi! İlk önce elbette bizleri, sonra da müfrezelerimizi. Buna kesin olarak karar verdiler.

— Kim karar verdi?

— İsmet bey, Fevzi paşa, Refet bey ve daha birkaç kişi. Sonra bunları Ali Fuat paşa neden söylemiyor? O da hepsini biliyor.

— Siz yanılıyorsunuz. Mustafa Kemal paşanın böyle bir kararı hiçbir vakit söz konusu olamaz. Belki Fevzi paşa, Refet bey bir şey düşünürler ve isterler ama, o da şimdi olmasa gerek. Şu düşman karşıda iken böyle şeyler nasıl anılabilir? Siz, yanlış düşünüyorsunuz.

Reşit bey öfkelendi, ünlü kumandanı bir çocuk gibi paylamaktan çekinmedi:

— Sen, sersemlik ediyorsun, dedi. Meclisteki görüşmelerin içyüzünü bilmiyorsun. Bursa'nın ve başka yerlerin düşmanın eline geçmesinden kimi kumandanlar sorumlu tutulurken birçokları seni karşı düşüncede olanların örneği olarak gösterdiler. Hem Mustafa Kemal, hem İsmet, senin yaptığın işleri «bu işler çete savaşlarına benzemez» diye berbat etmek istediler. Şimdi, senin yapacağın bir şey var: O da hemen, şimdi Meclise, bütün mebuslara ayrı ayrı başvurarak kuvvetlerine yapılmakta olanlardan ya-

kınman ve Meclis araştırması istemendir. Mecliste bu işi beğenmeyenlerin sayısı senin düşündüklerinden çoktur.

Ben, her fırsattan yararlanarak her şeyi anlatıyorum ama, senin başvurman başka olur. Adamlarına asker ve silah toplatmıyorlar; onları tutukluyorlar; kaymakamlara, valilere «bunlara değer vermeyin, koğun» diye buyruk veriyorlar da sen, hâlâ susacak mısın? Bu topladığın erat ve silâhla sen düşmanla savaşıyorsun. Onlar gibi düşmanın karşısında kaçmıyorsun. İşte, ben sana mebuslara yazılacak mektubu da getirdim.

Reşit bey, cebinden çıkardığı üç-dört sayfalık bir mektup müsveddesini Ethem beyin önüne koydu. Üzerinde biraz da oynanmıştı.

— Bak, okuyayım da dinle.

Reşit bey, bu mektupta Kuvayı Seyyarenin nasıl kurulduğundan, ilk örgütlenme günlerinin çetinliğinden söz ederek «eğer ulusal güçler, düşmanın karşısına çıkmasaydı şimdiyedek Ankara bile düşer, Meclis toplanamaz» diyor, bu örgütün devletten yardım değil ancak güçlük gördüğünü, bütün yıkıcı ayaklanışların bu güçlerce bastırıldığını, sonuç olarak Meclisin «Kuvayı Seyyareyi örgütlemeye ilişkin kanuna» bakmayarak yüksek makamların bu kanunun uygulanmasında güçlükler çıkardığını anlatıyordu. Reşit bey, en sonra bu mektupta şunu demek istiyordu:

— Mecliste hemen bir araştırma komisyonu kurulmalı, araştırmanın sonucunda sorumları görülenler için koğuşturma yapılmalı, bu gibi düşünce sahiplerinin eline icra sorumlarını vermemeli, Kuvayı Seyyarenin varlığını, yaşamasını ve gelişmesini güvenlik altına alacak tedbirleri bir ayak önce almalıdır.

Ethem bey, mektubu dikkatle dinledikten sonra:

— Bu yazılanlardan anlıyorum ki cephede olup bitenleri Tevfik ağabeyim size düzgünce bildirmiş. Onun da bu tesbit edilen maddelerde bilgi ve doğrulaması var. Benim, düşüncelerini öğrenmeden böyle bir iş yapmama imkân olmayan kişiler var. Bu öneriyi yapmak demek vekil-

lerle doğrudan doğruya mücadeleye girmek demektir. Bunun ne gereği var?

Bunun üzerine Reşit bey, bir zenberek gibi yerinden fırlayarak Ethem beyin üstüne yürüdü:

— Yahu, sen gerçeği görmüyor musun, anlamıyor musun? Bizi yok edecekler be.

Diye bağırdı. Ortanca kardeş Tevfik bey de hemen bu sırada içeri girdi. Üç kardeş, şimdi bir arabaydı. Reşit bey, bu kez ona ünledi:

— Senin dediğin gibi, anlamıyor. Hâlâ kafası almıyor. Pişman olacak ama, iş işten geçecek.

Hepimizin başını ateşe yakacak.

Bu kez sözü Tevfik bey aldı, Ethem beye şöyle dedi:

— Biz, cephedeyiz. Olup bitenlerden haberimiz yok. Herhalde ağabeyim olayları daha iyi bilir. Meclisin içindedir. Son zamanlarda her davranışımızın nasıl engellendiğini bilmiyor musun? Bu işler biraz daha böyle sürerse zaten onların dediği kendi kendine olacak.

Ethem bey, serinkanlıca şunu söyledi:

— Ben, bu öneriyi imzalayamam. Benim gizli amacım olmadığından hiç kimseden korkum yoktur. Sizin de öyle. Eğer Kuvayı Seyyareden daha iyisini yapabileceklerse yapsınlar. Bana da görev versinler. Yok, bunu da istemezlerse ben tek başıma üç beş sadık adamımla birlikte yine düşmanla çarpışırım. Ben, şimdi bütün bu mebuslara bu yakınma ve araştırma mektubunu gönderirsem kıyamet kopar. Zaten görüyorsunuz ki hastayım. Gerçekten tedavi olmam gerek. Ali Fuat paşaya gideceğim. Ondan sonra bakalım Tanrı ne gösterir?

Bunun üzerine küplere binen Reşit bey, Tevfik beye dönerek şunları söyledi:

— Bak, Tevfik, bu sersem bir daha buraya dönemeyecek. Kafası lâf almıyor. Bunu iyice afyonlamışlar. Tanrı hepimizin encamını hayra tedbil etsin. Var, ne istersen gör, ne istersen yap.

Ethem bey, çok üzülmüştü. Onun elini öperek gönlünü almak istedi, öteki sinirlicene elini çekti.

Ethem bey, Reşit beye ünleyerek:

— Ağabey, sen mebus değil misin? Arkadaşlarınla beraber Kuvayı Seyyare Kanununu hükûmetin uygulamadığını bildir. Araştırmayı siz yaptırın. Ben, cephede bir kumandan olarak hükümeti nasıl Meclise yakınayım?

Reşit bey, masanın üstündeki mektubu alıp cebine attı:

— Öyle şey olmaz. Bu iş, toptan ve birden çözümlenir. Sen, Meclisi bilmediğinden böyle konuşuyorsun.

Reşit bey, o akşam Ankara'ya dönecekti. Gitmeden önce kardeşinin düşüncesini bir daha yokladı. Ethem beyin direnci kırılır gibi oldu. Yalnız, bu işi bir kez de Ali Fuat paşa ile görüşmek istiyordu. Bundan önce hiçbir karar veremeyeceğinde diretti. Bütün korkusu, bir yanlışlık yaparak yurda, ulusa zarar vermekti.

Reşit bey, gider ayak Ethem beye şunu sordu:

— Sen, «Mustafa Kemal Paşayı Meclisin önünde asacağım» dedin mi?

Ethem bey şaşırdı. «Hiçbir vakit düşünemeyeceğim böyle bir şeyi nasıl söylerim?» diyeceği sırada Reşit bey:

— Ahmak! İşte, Mecliste senin Yozgat bastırmasından sonra Ankara Valisi Yahya Galip beyi Divanıharbe istediğini, eğer göndermezlerse hem onu hem de Mustafa Kemal paşayı Meclisin önünde idam edeceğini bağıra bağıra söylediğini ilân ediyorlar. Hem de bunu Yozgat mebuslar: duymuş, doğru mu?

Ethem bey, şaşkınlık içindeydi:

— Tevfik ağabeyim, Yozgat ayaklanışının bastırılmasından sonra mahkemece ifadesine başvurulmak üzere Yahya Galip beyin getirilmesinin gerekli olduğunu söyledi. Yozgat'tan kimi kişiler, ayaklanışı, vaktiyle haber verdiklerini ve bir liste ile kışkırtıcıların adlarını Yahya Galip beye gönderdiklerini ileri sürmüşler. Oysa görünürde bu adamlar ayaklanışın içindeydiler ve cezalandırılmaları gerekiyordu. Ben de «araştırma için gerekli ne yapılacaksa yaparsınız» dedim. Başka hiçbir şeyden haberim yok.

Ethem bey, sözünü bitirip biraz ikircikten sonra Reşit beye:

— Sizden sonra ben de Ankara'ya geleceğim.

Dedi. Cephede şöyle böyle bir denge kurulmuştu. Bu durgunluk sürerken birkaç gün burdan uzaklaşarak midesiyle akciğerlerini sağlamak üzere tertibat alacaktı. Bu arada Ali Fuat paşayı da görerek bu siyasal dalaverelerin ne olduğunu soracak, ne yapmak gerektiğini anlayacaktı. Ağabeysi gider gitmez Ali Fuat paşayı görmek istediğini bildirerek kendisinden izin aldı. Paşa, evet, deyince hemen, kalabalık koruyucuları arasında paşanın geçici karargâhının bulunduğu Bozöyük'e gitti.

Ali Fuat paşayı, yanında Kurmay Başkanı Binbaşı Saffet (Arıkan), Albay Bekir Sami bey, Ömer Lûtfi bey olarak çalışır gördü.

Hepsi, yerlerinden kalkarak onu büyük bir sevgiyle karşıladı. Bu yeni savaş tanrısıyle kucaklaşıp öpüştüler. Onu nereye konduracaklarını bilemediler. Hepsi de biliyordu ki, şu sırada, şurda toplanıp görüşebilmelerini sağlayan biricik güç, bu çok uzun boylu, menekşe gözlü, yakışıklı, ağırbaşlı askerin ellerindeydi. Paşa, ona yanıbaşında yer gösterirken dikkatle yüzüne baktı:

— Ethem bey, ne kadar zayıflamışsınız. Siz, hastasınız.

Ethem bey, gerçekten kendini çok bitkin, hasta duyuyordu. Yolda gelirken çok terlemiş, üşütmüştü de:

— Kaç zamandır, paşam, vücudumda bir halsizlik duyuyorum. Sürekli savaşlar, kendimi dinlememe fırsat vermiyordu. Düşman, birkaç gündür ateşi kesince, ben, kendi derdimi duyabildim.

Diyerek paşaya cephedeki işler üstüne açıklama yaptı.

Ali Fuat paşa, oradakilere şöyle dedi:

— Eğer bütün cephelerdeki kararlılık Ethem beyin cephesine benzemiş olsaydı yeni orduyu rahat-rahat kurabilirdik.

Öteki'er kalkıp gittikten sonra, paşa, Ethem beye şöyle dedi:

— Bakınız, Ethem bey, ilkönce sağlık gerek. Sizin memlekete yapacağınız daha çok büyük hizmetler var. Kimi anlarda bireyler kendilerini yurda yararlı olacaklarını duyarlarsa kendilerine daha iyi bakarlar. Sizi cephe baştabipliğine göndereceğim. Sağlık kurulunun toplanmasını ve sizi inceden inceye muayene etmesini buyurdum. Hiç itiraz etmeyeceksiniz.

Bu şefkatli davranış, Ethem beye çok dokundu. Gözleri doluksadı. Bundan yüreklenerek Reşit beyle arasında geçen olayı olduğu gibi paşaya anlattı. Paşa, bunları büyük bir ilgiyle, üzüntüyle dinledi. «Mustafa Kemal'i Meclis önünde asacağım» lafını işitince bir tuhaf oldu:

— Vay hayâsızlar, vay!

Diye bağırdı. Ethem beyin bu mektubu imzalamamış olmasına çok sevindi:

— Keşke bu mektubu da yanınıza almış olsaydınız! Dedi.

— Paşam, bunu hazırlayan ağabeyimdir. Bence sorun, onu buna zorlayan olayları bilmek ve onları düzeltmektir. Yoksa, bu gibi kışkırtmalar sürüp durursa durum ne olur? Ben, Reşit beyin bana imzalatmak istediği mektup yanımda olsa dahi bunu ancak kişi olarak size verebilirim. Bunun Mustafa Kemal paşaya dek gitmesi, benim ağabeyimden yakınmam ve onu gammazlamam gibi bir leke ile lekelenmeme yol açmaz mıydı?

Ali Fuat paşa, kesin olarak şöyle konuştu:

— Ben, bu mektubu kendi elinizle Mustafa Kemal Paşaya vermenizi direterek salıklardım. Hattâ, siz bunu vermemekte ayak direseydiniz bile ben bu görevi yapardım. Şundan ki bu gibi olaylara karşı alınacak en köklü tedbir, gerçekleri yetkili kişilerle daha baştan konuşarak çıbanın başını gangren olmadan koparıp atmaktır.

Ethem bey:

— Peki, bunlar benden ne istiyorlar, paşam?

Diye sordu. Paşa, bu soru üstüne doyurucu bir söz söyleyemedi. Türkçesi, paşanın bu sorun üstüne söylediği nesneler, havadan, sudan ileri geçmedi. Ethem bey, birden

bire yükseldiği bu şan, şeref doruğunda yeni siyasal kuruluşun doruğundakilerle bir hizaya gelmiş, onları da geçmeğe başlamıştı. Şimdi, bu halk ordusunun kumandanını, suların korkunç anaforlar yaptığı şan, şeref ırmağından atıyla karşıya geçerken, bin türlü tehlike bekliyordu. Bunu en iyi bilen de Ali Fuat paşaydı, onun bu sulara kapılıp gideceğini bayağı biliyordu. Ne var ki bunu ona söyleyemezdi. Son kerte tehlikeli bir iktidar savaşı başlamıştı ki bunu hiçbir tedbirle yarı yolda durdurmak hiç kimsenin elinden gelmezdi. Şu menekşe rengi tatlı bakışlı gözlerinde veremli ciğerlerinin acı ateşi yanan halk ordusu kumandanı, bütün değerlerin altüst olduğu düzensiz bir dünyada yaşadığı günün koşullarına uyarak yarattığı ordunun ötesinde bir başka güç göremiyor, düşünemiyordu. Ne var ki Osmanlı ordusunun en güçlü paşaları, Nizamı ceditle başlayan, Alman generalleriyle Enver Paşanın elinde gelişen militarist bir ordunun son temsilcileri olarak, bundan başka ordu olamayacağı düşüncesiyle onun karşısındaydı. Onlar, askerce bir örgüt gücü göstermemişlerse de siyasal bir güç yaratmışlar, Kuvayı Milliyeye salt bir yardımcı olarak çalışıyorlardı. Bu siyasal güç, Ali Fuat paşanın da halk ordusunun safları arasında başarıyla çalıştığını görerek onu bile fedaya hazırlanıyordu. Ankara'da Ethem bey için söylenen tehlikeli şeyler, Ali Fuat paşa için de söylenmiyor muydu sanki? Bu başarılı generalin, çetecileri şımarttığını, onlara yüz verdiğini söyleyenler Ethem beye diş bileyenlerden az mıydı? Evet, memleketin en nazik bir zamanında çok tehlikeli bir iktidar mücadelesi nizamî güçler - Kuvayı Seyyare tartışması biçiminde kendiliğinden sahneye çıkmış, tehlikeli sınırlara doğru gelişerek ilerliyordu.

Ali Fuat paşa, bunu Ethem beye nasıl açabilirdi?

Ali Fuat paşa, Ethem beyi kendi makam arabasına bindirip yanına da yaverini katarak hastaneye gönderdi. Başhekim, sağlık kurulunu toplayarak Ethem beyi tepe-

den tırnağa muayeneden geçirtti. Kan aldılar, sonucu en kısa zamanda bildireceklerini söyleyerek ona kesin tedaviye dek dinlenme salıkladılar. Birkaç türlü ilâç verdiler. Karargâha döndüğünde Ali Fuat paşa:

— Raporlar gelinceye dek benim kendi konuğumsunuz.

Dedi. Raporların kocaman bir zarf içinde gelmesi, gecikmedi. Zarfın üzerinde paşanın adresi vardı.

Paşa, raporları dikkatle gözden geçirdikten sonra:

— Ethem bey, akciğerlerde zafiyet görmüşler. Şükür ki hastalık ilerlememiş.

Dedi.

Ethem bey, paşanın «zafiyet» sözcüğüne güldü:

— Paşam, sizin söylemek istemediğiniz teşhisi müsaadenizle ben söyleyeyim: Verem değil mi? Ben de bunu seziyordum. Ne çıkar, paşam- Daha birkaç zaman cephede hizmet edebilirim. Öteki için de Allah kerim. Kader neyse o olur. Hergün gözümüzün önünde tüyü bitmedik yüzlerce delikanlı şehit oluyor. Belki bana da şehitlik nasip olur.

Dedi.

Ethem beyin bu konuşması, Ali Fuat paşaya çok dokundu. Onu avutmağa çalışırken sesi titriyordu. Ethem beyi, Eskişehir'e gidip mevki hastanesinde tedavi olmağa zorluyor, o da durmadan bundan yan çiziyordu.

— Ben hemen Ankara'ya gitmek istiyorum paşam!

— Fakat, daha önce bir süre Eskişehir'de tedavi olup dinlenmek koşuluyla!

Ali Fuat paşa, Eskişehir'deki Mevki hastanesine Ethem beyin sağlanması için buyruk verdi.

Paşa, giderayak sözü Reşit beyin söz konusu ettiği sorunlara getirdi, birden ona şu soruyu sordu:

— Ethem bey, siz bir süre önce Damat Ferit paşanın atılması için padişaha ve çekilmezse kendisinin öldürüleceğini sadrazama, en sonra bu adamların Türk ulusunu temsil etmediklerini İngilizlere bildirmeğe karar ver-

miş ve mektupları Adapazarı'ndaki İngiliz siyasal temsilcisine vermiştiniz. Sonra, benim uyarmamla bunları geri aldırmıştınız. Sizden bir şey öğrenmek istiyorum. Size bu düşünceyi başkaları vermişti, değil mi?

Ethem bey, durgun:

— Evet!

Demekle yetindi. Paşa da bunların adlarını öğrenmek istemedi.

Ethem bey, Ali Fuat paşanın sıcak, dostça uğurlamasıyla trene binerek Eskişehir'e gitti.

Ali Fuat paşa, Ethem beyin hasta olarak Eskişehir'e geldiğini Ankara'ya bildirdi: İki gün sonra, Ethem beye Mustafa Kemal'den çok sıcak bir telgraf geldi. Paşa, hastalığından dolayı üzüntülerini bildirerek sağlık diliyordu. Sonra, Ethem beyin aldığı habere göre, Mustafa Kemal, Reşit beyi çağırarak Ethem beyin Ankara'da tedavi edilmesi işini görüşmüştü. Bunu öğrenen Ethem bey, kendisi üstüne dönüp duran dolapların bir dedikodudan başka bir şey olamayacağına inanmak istedi. Ankara'ya yollanacağı günlerde Ethem beye Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal'den şöyle bir telgraf geldi:

— Meclisin 21 Ağustos 1920 cumartesi günkü birleşiminde verilen karara göre Yüksek Meclisin selâm ve çabuk şifa dileklerini bildiririm.

Meclisin, kendisini böyle anmış, düşünmüş olması, Ethem beyi çok duygulandırdı. İsmet bey de bugünlerde Ethem beye şifa dileyen bir telgraf gönderdi.

Ethem bey, Ankara'ya yollanmadan önce ordusunun kumandan vekilliğine Tevfik beyi bıraktı. Bunu ona Reşit bey salıklamış:

— Hastalığın dolayısiyle güçlerinin başından ayrılmak zorunda kalırsan Tevfik'ten başkasının yerinde kalmasına sakın razı olma:

Demişti.

Ali Fuat paşa da bunu benimsedi. Ethem beyi bütün

ömrünce sürüdürecek olan felâketin tohumu da işte böylece atılmış oldu. Sinirli, dik kafalı bir asker olan kısa görüşlü Tevfik bey, rakiplerin yollarını onların isteğince düzleyecekti.

Ethem bey, Ankara'ya giderken fırsat yaratarak bu dedikoduların içyüzünü sorup öğrenmek kararındaydı.

Ankara istasyonunda Ethem beyi Mustafa Kemal adına Hayati bey, birçok mebusla birlikte Reşit bey karşıladı. Hayati bey, Ethem beye Mustafa Kemal'in selâmiyle birlikte kendisine istasyondaki Direksiyon konağında bir oda ayrıldığını, Mustafa Kemal'in kişisel konuğu olduğunu bildirdi.

Mustafa Kemal, o akşam Ethem beyi yemeğe çağırdı. Sofrada kendilerinden başka hiç kimse yoktu. Paşa son kerte nazik, sevimli, içtendi. Ethem beyin sağlığını sorup bilgi aldı. Bu konuda Ali Fuat paşadan gerekli bilgiyi aldığını söyledi. Sonra:

— Yarın, sizi benim ihtisaslarına ve teşhislerine çok güvendiğim doktor arkadaşlar muayene edeceklerdir.

Dedi.

Bunun ne gereği var, paşam? Zahmet etmesinler. Teşhis konulmuştur. Bir süre dinlenebilirsem sıhhatimin düzeleceğini umuyorum.

Mustafa Kemal, dikkatle onun yüzüne baktı:

— Hayır, olmaz, Ethem bey, ben rica ediyorum.

Bu dostluk havasından yararlanan Ethem bey, Reşit beyden dinlediği «iğrenç» dedikoduyu paşaya açtı:

— Demek ki paşam, ben, sizin için böyle söz söylemişim. Ben, sizi «Meclisin önünde asacağım» demişim. Bunu kime söylemişim? Hangi namuslu insansa bunu duyan, gelsin burada yinelesin. Duyanlar içinde Yozgat mebusları da varmış. Merak ettim, bunların adlarını öğrendim. Hiçbirisini tanımıyorum. Belki orada izleme sırasında görüşmüşümdür. İşte, ben buradayım, gelsinler, yüzüme karşı söylesinler. Sizin için dediğim darağacına kendimi çektireyim.

Bu sözler, Mustafa Kemal'e dokunmuştu. Yüzü üzüntü içindeydi.

Uzun uzun Ethem beyin yüzüne baktı:

— Evet, Ethem bey, bunları sizin söylediklerinizi bana anlattılar. Hattâ direttiler. Ne var ki ben inanmadım. İnanmadığımın en büyük kanıtı da size ne o zaman, ne de ondan sonra sözünü ettim.

Sofradan kalkacakları sırada Mustafa Kemal birden bire usuna yeni gelmiş gibi en can alıcı soruyu sordu:

— Şimdi, yerinizde Tevfik bey mi var?

— Evet, paşam.

Paşa, salt düşündü, konuşmadı.

Ertesi gün, Ethem bey, doktor Adnan (Adıvar), doktor Refik (Saydam), Ertuğrul mebusu doktor Fikret beylerle bir paşa doktor, bir sivil doktorun meydana getirdiği bir sağlık kurulunca tepeden tırnağa muayeneden geçirildi.

Doktorlar, muayeneden sonra Eskişehir hastanesi sağlık kurulunca verilen raporları da inceleyerek hastalığın adını koydular:

— Verem başlangıcı!

Ethem bey, Kuvayi Milliyeye sapasağlam bir adam olarak girmişti. Bu hastalık, şu bir yılı aşkın cephe yaşayışının işiydi. Hiçbir gün rahat bir uyku uyumadan haftalarca at sırtından inmemiş, ne bulduysa onu yemiş, nerede gecelemişse orda kıvrılıp yatmıştı. Buna göre verem geç bile kalmıştı.

Ethem bey, teşhis sonucunda böyle düşündü.

Dr. Adnan bey:

— Oldukça havadar bir yerde oturmalısınız.

Dedi. Ethem bey, onu çok sıcak sevimli buldu. bu duygusunu sonuna dek korudu.

Ethem bey Keçiören'de tek gözlü bir bağ evine yerleşti. Burası ıssız, sessiz bir yerdi. Çevrede içilecek tatlı

kaynak suları da vardı. Cephe, bir anı sessizliğiyle birden bire çok uzaklarda kalmıştı. Bir gün kendisini görmeye gelen İzmir mebusu Fuat beyle oturmuş, bir yandan terliyor bir yandan da şurdan burdan konuşuyorlardı. Derken bağın kenarında bir yaylı araba durdu. İçinden çıka çıka Dahiliye Vekili Refet bey çıkınca Ethem bey gerçekten şaşırdı. Şundan ki onunla araları uzaktan da olsa şekerrenkti. Yalnız, Tevfik bey, ona Ethem beyin mührüyle mühürlenmiş sertçe bir mektup göndererek neden erat toplanmasına engel olunduğunu sormuştu. Yoksa, Ethem beyle geçen yıldan beri de tanışıyorlardı. O zamanlar, Refet bey, Ankara'nın temsilcisi, Demirci Mehmet Efe'nin yol göstericisi olarak Nazilli'de bulunuyordu. Yalnız, Demirci Efe'nin kişisel etkisi o kerte güçlüydü ki o da tıpkı Mahmut Celâl (Bayar), Albay Mehmet Şefik gibi onun buyruğu altına girmek zorunda kalmış, birçok işlerini ancak böylece yürütebilmişti. (Ulusal kurtuluş savaşından sonra Mustafa Kemal onun bu durumunu haksız olarak yerecekti. Nazilli'ye o zaman Mustafa Kemal de gitmiş olsaydı iş yapabilmek için Efenin buyruğuna girmek zorunda kalacaktı.)

İşte, Refet paşanın bu döneminde Ethem beyin Salihli cephesiyle Demirci Mehmet efenin buyruğundaki Aydın cephesinin bağlantı yerlerinde bir anlaşmazlık çıkmış, her iki cephe kumandanı, kendisinin haklı olduğunu ileri sürerek karşısındakini suçlamağa başlamıştı. Kuvayı Milliye cephelerinin Yunanlıları bırakıp birbirleriyle boğuşmaya başlayacağını sanan Refet bey, gerek Demirci Mehmet efeyle gerekse Ethem beyle ayrı ayrı görüşerek ortadaki sorunun incir çekirdeğini doldurmadığını görmüş, onları birbirleriyle tanıştırıp barıştırmağa, böylece bu işi de kapamağa karar vermiş, birgün Ethem beyi alıp efenin Nazilli'deki karargâhına götürmüş, parlak bir şölende onları barıştırmıştı. Efenin sofrasındaki kristal takımlar, Ethem beyin dikkatini çekmiş, Refet beyin gözlerine bakarak gülümsemiş bunun tuhaflığı üstünde anlaşmışlardı.

İşte, Ethem beyin Refet beyle ilk tanışması böyle başlamış, sonra rastlaşarak üstünkörü görüşmüşlerdi. Hiçbir dostlukları yoktu. Birbirlerini tanıdıkları ise hiç söylenemezdi.

Refet bey, güleç bir yüzle Ethem beyle mebus arkadaşı Fuat beyin yanına gitti. Kalkıp elini sıktılar, yer gösterdiler. Refet beyin ufak tefek gövdesini sıkı bir albay giyneği, pırıl pırıl bir kalpak, ayna gibi parlak çizmeler süslüyordu. Elinde giydiği şeyler gibi pırıl pırıl, cici-bici, süslü bir bisküvit kutusu vardı. Bunu Ethem beye uzatarak:

— Buralarda böyle süslü kutular içinde nefis bisküviler pek bulunmaz. İstanbul hediyesidir, çok isteyeni vardı, ama, size getirdim, Ethem bey.

Dedi. Ethem bey, teşekkür etti, utandı, yüzünün ateş gibi yanışından kızardığını anladı. Refet bey, üstüste Ethem beyin sağlığını sordu. Sonra:

— Doktor Adnan, vekiller heyetinde sağlığınız üstüne kanı ve gözlemlerini anlattı. Doktorlar işitmesinler, ama, benim için de birkaç yıl önce böyle epey şeyler söylediler, beni kaygulandırdılar. Fakat, görüyorsunuz ya, eski dinçliğimiz olmamakla birlikte işte, hâlâ ata binebiliyoruz. Siz, hele bize göre çok gençsiniz.

Refet bey, bu sırada her zaman Ethem beyin yanında bulunan en yiğit koruyucusu, cellâdı Serez'li İbrahim'i dikkatle süzerek:

— Benim bu delikanlıyı bir yerden gözüm ısırıyor,

Dedi. Ethem bey gülerek:

— Belleğinizi kutlarım, dedi. Demirci efe ile şu bilinen meselede Nazilli'ye gittiğimde de yanımdaydı ve sizin tanımlamanızla bir püryan kebabı yapmıştı.

Refet bey, bir sevinç şarabı gibi köpürüp duruyor tatlı - tatlı konuşuyor, gülüyordu. Ethem bey de karamsarlığından kurtulmuştu. Demek ki insanlar yan yana gelince, uzaklığın verdiği bütün kötü kuruntular silinip gidiyor, dostluk sabah güneşinin serin ışıkları gibi insanın karanlığına vurmağa başlıyordu.

Refet bey, geldikten biraz sonra, belki özel, gizli işler konuşulur düşüncesiyle Fuat bey, müsaade alarak gitti. Refet bey, Ethem beye cephe üstüne kanısını sordu. Sonra:

— Peki, Ethem bey, dedi, şimdi Yunanlılar Ankara üzerine bir ilerleme yapabilirler mi?

— Eğer ordumuzu çabuk örgütleyebilirsek bu «ihtimal» ortadan kalkar. Yoksa, her zaman böyle bir felâketle karşılaşmak olağandır.

Refet bey, bu sözü doğruladıktan sonra şöyle dedi:

— Doğru, yalnız Kuvayı Seyyare bu koşullar altında asker toplarken nizami ordunun gelişmesi düşünülebilir mi?

Ethem bey, şaşkın - şaşkın onun yüzüne baktı: Bunun üzerine Refet bey, sorunu deşti:

— Sizinle bu koşullar içinde karşılaşıp bunları görüşmek istemezdim, Ethem bey. Fakat, ben biliyorum ki siz kendi başınıza gerçeklerle karşılaşmaktan çekinmeyen bir insansınız. İçten kanım, demin size söylediğimdir. Siz, Kuvayı Seyyareye bugünkü koşullar altında erat toplarken ve onlara nizami güçlerin yanında bugünkü yaşayış ve eğitim koşullarını uygularken nizami ordu kurulabilir mi?

Elbette kurulamaz.

— Sizinki bir görüş. Belki siz, doğru düşünüyorsunuz. Ne var ki benim, tecrübelerimle elde ettiğim kanı, bu düşüncenin tersinedir. Biz, bu denli uzun bir cephe üzerinde düzgün bir ordu kurabilmek için ne insana ne malzemeye, ne de paraya sahibiz. Sonra, Yunan güçleri, gittikçe üssünden ayrılıyor yabancı bir ülkede ilerliyor. Biz, bunun uygulamasını İran'da da gördük. Çete savaşları, bir istilâ ordusunu en çok yıpratacak olan sistemdir. Demirci'deki sonuçları gördünüz. Yok ettiğimiz düşman gücü, bizim hiç olmazsa üç katımızdı. Biz, çarpıştığımız gücün beşte biri bile değildik. Sonra, neden ayaklanış bölgelerinde bastırış işlerini salt milis güçlerimiz yönetti? Demek daha doyurucu oluyordu.

Bu açıklama, Refet beyi doyuracak durumda değildi. Ethem bey, ona şöyle bir soru sordu:

— Vekiller heyeti de tıpkı sizin kanınızda mıdır?

— Bak, Ethem bey, ben, hiçbir vakit siyasî olamam. Çok zaman doğru söylediğim için dokuz köyün de kötüsü oldum. Ne var ki, ergeç vekiller heyeti de böyle düşünecektir. Belki hepsi böyle düşünüyorsa da şimdiden söyleyemiyorlar.

Refet bey, ayrılıp gittikten sonra Ethem bey, derin düşüncelere daldı. İşte, Ankara'nın en yetkili ağızlarından biri baklayı çıkarıp önüne atıvermişti. Demek ki okullarda yetişmiş, derece - derece yükselmiş subay kadrosunun dışında hiç kimse düşmanı yenmek, zafer kazanmak hakkına sahip değildir. Kapkara düşünceler, Ethem beyin içini kararttıkça kararttı. Böyle zamanlarda midesindeki, göğsündeki sancılar da azgınlaşıyordu.

Bir gün yine bağ evinde uzanmış, havanın sıcağıyle kara sineklerle, kara düşüncelerle savaşıp dururken Karahisar mebusu Şükrü bey ziyaretine geldi.

Onunla ilk kez görüşüyordu. «Hâl - hatır sorduktan sonra Şükrü bey»:

— Ethem bey, ben meclisten askerce durumu kaygu ile izleyen birçok arkadaş adına zâtıalinizi ziyaret ediyorum. Bundan dolayı ziyaretimin gizli kalmasını diliyorum, dedi.

Geçenlerde, günlerce, ordu üstüne Vekiller Heyeti sigaya çekildi. Genelkurmay Başkanından açıklama istedik. Yapılan açıklama, bizi doyurmadı. Fakat, neyleyelim ki, bu konu üzerinde daha çok konuşabilecek ve istemde bulunacak güçte değildik. Bizim istediğimiz, düşman ilerleyişinin durdurulması, ve düşmanın ülkeden dışarı koğulmasıdır. Bunun uğruna ne fedakârlık yapılmak gerekirse ulustan isteyelim. Ne var ki, artık bu bozgunlara bir son verilsin. Örneğin, işte sizin Kuvayı Seyyareniz, her nereye gittiyse yendi. Bütün orduyu bu

biçime koymak için siz ne düşüncedesiniz? Eğer, bu öneriyi benimsiyorsanız lütfen bir gün bir yerde toplanalım. Bu düşüncede olan ya da bu düşünce açıklandığında katılacak olan sayın mebuslar karşısında lütfen açıklamada bulunmayı kabul eder misiniz?

Ethem bey, bu söz üzerine Meclisin içinde ordunun durumunun kayguyla izlendiğini anladı:

Genelkurmay Başkanının verdiği açıklama sizi neden doyurmadı, efendim?

Şükrü bey, uzun uzadıya konuştu. Gerek Vekiller Heyeti, gerekse Mustafa Kemal, ordusuz kalmıştı. Kuvayı Seyyareyi de ordu olarak benimseyemediklerinden tehlike kendiliğinden büyüyordu. Yalnız Reşit beyin Meclisin içinde dışında Kuvayı Seyyare adına rasgele konuşup durması, kafaları büsbütün bulandırıyor, kuşkuları artıyor, tehlike duygusunu elle tutulur bir biçime getirerek devrimin liderlerini kışkırtıp uzak - yakın tedbirler almağa zorluyordu. Ethem beyi en çok üzen de buydu.

Şükrü bey, Meclisteki gizli birleşimlerde tartışılan bütün konuları Ethem beyin önüne serdi, onu şaşkınlıktan şaşkınlığa sürükledi. Yalnız, sezinlediğine göre, Şükrü beyin bugün kendisini görmeğe gelişinde Reşit beyin de parmağı vardı.

Ethem bey, karşısındakini, son kerte dikkatle dinledikten sonra şu yanıtı verdi:

— Efendim, ben, kendimi bütün ordu konusunda bir çözümleme biçimi salık verecek güçte göremiyorum. Bu, çok büyük bir iştir. Mebuslardan kurulmuş bir kurula böyle açıklama yapamam. Yanlış şeyler söylemiş ve sahiklamış olmaktan korkarım. Bundan dolayı beni bağışlamanızı dilerim.

Şükrü bey, bu sözlere çok üzüldü. Bütün umudu kırılmışa benziyordu.

— Peki, ama, bu durum yıkıma doğru gidiyor. Yunan ordusu, bir kaç atılım daha yaparsa Ankara'ya gele-

bilir. Hattâ İsmet beyin, Ankara'nın merkez olmaktan çıkarak Meclisin ve hükûmetin Sivas'a götürülmesini istediğini biliyor musunuz? Biz bunu gizli olarak haber aldık.

Ethem beyin şaşırdığını gören Şükrü bey gülerek:

— Yaa, işte, böyle olup bittiler çok oluyor, azizim. Oysa, eğer ordunun düşmanı durdurabileceği kanısı bulunsaydı böyle bir girişim olur muydu?

Şükrü bey, giderayak Ethem beye şunları söyledi:

— Ağabeyiniz Reşit beyefendi, gerek zatıâlinizin, gerek Tevfik beyin değerinde orduda kumandan bulunmadığını direterek söylüyordu. Eylem ve işler de bu gerçeği ispatlıyor ama, zatıâliniz bu düşüncede bulunmuyorsunuz. Doğrusu, bu duygunuz alçakgönüllülüğün sınırını aşan bir duygudur. Oysa, ülkenin daha çok beklemeğe gücü yoktur.

Ethem beyin aylardır üstüste kazandığı zaferler, henüz siyasal bir güçten başka bir şey olmayan Mustafa Kemal'in prestijini düşürdükçe düşürmüş, Mecliste arkasından gidenlerin sayısını yarıdan aşağı indirmişti. Şimdi, Mecliste başbuğ olarak Ethem beyi, ordu olarak onun Kuvayı Seyyaresini tutanlar, çoğunluktaydı. Mustafa Kemal, bu korkunç muhalefet karşısında çok çetin günler yaşıyordu. Eski Osmanlı ordusunun subaylarına halk, diş biliyor, ancak, kendi içinden insanlara inanıyor, onların buyruğu altında silâhlanıyordu. Birçok Osmanlı ordusu subayı, başta Ali Fuat Paşa, Kuvayı Milliyeci kılığına girmiş, ancak böyle çalışabiliyordu. Mustafa Kemal, çevresinin günden güne boşaldığını, kendi yarattığı Meclisin de bir avuç kum gibi parmaklarının arasından akıp gittiğini görüyordu. Keçiören bağlarına hasta olarak gelip yerleşen Ethem beyi hergün öbek öbek insan ziyaret ediyordu. Bunların çoğunluğu, Ethemist olmakla birlikte aralarında epeyce de Mus-

tafa Kemal'ci vardı. Bunlar da oraya görevli olarak gidiyor. Ethem beyin, Meclisteki partizanlariyle arasındaki ilişkilerin derecesini öğrenmeğe çalışıyorlardı. Meclisteki sosyalist mebusların başında Tokat mebusu Nâzım bey vardı. Bunun çevresindeki sıkı bir sosyalist inanmışlar grupu, Meclisteki mebus çoğunluğunu etkiliyor, onları hem Ethem beyin, hem de bir sosyalist kurtuluş çözümünün çevresinde topluyordu. Sosyalist grupun en güçlü, bilgi başı olan Nâzım bey, Sivas Kongresi sıralarında uzaktan Mustafa Kemal'e gönderdiği uzun, ateşli mektuplarla Türkiye'de bolşevikliğin ilânını istiyor, Mustafa Kemal de Şişli'deki evden beri, bunu Türkiye'nin kurtuluşu için bir umut dalı olarak elinde tuttuğundan bu mektupları hiç te düşmanca karşılamıyordu. Ne var ki, şu sırada kafasında hiç bir toplumsal idealin yer edemeyeceği kertede güç koşullar altında beli bükülen Mustafa Kemal, her şeyi salt bir asker gözüyle görüyor, her türlü güçlüğün çözümleme yolunu askerlik ilkelerine göre düşünüyordu. Bir yandan Bolşeviklik Sosyalistlik, Komünistlik üstüne kitaplar makaleler okuyor, bilgiler almağa çalışıyorsa da bu hiç te toplumsal bir inanı güçlendirmek, beslemek için değildi. Belki, bu işi düşmanını daha iyi tanıyabilmek uğruna yapıyordu. Evet, mecliste kendinden kopmuş başını almış gitmekte olan bir sosyalist inanırlar topluluğu vardı. Kendisini hiç te hesaba katmıyorlardı. Amasya kararları sırasında Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir'e bolşevizm üstüne bir mektup yazarak onun düşüncesini çelmek istediği zamandan ne kerte uzaktaydı. O zaman, Türkiye'yi bolşevikleştirerek istilâ ordularından kurtarabilmeyi bir çözüm olarak ne denli içten düşünüyordu. Zamanla bu düşünceden uzaklaşmış, yerine benzer tutumu, düşünceleri, yarattığı Meclisteki kendi adamları benimsemiş, kendisini de bir moren gibi bir yana atıvermişlerdi. Şimdi ellerinde Ethem bey gibi «Kahramanı Vatan», «başbuğ» dedikleri, üstüne marşlar besteledikleri bir de askeri kumandanları, halk orduları vardı. Asker

bandoları Mustafa Kemal için bestelenmiş marşların yanısıra Ethem bey marşını da çalıyordu.

Mustafa Kemal, Mecliste sosyalizm kozu için büyük çalışmalar gösteren Tokat mebusu Nâzım beyin yerli, yabancı bütün sosyalistlerle ilişkiler kurduğunu yakından biliyordu.

Eski bir komünist olan Hakkı Behiç beyle Aydın cephesi kahramanı binbaşı Hakkı Şükrü bey, iki sosyalist militan olarak her zaman Ethem beyle beraberdi. Hacı Şükrü bey, Ethem beye ilk Ankara'ya gelişinde gerekli aşıyı yapmış. Kuvayı Milliyenin, ancak sosyalizmin ordusu olduğunu ona benimsetmişti. Bu arada bu davaya inananlar, bu halktan gelme yenilmez askerin çevresinde sık sık toplanıp dünya, Türkiye sorunlarını ileri geri bir hayli konuşmuşlardı.

O günden bu yana, daha çok Demirci'de Kuvayı Seyyarenin Yunanlılara indirdiği yumruktan sonra, işler, daha da hızlanıp gelişmiş, sosyalistlerin eline geçen asker gücünden sonra Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği siyasal güç için de bir gövde gösterisi başlamıştı. Büyük Millet Meclisinin Mustafa Kemal'in kişiliğinde temsil edilen siyasal gücü, bir önemli olayla sallanmağa, yer değiştirmeğe doğru açık bir eğilim gösterdi. Gizli bir iktidar kavgası hızla gelişerek birden bire Mustafa Kemal'in geleceğini tehlikeye düşürdü. Dahiliye Vekilliği için yapılan seçimde Mustafa Kemal'in aday olarak ileri sürdüğü Albay Refet bey, 89 oy, muhaliflerin adayı Tokat mebusu sosyalist Nâzım beyse 98 oy alarak rakibini nakavt etti. Nâzım bey, hemen gidip Dahiliye Vekâleti makamına kuruluverdi. Mustafa Kemal için bu, bütün gelecek hülyalarının iflâsı demekti. Dahiliye Vekâleti gibi, Türkiye'nin bütün yönetici kadrosunu, jandarmasını, polisini elinde tutan bir güç, Ethem beyin halk ordusuyla el ele verince Türkiye'de hemen sosyalist devrimi gerçekleştirebilir, bir yandan emperyalizme karşı korken bir yandan da kapitalizme karşı savaş açar, böylece Mustafa Kemal, bu güçlü kozlar kar-

şısında yapayalnız kalabilirdi. Elinde ne asker, ne de doğru dürüst kumandan vardı.

Mustafa Kemal, bunun üzerine büyük bir heyecana kapıldı. Bu hızlı gelişmeyi iyi değerlendirememişti. Bu tehlikeli sonucu hiç de beklemiyordu. Şaşırmıştı.

Nâzım bey, Dahiliye Vekili olarak seçilip de makamına yerleşince, ilk iş olarak icra kurulu başkanı olan Mustafa Kemal'i ziyarete gittiyse de Mustafa Kemal, onu odasına kabul edemeyeceğini söyleyerek geri çevirdi. Meclisin verdiği karara karşı gelmeyi göze almıştı. Meclisin güvenini kazanmış bir adamı hiçe saymak, bu belâlı günlerde, durumun güçlüğünü daha da artıracak bir işti. Mustafa Kemal, bunu göze almıştı. Nâzım beyin, Ankara'daki Sovyet kolonisiyle sarmaşdolaş olduğunu, memlekette bolşevik devrimi yapmak düşüncesiyle geniş çalışmalara giriştiğini anlatarak Meclisle onun maskesini düşürecekti. Sovyetlerin, kendisini bir yana bırakarak Ethem beyi tutmağa başladıklarını biliyordu. Ethem beye aktarılan altınları da biliyordu. Anadolu'daki baskı makinalarının en modernini satın alarak Kütahya'da gazeteci Arif Oruç'un buyruğuna verdiğini, böylece Yeni Dünya gazetesinin harıl harıl proleter devrimi için ateşli yazılar döşendiğini pek yakından yürek çarpıntısıyla izliyordu.

İplerin elinden kaçmağa başladığını, Nâzım beyin Dahiliye Vekili seçilmesiyle iyice anlamıştı. Onun gözünde yurdu her ne pahasına olursa olsun kurtarmaktan başka bir düşünce yoktu. Sosyalizmin getirdiği sınıf kavgasını anlayamıyordu. Şu sırada ortaya bir de sınıf kavgası çıkarsa kontrolü büsbütün elden kaçırabilirdi. Sovyet Rusya'da bütün okullu subaylar, işçi sınıfı devrimine karşı çıkmış, Vrangel'in, Kolçak'ın, Denikin'in ordularında işçi sınıfının yarattığı halk ordularına karşı çarpışmıyor muydu? İşçi sınıfının devriminden yana çıkan subay kadrosu da sürekli bir kuşku altında salt danışman olarak kullanılıyordu. İşte, Sovyet Rusya'da şu sırada karşı devrimcilerle çarpışan halk ordusu kumandanları hep şu Demirci Mehmet efe ile Ethem bey gibilerdi.

Mustafa Kemal, böyle düşünerek zamanın, önüne çıkardığı bütün bu engelleri aşmağa karar verdi. Tanınmış bolşevik eğilimli subaylardan Ethem beyin yakın arkadaşı binbaşı Hacı Şükrü beyi çağırtarak karşılıklı görüştü. Zamanın nazikliğinden, Dahiliye Vekilliğini ele geçiren Nâzım beyin çok tehlikeli adımlar atacağından, bugün herhangi bir idealle düşünceye sahip olsa da namuslu bir kişinin ilkin bütün eldeki güçleri ortak düşmana karşı birleştirici bir rol oynamağa çalışması gerektiğinden sözetti. Muhalefeti tehlikeli olabilecek çıkışlara, bir iktidar hevesine sürükleyecek olursa Türkiye, sonucu belirsiz bir olaylar zincirinin içine yuvarlanabilirdi. Hele bir kez şu düşmanı Türk topraklarının dışına atalım, ondan sonra düşün tartışmaları ve çekişmeleriyle uğraşmak herkesin hakkı olabilirdi. Hacı Şükrü bey, ne diyeceğini şaşırmıştı. Nâzım beyi Dahiliye Vekilliğine getiren mebusların başında kendisi vardı. Onu oraya neden getirdiğini de biliyordu. Türkiye'yi sosyalist bir ülke yapmak isteyenlerden biri de oydu. Oyunu bunun için vermişti. Şimdi, nasıl Nâzım beye gider de «Dahiliye Vekilliğinden çekil de Refet bey olsun» diyebilirdi.

En sonra, bu işi yapsa - yapsa ancak Ethem beyin yapabileceğinde karar kıldılar.

Ethem bey, küçük bağ evinde rahat edemiyordu. Çok gelip gideni vardı. Baştan beri Keçiören'deki köşkünde kendisini konuk etmek isteyen tüccardan Arif Arslan beyin diretmesine dayanamayarak oraya yerleşti. Burada genişçe bir salon da bulunduğundan gelen konukları burda ağırlamak, oturup söyleşmek daha rahat oluyordu. Nâzım beyin Dahiliye Vekilliğine seçildiği gün köşke kalabalıkça bir mebus grupu geldi. Bunların çoğunluğu Mustafa Kemalci, birkaçı da Ethem'ciydi. Karşılıklı olarak Nâzım beyden, Refet beyden yakındılar. Ethem bey Hacı şükrü beyden sosyalist Nâzım beyi Dahiliye Vekilliğine getirmeğe çalışacaklarını, bunu başarabileceklerini daha önce an-

latmıştı. Ethem bey, muhalif mebusların sayısını, bu yüzden Nâzım beyin seçileceğini de biliyordu.

Salonda bu konu üzerinde karşılıklı ateşli konuşmalar yapılırken köşkün önünde bir otomobil homurtusu işitildi. Ankara'da bir tek otomobil vardı ki o da Mustafa Kemal'in altındaydı. Mustafa Kemal, bu otomobili Düzce dönüşü Ethem beyin altına vermişti. İşte, otomobil gürültüsünün kapının önünde kesildiğini işiten Ethem beyle mebuslar, bu gelenin Mustafa Kemal olduğunu hemen anladılar. Hepsi, kapıya çıktı. Mustafa Kemal'le binbaşı Hacı Şükrü bey otomobilden inerek onlara doğru yürüdüler. Hepsi, salondaki büyük masanın başında toplandı. Mustafa Kemal'de üzüntülü bir durgunluk göze çarpıyordu. Bir sigara yakıp gümüş tabakasından oradakilere de birer sigara tuttuktan sonra hemen Nâzım beyin sözünü açtı. Onun kırtasiyeciliğinden, içişlerinin çok nâzik bir aşamada bulunduğundan, mebuslardan genel olarak yakındı. Bunları söylerken hep Ethem beyin yüzüne bakıyordu.

Nâzım bey, Dahiliye Vekilliğinde bulundukça hiçbir iç karışıklığın sorumunu üstüne alamayacağını, Meclis Başkanlığından da - gerekirse - çekilebileceğini söyledi.

Mustafa Kemal, bu başlangıcı yapıp konuşmayı bıraktı. Oradaki onu tutan mebuslar Ethem beyin işe karışmasını istediler:

— Eğer Nâzım beye bir selam gönderirseniz onun Dahiliye Vekilliğinden çekilmesi pek mümkündür.

Dediler.

Ethem bey, bu öneriyi hiç de beğenmedi. Onun Nâzım beye bir selam göndererek vekillikten çekilmesini istemesi, tehditle iş görmesi anlamına gelmez miydi? Nâzım beye karşı bu nasıl yapılırdı?

Sonra, düşündü, daha uygun bir çözüm bulur gibi olduğunu sanarak onlara şöyle dedi:

— Şu halde ben yarın kendisini makamında görür, uygun bir biçimde çekilmesini dilerim.

Mebuslarsa:

— Bir kez göreve başladıktan sonra olacak, bir çekiliş, hem kamuoyuna, hem de kendisine kötü etki yapar. Buna meydan kalmamak üzere aynı zamanda Nâzım beyin kişisel dostlarından olan Hacı Şükrü bey, selâmınızı ve görüşünüzü bu geceden kendisine ulaştırırsa çok uygun olur kanısındayız, dediler.

Ötekiler çok diretince Hacı Şükrü beyi selâmiyle, şu sözlerle Nâzım beyin evine gönderdi:

— Büsbütün ortadan kalkmayan olağanüstü durum dolayısiyle, özellikle Dahiliye Vekilliği gibi bir görevde kimi zaman süratli emir ve icraata gitmek çok mümkündür. Bir takım zorunluklar olacak. Kendisinin değer ve gücüne bütün arkadaşlar gibi benim de güvenim olmakla birlikte bugün bu durumu kabul etmemesini uygun bulanlardanım. Kendisini ilerde daha büyük makamlarda görmek dileğiyle şimdilik yeni görevinden çekilerek Meclis üyeleri arasında görevini sürdürmesini uygun buluyorum. Bununla beraber karar yine kendisinindir.

İş bu kerteye vardığında Mustafa Kemal, vaktin çok geç olduğunu söyleyerek ayağa kalktı:

— Hacı Şükrü beyi Ziraat mektebine bırakabilirim, diyerek onu da aldı götürdü. Gecenin karanlığında otomobil gürültüsü uzaklaşıp işitilmez oldu. Öbür konuklar da gittikten sonra Ethem bey, yatağına girdi.

Arap saçına dönmeğe başlayan işleri kafasında evirip çevirirken aşağıda kapının güm - güm çalındığını işitti. Ev sahibi Arif beyle merdivenleri hızla inerek gecelik kı-
[illegible] kapıya vardığında Hacı Şükrü beyle karşılaştı. İçeri girdiler. Hacı Şükrü beyin, cebinden çıkarıp verdiği bir kâğıdı Ethem bey, gaz lâmbasının ışığında okudu . Nâzım bey, Meclis Başkanına yazdığı kâğıtta Dahiliye Vekilliğinden çekildiğini bildiriyordu.

Ethem bey, gözlerinin akını göstererek binbaşı Hacı Şükrü beye şöyle dedi:

— Arkadaş, bu çekilişin, benim sözlerimle değil de bir tehdit sonucu olduğunu anlarsam seni şiddetle protesto ederim.

Hacı Şükrü bey:

— Tersine, çok nâzikçe bildirdim. Eğer böyle değilse yarın Ankara'ya indiğinizde zaten kendisi de sizi görmek istediğini söyledi. Görüşü anlarsınız, eksik ya da mübalâğa var mı?

— Öyleyse bu «istifa»yı hemen şimdi götürüp Mustafa Kemal Paşa'ya ver.

Hacı Şükrü bey gitti. Ethem bey de yine yatağına girerek uyumağa çalıştı.

Ethem bey, ertesi gün şehre inerek Hacı Şükrü beyin Taşhan'daki odasına uğradı. Burası, muhalif, sosyalist mebusların uğradığı, söyleşi yeri gibiydi. O, burda dinlenirken Mustafa Kemal, elindeki istifa mektubuyla Meclise gelmiş, Refet Paşayı Dahiliye Vekiliğine seçtirmek için konuşuyordu. En sonra, istediği oldu. Sosyal devrimciler, böylece bir daha hiçbir vakit böyle sağlam bir çıkış noktasına erişmemek üzere ön plândan uzaklaşmış oldular.

Ethem bey, Hacı Şükrü beyle oturup yeni gelişen sorunlar üzerinde konuşurken içeri aydın yüzlü bir adam girdi. Hacı Şükrü bey onu:

— Nâzım bey!

Diye Ethem beyle tanıştırdı. Nâzım bey, Ethem beyin karşısında otururak hayran bakışlarla bir süre onu süzdü. Sonra:

— Sizin çok saf ve temiz bir yüreğiniz var, Ethem bey, dedi. Sizin isteğinize uyarak Dahiliye Vekilliğini Refet Paşaya bıraktım. Biz, Mustafa Kemal paşayla onu tutmayan mebusların karşısında olanlar, kurtuluş savaşının ileride hepimizi «tasfiye» edecek bir burjuva devleti meydana getirmek uğruna kullanılacağına inanıyoruz. Mustafa Kemal paşa bir kez olsun Egede bir yıldır çarpışan Aydın cephesi kumandanı Demirci Mehmet efenin ve Salihli'de sizin cephenize uğradı mı? Uğrayamaz. Şundan ki bir hafta, on gün sizin bulunduğunuz cephelerde konuk kalsa tıpkı Mehmet Şefik bey ve albay Refet bey

gibi sizlerin yanınızda ancak bir asker danışman olarak görevlenebilir. Halk milislerince bu Osmanlı paşasının hiç bir anlamı yoktur. Ne var ki, Mustafa Kemal paşaca da bu cephelerde düşmanla çarpışanlar birer kuruntu varlık, birer sembolik kahramandır. Mustafa Kemal paşa, Yunus Nadi beye böyle söylemiş. Neden sizi ve güçlerinizi birer kuruntu güç olarak gördüklerini biz anlamıyoruz. Yeni orduyu neden örneğin, sizin kişiliğiniz çevresinde kurmak istemiyorlar da yetenekleri ve güçleri üstüne hiç kimsenin bir şey bilmediği eski Osmanlı ordusunun general ve albayları çevresinde yaratmak istiyorlar? İç ve dış düşmanlara ilk doyurucu yumruğu indiren sizsiniz. Şimdiye dek yenilgi nedir bilmediniz. Elinizin altındaki güç, artık bir çete değildir. Bunu bütün dünya anlamıştır. Bunun için de Meclisi sıkıştırarak sizin güçlerinize Kuvayı Seyyare denmesi için kanun çıkarttık. Sizin gezgin gücünüz, tam örgütlü bir ordunun çekirdeğinden başka nedir ki? Bunun kadrolarını genişleterek ve bu örgütü yaygın bir duruma getirip devletin tam kontrolü altına verirsek istediğimiz ordu meydana gelemez mi? Bugün ücretli asker kullanırsınız da yarın da işi yavaş yavaş ücretsize dökersiniz. Sovyet Rusyada koskoca reaksiyoner Çar yanlısı, emperyalist devletler beslemesi orduları önüne katıp kovalayan kumandanlar, hep halkın içinden fışkırmış sizin gibi kumandanlardır. Hiç bir Çarlık generali halktan yana, devrimden yana çıkmamış, çıkamamıştır. Bizim Osmanlı ordusu paşalarımızın ve albaylarımızın tutulacak bir tek yanları, emperyalizme karşı çıkmış olmalarıdır. Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal, Ali Fuat paşalar üstün nitelikler taşıyan bu Osmanlı subaylarının başında bulunmaktadır. Ne yazık ki, bunlar, bütün iyi niyetlerine karşın formasyonları gereği bizim istediğimiz sosyal devrime yabancıdırlar. Yarın Türkiye, düşmandan temizlendiğinde Osmanlı ordusunun paşaları burda ancak bir burjuva devleti kuracaklar, bütün ağalık, derebeylik gibi kuruluşları olduğu gibi bırakmak zorunda kalacaklardır. Oysa gördük ki, Aydın'da, Manisa'da, An-

tep'te, Yozgat'ta, Demirci'de, Düzce'de, Adapazarı'nda, Bolu'da bütün Kuvayı Milliyeye karşı gelerek korkunç ayaklanmalara ön ayak olanlar, hep eşraf denen zenginler, eski çağların kalıntısı olan derebeyleri ve ağalarıdır. Siz kendiniz bunlara karşı çıkıp hepsini silip süpürdüğünüzden durumu bizden daha iyi bilirsiniz. Alaşehirli Mustafa beyle Salihli ağalarının size karşı kurduğu komplolar unutulur şeyler midir?

İşte, Ethem bey, bizim paşalarımız, sınıf kavgası, sosyal devrim nedir bilmediklerinden, bilemiyeceklerinden yarın bunca kan pahasına kazanacağımız zaferin yemişlerini yine bu ağa, derebey ve eşraf denen ve halkın tepesinde oturan devlerin kucağına bırakacaklardır. Bizim istediğimiz, bir yandan dış düşmanları yurt sınırlarından dışarı atarken, yeni devletin iç düşmanları olarak her zaman pusuda kalacak burjuva, ağa ve derebey sınıf ve zümrelerini de zararsız duruma getirmektir. Böylece, büyük sarsıntılara uğramadan sosyal devrimi de yapıp Türkiye'yi sınıfsız bir halk hükümeti durumuna getirmek istiyoruz. Biz, Mecliste bu akımın politik gücünü yaratmağa çalışmaktayız.

Sosyalizmi meydana getirmekle Sovyetler de bize her türlü yardımı yapmağa hergün yeniden söz veriyorlar. Sizi, Mustafa Kemal'den üstün buluyorlar. Mustafa Kemal paşa, salt bir siyasal güç emperyalizme karşı savaşın bir sembolü olarak biliniyorsa da elinde asker gücü olmadığından sahip olması gereken gücün yarısını yitirmektedir. Yalnız, gördüğümüze göre, Mustafa Kemal'in gittiği yol, tam anlamiyle bir diktatörlük yoludur. Bu güçte ve karakterde bir generalin çevresinde başka güçlü insanları barındırmayacağı kanısı bizde egemendir. Bugün, bütün ipleri elinde toplamasına yardım etmek için ulusal kurtuluş savaşının alınyazısı için kellesini koyan sizler ve bizler de düşünce ve plânlarımızdan ister istemez fedakârlık ediyoruz. Sizin isteğinize uyarak Dahiliye Vekilliğinden vazgeçmis bulunmam, yarın için bize çok büyük güçlükler çıkarabilir. Refet bey, Mustafa Ke-

mal'in dış düşmanlardan çok iç pürüzleri, daha çok politik anlamdakileri temizlemek için kulandığı tam anlamiyle militarist kafada bir adamdır. Mustafa Kemal, başını yiyeceği güne dek onu da ötekiler gibi kullanacaktır.

Nâzım bey, siyasal durumun tablosunu o kerte sert çıkışlarla yapmıştı ki, Ethem beyin içi bulanmış, kafası kuşku ile karamsarlıkla dolmuştu. Büyük bir tedirginlik duydu. Geleceği bekleyen korkunç karanlık günler, sisli, yağmurlu ufuklar gibi gözlerinin önündeki iyimserlik aydınlığını bütünüyle örtmüştü.

«Yaremli bir insanla böyle mi konuşulur, nasıl adamlar bunlar, yahu?» diye düşündü. Yüzü asılmış, somurtmuştu..

Ethem bey, salt kendisine karşı değil, yiğit Kuvayı Seyyaresine karşı da «Osmanlı paşaları»nda uyanan tehlikeli tepkinin bu biricik vurucu gücü de moralden düşürdüğünü görerek üzülüyordu. Onlar da hükümet büyüklerinin artık kendilerini tutmadığını, kaldırmak istediğini öğrenmiş, homurdanarak oturup kalkmaktaydı. Ethem beyin özel ulaklariyle aldığı haberler, bu merkezdeydi. Bu dinamik halk ordusu, bezgin gelecekten umutsuz oturuyor, hep kötü, bozguncu şeyler düşünüyordu. Mustafa Kemal paşanın, Refet, İsmet beylerin kendilerini istemediğini neredense öğrenmişler, bunu genel bir bilgi olarak benimseyip, bunun üzerinde türlü kuruntular kurar olmuşlardı. Gediz'deki yüz kilometre boyundaki cepheyi tutan Kuvayı Seyyare, işte son günlerde bu duruma gelmişti. Yitiklerini eski yönteme göre doldurmak ta engellendiğinden bu biricik ulusal gücünün yavaş yavaş sayısı azalarak ortadan silinmesi isteniyor demekti. Nâzım beyin konuşmasiyle de morali iyice sarsılan Ethem bey, bu gerçeği İsmet beye götürmeğe karar verdi.

Ziraat Mektebi'ndeki bürosunda onu ziyaret etti. Kuvayı Seyyarenin çok yorgun olduğundan, biraz geri plâna alınarak dinlenmesini önerdikten sonra:

— Bu durumda Kuvayı Seyyare herhangi bir Yunan saldırısına karşı koyamayacaktır, dedi. İsmet bey:

— Kuvayı Seyyarenin cepheden geri çekilmesini hiç bir vakit doğru bulmam, dedi. Kuvayı Seyyare, Eskişehir'de cepheye gönderilmek üzere hazırlanan iki milis kıtasından başka bir başka nizamî alayla da güçlendirilebilir..

İsmet bey, bunları dedikten sonra işi bir kez de Ali Fuat paşa ile görüşmesini söyledi.

— 13 —

YEŞİLORDU

Ulusal savaşlara kişisel hırs değil, ulusal ideal, ulusal onur ön ayak olmuştur.

— Mustafa Kemal —

Konya'nın karşı devrimci ortamında Öğüt gibi yüzde yüz Kuvayı Milliyeci bir gazeteyi salt gençliğinin, idealist ateşinin verdiği yüreklilikle çıkaran Feridun (Kandemir), şimdi Büyük Millet Meclisi basımevinin müdürlük odasında oturmuş, harıl harıl çalışıyordu. Mustafa Kemal, Öğüt'ün baskısını yapan basımevini satın alarak Ankara'ya getirmiş, genç, yiğit gazeteci Feridun'u da yaptığı yararlıklara karşılık, şimdi, Büyük Millet Meclisi basımevi adını alan kuruluşun müdürlüğüne atamıştı.

Kapı vuruldu; içeri tanımadığı üç kişi girdi. Genç gazeteciyi selâmlayarak kendilerini şöyle tanıttılar:

— Mülkiye kaymakamlarından Vakkas, Veteriner binbaşı Salih.

Feridun bey, onlara yer gösterdiyse de oturmadılar.

— Sizi rahatsız ediyoruz. Fakat, önemli bir iş için arkadaşlar adına geldik. Yeşilordu derneği adına.

— Evet, efendim, emriniz?

— Estağfurullah, emir değil, arkadaşlar, yâni Yeşilordu Ankara merkez kurulu adına dileğimiz, sizin de aramıza katılmanızdır.

— Yâni?

— Derneğe üye olarak yazılmanızı...

— Beni bağışlayınız. Şimdiye dek Türkocağı'ndan başka hiçbir yere girmedim. Pek sevdiğim babamın vasiyet biçimindeki öğüdüne uyarak da hiçbir siyasal derneğe giremem. Sonra memur olmam dolayısiyle de böyle bir şey yapamam.

— Yeşilordu derneği, Avrupa emperyalizmiyle döğüşmek yani, yurt ve ulusu kurtarmak amacını güden bir kutsal dernektir. Memur olmanızın önemi yok. Şundan ki üyelerimizin hepsi mebuslarla memurlardır. Esasen sizi de Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin uygun görmesiyle çağırıyoruz.

— Anlamadım.

— Evet, paşa hazretleri, derneğe yazılmanızı uygun bulmuşlardır.

— Ama, bana bunu bildiren bir buyrukları olmadı.

— Öyledir, efendim.

Genç gazeteci, iyice kuşkulanmıştı:

— O halde bana yarına dek müsaade buyurun, bir kez sorup anlayayım.

Üç kişi, selâmlayarak çıkıp gitti. Feridun bey de hemen kalkıp Meclis'e giderek Mustafa Kemal Paşa'yı aradıysa da bulamadı. Meclis Başkâtibi yüzbaşı Recep (Peker) beyi aradı. Derken karşısına Adliye Vekili doktor Adnan bey çıktı. İşi ona açınca Adnan bey çok ciddi:

— Elbette, elbette, gireceksin. Paşanın haberi var yeni h. Adnan beyannamesi onda bulunuyordu.

Derneğe girmelerini istediklerinin listesini bile birlikte yaptık. Seni de bu listeye koyan odur, dedi.

— Ama, Adnan amca, matbaadaki işleri biliyorsunuz. Sabahlara dek çalıştığımızı paşa da biliyor. Bir de

bu denek araya girerse korkarım ki asıl işler aksar. Beni bu işe sokmasalar daha iyi olurdu.

— Bu da görev. Memleket hizmeti. Zaten kaç kişiyiz? Ben girmeyeyim, sen girme, kim girecek? Hep girdik. Ocaklılar, memleket işlerinden yorulmazlar...

Doktor Adnan bey, Feridun beyin babasının çok içten dostuydu. Bundan dolayı Feridun bey onu küçükten beri tanır, sayar, severdi. Adnan bey, burda onun üstelik âmiriydi de.

Ertesi gün, Vakkas, Salih beylerin yanlarında getirdikleri üye defterine kendi adını kuzu kuzu yazdırdı. Ona Yeşilordu derneği üyesi olduğunu bildiren bir üye kartı doldurup verdiler. İki gün sonra yapılacak genel toplantıyı da bildirerek çıkıp gittiler.

Feridun bey, bildirilen adresteki toplantıya gitti. Burası, Bursa mebusu Şeyh Servet efendinin eviydi. Toplantıda kaymakam Vakkas bey, asker veteriner binbaşı Salih bey, Yeni Dünya gazetesi sahip ve başyazarı Arif Oruç bey, Öğretmen Nuri bey, mebus Hüsrev Sami beyle sarıklı bir kişi de vardı.

Feridun beye «usulen» giriş andı içirdiler. Sonra hemen görüşmeye geçildi. Görüşmeyi, bir gözü özürlü, gözlüklü, zayıf gövdeli bir kişi olan Arif Oruç bey, yönetiyordu. Feridun beye, meclis basımevi kişilerini olduğu gibi derneğe aktarma görevi verildi. Bu sırada gerekli olduğundan Yeşilordu Derneği Beyannamesini getirtmek üzere öğretmen Nuri beyi Taşhan'da bir bekâr odası tutmuş olan binbaşı Hacı Şükrü beye gönderdiler. Derneğin yeni hazırlanan beyannamesi onda bulunuyordu.

Hüsrev Sami bey:

— Yoldaşlar, dedi, Ankara'dan başka Eskişehir'de de örgüte başlanmış bulunuluyor. Mustafa Kemal paşa özellikle buna çok önem veriyor; bana bu alanda ilgilenmem için sıkı direktifler verdi. Eskişehir'den başka bir

kaç şehre daha giderek mutasarrıflara and içirerek Yeşilordu örgütüne aldık.

Yeni üye olduğundan Feridun beyin biraz aydınlatılması gereği düşünülerek Dernekteki ünlülerin adları sayılıp döküldü. Ankara genel merkez üyeleri arasında kimler yoktu ki! Adliye Vekili Doktor Adnan, Maliye Vekili Hakkı Behiç, eski Dahiliye Vekili Tokat mebusu Nâzım, Muğla mebusu Yunus Nâdi, Saruhan mebusu İbrahim Süreyya, Eskişehir mebusu Eyüp Sabri, İzmit mebusu Hamdi Namık, Saruhan mebusu Reşit, İzmit mebusu Sırrı (Bellioğlu), Dersim mebusu Doktor Mustafa beylerle Bursa mebusu Şeyh Servet efendi derneğin şeref köşesinde yer almışlardı. Derneğin en girgin, çalışkan üyeleri de görünüşe göre, gazeteci Yunus Nâdi, Maliye Vekili Hakkı Behiç, Eyüp Sabri, Reşit beylerdi.

Feridun bey, Reşit bey dernekte olduğundan Ethem beyin de olup olmadığını merak etti.

— Hayır, içimizde silahlı hiç kimse yok. Bugünkü durumda da böyle olması gerekir. Bu, doğrudan doğruya ordu ile ulusal güçlerin dışında bir ulusal örgüttür.

Dediler.

Bu sırada öğretmen Nuri bey, Yeşilordu Beyannamesinin müsveddesiyle çıkageldi. Arif Oruç bey, bunu alarak:

— Bu henüz müsveddedir. Genel merkezde son biçimini alacaktır. Arkadaşlarca bir fikir edinilip gerekirse genel merkeze duyurulması için okuyorum, diyerek okumağa başladı:

— Yeşilordu Beyannamesi,

Eski dünya, bir kaç zenginin milyonlarca insanı köle gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanın açlık ve yoksulluğuna karşı kendi rahatlıklarını sağlamasından başka bir şey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, Türkçesi ayağı ile ve kolu ile çalışan bütün işçiler geceyi gün-

düze katarak çalışır, çabalarlar, pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç, ilâçsız kalırlar, onlara ne ekmek veren olur, ne de ilâç veren ve ne de hekim getiren bulunur.

Dünyada yenen, giyilen her şeyi yoksullar meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları işçiler çalışarak yapar. Ne var ki, kendi aç, çıplak, yoksul, evsiz, yurtsuzdur. Âşar diye alırlar, vergi diye alırlar, yardım diye alırlar. Zavallı köylü, her türlü vergiye katlanır, ne yolu yapılır, ne okulu yapılır, ne çocuğu okutulur.

Yoksulların hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur, ne de kimse ona insan diye bakar. Sanki Tanrı köylüyü, işçileri, yoksulları, zenginlere kul - köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, yoksullar, ey çalışan çiftçiler, namuslu irgatlar, işçiler, gözlerinizi açınız. Çevrenize dikkatle bakınız. Çevrenizde bulunan beyler, ağalar, kimlerdir bilir misiniz? Onlar da sizin gibi insandır. Tanrının katında aranızda hiçbir ayrılık yoktur. Tanrı, insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi yoksul yapan, cahil yapan bu zâlim adamların kötülüğünden kurtulmak için başınızı biraz kaldırınız, sesinizi yükseltiniz, onlardan korkmayınız. Onlar kendi kendilerine hiçbir şey yapamazlar. Rusya'dan gelen haberlerden Rusya'da çiftçi ve askerin yaptığı işleri herkes yavaş - yavaş öğreniyor. Onlar yeni bir dünya yapıyorlar. Eski yönetimleri, eski hükümetleri büsbütün değiştirmişler, yeni yönetim, yeni hükümetler yapıyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet hep fakirlerin eline geçti. Hükümet adamlarını yoksullar seçiyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, yoksul, küçük, büyük, bey, ağa hep eşit oldu. Rütbeler hep kalktı.

Bütün insanlar, arkadaş ve kardeş gibi çalışıyor, geçiniyor. Döğmek, söğmek gibi şeyler ortadan kalktı. Hep kardeş arkadaş oldu. Er, erliğini ve görevini biliyor. Subayından ne buyruk alırsa hemen yerine getiriyor. Çünkü, o buyruğu erin yerine getirmesi, görevdir. Subayın görevi

söylemek, erin de yapmaktır. İşte o kadar. Görevini yapmayan her kim olursa olsun mutlaka şiddetle cezalandırılıyor. Mal, mülk sahibi olmak da yasak olduğundan rüşvet, anafor, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık, bütün ortadan kalkmıştır. Herkes insanlığı anlamış, herkes birbirine eşit olmuş. Biz de öyle olacağız, biz de bu yola gidiyoruz.

Feridun bey, bir kaç saat dinleyip durduğu bu ve buna benzer bir yığın gürültüden hiç bir şey anlamadan basımevindeki odasına döndü. Kafasının içi, şimdi bile bu yepyeni gürültüyle uğulduyordu. Hele o beyannameyi Mustafa Kemal'in gördüğünü hiç sanmıyordu.

Genç gazeteci, bunun içinde ne gibi oyunlar döndüğünü düşündüyse de içinden çıkamadı.

Toplantıdan iki gün sonra, Yunus Nâdi beyle İbrahim Süreyya bey —iki eski ahbap— Meclis basımevinden içeri girdiler. Burası, bütün ünlülerin uğrak yeriydi. Meclisteki konuşmaları basılacağı sırada Mustafa Kemal, her zaman buraya gelir, provaları bir kez gözden geçirirdi. Trabzon mebusu Ali Şükrü, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü, gazeteci Yunus Nâdi beyler de basımevinin gedikli konuklarındandı. Bu üç kişi, yalnız bayağı birer konuk değil, basımevinin koruyucu, iyilik melekleriydi de. Basımevine en çok gerektiği halde pek az bulunabilen kâğıt, tutkal, mürekkep gibi çok değerli maddeleri, bu üç iyi insan, birbirleriyle yarış edercesine bulup buluşturur, Feridun beyin buyruğuna verirlerdi.

Yunus Nadi bey, tombul denecek gibi gürbüz bir adamdı. Eski arkadaşı, eski İzmit mutasarrıfı İbrahim Süreyya bey de zeki bakışlı, kupkuru, bir adamdı. İkisi de bıyıklı ve gözlüklüydü. Birer koltuğa yerleştiler. Bu sırada Yunus Nâdi beyin getirdiği bir kaç top kâğıdı işçiler içeri taşıyordu.

Feridun bey, İbrahim Süreyya beyle içten dosttu. İlk günden beri kafasını kurcalayıp duran Yeşilordu sorununu sırasıyken bir de onlara danışmağa karar verdi.

İbrahim Süreyya bey, gülümseyerek:

— İyi ettin, iyi ettin, Feridun, dedi. Biz de zaten oradayız. Hatta, genel merkez üyesiyiz. Demek, orada da beraber çalışacağız, çok iyi oldu. Amaç ve ereği, Avrupa emperyalizmiyle mücadeledir. Demek, bir bakıma Büyük Millet Meclisinin yardımcısıdır. Çekinecek bir yanı yok. Reisimiz, yine Mustafa Kemal paşadır. Yalnız, bu işte dışarıya karşı perde arkasındadır. Siyasal zorunlukla böyle olması gerekiyor.

Yunus Nadi bey:

— Sen, hele birer kahve ısmarla. Yorgunuz yahu. Canım efendim, Meclisin içinden çıktığı açıkça belli olan bir derneğin amaç ve ereği üzerinde uzun boylu durmağa ne hacet? Böyle bir dernek, ülkenin hayrından başka bir yol izleyemez. Hepimiz, elbirliğiyle çalışıyoruz. Sen de Tunalı gibi şu bu kaygusunu bırak, üye yazmağa bak. Şimdi, bütün amaç ve erek, budur. Ondan sonrasını büyükler düşünür.

— Bir beyanname var da...

— Ne beyannamesi?

— Toplantıda okudular. Yeşilordu Beyannamesi taslağı diye...

— Ha! Olabilir... Biz, daha görmedik. Belki de Hakkı Behiç bey hazırlamıştır. Elbette, getirirler görürüz. Hakkı Behiç bey pek çalışkandır. Gerçekten çok çalışıyor. Herkes öyle çalışsa daha ne istenir? Bu iş, türlü kollardan gösterilecek çalışmayla yürür. Beyannameyle de iş bitmez. Daha «nizamname ve talimatname» yapılacak. Ama, dedim ya, şimdiki durumda temel dava, örgütü elden geldiğince hızlı geliştirmektir. Sen, ona bak ve dediğimi unutma. Lafla peynir gemisi yürümez. Buradaki çocuklardan başlayarak eş - dost, kafadar kimi bulursan üye yaz.

Kahvelerin son yudumları höpürdetilirken Feridun bey, yine sordu:

— Demek, Mustafa Kemal paşa yine başımızda?

«Yunus Nadi bey, bastonuna dayanarak ayağa kalktı»:

— A, efendim, şu avuç içi gibi Ankara'da başında onun bulunmayacağı hangi iş yapılabilir ki? Bunu düşünmek bile saçma! Kaldı ki, şu sırada Yeşilordu derneğini kuran kişilerin hepsi, evet ayırt edilmeksizin hepsi, tıpkı Mecliste olduğu gibi paşayı başkan bilip onun çevresinde, ona sımsıkı bağlanarak toplanmış olan kişilerdir. Bu, böyle olunca artık, küçücük bir ikircik ve kayguya yer kalır mı?

İbrahim Süreyya bey, bu konuşmayı gergin mimikleriyle sonuna dek doğruladığını gösterdi.

Feridun beyin kafa boşluğunda:

— «Reisimiz yine Mustafa Kemal paşadır!» sözü çın çın ötüyordu. O da işin üst yanını büyüklere bırakarak gerçek bir Yeşilorducu gibi çalışmağa karar verdi.

Genç gazeteci Feridun bey, Yeşilordu derneğinin ikinci Ankara merkez kurulu toplantısına giderken yanına Büyük Millet Meclisi basımevi işçilerinden beş te çömez katmıştı. Bu kez, toplantı daha kalabalıktı. Kaymakam Vakkas Ferit beyin başkanlık ettiği toplantıda Saruhan mebusu Reşit, İzmit mebusu Hamdi Namık beylerle Bursa mebusu Şeyh Servet efendi de vardı. Ufak tefek işler görüşülüp bitikten sonra sıra başkan Vakkas Ferit beyin yapacağı konuşmaya geldi. «Üstüne daima bolca gelen kılığı - kıyafeti, elinden düşmeyen şemsiyesi, halleri - davranışlariyle pek babacan, o oranda da girgin, konuşkan, cerbezeli ve cevval bir adam olan Vakkas Ferit bey, kabına sığmaz bir telaş içinde, hoplaya sarsıla, yumrukları havada, tepeden tırnağa heyecan kesilmiş bir halde ah ve vahlarla konuşarak sanki bir «açık hava nutku» çeker, bir mitingte konuşur gibiydi:

— Yoldaşlarım, ben, tam on yıldır bu yoldayım. Genç yaşımda İstanbul'da eğitimde bulunduğum sırada iktisat dersleri arasında ilgilenerek, yineleyerek okuduğum bir çok kitaplar arasında Karl Marks'ın «Kapital»iyle de gözlerim açıldığı zamandan beri bizim zavallı, perişan ve ha-

rap memleketimizin kurtulup, rahatlık ve mutluluğa kavuşması için tek çıkar yolun hangisi olduğunu bulur gibi olmuştum. Bu yol, sosyalizm yoludur. Özellikle bugün içine düştüğümüz felâketlerden, biz, sosyalizmden başka bir yolla katıyen kurtulamayız. Düşmanları memleketimizden defedip, atsak bile bu yolda bulunmazsak hiçbir biçimde yoksulluktan kurtulamayız. Zaten Mustafa Kemal Paşa da bütünüyle bu düşüncededir. Huzurlarına kabul olunmak şerefine eriştiğim paşa hazretleri; evet, bizimle bir düşüncede olduklarını açıkça bildirmiş oldukları gibi bize çalışmalarımız için başarılar dileyerek direktifler de vermişlerdir.

Yoldaşlarım, bu düşünce ve amaç çevresinde bu memleketin bütün aydın çocuklariyle köylüsü, çiftçisi, işçisi ve kadını - erkeği birleşip el ele vermedikçe kurtuluş yolu yoktur. Ve bugün, hamdolsun, bu yolda yalnız da değiliz. Komşumuz ve dünkü amansız düşmanımız Büyük Rusya da yaptığı Bolşevizm devriminden sonra, dost, hatta kardeş gözöyle baktığını açıkca söylediğini Türkiye'ye bu yolda her yardımı yapmağa hazırdır. Buna güvenin! Hayaller peşinde koşmuyoruz. Evet, Rus Bolşevik yoldaşlarımızla eylemle el ele verip bir amaç ve erek uğrunda zalim ve kahredici Avrupa emperyalizmine karşı döğüşeceğimiz gün yakındır.

Sonra, sözü Şeyh Servet efendi alarak şöyle konuştu:

— Bugün yaradana sığınarak ulusça giriştiğimiz büyük dinsel savaşın ereği olan kurtuluş, ancak ulu Tanrının gösterdiği yolda yürümekle gerçekleşecektir. Yoksa herhangi bir savaşla ya da zaferle temel amaca varılamaz. Böyle de olsa savaş ve zafer yine tanrının gösterdiği yolda kazanılır.

Dindaşlarım, yoldaşlarım, bizim bütün eksiğimiz «dini mübinimizin» temellerini yüzüstü bırakmış, unutmuş olmamızdır. Bu ana dek başımıza gelen felâketlerin nedeni de salt budur.

Bundan dolayı, bunca belâlardan, felâketlerden ders alıp usumuzu başımıza toplayarak bu temellere dört el-

le sarılmamız zamanı gelmiştir. Şu kadar milyon nüfusu ile dünyanın en muazzam devleti olan komşumuz Rusyanın da yaptığı büyük devrimlerle bu islâm dini temellerini benimsemiş olduğunu görmüyor musunuz? Bugun Ruslara Bolşevik diyorlar. Bolşevizm nedir? Bolşevizmin en kısa ve açık tanımlanması «asrı saadet»te yaşanmış olan «gıllü gışsız» ortak içten yaşayıştır. O sırada eğer Bolşevik deyimi bilinseydi. Hazreti Ebubekir Radıyallahü anhin yaptığına düpedüz bu ad verilirdi. O, bütün servetini, develerini, koyunlarına kadar bütün varını-yoğunu dağıttığı yoksul ve kimsesizlerle eşit bir duruma gelmişti. Bundan dolayı bir an ikirciğe yer yoktur. Biz de öyle yapacak, «mutluluk yüzyılı»nın ortaklaşa içtenliğini canlandıracak gerçek zaferi elde edip bütün belâlardan, felâketlerden kurtulacağız.

Ondan sonra, Saruhan mebusu Reşit bey, oturduğu yerde biraz kendini arkaya vererek şöyle konuşmağa başladı:

— Arkadaşlar, bir kaç haftadır cephelerdeydim. Yeni dönmüş bulunuyorum. İlkönce kendim tanık olduğum genel durumun, benden önce konuşan değerli arkadaşlarımın ileri sürdükleri düşünceleri bütünüyle haklı gösterecek nitelikte olduğunu söylemek isterim. Bugün düşman karşısında yer yer silâha sarılarak «Allah - Allah! haykırışlariyle boğuşmağa koşanların hemen hepsi, pek muhterem arkadaşım Şeyh Servet efendi hazretlerinin buyurdukları gibi «Asrı Saadet = Mutluluk yüz yılı» ortak içtenliğinin içinde bulunduklarını duyarak «ya şehit, ya gazi» diye canlarını feda edercesine döğüşüyorlar. Aralarında bey, efendi, ağa, zengin, fakir ayrılığı görmüyorlar. Ortada mal diye ne varsa hepsinin ortak malı ve bunun böyle olacağını, böyle gideceğini bilerek bu uğurda döğüşüyorlar. Nizamiye askeri dediklerimizse, gözlerimle gördüm, siz de pekâlâ biliyorsunuz ki, kaçak sürüleri olarak dağlarda, ormanlarda dolaşıyorlar. Gerçek budur, ne yazık ki bundan başka bir şey değildir. Bu da gösteriyor ki, bugün ordu dediğimiz düzgün güçlerle iş

görmek artık mümkün değildir. Zaman ve koşullar çok değişmiştir. Yıllarca süren bitmez - tükenmez savaşlardan bezgin çıkmış olan insanlar, artık şunun, bunun buyruğu ile ateşe atılmıyorlar. Bundan dolayı yapmak istediğimiz devrimin anlamını anlayabilecek insanlarla el ele vererek yepyeni bir örgüt içinde çalışmazsak, inanın, Yunanlılarla değil, yer yer patlak veren iç ayaklanışlarla bile başa çıkamayız. Nitekim, Ankara kapılarına dek gelen ayaklanış dalgalarını durdurup yok edenlerin kimler olduğunu gördünüz.

Bütün toplantıdakilerin de yakından bildiği gibi Reşit bey, bu sözlerle Ethem beyin yaratmış olduğu Kuvayı Seyyare'nin sosyalist bir düzene inanmış savaşçılardan meydana geldiğini bir kez daha yenilemiş oldu. Reşit bey mebus arkadaşları arasında, memur topluluklarında, kahvelerde, meclisin yanındaki «millet bahçesi»nde yüzlerce kez söyleyip durduğu bu düşünceleri, Yeşilordu Derneği toplantısında rahatça bir kez daha yinelemiş oldu.

— 14 —

KARS KAPISINDA SABIRSIZ BEKLEYİŞ

Askerce zaferlerimize kurumlanmayalım. Yeni bilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.
— Mustafa Kemal —

Kâzım Karabekir'in geceli gündüzlü gördüğü kutlu bir düş vardı: Bu, Kars düşüydü. Enver paşanın 1914 te Kars fatihi olmak hırsiyle Allahuekber dağlarının korkunç karları arasına seksen beş bin Türk çocuğunu gömdüğü halde ele geçiremediği bu kutlu şehri, O Rus ordusu 1917 devrimi yüzünden çekilirken bir kez zaptettiği gibi bir kez daha, temelli ele geçirmeğe ant içmişti. Karşısında bir tek engel vardı: Mustafa Kemal. Onun kanısına göre bu yemişi henüz ham, ekşi iken koparmak birçok kötülüğe yol açabilirdi. Oysa, Kâzım Karabekir, bu yemişin olgunlaştığı, dalında bir elin gelip kendisini koparmasını bekleyerek parlayıp durduğu kanısındaydı. Kâzım Karabekir, koşu çizgisi üzerine çıkış işaretini bekleyen soy bir yarış atı duygululuğuyla ordusunun başında gözlerini dumanlı Kars, Ermenistan dağlarına dikmiş, sabırsızlıkla bekliyordu.

5 Temmuz 1920 günü Mustafa Kemal'den aldığı şifre bütün keyfini kaçırdı. Mustafa Kemal, ondan Yunan

cephesi, iç ayaklanışlar için bir tümen asker istiyordu. Hiç bu olacak iş miydi? Mustafa Kemal, iç ayaklanışların, Ermeni, Kars sorunundan daha ivedi olduğunu yazıyordu. Kolordu karargâhının bahçesinde gözlerini parlak renkli yaz çiçeklerine dikerek şu kurşun gibi düşünceler altında eğiliyordu:

— İşte, bu berbat! Benden asker istemek büyük bir yanlışlıktır. Bu konuda neler yazmak gerekse vaktiyle yazmıştım. Bunca hazırlıktan sonra batıya bir tümen göndermek için ne gibi bir neden gösterilebilir? Sonra, artık, Ermenilerle karşılıklı cephe kurmuş olduğumuzu hergün bildirirken bu ne biçim düşüncedir? Ermenilerin kollarını sallayarak doğu vilâyetlerimizi ele geçirmelerine mi yol açacağız? Çiçerin'in mektubu gelmez olaydı! Bunun olamayacağını Mustafa Kemal paşaya yazdım. Ancak, iki hafta içinde Azerbeycan'dan gelmekte olan suvari ve piyade alaylarını üçbin kişi olarak gönderebileceğimi yazdım. Ordumu perişan etmeden batıya bir tümen gönderemem. Bu da bence bir cinayettir. Ankara bunu düşünemiyor mu, yoksa benim usumun ermediği başka nesneler mi var? Ne olursa olsun, ben bu cinayeti yaptırmayacağım ve Ermeni işini bitirmeden gücümü dağıtmayacağım. Savaş bittikten sonra da üç tümeni hemen bütün silâh cephane ve malzemesiyle gönderebilirim. Yoksa, doğudan gidecek tümen hem doğunun yok olmasına yol açacak, hem de onların çokça işine yaramayacak. Sonra önemli bir nokta da şu: Tümenler batıya gitmeden önce bir zafer havası da koklamalıdırlar. Yoksa bugünkü düşük durumda bütün erat silâhlariyle memleketlerine savuşabilir ki bu bile başlı başına bir facia, bir yara olur. İşte, bütün bu gerçekleri kaç kez Mustafa Kemal paşaya yazdım. O, yine dediğim dedik, diyor. Elbette, ortada açık bir cinayet gördüğümden ben de diretiyorum.

Azerbeycan'dan yola çıkan müsavatçı hükümetin ordusundan bir suvari alayı Nahcivan'a sığınmıştı. Kı-

zılordu öncüleri de bu bölgeye doğru yola çıktığından Kâzım Karabekir, suvari alayını Hasankale'ye getirtti. «Kırmızı» (Kızıl) orduyla aralarında çatışma olabilirdi. Paşa, bunları denetleyerek eksiklerini bütünlemeğe karar verdi. Bunları, ya söz verdiği gibi Mustafa Kemal'in buyruğuna batıya gönderecek, ya da kendi ordusunda alıkoyacaktı. Paşa, bunu Mustafa Kemal'e yazdıysa da O, bunları istemedi. Böylece Azerbeycan atlı alayı Kâzım Karabekir'in ordu saflarında yer aldı.

Paşa, 7 Temmuzda iki bin metre yüksekliğindeki Horum dağının tepesine çadırlı ordugâh kurdurdu. Korkunç bir dolu yağmağa başladı. Yarım saat süren fındık büyüklüğündeki dolu eratı da, paşayı da çok tedirgin etti. Fırtına öyle korkunç bir güçle esiyordu ki, birçok çadırı birer mendil yeğnikliğiyle aldı götürdü. Bütün erat, fırtına süresinde çadırlarının direğine asılarak bunları uçup gitmekten kurtarmağa çalıştı. Paşanın çadırının başına da böyle bir iş geldi. Masalar, sandalyeler, kâğıtlar, başlarını alıp gitti.

Paşa, 7 Temmuzda iki bin metre yüksekliğindeki dağdan ordusunu Hasankale'ye çekerek bir bekleyiş dönemine girdi. Erzurum'da yakınlarda çalışmağa başlayan telsizi de Hasankaleye götürdü.

Paşanın aldığı 5 Temmuz tarihli rapor, yedi bin kişilik bir Sovyet gücünün Keros'u ele geçirmek üzere yürüyüşe geçtiğini bildiriyordu. Paşanın Nahvican'a göndermiş olduğu müfrezenin Kızılordu birlikleriyle bağlantı yapması, paşayı büyük bir sıkıntıdan kurtaracaktı. Paşanın bütün isteği, Kızılordu birliğinin Şahtahtı bölgesine gelmeseydi. Türk müfrezesini de bunların yanına katarak Ermenilere ortak bir saldırı yaptırmak istiyordu. (Paşa, daha sonra bu düşüncesinde başarıya ulaşacaktı.)

11 Temmuz 1920 günü sabahın saat beşinde ikibin kişilik bir Ermeni gücü Vadisaban cephesine saldırdı. Karalar, Çamkıran köylerine girdiler.

11-12 Temmuz gecesi, paşayı çok tedirgin eden bir haber geldi. Otuz beşinci alaydan otuz altı er silâhlariyle birlikte kaçıp gitmişti. Paşa, bunu Ermeni savaşının geriye atılması uğursuzluğuna yordu. Bu iş daha gecikirse bütün ordu böyle parça parça elinden çıkıp gidecek, böylece bütün umutlar duman olacaktı. Ermeniler meydanı boş bulmuşlardı. Paşa, yakında saldırıya geçileceği üstüne sıkı bir propaganda yaparak hem eratı uyuşukluktan, moral düşüklüğünden kurtarmak, hem de Ermenileri rasgele saldırılar yapmaktan alıkoymak istiyordu.

Eratın izinsiz bırakılmasının da kötü etki yaptığını, bunun çaresine bakılmasını da kumandanlara bildirdi. Paşanın kulağına gelen yeni bir habere göre Bakû'da beş Taşnak Ermeni idam edilmişti. «Bizim tembelliğimize karşılık Bolşevik başarısı olsun herkesi sevindiriyor» diye düşündü.

13 Temmuzda Ermenilerin Nahcivanda başarılı ilerleyişi sürdü. Gece yarısı, Beyazıt'tan paşanın eline gelen telgrafta tümen kumandanı, Türk halkının Ermenilerle bırakışma yaparak Nahcivan'ı felâketten kurtarmak istediğini yazıyordu. Milis güçleri dağılıp gitmişti. Ermeniler'in Savrak'a girdikleri haberi de geldi. Karşılarında paşanın ordusundan zayıf müfrezelerle Azarbeycan'dan sığınan morali kırık Azerî ordusu dökünlülerinden başka bir güç yoktu. Halk, Anadolu'dan gitme askerlerle Azerbaycan ordusu dökünlülerinin gösterdiği dirence bayağı yadırgayarak bakıyor, kendisini savunmak için parmağını bile kımıldatmıyordu. O, bırakışmayla canının, malının kurtulacağına bel bağlamış, yalnız bekliyor, bu arada kendisini savunan fedakâr insanlara da iyi gözle bakmıyordu. Paşa, oradaki güçlere kendilerini harcamayarak oyalama savaşları yapmalarını bildirdi. Ermeniler, Kâzım Karabekir ordusunun tuttuğu cephede de boş durmuyor, geceleri gökyüzüne aydınlatma fişekleri atıyor, Oltu cephesini top mermileriyle döğüyor, sonra ufak çapta saldırıyor, Capardağı, Zakim bölge-

lerinde otuzar, kırkar kişilik müfrezelerle durmadan baskınlar yapıyorlardı. Bunların hepsi de yitiklerle püskürtülüyordu. 16 Temmuzda kalabalık bir Kızılordu müfrezesinin Karabağ'dan Nahcivan üzerine yürüdüğü haberi geldi, paşayı, sevinçle yerinden sıçrattı. Bu güç, Nahcivan'a yetişince Nahcivan halkının Ermeni baltalariyle doğranmaktan kurtulacağı sevinci bütün Türk yüreklerini dolaştı.

Paşa, hiç kaçırmadan Moskova telsizinin verdiği haberleri dinliyor, Kızılordunun her yanda attığı adımları büyük bir sevinçle, iyimserlikle izliyordu.

17 Temmuzda, birinci dünya savaşında, İran'da Halil paşaya bağlı olarak islâmları birleştirme propagandasiyle görevli Türk binbaşısı Talipzade Yusuf Ziya bey, paşanın karargâhına çıkageldi. Paşa, dünya savaşında ona İran'da rastlamış, görevine kimi sınırlar çizmişti. Yusuf Ziya bey, birkaç ay önce paşanın katında Azerbaycan müsavat hükümetinin adamı olarak görevliyken Kızılordu Azerbaycan'da Bolşevizmi kurduktan sonra o da paşanın yanına bir Bolşevik olarak gelmişti. Oysa, paşa onu Bolşevik olsun diye değil Bakû'dan haber getirsin diye göndermişti. Paşa, yine de ondan istediğince bilgi aldı:

Bakû'da bir Türk komünist partisi kurulmuştu. Partinin lideri Mustafa Suphi beydi. Şimdilik üyeler de Asım Halim, Ahmet Yakup, Mehmet Emin, Salih Zeki, Nuretttin ve Hilmi beylerdi. Yusuf Ziya bey, paşaya Mustafa Suphi ile ilk üç üyenin imzalariyle imzalanmış bir de mektup getirmişti. Bunda Ermenistan'da «harekete» başlandığından söz ediliyordu. Türk komünist partisinden bir grup da Orduabad'a vararak ordan Nahcivan'a yollanmıştı. Paşa, komünist partisinin kuruluşuyla çok ilgilendi. Kurucuların ne gibi adamlar olduğunu sordu. Gazeteci, öğretmen Mustafa Suphi, Eski Zor mutasarrıfı Salih Zeki, tutsak edilmiş Türk subaylarından birkaç kişi, İstanbul tıbbiyesinden ayrılmış öğrenciler kurucu kadroyu dolduruyordu. Paşa, bunların dışarda Türk ordusu alanında

bir çalışma temposu tutturmuş olmalarından hoşlanmadı. Yusuf Ziya beye:

— Ankara'ya gidip, durumu yakından görsünler, hükûmetle ve meclisle temasa geçsinler, orduyla temas gibi zararlı bir yoldan vazgeçsinler, dedi. Mademki benimle de görüşmek istiyorlarmış, gelsinler görüşelim.

Paşa, Mustafa Suphi beyle arkadaşlarına böyle haber gönderdi. Enver paşanın amcası Halil paşanın yine Bakû'ya döndüğünü öğrenerek ona da Yusuf Ziya beyle gönderilmek üzere bir mektup yazarak, durumumuzun günden güne kötüleştiğini bildirdi; Sovyetlerin bize ivedi, sık sık yardımını sağlamasını istedi. Mektupta şöyle acıklı sözler de vardı:

— Takdir buyurulur ki gün geçtikçe zavallı yurdumuzun durumu daima daha acıklıdır. Her köy, son fişeğini, son dişini, son tırnağını ve son akçesini kullanıyor. Elde avuçta ne varsa namus uğruna kullanılmıştır. Namussuz İngiliz emperyalizmi, Yunan'ı ülkemizin başına sardı. Belki de erekleri, can evimiz olan Ankara'dır. Gözlerden yaş değil, bağırlardan kan akıyor (...) Bizde bir istilâ düşüncesi olmadığını ve Rus Sovyetlerine karşı sonsuz sevgimiz ve kardeşliğimiz olduğunu her yerde her şeyde göstererek onların bize karşı ikirciğinin büsbütün yok edilmesini ve Ermeni Taşnaklarının başına bir yumruk indirilmesiyle doğu yolunun açılmasını ve Rus Sovyetleriyle doğrudan doğruya bağlantımızı sağlarsınız ve bizi durumdan sık sık haberdar edersiniz (...) Saygı ve içten selâm, kardeşim. Kâzım Karabekir.

Paşa, Türkiye sınırlarına doğru ilerlemekte olan Kızılordu öncüleriyle bağlantı kurmak üzere on ikinci tümen piyade kumandanı yarbay Reşat beyin (1) buyru-

(1) Yarbay Reşa bey. 26 Ağustos büyük saldırısında alınması gereken Çiğiltepe'yi vaktinde ele geçiremediğinden bunu bir şeref sorunu yaparak kendini öldürecektir.

ğunda bir subay kurulu göndermişti. Bunun verdiği bir dolu bilgi paşayı pek çok sevindirdi:

— Birinci ve üçüncü Kızıl kuban alayları 23 Temmuzda Keros'tan Nahcivan'a doğru yürüyüşe geçti. Kızılordu kumandanı, Ermeni kumandanlığına Nahcivan bölgesinde savaş davranışlarında bulunmaması için bir ültimatom verdi. Paşa, bütünüyle Azeri Türk'ü olan Nahcivan'a onbirinci tümen kurmay başkanı Veysel bey buyruğunda zayıf kadrolu üç tabur bir batarya gücünde bir müfreze göndermişti. Reşat bey kurulu, Kızılordunun bölgeye girişini uysal bir biçimde karşılaması için halka, Türk askerine öncülük edecekti.

Paşa, Nahcivan'a gönderdiği bu subaylar kuruluna er kılığında subaylar da katmıştı. Kızılordunun Türk subaylariyle erlerine karşı ne biçim davranacaklarını böylece öğrenmek istiyordu.

Kızılordunun gelişi haberi Nahcivan milislerini de canlandırmıştı. Altıyüz kişi olarak Şahtahtı'daki müfrezemizin yanında yer aldılar.

Ne var ki Ermeniler 24 Temmuzda bir zırhlı trenle batarya korumasında bir saldırıya geçerek sağ kanattaki milis mevzilerini ele geçirdiler. Ermeniler, sağ Cenahtaki nizamî Türk bölüğünün gerisine de sarkmağa başladığından Veysel bey, gece karanlığında bölüğü geri çekti. Böylece müfreze bütünüyle Aras ırmağının batısına, İran toprağına geçti. Ermeniler, Nahcivan'da bir öldürme kampanyası açmadan 28 Temmuzda bir öncü Kızılordu müfrezesi Nahcivana girdi.

Sekiz yüz elli altı kişi, dört dağ topu, otuz levis makinalı tüfeğini içeren bu birinci Kafkas süvari alayı, tugay kumandanı Parhof buyruğundaydı. İkinci alay da Ankelaot'tan geliyordu:

Kâzım Karabekir'in bütün sevinci, Nahcivan'daki Türk halkının toptan kesilmekten kurtulmuş, Kızılorduyla aylardır beklenen bağlantının en sonra kurulmuş olmasıydı.

Kızılordu kumandanı, Ermenilere 29 Temmuzda Şah-

tahtı'nın boşaltılmasını, görüşmeci kurulunun Nahcivan'a gönderilmesini bildirdi. Akşam saat on yedide Kızıl bayrak asmış bir tren Şahtahtı'dan Nahcivan'a vardı. Akşamüstü Halil paşa da iki yüz Kızıl atlı ile Nahcivan'a geldi. Halil paşa, Kâzım Karabekir'e Şahtahtı'daki Türk müfrezesinin hemen Nahcivan'a aldırılmasını, çünkü 31 Temmuz öğle üstü Ermenilerle yapılan bırakışmanın biteceğini bildirdi. Paşa, müfrezeyi hemen Nahcivan'a doğru yürüttü. Artık, Veysel bey, Kızılordu ile el ele Ermenilere saldırıya geçebilirdi. Kâzım Karabekir'den başka hemen herkes Türk askerleriyle Kızılordunun yan yana gelişinden korkuyordu. Beyazıt'tan tümen kumandanı Cavit bey:

— Kendi elimizle ateşe atılıyoruz!

Diye yazıyordu. Paşa, bu sırada Erzurum'lu zenginlerin sonsuz bir korku, kaygu içinde yüzdüklerini görüyordu:

— Bolşevikler geliyor,

Diye söylenerek kaçmaya hazırlananlar bile görülüyordu. «Bolşevikler üstüne o kerte kötü söylentiler yayılmıştı ki, bunların geçtiği yerde her nesnenin yanıp kül olacağı kanısı kökleşiyordu. Türkiye'nin içinde bulunduğu çok tehlikeli durumun sonucu bile unutulmuştu.»

Paşa, kendi çevresinde bile dönen bu ağır söylentilerin anaforundan uzakta, daha serinkanlı düşünüyor, durmadan dört bir yanı yatıştırmağa çalışıyordu. Biraz düşünebilme yeteneğine sahip olanları da şöylece inandırmağa çabalıyordu:

— İşte, Nahcivan'a Kızıllarla buluşmak üzere bir müfreze gönderdim. Göreceksiniz ki, eratımız Bolşeviklerle buluştuktan sonra kendi din ve geleneklerine daha çok sarılacaklar ve subaylarına boyun eğmekten hiçbir vakit ayrılmayacaklardır. Ayrıca güçlü ve bilinçli bir kurulumuz da sürekli gözcülük ve incelemede bulunuyor. Durumdan günü gününe bilgi alıyorum. Bolşevik ordusuyla temasımız gereklidir. Para, cephane ve özellikle batı cephesi ordumuza her türlü silâh ancak Rusya'dan alınabilecektir. Bolşeviklere karşı olan propagandalara

kapılırsak birkaç ay sonra parasızlıktan ordular dağılabilecek ve Ermeni - Yunan ordusu bile Anadolu'da Türklüğü, boğabilecektir. Bolşevikliğe ne askerimiz, ne de halkımız yüz verecektir. Buna karşı en önemli silâh ta din duygularının halkımızdaki gücüdür.

Kâzım Karabekir, bu düşünceleri her fırsatta yazılar, söyleşiler, bildirilerle çevresine yayıp dururken bir yanda Bakû'da kurulduğunu işittiği Türk Komünist partisinin Erzurum halkı arasında ya da kendi ordu safları arasında kışkırtma, örgütlenme işleriyle uğraşıp uğraşmadığını büyük bir dikkatle kontrol ediyordu. Bunun hızı onu korkutuyor, şaşırtıyordu. Paşa, düşünüyordu da bütün yaşayışı boyunca bu kerte bunalımlı bir dönem içine düşmediğini anlıyordu.

Salt beş duyusu değil, altıncısı, yedincisi bile ayaktaydı. Çevresine verdiği talkıma kendisi bile inanmıyor, atlamaktan, atlatılmaktan ödü kopuyordu. Ne var ki içini ferahlatan haberler gelmekte gecikmedi. Nahcivan'da Bolşevik askerleriyle Türk askerlerinin buluşması çok ılımlı, doğal koşullar altında meydana gelmişti. Yalnız, Bolşevik askerlerin, subayların rütbelerine, apoletlerine düşman olduklarını işiten Türk subayları, bütün subaylık işaretlerini daha önce söküp saklamışlardı.

Bunun dışında herşey güzel gitmiş, her iki yanın askerleriyle subayları, birbirleriyle birlik iki devletin askerleri gibi içten davranmışlardı.

Bu olay üzerine paşa, omuzlardaki şatafatlı apoletleri kaldırarak kollara işleme işaretleri taktırdı. Bu işi de böyle çözümlediğine inanarak Ankara'ya da bildirdi.

31 Temmuzda milliyetçi Azerbaycan hükümetinin dağılan ordusundan Tatarski alayının bir bölüğü, dört subay, kırk beş atlı asker, paşanın Hasankale'deki karargâhına gelerek teslim oldu. Paşa, eratı da, atlarını da silâhlarını da iyi buldu. Bunlar, bir azeri piyade bölüğünün de Horasan'a sığındığını bildirdiler.

Kafkasya'ya gönderilen iki açıkgöz Türk subayının

sunduğu uzun bir rapor, paşayı heyecana düşürdü. Hemen bunu Ankara'ya bildirdi. Mustafa Kemal de bu iki subayı yakından dinlemek üzere Ankara'ya çağırdı. İki genç subayın verdiği raporun son paragrafı şöyle diyordu:

— Bolşevikler, gerek birlik olsun gerek olmasın Bolşevik prensiplerinin Türkiye'ye gireceği muhakkaktır. Bolşevik prensiplerinin cahil uluslarda pek çok «tahribat» yaptığı denenmiştir.

Özellikle Türkiye gibi felâket içerisinde ve düşman karşısında bulunurken katkı olarak Bolşevik prensiplerinin yıkımına uğraması, yıkıma en çok bütün ülkenin ve subayların uğraması acıklı sonuçlar doğurur. Bundan dolayı, Bolşevik prensiplerini iyice incelemek ve bu düşüncenin ne biçimde ve nelerden girmesi gerekeceğini belirlemek. Bolşeviklik prensiplerini ülkenin şimdiki dinsel ve toplumsal durumuna göre değiştirerek almak zorunludur. Bunun için en önemli merkez Trabzon'dur. Bolşevik çalışmalarını izleme ve inceleme işlerini yönetmek üzere çalışkan ve güçlü bir siyasal kurulun Trabzon'da bulundurulmasını kesin olarak gerekli sayıyoruz.

İsmail Hakkı-Aziz

Paşa bunu okuduktan sonra kendi kendine şöyle söylendi:

— Şimdiye dek sürüp giden Bolşeviklerle değinişmek ya da değinişmemek, yâni dostluk ve düşmanlık akınlarına şimdi bir de Türkiye'de Bolşevik yönetim biçimi gerekliliği daha önemli ve tehlikeli olarak karışmış oluyor. Ben, bu gibi işlerin cephede değil, Ankara merkezinde tartışılmasına önem veririm ve başka bir biçime meydan verilmeyeceğini Bakû'ya da bildirmiştim. Ne var ki bir yandan itilâf devletlerinin, bir yandan da komünizmin hemen bizi de altüst edeceğini sanan hiç eğitim görmemiş zenginlerin dedikoduları maiyet kumandanlarına, subaylara yalan - yanlış yankılar yapıyor.

Kâzım Karabekir'in Hasankale'deki karargâhına 2 Ağustos 1920 günü iki aydın yüzlü konuk geldi. Bunlar,

Bakû'da yakınlarda kurulan, Mustafa Suphi beyin başkadan biri eski Zor mutasarrıfı Salih Zeki bey, öbürü de eski Rus ordusuna tutsak düşmüş subaylardan Nurettin beydi. Paşayla görüşmek istediklerini söylediler. Paşa, onları odasına alarak çay - kahveyle ağırladı. Sonra konuşmağa başladılar. Salih Zeki bey söz aldı.

— Paşam, dedi varlığımızı korumak için Bolşevik yönetimini almak zorundayız. Büyük millet meclisinin işlerine dokunmamak koşuluyla yazılacak bir statü içinde ülkemizde komünist örgütü kurmalı ve böylece sesimizi ve biçimimizi dışarıya duyurmalı ve göstermeli, en sonra uygun bir zamanda dahi Bolşevik yönetim biçimini almalıyız.

1 Eylül 1920 günü Bakû'da doğu ulusları kongresi toplanacak, buna Türk komünist partisi de katılacaktır. Bundan dolayı bu kongreye Anadolu'dan sekiz - on üyeyi delege olarak göndermeliyiz. Anadolu'nun kimi yerlerinde komünist partisine girmiş kişiler vardır.

Bize müsaade ederseniz burda Erzurumda Türk komünist partisinin bir dalını gizli ya da açık kuralım.

Paşa, bunları serinkanlıca dinledikten sonra:

— Ben, böyle bir partinin Büyük Millet Meclisinin haberi olmadan Türkiye toprakları üzerinde kurulmasını doğru bulmam. Siz, en iyisi, daha önce de bildirdiğim gibi, Ankara'ya gidip orayla anlaşmaya bakınız. Şimdi biz, burda Ermenilerle karşı karşıyayız. Bundan dolayı Erzurum'da bir şube açmanız çok sakıncalıdır. Zaten, Türk aydınları kurtuluşu hep bolşevik yönetim biçiminde buluyorlar. Gidip, Albayrak gazetesi sahipleriyle görüşünüz. Onlar kongreye gidebilir, yalnız sizden dileğim, bunu da gizlice yapınız. Hiçbir yana sızmasın.

Bizim güvenliğimiz, ancak bolşeviklerle birlik kurarak sağlanacaktır. Sonra, benzer yönetim biçimini de ülkemizin sindirim gücüne göre kurmayı da öngörmekteyiz. Yalnız, bunu yaparken ulusal hükümetimizi bir yana bırakmayacağız; Onunla birlikte yapacağız. Böylece yönetim biçimimizdeki köhnemiş mülkî ve adlî örgütleri

yepyeni kuramlarla ve yine hükümet eliyle yenileyeceğiz. Bu işlerin hükümet eliyle yapılması bir kolaylık ta sağlayacaktır. Bugün topraklarımızı çiğneyen emperyalistlere karşı direnen kuvayı milliyeyi, İngilizler, halife güçleriyle dağıtmak uğruna var güçleriyle çalışmaktadırlar. Bundan dolayı Rusya'da olduğu gibi gizli örgüt yapmak sonra da devrim plânları hazırlamak İngilizlerin ekmeğine yağ sürer. Böylece İngilizler, hilâfet güçlerinden daha kolayca yararlanır, demek istiyorum.

Kâzım Karabekir, özeti verilen bu konuda uzun uzun konuştu. Onların birçok sorularını yanıtladı.

Salih Zeki beyle Nurettin bey:

— Peki, paşam, biz de ulusal Ankara hükümetine ülkemizde komünist partisini gizli çalıştırmayacağımıza söz veririz.

Salih Zeki beyle Nurettin beyin elini içtenlikle sıkan paşa, onları karargâhtan uğurladıktan sonra arkalarına adamlarını takarak sıkı bir kontrol altına aldırdı. Sonra kendi kendine şöyle düşündü:

— Türk yoldaşların Ankara'ya gidip Komünizm nedir, kendileri nasıl adamdır, güzelce hükümet ve millet meclisine anlatmaları ve kendilerini tanıtmaları, sonra da uygun görürlerse kimi örgüt ve kanunlarda değişiklik yapılmalıdır. Ankara'da bir komünist partisi niteliğinde görünmek, dış siyasetimizde itilâf devletlerini etkileyebilir. Sonra, ulusal davranışımızın başarı sağlaması durumunda itilâf devletleriyle anlaşmak gibi bir olanak doğarsa hükümetin bu renkte görünmesi ne gibi bir sorun yaratır? Bunları, Ankara'dakiler günün sorunları olarak şimdiden ele alıp şöyle bir düşünsünler! Yoksa, ne Ruslardan para ve silâhça yardım görebiliriz, ne de bu gibi adamların bol para ve aldatıcı araçlarla hükümetin haberi olmadan tehlikeli girişimlerinden haber alabileceğiz. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının güvenle ülkemize gelmek için Salih Zeki'nin ne biçimde karşılanacağını bilmediklerini sanıyorum. Asıl önemli sorun, eratın (Kolordu askerlerinin) en sonra kışa değin sabredecekleri, kışın bütün kaçacakları

sözleridir. Bunlar, eratın zararsız düşünce ve tartışmalarından başka bir şey değil. Kıştan önce mutlaka doğu işini çözümlemek zorundayım. Şundan ki orduyu beslemek imkânsız- Şuna göre işin kışa değin beklemeğe, takati olmadığından ben de eratla bir düşüncedeyim.

Kâzım Karabekir, sonra, Salih Zeki, Nurettin beylerle yaptığı konuşmayı bir rapor olarak yazıp Ankara'ya Büyük Millet Meclisi başkanlığına gönderdi.

Raporda şu parçalar vardı:

— (...) Bendeniz istirham ederim ki Rus Sovyetleriyle çalışan bu zatlarla iyice anlaşılarak, bunlara gereken saygı gösterilsin. İnsanın tabiatinde bulunan hırs ve intikam gibi kötü duygular uyandırılmasın. Ve bu kişiler, ideallerini Rus Sovyetlerine dayayarak iş yapacağız diye zavallı yurda bir uğursuz darbe vurmalarına yer kalmasın. Aynı zamanda bu kişilerin şimdilik güçsüzlüğümüzden yararlanarak uygun bir zamanda iş başına çıkmak gibi hırsları da unutulmasın.

Bekir Sami ve Yusuf Kemal beyler yanımda iken geleceğimiz üstüne yaptığımız tartışmalarda ne Avrupa'nın temelde bir türlü anlaşamadığımız yönetim biçiminde ve ne de modası çoktan geçmiş İslâm ve Türk birliğinde (Panturanizm) bizim için kurtuluş olmadığını ve elden geldiğince bize uygulanabilir bir Bolşevik yönetimini benimsemek zorunda olduğumuzu ve bunun da elden geldiğince gürültüsüzce kurulmasını hep birlikte uygun görmüştük.

Elbette, cephelerdeki görevler hafiflemedikçe eylem olarak bir girişimin tehlikeli olacağını da kabul etmiştik.

Kâzım Karabekir

Hergün Erzurum halkının nabzını yoklayan paşa, bugünlerde onu garip kuşkular içinde bularak kaygulandı. Hasankale'deki karargâhında oturup çalışırken eline bir mektup verdiler. Bu karargâhtaki bir levâzım çavuşunun Erzurum'daki ailesine gönderdiği bir mektuptu. Levazım çavuşu, bu mektubu Erzurum'a giden bir mızıka erine ve-

rip onunla göndermek istemişse de bundan kuşkulanan mızıka eri, paşayı çok sevdiğinden;

— Bunu mutlaka paşa görmelidir, pek önemli şeyler oluyor,

Diyerek subayına vermiş, o da götürüp paşaya teslim etmişti.

Mektup, şöyle diyordu:

— Ferit paşa hükümeti Erzurumu katiyen kurtarmıştı. Ermeni sınırı belki Erzurum yakınından geçecekti. Fakat, şimdi, her şey mahvoldu. Erzurum yakında elimizden çıkacaktır. Bunun nedeni de kumandanımızın Ermeni savaşını yapmakta diretmesidir. Ben, en doğru ağızlardan duydum ki bizim ordu Ermenilerle bile baş edecek güçte değil. Oysa Gürcülerle Ermenilerin birleşmesi de düşünülürse felâketimizin ne olacağı kolayca anlaşılır. Her şeyi sayın ve göç etmeğe hazır olun!.

Paşa, hemen levazım çavuşunu çağırtarak kurmay kuruluyla birlikte sorguya çekti. İş anlaşıldı. Bu, paşanın kış gelmeden önce mutlaka Ermenilere karşı savaş açacağı üstüne subaylarla erat arasındaki tartışmaların yarattığı söylentilerden başka bir şey değildi. Bunun yarattığı nedensiz bir ürküntüydü. Mustafa Kemal paşanın, bu savaşa karşı olduğu söylentileri pek kötü bir yönde dallanıp budaklanmıştı. Halk arasında yapılan tartışmalardan birçoğunda paşanın Ermenilere karşı savaş açarsa Erzurum'u tehlikeye atacağı uluorta söylenebiliyordu. Paşa, bunu canice, alçakça buldu. Sözde Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in sözünü dinlemeyerek Ermeni savaşına başlamıştı; bunun sonunu başarıyla getirmek nasip olmayacaktı. Bu tehlikeyi önlemek üzere de Erzurum'da bağımsız bir sosyalist halk hükümeti kurmak düşünülmüştü.

Kâzım Karabekir'in daha çok üzüldüğü, Erzurum müdafaayı hukuku'ndan iyi tanıdığı gençlerin de bağımsız bir Erzurum sosyalist hükûmeti kurma işinde daha ileri giderek orduya da el atmalarıydı. 8 Ağustos 1920 günü Albayrak gazetesi sahibi, yeni maarif müdürü Mit-

hat, Kız öğretmen okulu müdürü Cevat, Kolordu kurmay başkanı Mustafa beyler, Paşanın Hasankale'deki karargâhına gittiler. Mithat bey, sözcü olarak ileri çıkıp durumu anlattı: Erzurum'da bağımsız bir hükûmet kurmak bir zorunluktu. Paşa onlara:

— Orduma da gereken buyruğu verdim. Size de böyle bir girişim için kesin olarak müsaade edemem. Ankara'daki hükûmetin kanunları dışında yapılacak her türlü girişimi ezeceğim.

Diyerek onları Erzurum'a döndürdü. Paşa, daha Bakû'daki komünist partisi kuruluşunu öğrenir öğrenmez 3 Ağustosta ordusunun kumandanlarına şu uyarıyı yapmıştı:

— Bakû'daki Türk komünist partisinin ülkemiz içinde Millet Meclisinin haberi olmadan ufak rütbelilerle ya da halkla örgüt yaparak çalışmaya kalkışması felâket olur. Bütün gücümüzü kullanarak her şeyin millet meclisince yukardan aşağı yapılmasını sağlamak görevimizdir. Eğer komünizm kabul edilmek gerekirse bunu ancak millet meclisi kabul edebilir. Birtakım istemler ve devrimlerle olamaz. Bunu Bakû'ya da bildirdim ve başka türlü bir şey yapmalarına meydan vermeyeceğimi anlattım.

Onlar kabul ederek Ankara'ya adam gönderdiler. Mustafa Suphi de Ankara'ya gitmek için millet meclisinden müsaade istedi ve kabul olundu. Bununla birlikte kimi çıkarcı ya da... Kişilerin habersizce ülkemizde ve özellikle ordumuzda örgüte kalkışmaları mümkün olup bu da yurdumuz için felâkete yol açacağından pek uyanık bulunmaklığımız gerekir.

Kâzım Karabekir paşa, Halil paşadan Ağustos başında uzun bir mektup aldı. Bunda şöyle bir paragraf ta vardı:

— (...) Ayrıca Bakû'da komünistlerce Türkiye için önce Azerbaycan'da bulunan Türklerle tutsakların bir bölümünden bir Türk Bolşevik alayı kurmaktadırlar. Sa-

yıları bine yaklaşıktır. Örgüt ve buna ilişkin buyruk ve propagandalar Ruslarınkinin benzeridir. Rusya'nın türlü yerlerinden Bakû'ya gelecek Türk tutsak eratının hepsinin Türk Bolşevik alayına sokulmalarını başkanlığında Mustafa Suphi Yoldaş bulunan Bakû'daki Türk komünist partisi istemiştir. Ben de buna karşı şu öneride bulundum:

— Gelecek tutsaklardan Bolşevik olmak isteyenler Bakû'daki Bolşevik alayına girerler. İstemeyenlerse mutlaka Türkiye'ye gönderilmelidir.

Mustafa Suphi bey ve arkadaşları buna razı oldular.

Gönderileceğine söz verilen altının beş yüz kilosu önceki raporda da bildirdiğim gibi Sovyet elçilik kurulu başkâtibinin yanındadır. Gelecektir. Asıl büyük bölümünü de elçi kendisi getirecektir. Bu da Keros - Nahcivan yolunun ya da demiryolunun güvenle açılmasına bağlıdır.

Kâzım Karabekir, 30 Ağustos 1920 günü Sovyet elçilik kurulunun ilk kademesini Hasankale'de karşıladı. Kurul, Enternasyonal marşını söyleyerek paşayı selâmladı. Bunların arasında aydınlarla birçok telgrafçı vardı. Erzurum'a, Sivas'a, Trabzon'a ikişer telgrafçı bırakacaklarını söylediler.

— 14 —

BAKU KURULTAYINDA TÜRKİYE SORUNLARI

Bir insan yurt ve ulusa yararlı bir iş yaparken gözden bir an uzak bulundurmamak zorunda olduğu düstur ulusun gerçek eğilimidir.

— Mustafa Kemal —

1 Eylül 1920 günü petrol kuyularının garip bir orman gibi çevresini kapladığı Azerî Türklerinin güzel ünlü kenti Bakû'da çoktan beri hazırlığı yapılan doğu ulusları kongresi Büyük Tiyatro'da açıldı.

Delege sayısı iki bini aşkındı. Aralarında elli beş te kadın vardı. Bu iki bin delegenin yüz çizgileri, gövde yapıları, çoğunlukla Türk, doğu uluslarının çekik gözlü, elmacık kemikleri çıkık soylarına özgüydü: Türkiye, İran, Hindistan, Bülücistan, Afganistan, Çin, Gürcistan, Dağıstan, Ermenistan, Buhara, Türkistan, Taşkent, Fergana, Semerkant, Türkmenistan, Çeçenistan, Kuban, Kırgız, Kuzey Kafkasya, Terek, Ukrayna, Kırım, Doğu Yahudileri, Azerbeycan, Başkırdistan, Tataristan, Kazakistan, Kalmuk Cumhuriyetlerinin birer ya da bir kaçar delegesi Büyük Tiyatrodaki yerlerini almış birbirlerini süzüyorlardı.

Baş locada üçüncü enternasyonal icra komitesi adına sarışın, yakışıklı, çok zeki bir adam olan Zinoviyef, ile Pavloviç, Stasova oturuyor, onları Karl Radek, Macar devrimcisi Belakun, Kirof, Gürcistan delegesi Ordshonikidze ile Skoçkof izliyordu. Avrupa, Amerika, Japonya enternasyonalist delegeleri de bu sırada yer almıştı. Osmanlı Türklerinin türlü hizipleri adına bir yığın delege de birkaç locadaki yerlerini almıştı. Batum'da bir komünist partisi kurmuş olan Enver paşa, kongreye yeşil komünizmin delegesi olarak katılıyordu. Bir locanın başında çenesini dirseğine dayamış, yerdeki sıraları, karşı locaları dolduran delege yığınlarını gözden geçiriyor, ara sıra kendi komünist partisinin ileri gelenlerinden ünlü İttihatçı Polis Müdürü Azmi beyle dudağının ucuyla bir iki lâf ediyor, sonra yine bu kalabalıktaki tanıdık yüzlere dalıyordu. Enver paşa, kongrede en aşağı Zinoviyef kertesinde popülerdi. Bütün doğu ulusları delegelerinin gözleri onun üzerindeydi.

Bu kerte tanınmışlık, aranırlık, bunca yitirdiklerinden sonra hoşuna gidiyordu. Henüz locasına gelip yerleşmeden yüzlerce doğulu gelip ellerine sarılmış, bunları sanki baygınlık geçirircesine öpmüştü. Şu sırada bile sarıklı, papaklı bir delege gelip onun ellerini avuçlarına alıyor, onları kutsal bir nesneymiş gibi kokluyor, yerine dönüyordu. «Halifeyi müslüminin damadı», şimdi bile sosyalizme yönelmiş bu yığınlar üzerinde korkunç bir etkiye sahipti. Enver paşa, rütbesiz bir subay giyneği giyiyor, koyu bir gömlek üstüne kıravat takıyordu. Bacağında bir külot pantalon, başında bir kalpak vardı. Yine yanakları pespembe, davranışları capcanlıydı. Türk delegelerinin Enver paşadan sonraki sırasında ince uzun boylu esmerimsi, çıkık alınlı, orta yaşlarda, gözlüklü, kalpaklı «Türkiye Komünist partisi lideri Mustafa Suphi ile Tahsin bey göze çarpıyordu. Mustafa Suphi, ikinci meşrutiyet devriminden sonra eğitim için Paris'e gitmiş Science Politique'i bitirerek Türkiye'ye dönmüş, öğretmen okulunda

öğretmenlik yaparken «İfham» adlı bir dergide yeni düşünceler ileri sürmüş, Türkiye kurtuluş problemlerine el atmış, İttihat ve Terakki hükümetini devirmek suçuyla, bütün prens Sabahattin'ciler öbür muhaliflerle Sinop kalesine sürgün edilmişti. Ordan küçük bir deniz araciyle Rusyaya kaçmış, orda da savaş tutsağı olarak yakalanıp Sibirya tutsak kamplarına sürülmüş, Bolşevik devrimi patlak vermiş, o da hemen safları arasına katılıvermişti. Fransa'da sosyalist lider Jean Jaures'in nutuklarını dinleye dinleye Marksizme ısınmış, Fransız kaynaklarından incelediği birçok kitaptan edindiği bilgilerle Türkiye'ye dönmüştü.

Enver paşa, burda Yeşil Komünizmi, Mustafa Suphi de kızıl Komünizmi temsil ediyordu. Mustafa Suphi Rusya'daki Türkler ve subay tutsaklarından kurduğu bir Kızıl alayın üstünde Türkiye Komünist Partisi adlı bir de siyasal örgüt kermuştu. Böylece kongrede Türkiye'nin aşırı sol akımını temsil ediyordu. Enver paşa ise eski Panislânizm siyasetinden elinde kalan düşünce, örgüt döküntülerine bir de komünistlik katarak sosyal bir devrimin kanıyla aşılamağa çalışıyor, Sovyet sınırları içindeki müslüman Türklerden, başka müslümanlardan kuracağı Kızıl düşünceli Yeşilordusuyla eski hülyalarından biri olan Hindistan'daki İngiliz emperyalizminin üstüne yürüyecek, böylece Sovyetlerin istediği en güzel işlerden birini yapacak, sonra da bu Yeşilordu'yla Türkiye sınırlarından içeri dalacak, hem de Yunanlılara karşı kahredici bir cephe kuracaktı. Böylece, önceleri Kafkasya'dan aşağı doğru emperyalizmi süre süre denize dökmek, Türkiye'nin kurtuluşunu sağlamak üzere kurduğu düşler bir başka biçimde gerçekleşecekti.

Kardeşi Nuri paşanın buyruğunda bıraktığı tonlarca altın, yüzbinlerce seçme Türk askeri, Mondros bırakısmasiyle İzzet paşa bunağının şerrine uğramasaydı şimdi Tür-

kiye'de bir tek Yunan askeriyle öteki ulusların sembolik asker güçleri bulunmayacaktı.

İşte, Enver paşa yeni güçler elde etmek amaciyle elinde son kalan kozu, «Halifenin damat»lığını kullanmağa çalışıyordu. Bunun için de kendi komünist partisini geri plâna alıp yerini Lenin'in güvenini kazanmış olan Mustafa Suphi beyin Komünist Partisine bırakarak kendisi kongreye Tunus, Cezayir, Fas, Trablusgarp devrimcilerinin delegesi olarak katılmıştı.

Türk Kuvayi Milliye hükümetiyse kongreye hiçbir delege göndermemişti. Yalnız, yakında Moskova'ya gitmiş olan Türk görüşmeci kurulu üyelerinden asker doktor ve Mustafa Kemal'in içten arkadaşı İbrahim Tali bey, gözlemci olarak kongreye katılıyordu. Otonom bir vilâyet durumunda görünen, bütüniyle Enver paşanın etkisi altında bulunan Trabzon'dan mebus Hafız Mehmet, mühendis Aziz beylerle Erzurum vilâyetinden binbaşı Arif bey katılmıştı. Bunlar da tıpkı doktor İbrahim Tali bey gibi gözlemci niteliği taşıyorlardı.

Kâzım Karabekir, Erzurum'dan geçen Türk delegelerine orda konuşurken pot kırmamak üzere şu formülleri konuşmalarına temel yapmaları direktifini vermişti:

— Yönetim devrimini yaptık. Sosyal devrim'de gelenek ve dinimize uygundur. Ancak, henüz vakti değildir. Şundan ki emperyalist Avrupalılarla ve İstanbul hükümetiyle savaş durumundayız. Aşağıdan yukarı gelebilecek bir devrim yıkımımıza yol açar, delegelerimiz, görüşmeleri dinlemeli ve bize haber vermelidir.

Kongrede Anadolu'nun gerçek devrimci olduğunu ve devrim ruhundan başka bir şey tanımadığını eylemle göstermek, Kongreye katılacak olan Avrupalı delegelerin bu konuda güvenlerini kazanmak ve yardımlarından ülkemiz için en aşırı yararı sağlamak, ülkemizin yönetim biçimi üstüne en iyi yönetimin ne olabileceğini onlara anlatmak.

Delegelerimiz, Türkiye üstüne her ne biçim ve nitelikte olursa olsun bir yargı ve karar almaya yetkili değildirler.

Kongre, Azerbeycan Cumhuriyeti Devrim Komitesi Başkanı Doktor Neriman Nerimanof'un Başkanlığında, özet olarak şu sözlerle açıldı:

— Dünyaya uygarlıklar bağışlayan koca doğu, bugün ilk kez gozyaşları dokerek kapitalist ve emperyalistlerden gördüğü zulumlere ve aşağılamalara değgin yakınışlarını söyleyecektir.

Sonra Kongre Başkanı seçimini ileri sürdü:

— Yoldaşlar, diye bağırdı, Lenin, Zinoviyef ve Troçki yoldaşların onursal başkanlığa, Zinoviyef yoldaşın da eylemsel başkanlığa seçilmesini öneriyorum.

İki bine yaklaşık delege alkışlayarak bu öneriyi kabul etti. «Bundan sonra Pavloviç'in başkanlığında dokuz kişilik bir başkanlık divanı, kırk yedi delegelik bir doğu şûrası, otuz bir delegelik bir yönetim kuruluyla kongre kâtipleri seçildi. Pavloviç, Kirof, Cercinski, Stasova, Eliyava ile Skaçkof doğu şûrasına girdiler». Mustafa Suphi Beyin liderliğindeki Türk Komünist Partisinden Üstegmen Süleyman Nuri ile, Ismail Hakkı beyler, Enver Paşanın Komunist Partisinden eski gazeteci Bahaettin Şakir bey de bu şûraya seçilenler arasındaydı. Bunların ikisi Birinci Dünya Savaşında Ruslara tutsak olarak 1917 devriminde komünist ideolojisini benimseyen iki Türk subayıydı Bahaettin Şakir ise İttihat ve Terakki Partisinin eskiden beri en önde aydınlarından biriydi.

Seçimden sonra sahneye çıkan Zinoviyef şunları söyledi:

— Şûraya büyük görevler yükledik. Bizce örgütlenecek olan bu kuruluşun önünde büyük bir gelecek vardır. Onda her ne kadar bugün için gereği gibi bir «merkeziyet» yoksa da yarın bu şûra doğuda güç bulacak, devrime geniş yollar açacak ve zaman geçtikçe doğu için büyük bir devlet olacaktır.

Şûra, ikinci kongrenin toplanışına dek Bakû'da çalışacaktı. Şûranın yönetim kuruluna «Anadolu'dan» Trabzon delegesi Hafız Mehmet, «Türkiye'den» diye de Mustafa Suphi beyle Komünist Partisinden Tahsin bey seçildi.

Tahsin bey de Ruslara tutsak düşen Türk subaylarındandı.

Kongre Başkanı Zinoviyef, kongre üyelerine basılmış birer beyanname dağıttı. Bunda özet olarak şunlar vardı:

— Doğu ulusları, Komünist enternasyonalince çağrıldı. Her köylü ve her işçi bilmelidir ki, komünist enternasyonali kapitalist egemenliğini yok edip halkın birliğine çalışan bütün dünya komünist ve işçilerinin birliğidir. Bu komünist enternasyonali yalnız, kapitalistlerin egemenliğini değil, bir ulusun başka-başka uluslar üzerindeki egemenliğini de yok etmek istiyor. Buna göre Avrupa ve Amerika işçileri doğu uluslarının köylü ve işçi sınıflariyle birleşmelidir (...) Dünya savaşı otuz beş milyon insanın canına mal oldu. Yüzlerce şehir ve binlerce köy yakılıp yıkıldı. Milyonlarca insan açlığa ve yoksulluğa mahkûm oldu. Savaşı, İngiliz, Fransız ve Alman kapitalistleri Asya ve Afrika pazarlarını yağmalamak uğruna açtılar (...) Almanlar savaştan yenik, Fransızlar da ezik olarak çıktılar. İngiltere böylece Avrupa'nın ve Asya'nın biricik güçlü ve egemen devleti oldu.

Beyanname bu başlangıcı yaptıktan sonra o sırada dünyanın en ileri gelen sorunlarından biri olarak boy veren emperyalizme karşı ayaklanmış Türkiye'ye geçerek sözünü şöyle sürdürdü:

— Doğu ulusları! İngilizlerin Türkiye'ye neler yaptığını biliyorsunuz. İngilizler, Türklerle önce bir barış önerdiler ki, bir Türk ülkesi olan Anadolu'nun dörtte üçü İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan arasında bölüşüldü. Türklere bırakılan parçadaki halk da İngiliz kapitalistlerinin tutsağı kertesine düşürüldü. Türkler, bu öneriyi benimsemediler. Bunun üzerine İngilizler, Türk dünyası için kutsal olan İstanbul'u işgal ettiler; Millet Meclisini dağıttılar; yurtseverleri tutuklayarak bunların bir bölümünü kurşuna dizdiler. Bir bölümünü de Malta adasının karanlık ve yaş kalesine sürdüler.

Şimdi, İstanbul'da İngilizler var. Türklerin ellerinde ne varsa, bankalarını, paralarını, imalâthanelerini, fabrika-

larını, demir yollarını ve vapurlarını ele geçirdiler. Anadolu'ya giden yolları tuttular. Türk köylüsünü gömleksiz gezmeğe, tarlasını tahta sabanla sürmeğe mahkûm ettiler. İngilizler, Yunan ordusuyla İzmir ve Bursa vilâyetlerini, Fransız ordusuyla Adana vilâyetini ele geçirdiler. Bu ordularla Türkiye'yi baştanbaşa işgale ve yıllarca bitmez tükenmez savaşlarla yorgun düşmüş Türk ulusunun yok edilmesine çabalıyorlar. İstanbul'da bütün okulları ve üniversiteyi kışla yaparak Türkleri eğitimden yoksun bıraktılar.

Gazeteleri kapattılar. İşçi örgütlerini dağıttılar.

(...) Biz, bizimle bir düşünmeyen yığınlara da sabırla yardım ediyoruz. Bunlar düşünceleriyle dahi bize karşıttırlar. Örneğin, Sovyet hükümetinin Türkiye'ye Mustafa Kemal'e yardımcı olduğunu biliyorsunuz. Biz, başında Mustafa Kemal bulunan davranışın komünist davranışı olmadığını bir dakika bile unutmuyoruz. Ankara'daki halk hükümetinin birinci birleşiminin Stenografi kopyesi gözümün önündedir. Mustafa Kemal, Halifenin ve Sultanın «kişiliği kutsaldır, ona dokunulamaz» diyor. Mustafa Kemal'in, başında bulunduğu kımıldanış, Halifenin kişiliğini düşmandan kurtarmak istiyor. İşte, bu partinin görüşü budur. Bu, komünist prensibi midir? Hayır, aslâ! Toplumun duygularına saygı duyuyoruz. Bunu değiştirmek bizim elimizden gelmez. Şundan ki bu iş için çok çalışmak ister.

Doğunun ve başka ülkelerin din inanışlarına biz çekinerek yaklaşıyoruz.

Bununla birlikte Mustafa Kemal hükümetinin Türkiye'de yürüttüğü siyaset, komünist enternasyonalinin siyaseti, yâni bizim siyasetimiz değildir. İngiliz hükümetine karşı yürüyen her devrim savaşına yardım etmeğe hazırız. Bu saatte Türkiye'de terazinin gözü kim zenginse ondan yana eğilmektedir. Bunun başka türlü olacağı zaman da gelecektir.

Zinoviyef'ten sonra kürsüye çıkan zayıf gövdeli, büyük başlı gözlüklü bir devrimci olan Pravda gazetesi başyazarı Karl Radek de Türkiye üstüne şunları söyledi:

— İngiltere, 1909 yılında «Genç Türklerin» sahneye çıkmalarını alkışladı. İngiliz gördü ki «Genç Türk» hükümeti ordusunu yeniliyor, ilerici kanunlar çıkarmağa ve düzgün bir yönetim kurmağa çalışıyor. Güçlü bir Türkiye'nin meydana gelmesi, yeryüzünün her yanına yayılmış olan İngiliz emperyalizmi için büyük bir tehlike yaratacağından, İngiltere, Türkiye'yi parçalamağa karar verdi. «Türkler barbar ve vahşidir, doğunun uygar ulusları olan Arapları, Asurileri Türklerin elinden kurtarmalıdır» demeğe başladılar. Öbür yandan kendilerini doğu uluslarının savunucu başısı gösteren Alman kapitalistleri, gerçi Türkiye ve İran'ı parçalamak istemiyorlardı. Onların siyasetleri de Türkiye'yle İran'ı iktisatça ele geçirmek ve Genç Türk yönetimi perdesi arkasında doğu uluslarını sağmak ve sömürmekti. Savaş, Almanya'nın yenilgisiyle ve İngiliz gücünün artmasiyle sonuçlandı. Bu sonuç üzerine İngiliz donanması, İstanbul'a el attı, boğazları tuttu. İngiliz istilâ güçleri Arabistan ve Irak'ı, Fransız ordusu Suriye'yi işgal etti. Yunan ordusu İzmir'le Anadolu'nun önemli bir parçasını ele geçirdi. Bundan başka Fransızlar ve İtalyanlar, Güney Anadolu'yu ele geçirdiler. Suriye'de, Irak'ta ve Arabistan'da özgür ve bağımsız devletler yaratmak perdesi arkasında Türkiye'yi parçaladılar.

Karl Radek'ten sonra söz alan Pavloviç, Türkiye üstüne şöyle sözetti:

— Egemenlik, zenginlerin, mülk sahiplerinin ve vurguncuların elinde kalacaksa canlanmış yeni bir Türkiye'nin doğmasının ne yararı vardır? İşte, bundan az önce geçmişin örnekleri: Enver'in Türkiye'deki savaş siyaseti, Gürcistan gibi, Ermenistan gibi burjuvazi hükümetleri benim ortaya koyduğum kuralın doğruluğunu gösteren yeni bir kanıttır. (...) Enver paşa Türkiye'si, Almanya'nın O Wilhelm'i ile ittifak yaptı ki bütün batı devletlerinin doğu

ile savaşmak için birleşmeleri gerektiğini dünyaya anlattı. Osmanlı nazırlarının Brest - Litovsk konferansındaki davranışları tiksindiricidir. Ne var ki Türkiye milliyetçileri bu anlaşmayla da doymadılar. Türkiye, Kars'ı, Ardahan'ı ve Aleksandropol'ü de aldılar. Gürcistan, Almanya'nın işe karışmasıyle kurtuldu. Ondan sonra Osmanlılar, Azerbeycan üzerine saldırdılar. Bakû'ya girdiler. Osmanlıların Bakû'daki iki buçuk aylık saltanatları, çok felâketler görmüş olan bu şehrin tarihinde en karanlık sayfadır. Bu şehir ki Kafkas'ta proletaryanın tabyasıdır. (...) İngiltere ve Fransa müttefiki Vrangel'e efendilik etmeyi niçin istiyor? Şundan ki Kırım Vrangel'in elinde oldukça devrimci Türkiye'nin arkası kesilmiştir ve artık Sovyet Rusya Türk devrimcilerinin yardımına koşamaz. Obür yandan Anadolu, İtilâf devletlerinin elinde bulunduğu sürece ve oraya istilâ güçleri gönderildikçe bizim arkamız kesilmiş olacaktır. Yunanlıların Edirne'yi ve Trakya'yı ele geçirmeleri bu amaçladır. Sovyet Rusya'yı devrimci Türkiye'den ayırmak içindir (...) Türk yoldaşlar Sovyet hükümetine başvurarak Çanakkale sorununu Karadeniz kıyısında bulunan devletler arasında Vrangel'in ilgisi olmadan çözümlenmesini bildirdiler. Biz, bu düşünceyi hararetle alkışlıyoruz. Bu düşünce eyleme geçerse, toprakları Karadeniz kıyısında bulunan bütün uluslar ve ülkeler arasında birlik kurulmasına doğru ilk ve kesin adım olacaktır. Çanakkale sorununu çözümlemek için Karadeniz federasyonu yapmalıdır. Federasyon biçimi, yaşama yeteneği olduğunu ispatladı.

Pavloviç, kapitalizme karşı sert saldırılarda bulunduktan sonra kürsüden indi.

Zinovyef kürsüye çıkarak şöyle konuştu:

— Yoldaşlar, Türkiye'de Mustafa Kemal paşa, Sovyet Rusya'nın kahraman bir müttefiki olarak, yüksek bir milliyetçilikle, Türkiye'nin kapitalist ve emperyalist düşmanlariyle ölüm-dirim döğüşüne girişmiş bulunuyor. Bu en büyük milliyetçilik davranışına Sovyet Rusya hiçbir yardımını esirgememektedir. Şimdi de Enver paşa, emperyalist ve kapitalistlerin kölelik altında tuttukları müslü-

man memleketleri uyandırıp ayaklandırmak için geniş bir örgüt ile girişime geçmek üzeredir. Bu yeni döğüş davranışını da desteklemek Sovyet Rusya'nın temel ödevidir.

Zinovyef'in bu konuşmasını yanıtlamak üzere Türkiye Komünist Partisinin Batum dalı başkanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey söz aldı, şöyle dedi:

— Zinovyef yoldaş, bu adam iki milyon Türk'ün kanına mal olan budalaca bir siyaset izlemiş ve sonunda, silâhlarıyle birlikte memleketi düşmanlara bırakarak kaçmıştır. Böyle bir adama Sovyetler Birliği yardım elini uzatmamalıdır.

Ondan sonra Ahmet Cevat bey de söz alarak İsmail Hakkı beyin dediklerini güçlendiren şu konuşmayı yaptı:

— Enver paşa, Halife'nin damadı olarak cihat ilân etmiş, oysa İngilizlerle Fransızlar, müslümanlardan ordular toplayarak Türk ordularını yenmişlerdir. Onun şimdi, ezilmekte olan müslümanları uyandırıp ayaklandırmak dâvâsı, boş lâflardan başka bir şey değildir. Enver'in megaloman kafasında yeni doğan bir serüvenciktir. Eylemci örgütleri yoktur.

Zinovyef onu şöyle yanıtladı:

— Enver paşanın, Türkiye'ye en büyük kötülüğü yaptığı kuşkusuzdur. Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu tehlikelerden Enver paşa sorumludur. Ne var ki Halife damadı olarak müslüman toplumları ayaklandırma girişiminde bir başarı göstermesi de düşünülemez mi?

Bu tartışma buracıkta kesildi. Enver paşa sahneye çıkmayarak yazılı nutkunu okuması için Doktor İbrahim Tali beye verdi. İbrahim Tali bey kürsüye çıkarak nutku okumağa başladı.

Enver paşa, bu kongreyi hazırlayarak kendisine konuşma, dertlerini dökme olanağı verdiğinden dolayı üçüncü enternasyonalle onun başkanına teşekkür etti. Sonra Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp devrimcileri adına konuşacağını söyleyen Enver paşanın yazısı şöyle sürüyordu:

— Yoldaşlar, Türkiye savaşa girdiğinde dünya iki grupa ayrılmış bulunuyordu. Birincisi kapitalistler ve emperyalist eski Çarlık Rusyasiyle onun «müttefikleri» ydi. İkincisinde Almanya ile müttefikleri vardı ki, bunlar hem emperyalist ve hem de kapitalisttiler. Biz, bu iki gruptan Çarlık Rusyasiyle İngiltere ve bunların dostlarını kapsayanlara karşı savaştık. Şundan ki, bunların amaçları bizi büsbütün boğup varlığımızı yeryüzünden kaldırmaktı. Biz Almanya'dan yana geçtik. Şundan ki, Almanya hiç olmazsa, varlığımızı bize bağışlamağa razı olmuştu. Almanlar, amaçlarının sınırına erişebilmek için bizden yararlandılar. Ne var ki, biz bu türlü andlaşmalara ortaklık etmiyorduk. Bizim çaba ve direncimizin birinci ereği, bağımsızlığımızı korumaktı.

Yoldaşlar! Beni Berlin'in rahat yaşayışından Trablus'un kızgın cehennemi çöllerine ve bedevilerin yoksul çadırlarına götürüp ömrümün en sıkıntılı günlerini geçirmeğe zorlayan duygu, istilâcılık duygusu değildi. Trablus'u; Trabluslular için kurtarmağa çalışıyorduk ve bunun için seviniyoruz ki, Trablus'lular, dokuz yıllık savaşın sonucu olarak istilâcıları kovmayı başardılar. Azerbeycan üstüne de başka amacımız yoktu. Azerbeycan'da Azarbeycan'lıların düşüncelerini besliyorduk. Biz, yanlış yola düşüyor idiysek bu, bizim felâketimizden ileri geliyordu.

(...) Şimdiki Rusya o zaman var olsa ve bugünkü amaçlar uğrunda savaşsaydı biz, şimdi yaptığımız gibi o zaman da bütün gücümüzle onun safında bulunurduk. Buna, sizi inandırabilirim ve sözümün doğru olduğunu da ispatlayabilirim (...) Biz, Sovyet Rusya ile birlikte iş görmeğe karar verdiğimizde Yudeniç'in ordusu Petrograt dolaylarında bulunuyordu Kolçak, Ural'ı tutmuştu. Denikin güneyde Moskova'ya yaklaşıyordu. Bu güçleri kımıldatan Antanta ise oyunu kendi hesabına bitmiş sanıyor ve yırtıcı dişlerini gösterip sevinçle ellerini oğuşturuyordu. Biz, Rusya'ya dost olmağa çalıştığımızda durum işte böyleydi. Karadenizdeki fırtınalar bindiğim geminin direklerini kırıp geri sürmeseydi ve Kovno ile Riga hapishanelerinin du-

varları ve uçağın yere düşmesi, yoluma setler çekmeseydi ben size en çetin ve felâketli zamanımda gelirdim. Kimi arkadaşlara açıklama yapmak gereği beni burada böyle şeyleri söylemek zorunda bırakmazdı.

Yoldaşlar! Dünya savaşının ilk istilâ çarpışmalarında bizim yenildiğimizi siz biliyorsunuz. Ne var ki, yenilmiş saymıyorum. Şundan ki Türkiye, istilâya doymaz Çar Rusya'sının yıkılıp kavrulmasını hazırlayan etkenlerden biri olduysa, bu görevini ancak Boğazları kapayarak yaptı. İşte o nedenledir ki, o zâlim kara hükümetin yerine zulüm görmüşlerin doğal müttefiki olan Sovyet Rusya kuruldu. Böylece, Türkiye dünyayı kurtarmak için yeni yolu açanların ortağı oldu. Gerçekten mazlum gözüyle bakarak ben bu durumu Türkiye için yengi ve zafer sayıyorum.

Yoldaşlar! Bugün emperyalistlere karşı kahramanca döğüşen Türk ordusu - ki, güçlerini köylerden alıyor - söylediğim gibi yenilmemişti. Ancak, bir zaman için tüfeklerini aşağıya indirmişti. Bu ordu aynı zamanda düşmanla on beş yıl savaştıktan sonra şimdi de iki yıldır sonsuz gereksinim ve sıkıntı içinde savaşı dirençle sürdürüyor. Şimdiki savaşı öncekine benzetmek olmaz. Türk ordusu bütün imanla yürüyor. Şundan ki, doğu dünyasının üçüncü enternasyonal ile birlik olduğunu ve kendi haklı dâvâlarına bütün dünya mazlum ve yoksullarının yardımcı çıktığını görüyor (...) Bu kurultay, mazlumları savunmak için kanını döken Kızılorduya ve Türk savaşçılarına yeni bir güç verecektir. Bu savaşın bizim yengimizle yâni hakkın zaferiyle bitmesine çalışacaktır. Bizi üçüncü enternasyonale yaklaştıran neden, yaptığımız şimdiki savaşta kendimize yardım ve arka bulmak isteği değildir. Siyasal, toplumsal düşünüşlerimizin temelde birbirine yaklaşık bulunması da sanırım ki önemli bir nedendir. Biz, devrimci gücümüzü her zaman halktan, halkın da gadre uğramış yoksul bölümü olan köylüden alıyorduk. Eğer bizim çokça fabrikalarımız ve işçilerimiz olsaydı önce onları yadederdim. Köylüler, bizim devrimcilerle birlikte idiler. Şimdi de böyledir.

Yoldaşlar! Biz, halkın isteğine boyun eğdiğimizden kaderlerinin kendi eline verilmesinden yanayız. Onlar ki, bizimle yaşamak istemiyorlar, biz kendi kaderlerini kendilerine bırakmak istiyoruz. Milliyet sorunlarında bizim düşüncemiz budur. Biz, savaşa karşıyız. İktidar ve hırs için insanların birbirlerini boğmalarının karşısındayız. Her zaman barışı yaratmak uğruna Üçüncü Enternasyonalle birlikte yürüyoruz. Ve ancak bundan dolayıdır ki, bütün engelleri aşarak kanlı savaşı şimdiye dek sürdürdük ve sürdüreceğiz. Biz, çalışan sınıfın mutluluğunu istiyoruz. İster yerli ister yabancı olsun, başkalarının kazancından hiyleyle, zor ile yararlanmanın ve yararlananların karşısındayız. Onlara karşı korkusuz ve acımasız davranmalıdır. Biz, halkımızın san'atını ve çiftliğini büyük hesap ile ileri götürüp işin yemişlerinden herkesin yararlanmasını istiyoruz.

Yoldaşlar! Özgürlük ve mutluluk denen nesneleri ancak bilinçli ve bilgili ulusun elde edeceği kanısındayız. Çalışmayla birlikte özgürlüğü sağlayacak temelli bilgi ve bilim ışığıyla ülkemizin aydınlanmasını istiyoruz. Bu amaçla erkek ile kadın arasında ayrılık koymuyoruz. Toplumsal siyasete değin düşüncemiz budur.

İbrahim Tali bey, Enver paşanın söylevini okuyup bitirerek kürsüden indiğinde hiç kimse alkışlamadı. Enver paşanın söylevinden sonra kongre, emperyalizme karşı canını dişine takarak savaşan Türkiye üstüne bir karar verdi. Kararın ruhu özet olarak şöyleydi:

— Türkiye, emperyalizmin istilâcı çetelerine karşı savaşırken kurultay ona düşünce ve gönül birliği gösterecektir. Ne var ki kurultay bütün doğu işçi ve köylülerine de bağımsız Türkiye'ye yardımcı olmalarını dilerken Türk işçi ve köylülerine de bağımsız örgüt ile düzenli olarak toplanmalarını salıklar. Onlar ancak böylece kendilerini özgürlüğe kavuşturabilirler. Baskınlara ve hiylelere kurban olmaktan kendilerini kurtarabilirler.

Böylece hükümet gücünü ellerinde tutan birkaç kişi,

artık kendilerini istilâcı yığınlardan birinin çıkarına sürükleyemez. Hem iç ve hem dış zâlimlerin pençesinden kurtulmaktır ki, Türkiye'yi gerçek ve sağlam bağımsızlığa kavuşturabilir.

Enver paşanın nutkunu okuduktan sonra sahneden inen Mustafa Kemal'in içten arkadaşı asker doktor İbrahim Tali bey, Türkiye Büyük Millet Meclisinin gözlemcisi olarak yine kürsüye çıktı. Emperyalizme karşı dişe diş savaşan Türk ulusunun gözlemcisi olarak çok alkışlandı. İbrahim Tali bey, Birinci Dünya Savaşının çıkışının nedenlerini, yenilgiyi, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un dediklerine inanan Türklerin acı bir biçimde aldandıklarını ve bir şaşkınlık dönemi geçirdikten sonra nasıl kendine geldiklerini anlattı. Sözünü şöyle sürdürdü:

— Ne var ki sonraları, üzerine silâhla yürüdüklerini ve batı kapitalistleri çıkarına bütün haklarının ayaklar altına alındığını ve son lokma ekmeğini de elinden almak istediklerini görür görmez gazaba geldi, ayaklandı (...) Dış neden şudur: Türk köylüsü dört yılı aşkın on yerden çok cephede en güçlü burjuvazi devletleriyle döğüşmüştü. Şimdi, alnının teriyle ağır emeklerle kazandığı bir parça ekmeğini rahatça yiyip köyünde rahat yaşamayı özlüyordu. Ne var ki bu olamadı. Elindeki silâhını alan batı kapitalistleri, sadık uşakları Venizelos, Rumları batıdan ve Taşnak Ermenileri doğudan saldırmağa karar verdiler. Türk köylüleri biliyordu ki istilâcılar ve onların kurnaz uşakları her nereye gelirlerse ateşle, kılıçla ve bombayla iş görüyorlar, hepsini alıyorlar. Biliyordu ki bunların içinde bir yığın soyucu zorla elindeki malın ve yiyeceğin hepsini alıyor.

Bunu bildiği halde Türk köylüsü belki bu zâlim kararı yerine getirmezler umuduyla yuvasında rahat duruyordu. Ne var ki ulusların özgürlüğü için savaştığını ilân eden Fransa, Suriye'yi almakla kalmayarak yangınlar ve basıp kesmelerle Adana'yı, Maraş'ı ve Kilis'i ele geçirdi.

Uygarlık adına iş gördüğünü söyleyen Fransız başbakanı, istediklerinin hepsini aldıktan sonra yüzündeki maskeyi attı ve Burbon sarayından dünyanın kulağına şöyle bağırdı:

— Doğudaki iktisatça çıkarlarını elde etmek için Musul'a dek olan yerlerde ne madenler varsa hepsini Fransa işletmektedir. Buna göre askerce yürüyüşümüzü Mardin'e dek uzatmalıyız. Buralarda doğal zenginliklerin ne kerte önemli olduğunu biz Fransa'nın çıkarına olarak göz önüne almalıyız.

En sonunda bizim Akdenizde biricik yolumuz olan İzmir'e de saldırıldı. Pek acıklı olan bu olayın sonucu, doğuda ve batıda ulusal hakları savunanların haydutlara karşı birleşmesi oldu. İzmir işgal edildikten sonra doğuda istilâcıların düşmanlarının, yani Erzurum ve Trabzon halkının girişimiyle Erzurum'da ulusal kongre toplandı ve haklarımızın savunulmasına karar verildi. Sonraları Sivas ve Ankara'daki kongrelerde bu karar yine doğrulandı.

Malûm Anadolu köylüsü yüzyıllardır burjuvazinin istediği gibi davranışı ve zorbalığı altında inliyordu. Zavallı köylüyü, İstanbul'dan gelme hastalık, memur suistimali, diktatörlük ölüm kertesine getirmişti. Diktatörlüğün kaynağı hem padişahın iktidarı, hem memurlar, nâzırlar ve bunların maiyetlerinin kötü nüfuzu ve yönetimleriydi. Türk köylüsünde haklı ve kutsal bir öfke uyanmıştı. Bu öfke, bir gün bile kendileriyle yaşamayan ve temasa gelmeye tenezzül etmeyen paşalara ve büyük memurlara karşı idi. Köylü tarlasında bütün ömrünü verdiği ve buna karşın açlıktan öldüğü halde bu paşalar ve saray ruhlu beyler, efendiler, İstanbul'da muhteşem köşklerde, saraylarda bol bol israflarla ulusun zenginliğini çarçur ediyorlardı. Bu ayaklanışiyle Anadolu ispatladı ki bundan böyle İstanbula ve İstanbulun hazır yiyici paşa ve beylerine bir lokma ekmek bile vermeyecektir. İşte, bundan biraz önce Anadolu'da meydana gelen devrimin doğuş nedenleri budur ve böyledir.

Anadolu kımıltısı, hiçbir vakit burjuvaziye dayanan

bir kımıltı değildir. Avrupalıların bu yolda verdikleri bilgi yanlıştır. Kapitalizmin doğuda yardımcıları Taşnak Ermenileriyle batıda Venizelos Rumlarıdır. Buna katkı olarak, padişahın saray uşaklariyle yakınlarıdır. Bunlar, padişahın nüfuzunu İngiliz sermayeciliğinin çıkarına kullanıyorlar. Bunların hepsi Antantaya sokulmuştur. Silah, mal, zenginlik ve itibarlarını ve bol bol altınlarını onlardan alıyorlar. Anadolu devrimcileriyse yüzlerini doğuda güneş gibi doğan devrime çevirmişlerdir. Anadolu devrimi zenginlerin ve hazır yiyicilerin çıkarına karşıt olduğundan karşı devrimciler, güçlerini bir yere topladılar. Şehy Recep Sivas'ta, Şeyh Eşref Bayburt'ta, Çabanoğulları ailesi Yozgat'ta, İstanbul'la el ele verip Anadolu devrimine karşı devrim yaptılar. İstanbul'dan bunları güçlendiren padişah ve saraylardır. Bunlar, İngiliz parasiyle kendilerine yalandan İslâmiyet süsü verip ulusal ve toplumsal olan Anadolu köylü devrimini yenmek ve tepelemek istediler (...) Çevresinde hainler ve haydutlar dolu olduğu halde Anadolu devrimcileri ve köylüleri yeni devrimlerine sadakatle ve bunu canla, kanla genişletmede diretiyorlar. Onlar, artık şevkle ve içtenlikle yüzlerini Üçüncü Enternasyonale çevirmişler, talihlerinin, Üçüncü Enternasyonalin talihine bağlı olduğuna inanıyorlar. Ulusal devrimciler, Türk parlementosu dağıldıktan sonra Üçüncü Enternasyonale içten bağlılıklarını Moskova'ya delegeler göndermekle güçlendirdiler.

Anadolu devrimcileri şundan dolayı sevinç duymaktadırlar ki, Moskova Üçüncü Enternasyonaline uzattıkları yürekten dostluk eline Moskova da benzeri duygu ile benimseyip benzeri içtenlikle yanıt verdi (...) Yoldaşlar! Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki Anadolu son soluğuna dek özgürlük ve devrimini savunmaya karar vermiştir. Kendisine Sovyet Rusya'nın uzattığı dostluk elini hoşnutluk ve doğrulukla benimser. Yaşasınlar, bu yolda birlikte yürüyen devrimci Rusya ile devrimci Anadolu ve onların dayandığı doğu devrimi!

Bakû doğu ulusları kurultayı dokuz gün sürdükten sonra kapandı.

— 15 —

KÂZIM KARABEKİR'İN KARS DÜŞÜ

Bir ulus çocuklarının önüne geçip onları ateşe sürmek hak ve yetkisine ancak direnmenin ve yiğitliğin cevherini ruhunda bulmuş olan subaylar sahiptir.

— Mustafa Kemal —

Kâzım Karabekir, 2 eylül 1920 de ilk yağmurlarla birlikte karargâhını Hasankale'den Erzurum'a götürdü. Bolşevik kurulu, bir süre Erzurum'da kalacağından onları yalnız bırakmak istemiyor, bu arada Erzurum'a gelen mebuslarla sıkı ilişkide bulunmak, bir yandan da Ermenilere artık saldırıdan vazgeçtiği kanısını vererek onları uykuda avlamak istiyordu.

Böylece daha kolaylıkla Kars ovasına inerek yılan hikâyesine dönen Kars düşünü en sonra gerçekleştirecekti.

Kâzım Karabekir'in karargâhında Türkiye Büyük Millet Meclisinin İkinci Başkanı Celâlettin Arif beyin de bulunduğu görüşmede Sovyetlerin Ankara elçiliği başkâtibi Opmal'le elçilik asker ateşesi Türk soyundan Bakıroğlu, Kâzım Karabekir karşılıklı düşüncelerini şöylece bildirdiler. Opmal:

— Sovyet hükümetinin prensibi yardım isteyen yoksul halka yardımdır. Bunun için Türk yoksul halkına da yardım etmek zorunludur. Özellikle Sovyet hükümeti, emperyalistlere savaş durumunda olduğundan yengimizin sağlanması için Türkiye ve başka islâm hükümetleriyle birlik olması gerekir. Eğer Türkiye'nin ileride yine sultan hükümetinin boyunduruğuna düşmeyeceği ve bu köhne yönetimin kötülüğü halka açıkça anlatılsa ve özellikle iktisadî siyaseti ilân edilse hem emperyalist egemenliğinden kurtulursunuz, hem de karşılıklı güven daha temelli olur. Bugün, hâlâ halka padişahınızı tutsaklıktan kurtararak yine başınıza geçireceğinizi söylüyorsunuz. Biz dahi bu Sultan hükümetinin ne olacağını bilmiyoruz. Eğer Türkiye'nin bugünkü halk hükümeti halka propağanda yapmayı uygun bulmuyorsa bir Türkiye Komünist Partisinin açıktan çalışmasına müsaade etmelidir.

Ta ki Rus Sovyet hükümeti de görsün ki Türkiye'de emperyalist hükümeti karşısında çalışıyor.

İktisadî soruna gelince: Faizciler, mürabahacılar, arazi ve mülk sahipleri üstüne «icraat» gerekir. Sonra, Anadolu'nun her yanında komünist örgütüne girmiş kişiler vardır. Ne var ki gizli bulunuyorlar, açık çalışmaktan korkuyorlar. Bu durum, dışarda Anadolu hükümetinin biçim ve rengini göstermiyor.

Paşa, onu şöylece yanıtladı:

— Sovyet hükümeti, Türk hükümetinin yardımiyle pek çok iş görebilir. Türkiye hükümetinin tutacağı siyasete bakan ve ona göre davranacak olan birçok islâm hükümeti vardır. Bugün Anadolu hükümetine başvurmuşlar ve onun siyasetiyle yürüyeceklerini bildirmişlerdir. Hint, Suriye, Irak, Trablusgarp vb. bu başvuruşlarda en çok ileri gidenlerdir. Bu konuyu Moskova'ya gönderdiğimiz mektupla da bildirmiştik. Büyük savaşta biraz aramız açık olan Araplar bile bugün bizden erek bekliyorlar.

İnsanlığın kurtuluşu uğruna çarpışan Rus Sovyet hükümetine bütün islâm dünyasının var gücüyle yardımını biz sağlayabiliriz. Rusya ve Türkiye el ele verirlerse bü-

tün islâm dünyası bu birliğe girer, ülkemizde açıktan açığa Bolşevik propagandasına henüz başlanmaması ve Bolşevik prensiplerinin bilinmemesi suçu, daha çok Moskova'nındır. İngiliz, Fransız, Yunan ve hilâfet güçleriyle savaşıyoruz. Oysa daha iki ulus arasında imzalanmış bir nesnemiz olmadığı gibi doğu yolu da emperyalist Taşnaklar elinde kapalıdır. Bundan başka uygulanacak yöntemler o ülkeye göre olmalıdır. Rusya'da şirketler, bankalar vardı. Halkın toprağı yoktu. Bizdeyse büsbütün tersinedir. Kapital, bütün yabancılarındır ki biz de onlarla savaşmaktayız. Demiryollarına da el koyduk. Bankalarda para da yoktur. Toprağa gelince, önce topraksız köylü yoktur. Ikinci olarak köylünün ortak çayırı, tarlası, ormanı vardır. Henüz her yanda çevrilmemiş bir durumdayken kendi çıkarlarına iktidarı ele almak için örgüt yapmak, devrim yapmak, ülkeyi yakıp yıkmak, itilâf hükümetlerine teslim etmek demektir. Halk hükümeti yapılmak üzeredir. Mecliste görüşülecektir. Ne var ki ilkönce yol açılmak gerekmektedir. Ülkede bir karışıklık çıkarsa siz de Türkiye'den yararlanamazsınız. Böyle bir kargaşalıkta islâm dünyasının yararlanması olanağı da kalmaz.

Faiz ve mürabaha sorununa gelince: Temelde dünyada yasaklanmış olduğundan bunların kaldırılması kolaydır.

Özet olarak: Doğu yolu açılınca bu sorunlar baştan başa kolaylıkla çözümlenir. Esasen hükümet, bugün bütünüyle halkın elindedir. Halk itilâf devletleriyle birlik olan hilâfet güçleriyle savaşmaktadır (...)

Kâzım Karabekir, bu konuşmayı bir rapor olarak Ankara'ya Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal paşaya bildirmekte gecikmedi.

Sovyet elçiliğinin başkâtibi Opmal'in sandıklar içinde getirdiği beşyüz kiloluk altın külçesi, hastanede Kâzım Karabekir'in önünde tartıldı. Paşa, iki yüz kiloyu biraz aşkın altını ordusunun giderlerinde harcamak üzere Erzurum'da bıraktı. Ordunun kasasında metelik kalmamıştı. Opmal, kalan altınları yine sandıklara yerleştirip elçilik

kuruluyla Ankara'ya yollandı. Yalnız, kurulun Erzurum' da, Sivasta, Trabzon'da ikişer telgrafçı bırakmasına Ankara, şiddetli tepki gösterdi. İsmet imzasıyla gelen, şifre Kâzım Karabekir'i azarlar gibi olduğundan paşa buna çok üzüldü. Sanki onlar, Bolşevik sızmasına karşı kendisinden daha uyanıkmışlar gibi!

Paşa, Sovyet elçilik kurulunu yolcu edişinin ertesi günü 8 eylülde 2500 kişilik bir Ermeni müfrezesinin Kulp bölgesine saldırarak ilerlemeğe başladığını öğrendi, çok tedirgin oldu. Top, tüfek sesleri sınır boylarını yine haraca kesmişti.

Paşanın kafası artık kızmağa başlamıştı. Batı cephesinde işler kötü giderken doğu cephesinde umutlar, beklemekten çürümeğe başlamıştı. Bu korkunç bir bataklığa benzeyen durumdan silkinip kurtulmak için hazır Ermeniler saldırıya geçerek bir fırsat vermişken şöyle bir davranmak gerekmez miydi?

Paşa, bu hızla 9. tümen kumandanı Deli Halit beye Ermenilerin Bardiz - Oltu cephesinde Olur'a karşı yaptıkları saldırının acısını almak üzere yaradana sığınıp onlara bir ders vermesini buyurdu. Halit Bey 13 ağustos günü Bardiz cephesinden 29 uncu alayla, 8 inci alayı Oltu cephesinde Ermenilerin birinci alayına saldırttı. Halit bey güçleri, Patmurt'tan düşmanın çekiliş yoluna indiler. Ermeniler cephedeki sekiz topun hepsini, iki makinalı tüfek, bir kamyon, bir mutfak arabası, iki yüz de ölü bırakarak kaçtılar. Yalnız, Kireçligöl'e bir gösteri saldırı yapmağa kalkan alaydan bir bölük, boş yere sekiz şehit, biri subay on beş yaralı verdi.

Büyük Millet Meclisi başkan yardımcısı Celâlettin Arif bey de Erzurum'lu aydınların kurmağa çalıştığı «Sosyalist Erzurum Halk Cumhuriyeti» düşüncesini desteklemeğe başlamıştı. Erzurum'daki hükümet adamları hep Erzurum'lu olmalıydı. Avukat mebus Hüseyin Avni beyi Erzurum valiliğine atadı. Bu arada iki türlü propaganda yü-

rütüyordu: Bir yandan halk hükümeti düşüncesini Mustafa Kemal'in de istediğini söylerken öbür yandan onu rezil etmeğe, küçük düşürmeğe çalışıyordu.

Kâzım Karabekir, Celâlettin Arif beyle görüşerek ona şunları söyledi:

— Erzurum, Erzurum'lularındır, formülü vaktiyle «Mısır Mısırlılarındır» diyerek oraya yerleşenlerin yaptığı işe benziyor. Bu propağanda ya onların ya da Bolşeviklerin çıkardığı bir şeydir.

Paşa, Celâlettin Arif beyin, kendi başına tehlikeli işler peşinde koştuğunu anladı. Dizginlemek, kendi buyruğuna alabilmek için onu Erzurum vali vekilliğine atadı. Böylece, otoritesiyle bu kımıltıyı ezmek üzere davranmış oldu.

Doğu bölgesinin namlı dağları, tepeleri, insansız toprakları üzerinde güz bulutları, kalın, karanlık yığınlariyle yuvarlanmağa, Kâzım Karabekir'in son umut yapraklarını dallarında sarsan soğuk rüzgârlarla güneye doğru inmeğe başladığı 20 eylül 1920 günü Ankara'dan Ermenilere saldırma buyruğu geldi.

Kâzım Karabekir, 20 eylül 1920 tarihli savaş buyruğunu aldığında, ordusu Çakırbaba - Tandırlı'dağ - Korucukdağ - Zakim - Yenek çizgisini tutmuş bulunuyordu. Bu çizgi, 93 savaşı çizgisinin on ile kırk kilometre harita mesafesi ötesindeydi. Soğanlı dağlarının bütün önemli geçitlerini de tutmuş durumdaydı. Paşa karargâhını da Bardiz'e iletmişti. Gizleme yeri Almezar tepesiydi. Mustafa Kemal, Ermeni savaşının gelişim noktalarını da gösteriyor, Kâğızman - Novoselim - Merdenik çizgisini erişilecek son çizgi olarak gösteriyordu.

24 eylülde, Ermeniler, paşanın karargâhını kurduğu Bardiz üzerine bir uçakla beş bomba attılar. Sonra, uçaklar ikileşti, arkasından Ermeni kıtaları Bardiz'in doğusuna saldırıya kalktılarsa da püskürtüldüler. Paşa, bunun üzerine daha çok beklemenin yersiz olduğunda karar kıl-

dı. 24 Eylül 1920 tarihli savaş buyruğunu en sonra kıtalarına verdi. 27 eylülde karargâhını gözetleme yeri olan Almezar tepesine götürdü.

Kâzım Karabekir, Almezar tepesinde, üzerinde kalın yağmur bulutlarının hızlı hızlı geçtiği, kayalıklarında fırtına gücündeki rüzgârların ıslık çaldığı 28 eylül 1920 sabahı, gözünde dürbünü, külrengi uzak uçurumlara, bakır renkli kayalıklara, vadilerin dibinde ak birer yılan gibi kıvrılarak giden yollara dikilmiş gözetliyordu. Sabahın saat üçünde henüz tanyeri atmadan aylardır olmasını istediği şey olmuş, saldırı başlamıştı. Türk askeri, yamaçlardan aşağı su gibi akıyor, bayırlardan yukarı çağlayanları dikine tırmanan alabalık sürüleri gibi kayıyordu.

1914 - 1915 kışında Kars'ı ele geçirmek üzere Enver paşa da Alman kurmay kuruluyla bir saldırı yapmış, şu görünen Allahuekber dağlarının insan boyu karları arasına seksen beş bin Türk çocuğunu gömmüş, yine de Kars'ı ele geçirememiş, «Kars Fatihi» olamamıştı. Moskova savaşında Napoleon'un başına gelen korkunç felâket, onun başına da gelmiş, koskoca Türk ordusu, Alagöz dağlarının karla yüklü uçurumlarında yitip gitmişti.

Şu saate dek Kâzım Karabekir'in korktuğu da buydu. Ermeni sorununu kış aylarında temizlemek zorunda kalmanın karadüşlü düşünceleri içinde bunalıp durmaktaydı. Onun korktuğu, kış kertesinde tehlikeli bir engel vardı ki o da aradan geçecek çok değerli günler, saatler için Ermenilerin Bolşevik'liği benimseme belkisiydi. Bir kez bu oldu mu, artık Kar'la öteki kasabalar, Sovyetlerin eline geçeceğinden Kars hülyası da suya düşecekti. İşte, şu sırada kış engeli de tarihe karışmıştı. Şimdi, şu top, makinalı tüfek, piyade tüfeği sesleri, bütün bu karamsar düşünceleri önüne katmış kovalıyordu. Dağların tepelerinde, vadilerin yamaçlarında patlayan düşman toplarının mermileri, havaya küçük bulut yığınları yükseltiyor, azalıyordu. Karargâha bağlı sahra telefonları tıkırdayıp duruyor, düşmanın her yanda mevzilerinden atılarak gerilediğini bildiriyordu.

Ermeniler, bütün gün süren savaşta sıkı bir direnç göstermeyerek gerilediler.

28 eylül 1920 akşamı, topların, makinalı tüfeklerin gürültüleri takırtıları kesildiğinde Türk ordusu, Surphaç dağı - Handere sırtları - Hüseyinağayurt dağı - Kumru dağı - Verişan, Başköy sırtları çizgisine ulaşmıştı. Ermeniler, Sarıkamış - Laloğlu - Kamışlı çizgisine çekilmişti. Sarıkamış'ın ele geçirilmesi, bugün için hesaplandıysa da 29 uncu alayın, yolunu şaşırarak uzun uzadıya dolasıp durması, en değerli saatleri yitirmesi, ayrıca 9. tümenin karşısında Laloğlu'nda bulunan altıyüz kişilik Ermeni gücüne, alayın yetişmesinden önce saldırmakta ikirciklenmesi, buna engel olmuştu. İlk gün Ermenilerden beş top, makinalı tüfek ele geçirildi.

12. inci tümen, 29 eylül sabahı, hiçbir çatışmaya tutuşmadan Sarıkamış'ı ele geçirdi. 9. uncu tümen de bugün Çanak - Deyubek'le Bezirgân geçidi bölgesini aldı. Ermeni ordusu, Novoselim - Bayburt - Tuzluca çizgisine çekildi.

30 eylülde Merdenik ele geçirildi.

Kâzım Karabekir, sahra telefonunun başında bir dakika ayrılmadan umulmadık bir kolaylıkla gelişen saldırı üstüne haber alıyor, yeni buyruklar veriyor, bir yandan da geniş göğsü sevinçle dolup taşıyordu. Ne yazık ki 30 eylül günü, Erzurum'da kolordu kumandan vekili olarak bıraktığı albay Kâzım (Dirik) beyden cansıkıcı bir haber aldı. Saldırı, böyle güzel gelişirken bunun yeri var mıydı? Can sıkıcı olay şuydu: Ordunun Ermenilere karşı saldırıya geçtiği 28 eylül günü, Erzurum'da halktan, memurlardan meydana gelen elli kişilik bir grup, «Halk murahhasları» adıyla Ankara'ya, Mustafa Kemal paşaya ayklanış bildirisine benzeyen bir telgraf çekmişti. Mustafa Kemal paşa da Kâzım beye bu elli kişinin hemen tutuklanarak Ankara'ya gönderilmesini buyurmuştu. Albay Kâzım bey de içinden çıkılmaz gibi görünen bu durumu Kâzım Karabekir'e bildiriyor, ne yapacağını soruyordu.

Kâzım Karabekir, daha önceden çıbanbaşı vermiş olan bu işin çözümlenmesini kendisine bırakmasını Mustafa Ke-

mal'den dilemiş, cepheye bu gönül rahatlığiyle gitmişti. Şimdiyse Mustafa Kemal, kendi bölgesinden adam tutuklatmak isteyerek bütün işleri berbat edecek bir yol tutmuş bulunuyordu. Bu, gerçekten tehlikeli bir yöndü. Hırsızlık suçlamalariyle lekelenmek istenen adam, albay Kâzım (Dirik) ten başkası değildi. Tutuklama buyruğu da ona veriliyordu. Sonra, Erzurum'un yerlisi olan elli kişinin tutuklanması ne demekti? Bu, bütün doğu bölgesini altüst edebilir, karıştırabilirdi. Sonra, ulusal kımıltının ilk kutsal beşiği olan Erzurum gibi bir şehri böylece lekelemeğe çalışmak yakışık alır mıydı?

Kolordu kumandanlarının, subaylarının, eratının bir bölümü şu sırada Erzurum'un içindeydi. İmza sahipleri mutlaka bunlarla elele, içiçe çalışmıştı. Paşa, bu bölgede kanun dışı hiçbir davranışa göz yummamıştı, yummayacaktı. Kendisine hiçbir haber vermeden Mustafa Kemal'in zaten yeri hiç de sağlam olmayan Kâzım beye buyruk yollamış olması, yerinde bir davranış değildi.

Kafası iyice kızan Kâzım Karabekir, saldırıyı yarıda bırakarak işi çözümlemek üzere Erzurum'a döneceğini Mustafa Kemal paşaya bildirdi. İsmet beyden gelen telgrafta cepheyi bırakıp Erzurum'a dönüşün tehlikeli olabileceği, en iyisi savaşı sürdürmek olduğu bildiriliyordu. Bu sırada Ermeniler, çok güçlü mevzilere yerleşmiş, çetin savunma savaşları vermeğe hazırlanır görünüyordu.

Paşa, saldırıyı burda durdurup orduya bulaşmak tehlikesi taşıyan Erzurum işini bir çözüme bağlamağa karar verdi. Kumandanlarına birkaç gün için Erzurum'a gidip dönmek zorunda olduğunu bildirerek gerekli buyrukları da vererek bir de propaganda kurusıkısı patlattı:

— Türk ordularının saldırı gücü kalmamıştır. Korku içinde ne yapacaklarını şaşırdılar. Erzurum'da dahi halk hoşnutsuzluklarını gösteriyor.

Paşa, bu haberi, Ermenilerin kendi adamı olduğuna yüzde yüz inandığı casuslariyle Ermeni ordusu saflarına ulaştırdı. Ermeni ordusunun kumandanı Nazar bekeç bu haberi alınca bir karşı saldırıya geçmeyi düşünecekti ki,

bunun hazırlığı da on beş gün sürerdi. Bu süre içinde de paşa, Erzurum'daki işi çoktan bitirip geriye dönebilirdi.

Paşa, Erzurum'a gideceğini Mustafa Kemal'e bildirerek 1 ekim 1920 de Sarıkamış'tan Erzurum'a yollandı. 2 ekimde Erzurum'a varan paşa, telgrafın Albayrak gazetesi sahibi, Maarif Müdürü Mithat beyce çekildiğini, kimsenin bundan haberi olmadığını öğrendi. Bunu Ankara'ya bildirdi. Sonra, silâh hırsızlığı işini aydınlatmak üzere Celâlettin Arif beyi de yanına alarak silâh depolarını gezdi. Elli bin silâhın çalınmış olduğu yanlış haberini yayan Celâlettin Arif bey, gerçeği öğrenince bundan çok sıkıldı: Silâhları İngiliz kontrolcülerinin gözü önünden gizlice aşırtıp iç kaleye saklatan paşanın taa kendisiydi. Halk hükümeti kurmak isteyenler de bu silâhları eski yerinde görmeyince «silâhlar çalındı» diye vaveylayı basmışlar, tozu dumana katmışlardı. Hem de çalınan silâhların Ermenilere satıldığı gibi korkunç bir söylenti de bütün zihinleri bulandırmıştı.

Paşa, Celâlettin Arif beyle birlikte yanlış yolda olanları da yanına katarak iç kaleye götürdü, bütün silâhları, defterlerdeki kayıtlarını gösterdi. Her şey sütliman oldu. Paşa, Celâlettin Arif beye, yaptığı yanlışlığı düzeltmesi için bunu gerekenlere anlatmasını, bir daha da görevinin dışındaki işlere karışmamasını sertçe buyurdu.

7 ekimde otomobille Erzurum'dan sarıkamış'a yollanan Kâzım Karabekir, ordan Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek ordunun sarsılmaz saygılarını bildirdi.

Kendi telsiz telgraf makinesiyle Erivan, Moskova telsiz haberlerini sıkıca izleyen Kâzım Karabekir, Erivan telsizinin 9 ekimde şöyle bir haber yayınladığını öğrendi:

— Türklerin saldırı gücünün bittiği ve şaşkın bir duruma geldikleri inanılır kaynaklardan haber alındı. Sıra bize geldi. Yakında saldırıya geçerek gereken darbeyi Türklere vuracağız.

mal'den dilemiş, cepheye bu gönül rahatlığiyle gitmişti. Şimdiyse Mustafa Kemal, kendi bölgesinden adam tutuklatmak isteyerek bütün işleri berbat edecek bir yol tutmuş bulunuyordu. Bu, gerçekten tehlikeli bir yöndü. Hırsızlık suçlamalariyle lekelenmek istenen adam, albay Kâzım (Dirik) ten başkası değildi. Tutuklama buyruğu da ona veriliyordu. Sonra, Erzurum'un yerlisi olan elli kişinin tutuklanması ne demekti? Bu, bütün doğu bölgesini altüst edebilir, karıştırabilirdi. Sonra, ulusal kımıltının ilk kutsal beşiği olan Erzurum gibi bir şehri böylece lekelemeğe çalışmak yakışık alır mıydı?

Kolordu kumandanlarının, subaylarının, eratının bir bölümü şu sırada Erzurum'un içindeydi. İmza sahipleri mutlaka bunlarla elele, içiçe çalışmıştı. Paşa, bu bölgede kanun dışı hiçbir davranışa göz yummamıştı, yummayacaktı. Kendisine hiçbir haber vermeden Mustafa Kemal'in zaten yeri hiç de sağlam olmayan Kâzım beye buyruk yollamış olması, yerinde bir davranış değildi.

Kafası iyice kızan Kâzım Karabekir, saldırıyı yarıda bırakarak işi çözümlemek üzere Erzurum'a döneceğini Mustafa Kemal paşaya bildirdi. İsmet beyden gelen telgrafta cepheyi bırakıp Erzurum'a dönüşün tehlikeli olabileceği, en iyisi savaşı sürdürmek olduğu bildiriliyordu. Bu sırada Ermeniler, çok güçlü mevzilere yerleşmiş, çetin savunma savaşları vermeğe hazırlanır görünüyordu.

Paşa, saldırıyı burda durdurup orduya bulaşmak tehlikesi taşıyan Erzurum işini bir çözüme bağlamağa karar verdi. Kumandanlarına birkaç gün için Erzurum'a gidip dönmek zorunda olduğunu bildirerek gerekli buyrukları da vererek bir de propaganda kurusıkısı patlattı:

— Türk ordularının saldırı gücü kalmamıştır. Korku içinde ne yapacaklarını şaşırdılar. Erzurum'da dahi halk hoşnutsuzluklarını gösteriyor.

Paşa, bu haberi, Ermenilerin kendi adamı olduğuna yüzde yüz inandığı casuslariyle Ermeni ordusu saflarına ulaştırdı. Ermeni ordusunun kumandanı Nazar bekeç bu haberi alınca bir karşı saldırıya geçmeyi düşünecekti ki,

bunun hazırlığı da on beş gün sürerdi. Bu süre içinde de paşa, Erzurum'daki işi çoktan bitirip geriye dönebilirdi.

Paşa, Erzurum'a gideceğini Mustafa Kemal'e bildirerek 1 ekim 1920 de Sarıkamış'tan Erzurum'a yollandı. 2 ekimde Erzurum'a varan paşa, telgrafın Albayrak gazetesi sahibi, Maarif Müdürü Mithat beyce çekildiğini, kimsenin bundan haberi olmadığını öğrendi. Bunu Ankara'ya bildirdi. Sonra, silâh hırsızlığı işini aydınlatmak üzere Celâlettin Arif beyi de yanına alarak silâh depolarını gezdi. Elli bin silâhın çalınmış olduğu yanlış haberini yayan Celâlettin Arif bey, gerçeği öğrenince bundan çok sıkıldı: Silâhları İngiliz kontrolcülerinin gözü önünden gizlice aşırtıp iç kaleye saklatan paşanın taa kendisiydi. Halk hükümeti kurmak isteyenler de bu silâhları eski yerinde görmeyince «silâhlar çalındı» diye vaveylayı basmışlar, tozu dumana katmışlardı. Hem de çalınan silâhların Ermenilere satıldığı gibi korkunç bir söylenti de bütün zihinleri bulandırmıştı.

Paşa, Celâlettin Arif beyle birlikte yanlış yolda olanları da yanına katarak iç kaleye götürdü, bütün silâhları, defterlerdeki kayıtlarını gösterdi. Her şey sütliman oldu. Paşa, Celâlettin Arif beye, yaptığı yanlışlığı düzeltmesi için bunu gerekenlere anlatmasını, bir daha da görevinin dışındaki işlere karışmamasını sertçe buyurdu.

7 ekimde otomobille Erzurum'dan sarıkamış'a yollanan Kâzım Karabekir, ordan Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek ordunun sarsılmaz saygılarını bildirdi.

Kendi telsiz telgraf makinesiyle Erivan, Moskova telsiz haberlerini sıkıca izleyen Kâzım Karabekir, Erivan telsizinin 9 ekimde şöyle bir haber yayınladığını öğrendi:

— Türklerin saldırı gücünün bittiği ve şaşkın bir duruma geldikleri inanılır kaynaklardan haber alındı. Sıra bize geldi. Yakında saldırıya geçerek gereken darbeyi Türklere vuracağız.

Bunu öğrenen paşa, güldü. Demek ki Nazarbekef onun kurduğu tuzağa düşmüştü. Yalnız, paşanın aldığı başka bir habere göre de Kars'a durmadan düzgün asker kıtalariyle gönüllüler gelmekteydi.

Paşanın 13 ekimde gördüğü kimi kımıltılardan 14 ekimde daha çok 9. uncu tümen cephesine Ermenilerin saldırıya geçeceği kanısını vermişti. Sabahleyin erkenden tümenlerden durumu sorarak herhangi güçlüce bir saldırıya karşı sıkı durmalarını buyurdu. Kurmay kuruluyla gözetleme yerine çıkan paşa, kumandanlardan aldığı raporları çabucak gözden geçirdi. Hepsi de bir saldırı beklemediklerini bildiriyordu. Paşa, sabahın yedi buçuğunda Ermeni topçusunun 9. uncu tümen mevzilerini yoğun bir ateşle dögdüğünü görünce yanılmadığını anladı. Ne yazık ki düşmanın burnu dibinde bulunan kumandanlar bu saldırıyı sezememişlerdi.

Paşa, kurmay kurulu ile, kumandanlariyle Ermenilerin Kars'ın Türk siperlerine saldırışını seyrediyordu. İlk raporlar, paşanın eline gelmeğe başladı. 12 inci tümeni Berna üzerinden Ermeni saldırı kıtalarının yan gerilerine sürdü. Biraz sonra Ermeniler yenilerek bütün cephe boyunca geri püskürtüldüler. Paşanın kıtaları, Kars'ı koruyan Beşkaya tahkimli noktasiyle doğuya batıya uzanan dış mevzileri, karşı saldırılarla 16 ekimde ele geçirdi.

Şimdi, artık sıra, Kars'a karşı büyük, geniş bir kuşatma manevrası yapmağa gelmişti.

Paşa, kurmay kurulu ile kumandanlariyle Kars'ın kilit noktası Beşkaya'da bir toplantı yaparak son buyruklarını verdi. Sağlam keşif bilgileriyle gözetlemelerden sonra arazi üzerinde de olacakları kumandanlarına gösteren Kâzım Karabekir, savaş buyruğunu yazılı olarak bildirdi. Şimdi, Enver paşanın 85 bin cana mal ettiği halde ele geçiremediği ünlü Kars kalesinin fethi başlıyordu. Paşa, gerçek bir heyecan içindeydi.

20 ekim 1920 sabahı tanyeri atarken Türk ordusu saldırıya geçti.

Paşa karargâhını Berna'ya götürdü. Savaşın, yönetimini bütünüyle eline alarak Kars'ın ileri mevzilerindeki Ermeni kıtalarını süre süre Kars kalesine tıktı. Sonra, cephede çokça top, piyade alayı bırakarak iki tümeni gece yürüyüşleri yaptırarak «cüretli» bir kuşatma işine kaldırdı. 28 ekimde Yahniler tepeleriyle Vezirköy - Üçler tepesi çizgisini baskınla ele geçirdi.

Gözetleme yerini Üçler tepesine ileten paşa, hemen oracıktan yönettiği çok şiddetli bir saldırı ile Ermeni ordusunu üç saatte darmadağın etti. Panikleyerek kaçışan düşman ordusunun arkasına takılan tümenler doğu cephesindeki tabyaları ele geçirdiler. Kale dışındaki Ermeni kıtaları Kars'ın kuzey cephesine karşı saldırıya başladılarsa da iki yıl önce yine onun buyruğu altında Kars'ı ele geçirmiş olan kıtalarının hızlı, becerikli davranışlariyle bu sarp, pek güçlü, modern cepheyi onlardan önce ele geçirdiler. Karadağ - Arap Tabyalarının ele geçmesiyle asker her yandan Kars'ın içine doğru inmeğe başladı. Paşa, Kars'ı kumandanlık yaşayışında ikinci kezdir ki işgal ediyordu. Sabahın üç buçuğunda karargâhını Kars'ın göbeğinde kuran Kâzım Karabekir, elleri arkasında savaş meydanını dolaşıyor, toplanan tutsaklarla cephaneyi gözden geçiriyordu. Yalnız, Tahmasp Tabyasına sığınan Ermeni savaşçıları hâlâ inatla direniyordu. Onlar da ikindiüstü teslim oldular.

Dağdan - taştan toplanan tutsaklarla ganimetler paşanın demiryolu istasyonundaki karargâhına getiriliyordu. Tutsaklar arasında üç general, altı albay, on iki yarbay, on altı yüzbaşı, elli dokuz üsteğmen, teğmen, on altı sivil memur, on iki subay vekili, dört subay adayı vardı. Tutsak olarak bin yüz elli de er bulunuyordu. Bin yüz on Ermeni ölüsü sayılmıştı. Yararlanılabilecek üç yüz otuz yedi top, onarılması gerekli üç yüz otuz dokuz top, pek çok makinalı tüfek, her türlü cephane, savaş aygıtları, projektörler ganimet olarak ele geçti.

Tutsaklar arasında Ermeni Harbiye Nazırı Araratof,

genel kurmay başkanı Vekilof, Kars grup kumandanı Primo, bir de sivil Nazır vardı.

Kâzım Karabekir, bu saldırıyı «Tek cephe» yöntemiyle yapmıştı. Birçok riskler de saklayan bu yöntem, Türk ordusuna koskoca bir zafer kazandırmakla kalmamış, Amerika'nın, İngiltere'nin, Fransa'nın besleyip durduğu koskoca «Büyük Ermenistan» hülyasını da birden bire yere sermişti.

Bu sürprizli yıldırım savaşının kapanış bölümünde Türk ordusunun yitiği dokuz şehit, kırk yedi yaralıydı.

Kars'ta pek çok da Ermeni halkı, Amerikan papazlarının elinde altı bin kişilik bir Ermeni öksüzler yığını bulunuyordu. Paşa, kendisi de binlerce öksüz çocuk beslediğinden onlara karşı da çok şefkatli davrandı, şefkatli davranılmasını buyurdu. Kars'daki Amerikan kolonisi başları 31 ekimde İstanbul'da Amiral Bristol'a bir telgraf çekerek Türk ordusunun Kars'ta Amerikalılarla Ermenilere hiçbir kötülük, katliâm yapmadığını, Türk ordusunun çok disiplinli olduğunu yazdı.

Kâzım Karabekir paşa 31 ekimde Fevzi paşayla makina başında konuştu:

— Kars'ta aldığımız ganimetler kurtuluş savaşımızı on yıl yönetmeğe yeter!

Dedi. Fevzi paşa da ferikliğe yükseltildiğini müjdeledi. Kâzım Karabekir tuğgenerallik rütbesini de iki yıl önce yine Kars'ı ele geçirdiği gün almıştı.

Kâzım Karabekir'in Kars düşü gerçekleşmişti. Mutluydu. Bu, Türkiye'nin doğu sınırlarını oynak kum yığınları olmaktan kurtaracak, orduya granitten bir sınır çizgisi çekecekti.

BU KEZ DE DELİBAŞ

Yobazlar, devletten yüz bulamadıkları dakikada kendilerinin yağı tükenir. Çünkü ulusumuz hiçbir vakit kurnazlıktan hoşlanmaz.

— Mustafa Kemal —

Abdülhamit'le Vahidettin'in kızkardeşi Mediha Sultan'la evlenerek Balta limanındaki ünlü yalısına yerleşen Damat Ferit paşa, şu sırada dünyanın en belâlı bir işinin başında olduğuna yemin etse başı ağrımazdı. Bugün, Boğaziçi'nin mavi çırpıntılı sularına karşı açılan salonda bir aşağı bir yukarı dolaşarak sarıklı konuklarını bekliyordu. Şu Kuvayi Milliyecilerin başına ne belâlar açmıştı da herifçioğulları hepsinin de bir bir altından kalkmışlardı. O Anzavur devi yenilir kişi miydi? Onu da yenmişlerdi. O Düzce, o Bolu ayaklanışları bastırılır yangınlar mıydı? Hele Ankara'nın burnu dibinde körüklediği o Yozgat yangını söndürülür yangın mıydı? Usu almıyordu. O Ethem hergelesi, son günlerde onun başına Mustafa Kemal'den daha azgın bir belâ kesilmişti. Şimdi de kendisini öldür-

mek üzere yalının koruluklarında dolaşmıyorlar mıydı? O Bulgar Sadık gâvuru az kalsın kendisini Rumelihisarı mezarlığının dibinde yaşamaktan alıkoyacaktı. Ya o Dramalı Rıza haini silâh, bomba sergisi gibi yakalanmamış olsaydı kim bilir mezara koymak için kendisinin parçalarını bile bulamıyacaklardı. Herif, Köprünün başında darağacında can verinceye dek İstanbul'a onu öldürmek için geldiğini söyleyip durmamış mıydı?

Dur hele, çıkmayan canda umut vardı. O Mustafa Kemal'in burnu dibinde yeni bir cehennem meşalesi daha tutuşturursun da görsündü o.

Damat Ferit böyle düşünerek yalının denize bakan bahçesine, rıhtıma baktı. Her yanda elleri tabancalarında atıcı Arnavut, Boşnak polisler vızır vızır dolaşıyordu.

En sonra, konuklar geldi: Zeynelabidin Hoca, Sait Molla, Mustafa Sabri efendi, eski Dahiliye Nazırı, Peyami Sabah gazetesi başyazırı Ali Kemal, İtilâf devletlerinin temsilcisi Ermeni Agopyan, salona girdikten sonra kapı anahtarla kitlendi. Zeynelabidin Hoca, Konya Nakşibendi tekkesi şeyhliğinden mebus seçilerek İstanbul'a yerleşmiş, eyleme yönelen bir gerici niteliği taşıdığından Vahidettin sarayının içten adamları arasında güçlü bir yer almış, Konya dolaylarında Bozkırda ilk ayaklanış çırasını tutuşturmuşsa da Kuvayi Milliyecilerin acar söndürücüleri, bunu bir üfleyişte söndürmüşlerdi. Sait Molla ise Düzce, Bolu, Anzavur ayaklanışlarını İngiliz altınlariyle körükleyen denenmiş bir zebaniydi.

Hocalara buzlu içecekler geldikten sonra konuşma kapısı açıldı. Kuvayi Milliyecilerin ülkeyi soktukları çıkmaz üzerinde uzun uzadıya konuşulduktan sonra sıra yine ayaklanışlara elverişli bölgeler aramağa gelmişti. Damat Ferit, şu son iki yıl içinde iyice kırarmış saç, sakal ve bıyıklarında elini gezdirerek itilâf devletlerinin temsilcisi Agopyan'a sordu:

— Siz, ne buyurursunuz?

— Düşüncenize ortak olurum paşam. Bunları şu sırada ezemezsek yarın hiç üstlerine varamayız. Bundan

dolayı türlü yönlerden yer yer ayaklanışlarımızı sürdürmeliyiz. Örneğin, Konya ve dolaylarını ben bu bakımdan elverişli görüyorum.

Konya sözü geçince Zeynelabidin Hoca, yılan sokmuş gibi yerinden sıçradı. Demek ki Bozkır ayaklanışından sonra kendisini bir kez daha ateşe atmak istiyorlardı. Agopyan'a:

— Sizce Konya ile dolaylarının seçilmesinde ne gibi bir neden var?

Diye sordu.

— Pek çok. Örneğin, Konya coğrafyal bakımdan buna elverişlidir. Anadolu'nun göbeğindedir. Buradaki bir ateş yanlara çabucak sıçrayabilir. Sonra, azınlık, Konya'da iyi bir biçimde çalışmaktadır. Olayda büyük bir rol oynayabilirler. Üçüncü olarak zatıâlilerinin de Konya ve dolaylarındaki nüfuzu...

Hoca, böyle korkunç bir işe gerçekten bu kez ortak olmak istemiyordu. Bunun da başarısızlığa uğrayacağını yediği ekmek gibi biliyordu. Sonra, birkaç gün önce Konya'daki kardeşi Rıfat Hoca'dan aldığı mektupta şöyle insanı uslanmağa iten sözler vardı:

— Artık, buralarda yapılacak kımıltılarda başarı sağlamak umudu kalmamıştır. Yapılacak her davranış, baştan başa aleyhimizedir. Siz, serbest yerdesiniz, kaçıp kurtulabilirsiniz, ne var ki bizi çoluğumuzla, çocuğumuzla yok edebilirsiniz.

Zeynelabidin Hoca kardeşinden gelen bu mektubun ürküntü veren etkisini yine yaşayarak şöyle dedi:

— Konya'da yapılacak bir davranış, devleti aliyenin aleyhine olur kanısındayım. Ankara ile Konya iki komşu vilâyettir. Kuvayi Milliye, Konya'daki bir kımıltıyı bastırmakta gecikmeyecektir.

Sait Molla söz aldı:

— Zatıâliniz bu işten umutsuz görünüyorsunuz. Bizim için her kımıltı yarardan hali değildir. Bari bırakınız da konu ile biz uğraşalım.

Zeynelabidin Hoca fena bozum olmuştu. Damat Ferit'in iri, yorgun bakışlı gözleri kendisinden yardım dileniyordu. Bunu bir saattir, üzerinden bir an eksilmeyen bu bakışlarda okuyordu. Ne var ki olmayacak duaya âmin demek te elinden gelmemişti. Damat Ferit'i biraz küskün, biraz öfkeli, biraz umutsuz görünce eski arslan yelesini yine şöyle bir göstermeğe yeltenmekten kendini alamadı.

— Ben üzerime düşen ödevi yapmağa çalışacağım. O zaman, Damat Ferit paşa göğsüne yığılan umutsuzluğu geniş bir solukla dışarı attı. İri gözlerinin minnet dolu bakışlariyle Zeynelabidin'i okşayarak şöyle dedi:

— Çok müteşekkir ve memnunum, hocam. Şimdiden girişimlerinize başlayabilirsiniz. İngiliz Muhipleri Derneği de sizinle beraberdir. Her hususta zatıâlilerine yardım edeceğiz.

Çumra'nın Alibeyhöyüğü köyünden Delibaş Mehmet, eski yiğit bir soydan, savaşlarda Delibaş denen delice, yiğitlikler yapmakla tanınmış Delibaşlar Teğmeni Mehmet Ağanın soyundan geliyordu. Dedesi Delibaş Mehmetten adını, soyadını alan Delibaş Mehmet, köyünde toprak işleriyle uğraşan rasgele bir köylü delikanlısıyken Birinci Dünya Savaşı patladı. O da birçokları gibi Çanakkale savaşına katıldı. Yalnız, ölüm saçan o korkunç savaştan birliğindeki tabur imamına çömezlik ederek kurtulabildi. Delibaş Mehmet, bu korkunç cepheden bir kolayını bulup köyüne gelmiş, geri dönmediğinden yakalanıp dördüncü ordu buyruğuna gönderilmek üzereyken Alibeyhöyüğü köyünün Muhtarı Hacı Şih bir kolayını bularak onu köyde bırakmıştı. Hacı Şih bir yıl sonra iflâs edip malını mülkünü hacizde yitirmiş, onun yerine Delibaş Mehmet birden bire köyde söz sahibi bir ağa olup çıkıvermişti. Köyde kendi adına bir cami yaptırdı, okulu onarttı; köyün her işi kendisinden sorulur oldu. Delibaş Mehmet te her cebbar köy ağası gibi az zamanda sözünü dinletebilmek üzere çevresinde silâhlı adamlar beslemeğe başladı. Bunların sa-

yısı günden güne artıyordu. Delibaş, sık sık Konya'ya da gidip geliyordu. Konya'nın eşrafından kimisiyle yakın dostluk kurmuştu. Sofuluk, ağalık, kumandanlık, efelik gibi nitelikler taşıyan Delibaş Mehmet ağa, her gün biraz daha aranan, sözü geçen bir adam oluyordu. Çevresinde barana denen silâhlı kızanları, Kuvayi Milliye müfrezelerinden daha kolaylıkla çoğalıyordu. Müdafaayi Hukuk örgütü, kendiliğinden doğup büyüyen bu müfrezeyi sahiplenmek istedi. Delibaş Mehmetle görüşülüp konuşuldu. O da Kuvayı Milliyeci olduğunu söyledi. Kuvayi Milliye adına iş görmeğe başladı.

Delibaş Mehmet, gösterişe çok meraklı safça yürekli bir adamdı. Hele Çumra'dan atlılarının başında Konya'ya gelirken birçok zafer kazanmış eski bir kumandan gibi kasılıyor, Kuvayi Milliyecilerle halkın kendisini alkışlayarak karşılamasına bayılıyordu.

Artık, Delibaş Mehmet, bütün anlamiyle Kuvayi Milliyeci olarak biliniyordu. Bu dolaylarda buna benzer bir başka milis gücü de yoktu. Yalnız Konya Kuvayi Milliye kumandanı yüzbaşı Hüsnü beyin arkasında ufak, çevik bir milis gücü geziyordu.

1920 nisan ayı içinde yine kalabalık atlılarının başında Konya'nın uzun caddelerinden geçen Delibaş Mehmet, Kuvayi Milliye Kumandanı yüzbaşı Hüsnü beyce karşılanarak Sanayi Mektebi mutfağında pişirilen güzel yemeklerle ağırlandı.

Böylece, bir kez daha Konya'da gövde gösterisi yapan, sevgi toplayan Delibaş Mehmet, dönüşte şehrin dışına dek mızıka ile uğurlandı.

Çok yaşlı bir yönetici olan eski Konya valisi Suphi bey, ayrıldıktan sonra yerine vekil olarak bir süre 12. inci Kolordu Kumandanı albay Fahrettin bey baktı. Sonra da Düzce'de Halife ordusu kumandanı Berzek Safer beyin evinde göz altı edilen eski Van, sonra Bolu valisi Haydar bey kurtulur kurtulmaz Konya'ya vali atandı.

Haydar bey, Konya'ya gelir gelmez ilk iş olarak Delibaş Mehmet ağayı karşısına çağırarak onunla bir ahbap gibi görüştü. Korkunç bir ayaklanış bölgesinde aylardır görmediği, çekmediği kalmamıştı. Bu yüzden sureti haktan görünen bu adamı, gemlemek, dizginlemek istiyordu:

— Bana bak, Mehmet ağa, dedi, ben, mert adamları severim. Sen de mert ve yürekli bir adamsın. Eşraf ta seni öğüyor. Dedikleri gibi çıkarsan senden çok şeyler beklerim. Memleketin durumu meydanda. Millet ya son soluğunu verecek ya da yaşayacak. Sizin gibi hatırı sayılır babayiğitlerin bizlere yardım edeceği zaman. Senden bu memleket yardım bekliyor.

— Vallahi, vali bey, ben erkekçe konuşurum. Millete hizmet, âmire sadakat borcumuzdur. Güvenebilirsiniz.

— Güveniyorum. Çumra ve dolaylarındaki güvenliğin sağlanmasını sana bırakıyorum. Şimdilik bu kadar sonunda ayrıca görüşeceğiz.

Delibaş Mehmet, o geceyi Konya'da geçirdikten sonra ertesi sabah atını sürerek köyüne vardı. Bu sırada bütün o yörenin köylülerini heyecana veren bir olay geçti: Hadım köylerinden dört kişi Obruk köyünü basmış, eşraftan birinin kızını kaçırarak Çumra dolaylarında bir hana götürmüştü. Dört köylü, kızı paylaşamadığından bıçaklarla birbirine girmişler öldürülen bir arkadaşlarını kuyuya atarak ordan da savuşup gitmişlerdi.

Kızın babasının yakınması üzerine hükümet hemen davrandı. Konya'dan bir jandarma müfrezesi eşkiyaların arkasına düştü. İzlemede kızın babasiyle Çumra bucak müdürü, vali Haydar beyin buyruğuyla Delibaşla atlıları da bulunuyordu.

Kuyuya atılan ölü çabucak bulunarak kaatillerin Hadim yöresine doğru kaçtığı öğrenildi. Delibaş, bunu öğrenince asıl izleme gücünden ayrıldı. Başka bir yönden eşkiyaları araştırmağa koyuldu. Atlılariyle dağlara çıkan Delibaş, düşündüğü gibi, eşkiyaları bir tepede kıstırdı.

Üç kaatille kızcağızı götürüp hükümete teslim etti. Delibaş, gerçek ünün ilk basamaklarından sıçrayarak çıkmağa başlamıştı.

Delibaş Mehmet, artık Konya görevlilerinin gerekli adamı durumuna gelmişti. Vali Haydar bey, Delibaş'ın bir vukuat çıkarmasından çekinerek onu hoş tutmağa çalışıyor, bu sırada ikisi arasındaki ilişkiler sıklaşır gibi görünüyordu. Temelde Delibaş'ı «idare» eden vali değil de valiyi «idare» eden Delibaş'tı.

Ayrıca, Konya Müdafaayi Hukuk örgütüne de onların adamıymış gibi davranıyorsa da derinlerde kimi karanlık bulanık sularla karıştığı bir gerçekti.

Müdafaayi Hukuk derneğinin üyeleri, bu adamın şu sırada büsbütün yararsız olarak gözde gezdirdiğini biliyordu. Bunların kimisi, henüz denemeden geçmemiş olan bu adama çokça yüz verilmemesini salıklıyor, kimisi de ondan birden bire yüz çevirmenin tehlikeli olacağından sözediyordu. İş bu durumdayken Müdafaayı Hukukçular, atlariyle şehre her gelişinde onu mızıka ile karşılıyor, mızıka ile uğurluyordu. Bunu bir zorunluk olarak yapıyordu.

Bir gün Delibaş, Müdafaayı Hukukçulara şehre geleceğini bildirdi. Onlar da hemen Sanayi Mektebi mızıkasını hazırlayarak karşılamağa çıktılar. Yalnız, ufak bir yanlışlık oldu. Mızıka, onun geleceği yola gideceğine ters bir yola giderek bekledi. Delibaş, şehre girerken mızıkayla karşılanmadığını görünce küplere bindi. Müdafaayı Hukukçular, yanlışlığı ona anlatabilmek için akla karayı seçtiler:

— Bir yanlışlık oldu, ağa. Mızıka vallahi de billahi de karşılamağa çıktı. Siz, ters yoldan gelmişsiniz. Kusura bakmayın. Yine şehrin dışına çıkın. Biz, yenibaştan seni karşılayalım.

Bu çözüm Delibaşın usuna yattı. Atına binerek Şakalığın köprüye gidip orda mızıkayı bekledi. Sonra mızıka

önde, o arkada atının üstünde kasılarak Konya'ya girdi.

Müfrezesi günden güne buyüyen, bununla birlikte henüz kime yar olacağı belli olmayan Delibaş Mehmet, bir soru işareti olarak halkın da yönetim adamlarının da kafasında kıvrılıp duruyordu.

İşte, bu sıralarda Baltalimanı toplantısında Konya'yı bir kez daha karıştırmak görevini almış olan ünlü Nakşibendi Şeyhi, Hürriyet ve İtilâf Partisinin sevgililerinden Zeynelabidin Hoca, Konya'daki eski piyonlarına yavaştan kirli parmaklarını dokundurmağa başladı. Erek, Delibaş Mehmet'ti. Zeynelabidin'in Konya'daki piyonları onu bir akşam yemeğine çağırmakta gecikmediler:

— Sen, Konya'nın da ağasısın gayri. Bizleri unuttun. Şimdi, vali ile düşüp kalkıyorsun.

— Ülen ağa, milliciler ittihatçıların kalıntısıdır. İttihatçıların dünyada ve âhirette yeri yoktur. Nasıl oldu da sen bunların içlerine girdin? Senin gibi mert ve müslüman adama doğrusu acıyoruz.

— Ağa, biliyor musun? Halife ordusu geliyormuş Etme, eyleme. Sen de padişah efendimizin yanına geçiver.

Bütün bu kışkırtmaları dinleyen Delibaş.

— Ülen gidiler, dedi içinizde hiç akıllı - uslu adam yok. İçten olduğunuza da inanmıyorum ama, kaygulanmayın, beni kendi halime koyun.

Ötekiler, işi daha da üstelediler:

— Sen, paşa da olursun, bey de sende bu yüreklilik olduktan sonra. Gel, şu Konya'yı bas! Konya'yı alırsan dünyayı alırsın!

Müdafaayı Hukukçular, Delibaş'ın ayaklarının kimi kirli sulara değdiğini sezinliyor gibi oluyorsa da bir kanıt ta bulamıyordu. Yalnız, onun iki yüzlü davrandığını artık anlamış gibiydiler.

Onun Konya'da koskoca bir tehlike gibi dolaşıp durmasını artık önlemeliydi. Vali Haydar beye:

— Emrinize âmadeyim!

Diyen bu adamı bir ayak önce cepheye aktarmak en kesin, yararlı çözüm yoluydu.

Müdafaayı Hukukçular, bunu mevki kumandanı Avni bey (mebus, paşa) açtılar. O da:

— Böylelerine güven caiz değildir. Bakarsın, yarın orada da başımıza belâ açar.

Dedi. Bunun da çözümü şöylece düşünüldü: Delibaş, müfrezesiyle cepheye gönderilecek, sonra da arkasından açıklama yapılacaktı. Müdafaayı Hukuk'da bu iş ileri-geri konuşuldu. Kimi üyeler:

— Delibaş'ın bu işe yanaşmıyacağını biliyoruz. Yanaşsa da davranışlarını adım adım izlemek gerek. Bu adam iki yanı da «idare» etmek istiyor.

Diyorlardı. Toplantıya vali de katılmıştı:

— Ben, sizin düşüncenizde değilim. Delibaş bize çalışacaktır. Onunla aramızda «besa» yaptık. Kim sözünden ve andından dönerse;

— Anasının donu başına olsun!

Dedik. Mademki kuşkulanıyorsunuz, bir kez sınayalım.

Haydar bey, Delibaş'ı katına çağırdı. Çumra dolaylarında güvenliği sağladığından dolayı ona birçok güzel söz söyledi. Sonra ona milis binbaşı rütbesini vererek beline bir de gümüş kakmalı kılıç taktı.

Artık, Delibaş Kuvayi Milliyenin bir milis subayıydı. Valiye bağlıydı. Vali, işin kıvama geldiğini anlayarak ona şöyle dedi:

— Şimdi, beni dinle Mehmet ağa, hizmet ve doğruluğundan hoşnudum. Senin gibi yürekli ve yiğit kişiler geride değil cephede düşmanla çarpışıyorlar. Sen de bugünden tezi yok Çumra, Karaman, Sultaniye dolaylarından 1300 - 1315 doğumlu kişiler arasından işine yarayanları seçerek bir müfreze kuracaksın. Seni cepheye göndereceğim.

Delibaş, şaşkın, sordu:

— Hemen şimdi mi?

— Evet, hemen şimdi.

— Peki, hazırlanayım, vâli bey. Yalnız bana bir müsaade buyurun. Hem daha çok erat toplayabilirim, hem de gereçlerimi eksik bırakmam.

— Göreyim seni, Mehmet ağa, yüzümü kara çıkarma.

— Evelallah bu işi de bitiririz, vali bey, siz, merak etmeyin. Yalnız, bir dileğim var. Çumra bucak müdürü ile Karaman ve Sultâniye kazaları kaymakamlarına benim toplayacağım adamlara dokunmamaları için birer buyruk yazarsanız ben de işlerimi çabuk bitirmiş olurum.

— Peki, peki! Sen vakit geçirmeden hemen işe başla. İstediğin buyruklar yazılır. Yalnız, çabuk gelmeğe bak ve Konya'ya geleceğin günü telle. Seni törenle karşılamak istiyorum.

— Sağ ol, vali bey Haydi, allahaısmarladık.

Yalnız, Müdafaayı Hukuk derneğinin en saygıdeğer adamı Sivas'lı Ali Kemali Hoca ile vilâyet mektupçusu Kâzım bey vali Haydar beyin karşısına dikildiler:

— Aman, beyefendi, bu adama çok güveniyorsunuz. Korkarız, bu fırsattan yararlanarak yarın başımıza bir iş açar.

— Siz, korkak adamlarsınız. Delibaş benimle besa yaptı. O, sözünden dönmez.

Vali bir gün Delibaşla görüşürken onun anaca Arnavut olduğunu öğrenmiş, kendisinin de Arnavut olduğunu söyleyerek «Ben de Arnavudum, o halde Besa yapalım. Sen bana karşı gelmeyeceksin. Ben de seni koruyacağım» diye bir Arnavut andı içmişlerdi.

Ancak, Müdafaayı Hukukçular hiç te Vali'nin düşüncesinde değildirler, çok kuşkulu, uyanık bulunuyorlardı. Bir kez Delibaş ağzından Müdafaayı Hukukçuların kulağına da giden şöyle bir söz kaçırdı:

— Şu Kulumillicilere (Kuvayi Milliyeciler anlamına) bir kez kandık ama ya onlar benim başıma bir çorap örer ya da ben onların!

Vali Haydar bey bu sözü işitince:

— Yalan söylüyorlar, ağayla aramızı açmak istiyorlar, dedi. Cepheden kaçı gelerek Delibaş'ın müfrezesine sığınmış birkaç kişi Delibaş'a en tehlikeli fişeği koymayı başardılar:

— Ağa, bir haber duyduk.. Bilmem yalan, bilmem doğru. Sen cepheye gidersen orada seni öldüreceklermiş.

— Kimmiş beni öldürecek olanlar?

— Ne bileyim ben? Senin o yüzüne gülen herifler!

— Suçum neymiş?

— Bilmeyiz. Senden çekiniyorlar herhalde.

— Yaa! Aklını başına topla!

Karahöyüklü Kadıoğlu Ali:

— Gelen düşman ordusu deyip duruyorlar. Ben, arkadaşlardan öğrendim. Gelen Halife ordusuymuş. Mademki asker topluyorsun, bari şu kulumillicilere bir ders ver.

İsteyerek istemiyerek Delibaş Mehmet'i etkilemek durumunda olan Zeynelbidin'in belli adamları, yavaştan, usuldan onu dürtmeğe okşamağa, nudullamağa başlamışlardı. Zeynelabidin'in kardeşi Rifat Hoca, Kadı Hilmi efendi, kardeşi Mustafa Remzi, Taşbaşlı Nazif, Çıkrıkçını Mehmet efendi, Keresteci Mehmet ile bu gibi Hürriyet ve İtilâf Partisinin kara ideolojisini kişiliklerinde taşıyan kişiler, akıntıya kapılmış gidiyorlardı.

Delibaş, bunlardan Zeynelabidin'le birlikte belki padişahın selâmını da almıştı. Belki de kafasının ham ahlattan başka bir şey yetişmeyen kısır, kıraç topraklarında padişahın paşalarından biri olmak vaadi, düşü de olarak Konya'dan Alibeyhöyüğüne döndüğünde hemen davrandı. Görünürde Kuvayi Milliyeye asker toplamağa gitmişti. Köye varınca kardeşi Ömerle dayısı Hacı Memiş'i, Kel Musa'yı yanına alarak Çumra bucağı köyleriyle Karapınar kazası köylerinden adam toplamağa başldı. Asker kaçakları, hapisane kaçkınları, işsiz - güçsüzler, bir arı gibi Delibaşın çevresini aldı. Delibaş Mehmet, bunların, kimisine onbaşı, çavuş kimisine de teğmen, rütbesi dağıtarak

örgütlüyordu. Kendisine kafa tutanları ölümle korkutuyordu.

Jandarma örgütleri, aradıkları kaatilleri, kanun kaçaklarını onun saflarında görünce el süremiyordu. Konya köylüleri bunları yedirip içiriyor onlara, at, silâh, giynek sağlamağa çalışıyordu.

YEDİNCİ BÖLÜMÜN SONU